ION IRIMIE

ADUCERI AMINTE

Ion Irimie

ADUCERI AMINTE

Nepotului meu, SERGIU

Argonaut
2009

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IRIMIE, Ion
Aduceri aminte / Ion Irimie. – Cluj-Napoca: Argonaut, 2009. – 270 p.; 21 cm.
ISBN 978-973-109-175-4

82

© Autorul

Editura Argonaut
Str. Ciucaş, nr.5/15
Cluj-Napoca
Fax: 0264-425626
0740-139984; 0788-100248
e-mail: editura-argonaut@yahoo.com
valiorga@yahoo.com
www.editura-argonaut.ro

Consilier editorial atestat: Emil POP

DRAGĂ SERGIU,

Ştiu că filele vieţii mele nu pot interesa prea mult, nu pot deveni file de largă circulaţie. Ştiu că am trăit ca un om obişnuit şi nu consider că viaţa mea ar putea interesa pe cineva. În viaţa mea n-au fost evenimente care să aibă, cât de cât, vreo rezonanţă în istoria vremurilor trăite şi cu atât mai puţin în aceea a vremurilor care vor să vină. Mi-am înscris firul vieţii, aşa cum am putut, în fluxul vremurilor în care naşterea m-a aruncat şi mi-am derulat viaţa, fără zgomot, aşa cum împrejurările mi-au permis. Nicio viaţă individuală nu este doar opera celui în cauză, ci şi opera împrejurărilor, mai ales opera împrejurărilor. Este vorba de împrejurările care ţin de climatul familial, în sensul restrâns şi larg al termenului şi, mai ales, de împrejurările cu care te întâlneşti, volens-nolens, în fluxurile istoriei mari, istoriei în sensul propriu al cuvântului.

Chiar dacă nu am nimic spectaculos în filele vieţii mele, chiar dacă nu consider că vreuna din ele ar putea interesa pe cineva, m-am gândit că tu ai vrea să ştii ceva mai mult despre mine, despre cine am fost, despre ce am făcut în anumite faze ale vieţii, despre cum am gândit, cum mi-am ierarhizat valorile şi, de ce nu, despre cum am iubit, atunci când mi-a venit şi mie vremea iubirilor. Chiar dacă am fost atâţia ani aproape zilnic cu tine, chiar dacă atâtea seri ţi-am „citit" câte ceva din „cartea" vieţii mele, m-am gândit că mai sunt atâtea file „necitite", file care ar putea fi de un anume interes pentru tine. Iată de ce, dragă copile, acum când am depăşit pragul de 70, m-am gândit să-ţi scriu această suită de scrisori, suită în care să mă destăinui ţie. Dacă şi altora... Voi încerca o destăinuire neromanţată, una în care să nu mă prezint nici mai bun, dar nici mai rău decât am fost de fapt. Dacă orice roman este o ţesătură de vieţi şi de destine plăsmuite, „romanul" pe care ţi-l scriu ţie este unul neplăsmuit, este rezumatul unei vieţi ca viaţă vie. Nu voi umbla deloc prin zonele imaginaţiei, ci mă voi mişca, după puterile minţii, doar pe cărările memoriei, cărări ale sfintelor *aduceri aminte*.

Dar vei citi oare aceste aduceri aminte? Vei reţine ceva din ele? Îţi vor produce oare pe undeva vreun anume „Spass"? Indiferent de răspuns, eu pornesc la drum. Chiar cu sentimentul că, poate, voi scrie doar de dragul de a scrie, eu îţi închin ţie toate paginile care urmează.

BUIA ŞI ULIŢELE COPILĂRIEI

Nu ştiu, dragă copile, dacă tu îţi mai aduci aminte de ziua în care, pe când aveai doar 4-5 anişori, eram amândoi în Buia şi ne-am urcat pe un deal cu gândul de a face o excursie. Era o zi frumoasă de vară. Tu ai cules flori, iar eu, din loc în loc şi din timp în timp, încercam să-ţi spun câte ceva despre panorama care se întindea în faţa ochilor noştri. Îţi arătam, pe atunci, cum satul se întinde la poalele a trei dealuri şi la întâlnirea a trei văi. Ţi-am arătat ulița Românească, Hula, Capul Satului, Cioara şi nu în ultimul rând, strada Principală, stradă pe care am putut localiza cu uşurinţă curtea şi casa lui muma şi moşu.

În această curte şi casă, m-am născut, dragă Sergiu, în seara zilei de 8 iunie 1931. Era o zi însemnată în istoria României. Trăgeau clopotele celor trei biserici din sat ca să aducă aminte oamenilor că se împlinea un an de la reîntoarcerea regelui Carol al II-lea în ţară. După spusele mumiţei – cum îi ziceai tu lui muma – şi ale mamei bătrâne, adică bunicii mele, femeia care moşea naşterea mea, ar fi zis: „Tulai, Doamne! Copilul ăsta vine pe lume chiar acuma când trag clopotele; să ştiţi că ăsta-i un semn bun; un om însemnat va ieşi din el”. După aceleaşi spuse, m-am născut cu o mână la tâmplă; un mod nu prea obişnuit de a te naşte. La această poziţie a mâinii mele, se zice că aceeaşi moaşă – o săsoaică din sat – ar fi exclamat: „Tulai, Doamne! Copilul ăsta vine pe lume salutând ca un soldat; să ştiţi că ăsta ofiţir se face”. Aşa cum clopotele nu aveau să anunţe viitorul unui om „însemnat”, nici poziţia mâinii mele nu era să anunţe un viitor „ofiţir”. Cariera militară era ultima la care m-aş fi putut angaja şi ultima pentru care aş fi fost, cât de cât, înzestrat. Dar atunci, aşa era să fie şi aşa era să se povestească.

De data naşterii mele se leagă o altă mică poveste; era să mă cheme Carol şi nu Ioan. Când s-a dus tata la Primărie să-mi anunţe naşterea, notarul a zis: „O! 8 iunie, 8 iunie! Atunci să-i punem numele Carol”! Tata s-a cam fâstâcit la această propunere şi după un timp îşi ia curaj şi zice: „Păi, ba Ioan să-l cheme, ca pe mine, că aşa m-am înţeles cu nevasta”. După câteva insistenţe, notarul s-a lăsat înduplecat şi Ioan m-a înscris în cartea certificatelor de naştere. Dacă mă chema Irimie Carol poate că în unele vremuri aş fi avut anumite avantaje; în altele aş fi avut neplăceri. Oricum, aşa e bine, Ioan este un nume de largă circulaţie şi apoi, la ţară, toată sluga se numeşte Ion.

Copilăria mea a fost puternic marcată de ceea ce a survenit la scurt timp după naştere. Nu ştiu dacă a fost vorba de săptămâni sau de câteva luni. Mă refer la infecția – un fel de buboi, cum se zice pe la noi – pe care am făcut-o la mâna dreaptă. Şi acum se văd urmele deschizăturilor prin care s-a scurs puroiul din mine. A fost această infecție prima mea încercare în lupta cu viața sau cu moartea, cum vrei să zici. Muma, mama bătrână şi toți ai casei n-au crezut că voi supraviețui. Din cauza durerilor am plâns mult, iar din cauza plânsului am făcut hernie, boală pe care am dus-o cu mine toată copilăria şi adolescența, ba chiar şi o parte din anii tinereții, până la 20 de ani.

Din cauza acestei hernii, eu n-am putut să alerg ca alți copii, nu puteam să sar, nu mă puteam cățăra; la orice fel de eforturi de acest gen, intestinele mele coborau undeva pe lângă coițe. Cel mai rău era vara, când, la scaldă, eu nu mă puteam dezbrăca în pielea goală, ca şi alți copii, pentru că râdeau de mine. Îmi ziceau că am nişte coițe ca un tăuraş. Nu mi-a fost uşor să-mi duc o asemenea copilărie. Ai mei n-au avut bani să mă ducă la operație, aşa că a trebuit să aştept primul an de studenție, când, după recrutarea mea pentru stagiul militar, m-au trimis doctorii comisiei la operație. Altfel, nu mă puteau considera apt pentru stagiul militar. Din cauza aceleiaşi boli şi la şcoală eram scutit de orele de sport. Tu, care eşti aşa bun sportiv, îți poți da seama cu ce ochi şi cu câtă invidie mă uitam la colegii care alergau, jucau fotbal, făceau întreceri de diferite feluri.

x

x x

Dar să trecem peste toate acestea, să trecem la alte aduceri aminte.

Una din ele dăinuie de pe vremea când nu puteam avea mai mult de trei, poate patru anişori. Îmi aduc bine aminte că şedeam pe treptele ieşirii din casă şi plângeam că moare frățiorul Iosif, frățior care astăzi este unchiul tău din Târgu Mureş. Era atât de slăbuț şi bolnăvior că toată casa îi punea viața sub semnul întrebării. Ceea ce l-a scos pe Iosif din ghiarele morții, cred eu, a fost laptele de vacă. Țin minte că aveam un pahar galben de sticlă şi că moşu, când venea de la muls, seara şi dimineața, îi dădea un pahar de lapte şi stătea lângă el până ce paharul era gol. După un timp, pe când se putea deja mişca prin casă, când vedea Iosif că moşu pleca la muls îşi căuta paharul, se aşeza pe un scăunel şi îşi aştepta porția de lapte. Această practică mult repetată l-a pus pe Iosif pe căile însănătoşirii şi i-a deschis perspective de viață până astăzi.

O altă amintire vie este aceea legată de impresia copilăriei mele timpurii că cerul se reazămă pe turnul bisericii săseşti, pe vârfurile copacilor din jurul ei şi pe coama dealurilor din jur. Credeam pe atunci că dacă te urci pe vreunul din dealuri, ai putea băga mâna în cer, ai putea vedea îngerii, ba l-ai putea vedea chiar pe Dumnezeu. Dacă Domnul te-ar observa, s-ar putea ca el să te ia de mână şi să te reţină la el. Multă vreme m-a obsedat această impresie. Ţin minte că într-o bună zi, când eram ceva mai mărişor, am plecat să văd dacă cerul într-adevăr este chiar aşa de aproape. Am fugit pe treptele care duceau spre biserica saşilor şi mare mi-a fost dezamăgirea când, pe la mijlocul drumului, mi-am dat seama că cerul este mult mai departe şi că nu există nici o şansă de-a băga mâna în el. Ţin minte că aceasta a fost pentru mine o primă şi mare decepţie; nici o şansă de-a ajunge la îngeri şi nici o şansă de a-l vedea pe Dumnezeu. S-a spulberat în acest fel o primă şi mare iluzie. În această amintire s-a aşezat, poate, un germene al modului meu de-a mă raporta, şi pe mai târziu, la realitate; raportarea la un ceva care este mereu undeva dincolo de lumea simţurilor, dincolo de „coama dealurilor” şi „vârful copacilor”.

Printre alte aduceri aminte, una vizează întâlnirea mea cu frica de moarte, întâlnirea mea, de data aceasta conştientă, cu reflexul sau instinctul vieţii. Îmi aduc aminte că odată, venind cu verişoara mea, azi Măria lui Cocoşu, de peste pod spre casă, de după colţul uliţei a apărut o maşină – lucru rar pe vremea aceea. Fiind vorba de o cotitură a uliţei, maşina a luat o curbă ceva mai mare, lăsându-mi impresia că ea vrea să treacă pe partea din dreapta podului. Eu, atunci, am fugit pe cealaltă parte şi m-am făcut guguli în faţa maşinii. Cel care conducea maşina a fost atent şi a oprit la doi, trei metri în faţa mea, claxonând. Eu, de frică, nu m-am mai putut mişca. Verişoara mea, văzând maşina oprită a venit la mine, m-a ridicat şi m-a trecut pe cealaltă parte a drumului. Îţi dai seama că am tras o spaimă soră cu moartea, o spaimă din care foarte, foarte greu mi-am revenit. Zile şi nopţi m-am gândit la ce se putea întâmpla dacă mă călca maşina. Mă gândeam că puteam ajunge în cimitir, că toţi ai mei ar fi plâns după mine, mă gândeam că fiind încă un copil şi fără păcate aş fi putut ajunge printre îngeri şi altele şi altele. Întâmplarea m-a marcat puternic; ţin minte cât de mult am plâns, cât de mult a trebuit mama bătrână să discute cu mine pentru a mă scoate de sub şocul că aş fi putut fi mort.

O altă amintire care mi-a rămas vie în minte a fost aceea a primei mele minciuni. Eram deja la grădiniţă. Pe atunci funcţiona şi la noi în sat aşa ceva, chiar peste drum de casa noastră. Era o sală mai mare cu ceva

lavițe pe margine – un fel de scaune ceva mai lungi – cu câteva poze pe pereți și câteva jucării. La grădiniță ni se citeau poveşti, învățam poezioare şi, mai ales, făceam nişte dansuri pe care să le prezentăm la sfârşit de an şcolar. Țin minte că erau mai ales două fetițe cu care voiam să mă prind la dansuri. Cât priveşte minciuna, îmi aduc aminte că educatoarea discuta în clasă cazul unui furt; un copil zicea că un altul i-a luat briceagul. Unul zicea că are briceagul de acasă, celălalt că-i briceagul lui. În această mică dispută, la un moment dat, educatoarea a întrebat dacă a văzut cineva că Virgil i-a luat briceagul lui Costel. Eu, care eram cel mai slăbuț și cel mai puțin luat în seamă, ca să mă bag și eu cumva mai în față, mai în atenție, am zis că „eu am văzut". Atunci educatoarea a luat briceagul şi l-a dat celui presupus ca păgubit. După această desfăşurare a lucrurilor, în pauză, am fugit acasă cuprins de remuşcări. Plângeam de mama focului. N-am vrut să spun nici de ce plâng şi nici de ce spun că nu mă mai duc la grădiniță. Mă gândeam că sunt deja un mare păcătos, că dacă o să mor n-o să mai pot ajunge în rai etc. Îmi aduc aminte că tare m-a chinuit această minciună. Probabil că acest episod al vieții mele de copil să-şi fi pus amprenta pe modul meu de azi şi de întotdeauna de-a condamna minciuna, de-a putea suporta mai uşor multe alte păcate mai grave decât minciuna. Mă gândesc că dacă aş fi scris eu tabela celor zece porunci aş fi pus „să nu minți" pe primul loc. Minciuna însoțește de fapt multe alte păcate şi din miezul ei derivă apoi multe alte nereguli în raporturile dintre oameni.

După câteva zile de absență de la grădiniță, mama bătrână – căreia i-am spus până la urmă ce mă necăjește – a stat de vorbă cu educatoarea şi a aflat că toată povestea cu briceagul s-a rezolvat cu bine, că eu să uit şi să mă duc liniştit la grădiniță.

Din perioadele grădiniței, țin minte că momentele cele mai plăcute erau acelea în care făceam excursii pe dealurile din jurul satului. Era frumos să mergem de mână, să stăm la umbră, să-i culegem flori educatoarei.

Depăşind zona acelor amintiri care, consider eu, mi-au marcat într-un anume fel liniile ulterioare ale vieții, să-ți spun, Sergiu dragă, câte ceva despre *joaca copilăriei* mele. Bineînțeles că n-am avut niciodată nici un fel de jucărie cumpărată – maşinuțe, pistoale, căluți, păpuşi, căruțe, animale etc. Nici nu prea ştiam că există aşa ceva pe lume. Dacă voiam să ne jucăm „de-a mama" şi „de-a tata", fetițele trebuiau să-şi confecționeze

ele, din zdrențe, ceva păpușă. Dacă voiam să ne jucăm „de-a hoții și jandarmii”, atunci jandarmii își luau un băț și-l considerau pușcă. De multe ori ne jucam „de-a prăvălia”. Atunci ceva nisip mai fin era „piperul”, o cărămidă zdrobită era „paprica”, ceva pietricele de diferite mărimi erau banii etc. Când am fost ceva mai mărișor și eram luat la hotar, când eram luat și eu în Valea Furcii, atunci împreună cu mulți alți copii ne jucam „de-a moara”. Era în Valea Furcii o râpă pe care ne urcam o droaie de copii și săpam în ea șanțuri mai mari sau mai mici pe care făceam apoi să „curgă făina”. Unii copii erau morari, alții veneau la moară. Acum râpa cu zeci de mori nu mai este – au năpădit-o acații și buruienile.

În sat, pe ulița pe care și tu o știi, ne jucam adesea, mai ales băieții, „de-a caii”. O bâtă mai lungă era „căruța”. La un capăt era stăpânul și la celălalt erau „caii”, care fugeau, se speriau, nechezau etc. Apropo de acest joc, îmi aduc aminte că pentru a fi considerat un cal bun, trebuia să ai încălțăminte cu potcoave – adică cu ceva metal la călcâiul bocancilor. Din cauza acestei cerințe de joacă, odată, când muma a vrut să-mi cumpere la târgul Buii ceva bocanci noi, eu n-am vrut decât păpuci cu potcoave. Chiar dacă alte perechi de încălțăminte mi se potriveau mai bine pe picior, eu o țineam morțiș că nu-mi este bună decât perechea cu potcoave.

Pe ulițele satului era teribil de frumos când era vară și ploua. După ploaie, o droaie de copii ieșeam desculți să ne jucăm în șanțul din fața caselor și încercam să facem papalașcă – un amestec de apă și de pământ. Era grozav să-ți intre noroiul printre degetele de la picioare, era grozav ca din bălți mai mici să faci unele mai mari și apoi pe acestea să le faci să se scurgă „în mare”.

Când eram mai mărișori, 8-10 ani, noi copiii uliței ne mai jucam „de-a lopățica”. Un fel de baseball. Cu o scândură mai lată la un capăt și cioplită la celălalt, un copil trebuia să lovească o jumătate de cocean de porumb, aruncată de un alt copil. Cel cu lopățica trebuia să fugă până la un anumit loc și să lovească cu lopățica de trei ori în ceva și apoi să se întoarcă în fugă la cercul și lângă groapa de unde a lovit coceanul. Cel care arunca coceanul trebuia să-l prindă sau să-l caute pe unde a zburat și să-l aducă la groapă. Cel care ocupa primul groapa era câștigătorul. Baseball-ul american, după cum vezi dragă copile, nu este altceva decât o variantă mai modernă și mai sofisticată a jocului nostru „de-a lopățica”.

Ne mai jucam „de-a ascunselea”. Cum pe ulița noastră numai în cinci case eram peste 20 de copii îți poți da seama cam ce joc de-a

ascunselea se putea încinge. Ne întindeam cu zona ascunzişurilor cam în două, trei curți. Cel care mija sau număra până la 10 avea ce căuta.

În zilele de primăvară ne făceam la noi în curte – curte care era ceva mai mare – un „ringhişpir". Ion a lui uncheşu Văsălie era meşterul principal al acestui ringhişpir. Un trunchi de copac de grosimea a 20-30 de cm era fixat bine cu un capăt în pământ. La celălalt capăt, trunchiul avea o gaură în care se băga un piron de vreo 2-3 cm. Acest piron – adică un cui mai mare – fixa un lemn mai lung în aşa fel ca acesta să se poată învârti. La capetele acestui lemn, cu aţe şi scânduri, ne făceam două scăunele, ca la o hintă. Doi copii se aşezau în aceste scăunele şi alți doi, trei învârteau ringhişpirul. Pentru toți copiii uliței era o nebunie să se învârtă cu această improvizație.

Când era timp mai urât şi nu prea puteam zburda pe afară, ne jucam în casă „moară" şi „şeptică". Moara era de regulă desenată de noi pe coperta unei cărți de şcoală. Piesele cu care ne jucam erau boabe de porumb şi de fasole. Cărțile pentru şeptică erau făcute de noi din ceva carton. Ca să-ți faci o anumită idee despre atmosfera jocurilor noastre din casă, să-ți mai spun, copile, că în casa şi în curtea copilăriei mele eram nouă copii; cinci eram noi şi patru erau copiii lui uncheşu Văsălie, fratele lui moşu, adică fratele bunicului dinspre mamă. Casa celor doi frați era formată din două camere despărțite de o tindă. În tindă era cuptorul de pâine şi o scară mare care ducea în pod. Pe scară era mereu cojocul cu care moşu mergea la oi, cojoc de care îmi era destul de frică pe când eram ceva mai mic. În cele două camere trăiam 15 persoane, 9 copii şi şase vârstnici. Îți poți da seama cam ce hărmălaie ieşea când seara cei nouă copii începeam să fugim de la o familia la alta. Dar aşa era situația. Curtea celor două familii nu era nici ea despărțită; aveam o fântână comună. Fiind mai mare, curtea noastră era locul de preferință al jocurilor celor 20 de copii de pe ulița noastră. Îți poți da seama cam ce atmosferă de joacă, de ceartă, de bătaie se putea încinge atunci când ne adunam fie şi numai o parte din aceşti copii de vârste apropiate.

Mare linişte se făcea pe uliță, în curți şi prin case atunci când îl zăream pe bade Octavian sau când auzeam de numele lui. Acest bade Octavian era boactărul satului, era, adică, omul care noaptea păzea satul. Cu un corn de vacă sub braț, cutreiera toată noaptea ulițele satului. Din când în când suna din corn şi îi anunța pe oameni că în sat n-au venit nici turcii, nici tătarii, aşa că îşi pot vedea pe mai departe de somn. Acest bade Octavian locuia cu lelea Ană doar la vreo 5-6 case mai sus de casa

noastră. Nouă copiilor ne era frică de el, deoarece ziua umbla prin sat cu un briceag în mână, ni-l arăta şi ne amenința că ne taie puța. Când vedea că noi copiii am dat fuga prin curți, deschidea portița şi,când la unii, când la alții, întreba: „Sunt cuminți copiii? Dacă nu, uite!" şi arăta briceagul. Când deschidea portița noastră, mama bătrână îi zicea; „Sunt cuminți Octavene, dar las' că te strigăm noi când nu sunt cuminți". Se apela la Octavian mai ales seara, mai ales când patru neastâmpărați într-un pat, doi la un capăt doi la altul, nici cum nu ne lăsam prinşi de somn. Când vedea muma ori mama bătrână că nici cum nu ne liniştim, una din ele deschidea fereastra şi striga: „Octavene! Octavene!" Când auzeam că îl strigă pe Octavian se făcea în colțul patului nostru o linişte de mormânt. Nu numai că nu mai scoteam o vorbă, dar ne era frică şi de suflare ca nu cumva să se audă. Şi aşa, cu frica de bade Octavian ne linişteam şi ne lăsam furați de somn. Badea Octavian a avut exact rolul pe care, în cazul copilăriei tale, dragă Sergiu, l-a avut Ledi, cățeluşa din curtea noastră de pe Deva. Dar despre Ledi ceva mai târziu.

x

x x

Şi acum câte ceva despre copilăria mea în *zilele de sărbătoare* – Crăciun şi Paşti. Noi în casă n-am avut decât o singură dată un pom de Crăciun. S-a dus tata în grădina lui Hock să fure un vârf de brad. Chiar la vârf n-a ajuns, dar cu o ramură tot a ajuns acasă. A fost aşezată pe lada cu haine dintr-un colț al casei şi împodobită cu mere, ceva nuci, câteva cuburi de zahăr şi apoi mai multe steluțe–biscuiți făcute de muma şi de mama bătrână. Noi cei cinci copii din jurul lui ne bucuram şi ne certam dacă vreunul încerca să fure ceva de pe pom. Totul trebuia să rămână pe pom până la despodobirea lui. Atunci urma să ni se împartă, în mod egal, toate bunătățile lui.

După ce am mai crescut, pe când aveam 7-8 anişori, de Crăciun, mergeam cu Steaua. Aceasta însemna că un grup de 4-5 copii trebuia să ne confecționăm o stea şi să învățăm două, trei colinzi. Trebuia să ştim bine mai ales „Steaua sus răsare". Din versurile acestei colinzi îmi mai aduc aminte prima strofă:

„Steaua sus răsare,
Ca o taină mare,
Steaua străluceşte

Şi lumii vesteşte
Că astăzi curata
Preanevinovata
Fecioara Maria,
Naşte pe Mesia,
Naşte pe Mesia...”

Steaua era de fapt o sită veche – sita fiind obiectul casnic cu care, la țară, se cernea făina de mămăligă sau de pâine. Fundul şi marginile sitei le acopeream cu ziar şi apoi cu ceva hârtie colorată. La mijloc, trebuia să lipim un chip cu naşterea lui Hristos. Era mare problemă confecționarea acestei stele. Nu aveam lipici adevărat şi atunci trebuia să folosim albuş de ou sau aluat din făină de pâine. Mai trebuia ca steaua noastră să aibă cel puțin patru coarne, învelite şi ele cu ziar şi apoi cu hârtie colorată. Coarnele se legau între ele printr-un lanț confecționat tot din hârtie colorată. Steaua mai avea un băț de care să poată fi scuturată în timpul colindării. Avea şi un clopoțel care să ne acompanieze colindul. Cam o săptămână lucram seară de seară, în casa unui copil, cu care urma să mergem la colindat şi care avea acasă ceva mai mult spațiu. De regulă, ne adunam la colegul meu de clasă Stoica. Acesta avea şi un tată care ne mai ajuta la Stea şi la învățatul colinzilor.

La noi în sat, mersul cu Steaua se făcea în ajunul Crăciunului şi începea întotdeauna de la casa preotului. Era o mare problemă scularea de dimineață, cam pe la 4 sau 5; voiam ca Steaua noastră să fie prima care să-l colinde pe preot. Ne adunam la poarta casei acestuia cam patru, cinci grupuri de colindători şi ne certam pe tema celei mai frumoase Stele şi pe ordinea în care să ne începem colindul. De cum vedeam că preotul a făcut lumină în casă, noi şi dădeam buzna la colindat. Preotul avea o fetiță de aceeaşi vârstă cu mine şi eu de abia aşteptam s-o văd pe Doina, abia sculată din pat.

De la preot, urma colindul, din casă în casă, până străbăteam tot satul. De la fiecare casă primeam câțiva lei, pe care unul din noi îi aduna într-un săculeț. După terminarea colindului, cam pe la patru, cinci după masa, la casa unuia dintre noi ne împărțeam câştigul. Şi aşa se termina cea mai frumoasă zi din an, pentru copiii care puteau merge deja cu Steaua.

Băieții mai mari, cei care umblau deja după fete sau chiar aveau deja vreo drăguță colindau seara, până pe la unu noaptea. Casele cu fete îşi aşteptau colindătorii în casele frumos împodobite, cu toate covoarele

fetei puse la vedere, cu toate perinile îmbrăcate în fețe de perină care numai la Crăciun se arătau. Pe masă erau pahare cu țuică şi vin, farfurii cu cozonac şi lichiu, lichiul fiind „prăjitura" noastră de sărbători. După ce o fată era colindată, ea se alătura grupului şi se mergea la altă fată.

În cursul nopții, după unu, două, veneau la colindat grupurile de țigani. Pentru colindul țiganilor mama bătrână cocea anume nişte colăcei dintr-o făină cernută cu o sită mai rară ca să mai economisească ceva făină pentru noi. Ba, uneori mai punea în aceşti colăcei şi un pic de făină de porumb, pentru a mai economisi ceva făină de pâine.

La colindat, țiganii mai legați de familie, cei care mai lucrau vara pe la noi, mai primeau şi câte un pic de slănină, câte o varză murată, ba chiar câte ceva ca pomană a porcului. Zgribuliți de frig şi îmbrăcați ca vai de ei, bieții țigani cântau colinzi frumoase, colinzi care adesea erau creații ale lor, creații în care încercau să zică ceva despre familia la care colindau. Pentru mine, colindul țiganilor era un moment care-mi plăcea şi care mă întrista. Țin minte că după plecarea vreunui grup de țigani, mă gândeam că de ce trebuie ei să aibă condiția de a cerşi şi de a-şi aduna în acest fel ceva pentru sărbători. Mă întrebam că de ce oare, mama bătrână trebuie să facă pentru ei colaci dintr-o altă făină decât aceea din care făcea pentru noi. Mă durea inegalitatea socială dintre țigani şi ceilalți oameni ai satului. Cu mintea mea de copil puneam la îndoială bunătatea şi atotputernicia lui Dumnezeu. Mă gândeam, țin foarte bine minte acest lucru, că Dumnezeu este nedrept şi este responsabil de condiția țiganilor. Cum poate fi atotputernic şi atât de bun când lasă să fie pe lume asemenea lucruri?

Îmi aduc aminte că în timpul iernii, venea adeseori la noi o țigancă şi cerea doi, trei pumni de făină de mămăligă şi o varză cu ceva moare pentru că nu avea ce pune pe masă. Pe deasupra, mai avea şi un copil bolnav de tuberculoză. Copilul, cam de vârsta mea, s-a şi stins foarte curând. Cum să nu-ți fie milă de asemenea oameni? Cum să nu te gândeşti, chiar cu o minte de copil, că lucrurile nu sunt bine orânduite în lume.

Poate că în aceste gânduri şi simțăminte de copil să se fi aflat rădăcina adeziunilor mele politice de mai târziu. A te gândi la cei mai nevoiaşi decât tine este un lucru mare, dar, din păcate, destul de rar.

Un alt obicei frumos de iarnă era, prin zona noastră „umblatul cu Îngerelu". În dimineața Anului Nou, mătuşile sau uncheşii noştri veneau să ne trezească din somn şi să ne aducă ceva daruri: mere, nuci şi cuburi de zahăr. Venea uncheşu sau mătuşa cu o joardă mare şi stufoasă, bătea cu ea în uşă şi zicea: „Sculatu-s-or copiii? Ştiu să spună Îngerelu?" Noi strigam în cor din fața uşii, stând în genunchi: „îl ştim, îl ştim". Atunci

uncheşu sau mătuşa ne cerea să-i spunem rugăciunea. După ce terminam, se crăpa uşa şi „Îngerelu” ne arunca ce avea prin straiță. În timp ce noi ne străduiam să culegem cele aruncate, „Îngerelu” se făcea rău şi ne bătea cu joarda lui lungă şi stufoasă. După un timp, mama bătrână îl trăgea pe „Îngerel” în casă să-l vedem şi noi. Cum de Anul Nou mama bătrână fierbea sarmale şi făcea spre ziuă scoverzi – un fel de plăcinte din aluat dospit - „Îngerelu” primea un păhărel de țuică şi mânca o scovardă.

Era aşa de frumoasă noaptea de Anul Nou; în casă era curat, era toată noaptea miros de sarmale, miros care, spre dimineață, se împletea cu cel de plăcinte coapte în unsoare. După ce tata şi moşu îşi terminau treburile pe la vite, cai şi oi, ne aşezam cu toții la masă şi mâncam obligatoriu scoverzi cu sarmale. De Bobotează, o sărbătoare care venea la o săptămână după Anul Nou, mâncam, tot potrivit tradiției, răcituri.

De Paşti, dragă Sergiu, noi copiii casei aveam alte bucurii. Evenimentul cel mai important era tăierea mielului, tăiere care o făcea întotdeauna moşu. Eu nu puteam asista la înjunghiere, dar îmi plăcea să asist la luarea pielii şi la desfacerea lui. Mă minunam de câte „piese” erau în interiorul mielului şi mereu îl întrebam pe moşu: „dar asta ce-i?” Moşu îmi explica: Acesta este ficatul, care îți place ție, aceştia sunt plămânii, apoi uite stomacul, inima, intenstinele etc. Plămânii şi intestinele se dădeau, ca regulă, unei familii de țigani; stomacul era curățat şi umplut cu ceva intestine subțiri şi apoi pus la uscat pentru a putea fi folosit drept cheag, pe când ne venea rândul la stână. Cheagul este ceea ce se pune în lapte ca să se poată face caşul.

În noaptea de Paşti, moşu şi tata, eventual şi mumița, se duceau la biserică la slujba de înviere. Această slujbă începea noaptea pe la ora două şi se termina spre dimineață. În cadrul acestei slujbe, momentul cel mai solemn era acela în care preotul rostea primul „Hristos a înviat!”. După aceasta toți cei din biserică cântau:

Hristos a înviat din morți,
Cu moartea pe moarte călcând,
Şi celor din morminte,
Viață dăruindu-le.

Câtă naivitate şi solemnitate în conținutul şi melodia acestor versuri. Crezi sau nu, aceste versuri şi melodia lor pot emoționa până la lacrimi. Se surprinde şi se exprimă în aceste versuri o mare şi iluzorie speranță, *speranța că moartea ar putea fi învinsă*.

Un alt moment de seamă al acestei slujbe era acela al sfințirii „paştilor”. O familie mai înstărită din sat se angaja din timp să prepare şi să aducă la biserică colacii care să se taie mărunt şi vinul care să se pună peste bucățelele de colac. Pe lângă aceasta, familia mai cumpăra pentru biserică lumânări, tămâie pentru un an de zile, eventual haine noi pentru preot. Pâinea şi vinul, bine amestecate, trebuiau să treacă printr-un moment al „sfințirii” lor. După sfințirea paştilor şi după terminarea slujbei de înviere toți cei din biserică primeau din mâna preotului „paşti”, adică câte o linguriță de pâine cu vin. Pentru cei de acasă, se primeau paşti într-o cană sau într-un pahar.

În ziua de Paşti nimeni nu avea voie să mănânce sau să bea înainte de-a primi „paşti”. Până în anii războiului, cei care aveau mai multe oi aduceau la biserică câte un castron cu bucățele de caş proaspăt. Sfințite şi acestea, erau apoi date spre gustare tuturor celor care ieşeau din biserică. Moşu ținea mult la obiceiul acesta, ținea ca de Paşti să avem deja caş proaspăt şi să poată merge cu el la biserică.

La noi în familie, în timp ce unii erau la biserică, mama bătrână pregătea tocănița de miel. După ce se venea de la biserică, se luau „paştile”, se bea câte un păhăruț, două de țuică, se ciocneau primele ouă roşii şi se mânca tocăniță de miel cu lichiu – un fel de prăjitură de aceea de care am primit de multe ori de la tanti Grița. După mâncare, cei care au fost la biserică se mai odihneau un pic, pe unde apucau.

Pentru copiii satului, bucuria cea mai mare era străițuca cu ouă roşii. Copiii se duceau pe la neamuri şi pe la vecini să le zică „Hristos a înviat!” şi să primească ouă. Ceea ce era oarecum comic era faptul că pentru copiii din ulița noastră Paştile veneau de două ori; de două ori trebuia muma să vopsească ouă. N-am înțeles nici atunci şi nu înțeleg nici acuma de ce şi cum Hristos a înviat cam cu o săptămână mai devreme pentru saşi şi unguri şi abia după aceea şi pentru români. Cum pe ulița noastră era familia lui tanti Grița, muma trebuia să aibă ouă roşii şi de Paştile saşilor.

De Paşti, pe ulițele satului era plin de coji de ouă colorate; cum se întâlneau doi copii ciocneau ouă roşii şi bineînțeles că cel spart trebuia să fie şi mâncat. De cele mai multe ori, ouăle înroşite de muma erau de fapt maronii; erau vopsite în zeamă de coji de ceapă. Unele dintre ele erau înflorate. Aceasta însemna că înainte de a fi puse în vopsea erau legate într-o bucată de ciorap subțire şi pe coaja ouălor erau lipite ceva frunzulițe din grădină. Aceste ouă cu flori erau tare prețuite; pe un

asemenea ou puteai primi două ouă colorate obişnuit. Din păcate eu nu prea puteam mânca ouă de Paşti; nişte necazuri mai vechi cu ficatul mă obligau să fiu atent la ouă. Cu toate acestea, Paştile erau frumoase şi pentru mine.

x

x x

Pe lângă zilele de sfinte sărbători creştine, în viaţa de un an a oricărei gospodării ţărăneşti de pe meleagurile noastre, erau şi alte trei zile de mare sărbătoare, zile încărcate de mare aşteptare şi mare bucurie, zile pentru care se trudea de fapt tot anul: ziua treieratului, culesului de vie şi tăierii porcului.

Ziua treieratului dădea seama de pâinea cea de toate zilele pentru un an de zile. Această zi era o sărbătoare mai ales pentru noi copiii. Venea în şură o maşină mare denumită batoză, maşină cu multe roţi şi multe curele. Venea în curte un motor putenic, motor care, printr-o curea mai lungă şi mai lată, punea în mişcare toate măruntaiele maşinii de treierat. Snopii de grâu, din şop, erau daţi pe maşină. Aicea, o femeie care se ţinea mai bine pe picioare le tăia cu o seceră legătura, iar un nene risipea snopii, cu spicele în jos, în gura maşinii. În interiorul maşinii, spicele erau zdrobite, iar boabele din ele curgeau în saci la spatele maşinii. Pleava şi paiele erau mânate de trei, patru oameni şi cărate până la locul unde se făcea jirada, adică o claie mare de paie. Un uncheş era pe jiradă şi îi dădea forma necesară. La pleavă lucra, de regulă, o femeie sau doi copilandri ceva mai mari. Pleava se aduna de sub maşină şi cu o corfă – un coş mare de nuiele – se ducea într-un loc ferit de ploaie.

La sacii cu grâu stăteau moşu şi tata. Ei ştiau când vine grâul din Deal, din Ţelini ori de la Hock. După ce se cântăreau, sacii erau duşi direct în pod. Parcă şi acum îl văd pe tata cu un sac de aproape o sută de kilograme urcând scara podului. Noi nu aveam grâu prea mult; arareori ne permiteam să vindem. Cu o anumită grijă a mamei bătrâne însă pâinea ne ajungea de la un treierat la altul. Ne ajungea în sensul că la noi în casă se făcea mămăligă de două ori pe zi; mămăliga cu lapte era mâncarea de bază şi dimineaţa şi seara. Pâine mâncam mai cu grijă.

Treieratul nu era o treabă doar a familiei restrânse, ci a familiei lărgite. Veneau la noi la ajutor aproape toţi uncheşii şi mătuşile. Femeile casei şi unele din mătuşi făceau de mâncare. După treierat urma o masă lungă şi la propriu şi la figurat. Masa începea cu câteva păhărele de ţuică

şi se continua cu mai multe pahare de vin. Mama bătrână avea de grijă ca ultimii 10-12 litri de vin să se cheltuie la treierat.

În vremea treieratului, ori la unii ori la alții, copiii uliței erau în jurul jirezilor de paie. Noi şi găinile, noi cu joaca, iar găinile cu ciugulitul. Oricum, tot mai găseau ele ceva boabe prin paiele jirezii.

După venirea întovărăşirii, frumusețea zilei de treierat s-a terminat. Grâul de pe hotar nu mai putea fi adus acasă, în şop, ci la arie. Maşina nu mai umbla din curte în curte, ci era doar la arie. Oamenii şi acolo se ajutau, dar nu mai era aceeaşi atmosferă de zi a recoltei. Erau mari cotele care trebuiau date la stat. Când vedea omul că mai mult lasă decât duce acasă, bucuria nu mai putea fi ca odinioară.

Ceva mai târziu, colectivizarea a anulat de tot ziua treieratului. Nici măcar arie nu mai era. Se treiera cu combinele direct pe hotar, se treiera împreună cu seceratul. Colectiviştii ajungeau la ceva grâu numai după ce se făceau toate socotelile, socotelile cu datul, rămasul, împărțitul etc. De acuma sărbătoarea treieratului a dispărut din calendarul țăranului ardelean.

Sărbătoarea care asigura vinul şi țuica familiei pentru un an de zile se înscria undeva în prima jumătate a lunii octombrie; strugurii trebuiau lăsați bine la soarele toamnei să se coacă şi să facă vinul dulce. *Ziua culesului la vie* se anunța din vreme, se anunța prin scoaterea buții şi butoaielor la fântână, prin spălarea lor repetată, prin întoarcerea lor pe toate fețele să se usuce. În zilele de cules – două, trei, nu mai multe – dealurile cu vie gemeau de oameni, de care, căruțe, animale, copii. Cei care aveau mai mulți culegători mai luau cu ei şi unu, doi țigani cu vioara, aşa ca să întregească aerul de sărbătoare.

În via noastră, prima la cules era muma sau mama bătrână. Una din ele culegea strugurii cei mai frumoşi, strugurii pentru mâncare. Acasă, aceştia erau rânduiți pe una, două rude, puşi în pod ca să se țină proaspeți şi pentru mai târziu. Uneori se țineau destul de bine până spre Crăciun. Țin minte că atunci când veneam acasă de la Blaj, de sărbători, mama bătrână mai avea în pod doi, trei struguri pentru mine. Ca regulă, strugurii din pod se mâncau în diminețile de Miercuri şi Vineri, cu mămăligă. Era o mâncare foarte bună, era un deliciu.

După muma sau mama bătrână veneau cei care tăiau tot. La urmă, noi, copiii, controlam dacă nu cumva a mai rămas vreun mititel pe undeva şi apoi culegeam de sub viță toate bobițele. Nu era voie să rămână nici un bob pe pământul viei. „Măi, copii – ne zicea moşu – adică bunicul

din partea lui muma – şi boabele de pe jos sunt «sângele Domnului» şi nu-i voie să le călcăm în picioare sau să le lăsăm să putrezească pe pământ".

Strugurii pentru vin se zdrobeau deja în vie. Tata ori moşu, cu un fel de băţ cu mai multe ramificaţii la un cap, înghesuia bine strugurii în aşa fel încât să rămână cât mai puţine boabe întregi. Aşa zdrobiţi în bot – aşa se numea vasul acestei operaţiuni – erau apoi duşi la car şi turnaţi în bute. Butea avea jos un cep – aşa ceva ca la butoaiele cu bere – prin care se putea scurge mustul. Adunat într-un vas, mustul era apoi turnat într-un butoi.

Noi nu aveam chiar aşa multă vie, aşa că terminam culesul într-o zi. Este adevărat că de multe ori ne mai ajutam şi cu două, trei mătuşi, mătuşi care nu aveau vie.

Când bine spre seară ajungeam acasă, se descărca carul de cele una, două corfe cu strugurii de mâncare şi de butoiul cu must. Se punea în car un butoi gol şi se ducea totul la teasc, la un fel de presă care storcea strugurii aşa de bine, că nu mai rămânea în ei nici un strop de must. Erau numai două teascuri în sat, aşa că se făcea coadă. Când îţi venea rândul, în ceas de zi sau ceas de noapte, trebuia să fii la post. Ceea ce rămânea după tescuit era pus înapoi în bute. După o zi, două, aceste resturi erau bine acoperite cu paie şi pământ şi lăsate cam 3-4 săptămâni să „dospească". După dospit, se ducea totul la „căldare", adică la aparatul de făcut ţuică. Spre Crăciun aveam în casă ţuică de trevere.

Butoiul sau butoaiele cu must erau puse în pivniţă şi lăsate ca mustul să „fiarbă", adică să fermenteze. După fermentat vinul se limpezea; la fund se aşeza drojdia. Spre Paşti, când se trăgea vinul de pe drojdie, se punea deoparte vinul pentru treierat. Din drojdie, de Paşti sau după Paşti, se făcea al doilea rând de ţuică, ţuica de drojdie. Şi aşa, copile, via ne asigura nu numai vinul, dar şi ţuica necesară nevoilor casei. Noi ţuică de prune nu prea făceam; nu aveam prune pentru ţuică nici la hotar şi nici în grădină.

Noi nu aveam vie prea multă şi drept urmare nu vindeam nici struguri şi nici vin. Nu vindeam nici ţuică. Dacă recolta era mai bună, dacă ea era mai slabă, mama bătrână conducea în aşa fel plosca de scos vin din butoaie sau ţuică din damigene ca şi una şi alta să ne ajungă cam întregul an.

Zilele culesului de vii erau o sărbătoare şi o mare bucurie nu numai pentru copiii celor cu vie, dar şi pentru copiii celor care nu aveau

ce culege. Era o lege nescrisă ca după fiecare car care venea de la vie, gazda să împartă câte un strugurel copiilor care se aflau pe la portițe. În acele seri, mâncau struguri pe săturate toți copiii satului.

Colectivizarea a făcut praf și viile, a șters din calendar și ziua culesului de struguri. Astăzi nu mai este nici o vie pe dealurile întinse și însorite ale Buii. Ceva viță de vie mai țin oamenii doar prin curți și prin grădini.

Din cele trei sărbători laice ale țăranului ardelean, *tăierea porcului* a supraviețuit vremurilor socialiste. Cotețele n-au fost desființate. Oricum a fost, și oricum va fi, țăranul ardelean tot și-a crescut, și își va crește porcul de Crăciun. Așa și la noi. Nu țin minte, ca în curtea noastră, să fi fost vreun an fără ziua tăierii porcului. Aceasta era ziua care asigura carnea, slănina și unsoarea de gătit pentru un an de zile.

Pe lângă porc, spre primăvară, se mai tăia câte un miel – cel puțin cel de Paști – iar spre toamnă vreun cocoșel sau vreo oaie. Carne de vită nu mâncam decât atunci când vreunui om din sat i se întâmpla vreo nenorocire cu vreo vacă sau vreun vițel. Și atunci carnea se cumpăra mai degrabă din solidaritate sătească, decât din nevoia de carne. Adeseori am auzit în casă zicându-se: „Du-te, măi omule, și cumpără și tu un kilogram de carne să-și mai scoată omul din pagubă”. „Dar ce carne să aduc, tu femeie?” „D’apăi, ce ți-o da, că oi face eu ceva cu ea”.

Ziua tăierii porcului începea de cu seară cu un veritabil ritual. Moșu își ascuțea bine cuțitele, iar muma și mama bătrână își curățau usturoiul pentru cârnați și ceapa pentru cârtaboși. Înjunghierea porcului se făcea, de regulă, de cum se dădea de ziuă. Noi copiii eram sculați mai devreme, așa ca mai târziu să nu mai aibă nimeni treabă cu noi.

Chiar pentru momentul guițării porcului – prindere, înjunghiere etc. – pe mine mă ducea muma la ceva vecină. Mi-a spus că atunci când am asistat pentru prima dată la o asemenea ceromonie, am început să plâng, să-i spun lui moșu că eu nu vreau codiță și să lase porcul în pace. Se zice pe la noi că dacă este cineva în jurul porcului sau în curtea acestuia care are milă de porc, acesta moare mai greu. Pe când era vâlvătaia pe porc, aveam și eu voie să fiu pe aproape. Pârlitul porcului era spectacolul cel mai frumos. Foc mare pe toate părțile porcului. După pârlire, urma spălarea cu apă caldă și cu o perie de podele. Noi copiii așteptam spălarea urechilor și a cozii; astea erau primele care se mâncau, adică le mâncam noi copiii.

Momentul cel mai solemn era acela în care moşu scotea slănina de pe spate. Mama bătrână era prima care măsura cu palma ei grosimea slăninii. După această măsurătoare, ea ştia dacă ne va ajunge sau nu slănina şi untura pentru întregul an. De regulă ne ajungea.

După desfacerea porcului pe paie în curte, urmau operaţiunile din casă. Aici se punea deoparte şi se săra carnea care urma să ajungă în pod la fum şi carnea care urma să fie măcinată pentru cârnaţi. Cârnaţul era partea cea mai bună a porcului. Pentru cărnaţi ne certam şi ne băteam noi copiii atunci când mâncam carne şi cârnaţi cu mămăligă şi eventual cu moare de varză. Doamne, ce delicatețe! Deşi, mama bătrână ne măsura foarte egal bucăţile de cârnaţi, noi tot aveam impresia că unele sunt mai mari decât altele. De aceea, când se aducea cratiţa cu carnea şi cârnaţii, noi, înarmaţi cu furculiţe, ne şi înţepam câte un cârnaţ şi îl puneam pe felia de mămăligă. Acesta se mânca ultimul, se mânca după principiul ce-i mai bun să fie la urmă.

Tăierea porcului se prelungea apoi în facerea cârtaboşilor, jumărilor şi nu în ultimul rând în pregătirea bidonului cu unsoare şi a celui cu carne friptă. Acesta din urmă era un vas de metal cam de 10-12 litri, care se umplea cu bucăţi de carne şi cârnaţi, bine fripte şi bine acoperite cu unsoare. Acesta se aşeza în pivniţă şi nu se umbla la el decât pe când eram bine intraţi în primăvară şi în vară. Când se venea de la hotar, din acest bidon se luau câteva bucăţi de carne şi ceva cârnaţ, cum se nimerea, se băteau peste acestea două, trei ouă şi cina era gata.

Ca şi slănina şi unsoarea, carnea din bidon trebuia să fie în aşa fel gospodărită, încât să ne ajungă aproape până la venirea noului guiţat.

Trecând anii, crescând prin jocurile uliţei şi prin sărbătorile anului, iată-mă în *pragul şcolii*.

Nu-mi mai aduc aminte de prima zi de şcoală; ştiu numai că atunci când m-am dus la şcoală aveam în străiţucă doar o tăbliţă, iar când m-am întors mai aveam şi o carte de citire şi una de aritmetică. Cum în casa noastră, la uncheşu Văsălie, era un copil, pe nume tot Ioan, mai mare cu vreo 2-3 ani decât mine, eu, de prin cărţile lui, eram deprins cu cititul şi cu scrierea numerelor.

Ţi-am povestit doar povestea cu 2000. Ţi-am povestit doar că într-o bună zi, înainte de-a merge la şcoală, mi-am scris pe tăbliţă toate numerele de la 1937 şi până la 1999. Pe 1937 l-am luat de pe calendarul care-l aveam pe perete. Cum se scrie 2000 n-am ştiut. Am întrebat-o pe

mama bătrână şi ea mi-a explicat. După ce am scris şi pe 2000, ţin minte că am stat şi m-am întrebat: Oare o să trăiesc eu până în anul 2000? Am numărat poziţiile de pe tăbliţă şi am aflat că ar trebui să mă apropii de 70 de ani.

Când ţi-am povestit acest episod al vieţii mele, era în apropierea Revelionului 2000. Eram încă la îndoială – să vin cu voi la munte sau să mă duc în România? După ce ţi-am spus povestea, tu ai hotărât: „Păi, Micule, mi-ai zis tu – dacă lucrurile stau aşa, atunci de acest Revelion trebuie să vii cu noi. De data aceasta nu pleci în România". Şi lui mami i-am spus povestea cu 2000, dar ea n-a schiţat nici un gest şi n-a zis nici un cuvânt. Ţie ţi-am promis că vin cu voi în Austria, numai dacă tu, chiar atunci când va bate gongul, vei avea grijă să fii pe lângă mine şi să ne ţinem amândoi de mână. Tu mi-ai promis, şi ştiu că chiar aşa s-a şi întâmplat. După gongul dintre ani, secole şi milenii am mai stat puţin să văd cum te joci cu artificii şi apoi m-am dus la culcare. Până să adorm m-am gândit mult la faptul că iată mi-am atins speranţa de viaţă pe care mi-am fixat-o atunci cu numerele. De acum încolo mă gândeam... ce-o da sfânta mea sănătate.

Dar să revin la şcoală. Fără să mă laud, trebuie să-ţi spun că n-am avut nici o problemă nici cu cititul şi nici cu socotitul. Cu timpul am înţeles că eu şi cu Doina – fata preotului din sat – eram cei mai buni. Se întâmpla adeseori ca, din diferite motive, învăţătorul să lipsească de la clasă. În acest caz, Doina şi cu mine trebuia să jucăm la modul serios rolul învăţătorului; trebuia să-i punem pe ceilalţi copii să citească sau să socotească ceva la tablă. Îmi aduc aminte că la un sfârşit de an şcolar am fost foarte supărat pe învăţător că nu mi-a dat mie premiul II. Ştiam şi eu că Doina, fiind şi copila preotului, trebuie să ia premiul I; eu mă aşteptam să-i urmez. Dar n-a fost aşa; un alt copil, pe nume Stoica, a primit premiul în cauză. Eu am plâns de supărare. Abia mai târziu am realizat că de fapt învăţătorul a procedat foarte bine. Colegul meu, chiar în preajma încheierii anului şcolar a rămas fără tată; tata lui căzuse pe front. Erau anii războiului. Învăţătorul a mărit notele colegului meu cu gândul de a-i face o bucurie, după tristeţea pe care i-o puse în suflet gloanţele frontului. Acum consider că învăţătorul a procedat bine, cu cap, cu suflet, pe când eu am fost un prostuţ.

Un alt episod din anii mei de şcoală primară, despre care aş vrea să-ţi scriu două, trei rânduri, este cel cu poezia. Fiind un copil bun la clasă, învăţătorul s-a gândit să-mi dea să învăţ o poezie mai lungă pe care

să o recit la o serbare. Era vorba de dezvelirea, la intrarea în Castelul din Buia, a unei plăci aniversare cu ocazia împlinirii a nu ştiu câți ani de la trecerea prin acest Castel a lui Mihai Viteazul. Istoria zice că după luptele de la Şelimbăr, o localitate de lângă Sibiu, marele domnitor ar fi venit la Buia să înnopteze. Poezia cu pricina era bineînțeles despre Mihai Viteazul. Eu aşa straşnic am învățat poezia încât, pe scenă fiind, n-am mai putut-o termina. Nu ştiu ce legătură de versuri era că de la un punct o luam de la început. Am zis-o eu de două ori, dar când am început-o a treia oară a venit învățătorul şi m-a tras de mână afară din scenă. Lumea a râs şi a aplaudat. De atunci n-am mai fost pus să recit poezii la serbările organizate de şcoală.

Dintre învățătorii mei, doi mi-au rămas mai mult în minte: Doamna şi Domnul Hulea. Erau cu domiciliul în sat şi locuiau aproape, vizavi de noi. Aveau cu familia noastră legături destul de strânse. Erau învățători buni, pricepuți la clasă, numai că domnul, din când în când, mai trecea şi pe la cooperativa cu băuturi. Cu el am avut noroc în influențarea lui tata să mă dea la şcoală: „îi păcat ca acest copil să nu facă şcoală", îi zicea el lui tata. Aceste îndemnuri ale lui Hulea s-au întâlnit de minune cu vorbele lui moşu, bunicul dinspre muma. Văzând cam ce atitudine am eu față de problemele gospodăriei – animale, curte, casă etc. –moşu îi zicea mereu lui tata: „Măi, Ioane, copilul ăsta nu-i bun de nimic, trebuie dat la şcoală".

După terminarea clasei a IV-a, într-o bună seară, pe când eram la cină, tata îmi spune: „Uite, măi, copile, ce zice Hulea – să te dau la şcoală. Tu vrei? Dacă te hotărăşti pentru şcoală, o să vorbesc cu Mărioara lui Țec – o fată din sat care era deja la şcoală la Blaj – şi să faci cu ea un pic de pregătire pentru aritmetică. Dacă nu vrei să te duci la şcoală, atunci la vară va trebui să mergi cu vitele la păşune". Auzind de o asemenea alternativă, toată noaptea m-am frământat; eram pus în fața primei mele decizii de viață. Mă întrebam: Ce să fac, ce să fac? La vară? Vite? Păşune? Dar vara e cald şi vacile, din cauza muştelor, o iau la streche, adică o iau la fugă prin pădure. Mă şi vedeam plângând că mi-am pierdut vreo vacă. Dar vara plouă, durduie, nori grei. Mă şi vedeam venind acasă ud leoarcă şi fără vreun vițel.

În acelaşi timp însă, pe de altă parte, mă gândeam: dar dacă nu voi reuşi la examen? Mă voi face de toată ruşinea. La examen, mă mai gândeam eu, vin copii mulți, vin poate din şcoli mai bune, vin copii care vor şti poate mai multe ca mine. Cum să mă întorc în sat nereuşit la

examen? Îi şi auzeam parcă pe cei din sat zicând: „Uite şi la Uănu lui Savu, se ţinea deştept şi la Blaj n-a făcut nicio brânză”.

În acelaşi timp mă mai gândeam: Cum s-o iau de unul singur prin lume? Cum să nu-mi mai văd zilnic părinţii, fraţii, bunicii? Cum să nu mă mai întâlnesc cu copiii de pe uliţă? Doamne, ce să fac? Ce să-i zic lui tata? Şi iar o luam de la început cu problema vitelor, cu teama de examen, cu grijile plecării de unul singur prin lume.

După toate aceste frământări, a doua seară, tot la cină, îi spun lui tata şi alor casei că încerc să merg la şcoală. După această decizie şi după consultări cu Domnul Hulea şi cu popa din sat, mi se spune că voi merge la Blaj, la Şcoala Normală, ca să mă fac învăţător. Deci, nu la Liceu şi nu la Comerţ, unde erau ceilalţi din sat, care erau plecaţi la şcoli mai înalte. Tot la Normală s-a hotărât şi popa s-o deie pe Doina. De la această şcoală, după 8 clase, se putea conta pe o pâine în mână.

Şi iată-mă pus un pic pe învăţat; mai erau doar vreo două săptămâni până la examenul de admitere. De acum îmi ziceam: Gata, Ioane, cu copilăria, gata cu joaca pe uliţă, de acum îţi iei copile soarta în propriile tale mâini. Şi aveam, dragă Sergiu, doar unsprezece anişori.

Plecarea mea la Blaj a însemnat cea mai mare ruptură în evoluţia copilăriei mele. A însemnat ruperea de iubita mea familie. La plecare purtam cu mine suferinţa că de acum voi fi cu ai mei, cu toţi ai mei, doar în vacanţe şi apoi doar în zilele de concediu.

Mă despărţea Blajul de moşul meu, adică de bunicul din partea mamei. Pe bunicul din partea tatei nu l-am putut cunoaşte; a murit pe când tata avea doar nouă ani. Pe tata lui muma am apucat nu numai să-l cunosc, dar şi să-l iubesc mai mult decât pe oricare altul din familie. Era acest moş al meu un om extraordinar. Era mic de statură şi iute ca piperul, cum se zice pe la noi. Era de o hărnicie proverbială. Nu avea niciodată nici un astâmpăr; mereu avea câte ceva de făcut pe hotar, pe la şură, pe la vite, pe la oi. Era un cioban înnăscut, făcea un caş ca nimeni altul. La Sibiu avea doamnele lui pe care, în timp de vară, când ne venea rândul la stână, le asigura cu caş şi cu urdă. De multe ori se ducea pe jos până la Sibiu. Cu caşii în desagă şi cu desaga în spinare o lua prin pădure şi peste dealuri drum de vreo 30 de km. Venind vorba de ciobănie, să-ţi scriu, copile, că moşu m-a dus la stână, m-a culcat în câteva nopţi de vară lângă oi, el mi-a arătat pe viu cum se face caşul şi urda.

Mai era moşu meu de o bunătate tot proverbială. Pe acest om nu l-am auzit niciodată, dar absolut niciodată, certându-se cu cineva, cu

cineva din familie sau cu cineva din sat. Nu s-a certat niciodată cu ginerele, ginere cu care trăia în aceeaşi curte şi cu care mânca la aceeaşi masă. Era mereu omul păcii şi omul împăcării. În sat era recunoscut ca fiind un om „bun de pus pe rană”. Era moşu meu bun cu oricine, cu toată lumea, cu toată casa, cu toți copiii.

Nu l-am auzit niciodată pe moşul meu înjurând, nu l-am auzit niciodată vorbind cu „p” sau cu „f”.

Îi port moşului meu cea mai sfântă amintire. Ştiu că mă iubea mult, deşi nu prea eram pe gustul lui într-ale gospodăriei. Ți-am scris doar că de la el mi se trage, înainte şi înainte de toate, plecarea la Blaj, de la vorba care i-o tot zicea lui tata: „Măi Ioane, copilul ăsta nu-i bun de nimic, trebuie dat la şcoală”.

Pentru aceasta el m-a scos pentru prima dată cu căruța din sat. M-a luat cu el până la Axente-Sever – voia să vândă acolo nişte caş – ca să văd trenul, m-a luat cu el cu căruța la Sibiu, ca să văd şi eu, pe la 5-6 anişori, oraşul.

Copile, cu oameni ca moşu ar fi trebuit să fie semănat pământul. În acest caz, oamenii ar fi trăit fără nici o problemă. S-a stins din viață la 69 de ani, din cauza unei insuficiențe cardiace.

Plecarea la Blaj m-a despărțit şi de mama bătrână. Îi zic mama bătrână numai acuma; pe atunci îi ziceam simplu mamă. Dar nici cu ea nu mai puteam fi zilnic şi nici lângă ea nu mai puteam dormi noaptea. Vorbesc de dormit, deoarece de la ieşirea mea din leagăn şi până la plecarea la Blaj am dormit aproape tot timpul cu mama bătrână şi cu moşu în acelaşi pat. Ea m-a legănat şi m-a învelit cel mai mult. Ea m-a şi iubit cel mai mult; am fost nepotul ei preferat. Când tata şi mama s-au întors de la Blaj, ea a fugit la căruță, cu speranța că poate m-au adus înapoi. Când a văzut că nu sunt, s-a pus pe o seară întreagă de plâns. Mama bătrână era stâlpul familiei. Toate treceau prin mâna ei. Ea ştia dacă mai avem bani pentru sare, petrol, piper şi paprică. Ea ştia dacă ne va ajunge sau nu pâinea şi mămăliga până la recolta viitoare. Ea ne spunea dacă putem mânca ceva pe săturate sau trebuie să ne gândim la economie. Parcă acum o văd coborând din pod cu ceva carne şi cârnați şi împărțind cârnațul în părți egale, ajutându-se de vârfurile unei furculițe.

Era şi ea de o hărnicie pe măsura hărniciei lui moşu. Nu avea însă bunătatea lui. Din când în când se mai prindea la harță cu tata pe motiv că dă mai mult fân la cai decât la vacă sau pe motiv că ar trebui să mai meargă şi el pe la oi şi să-l mai cruțe pe moşu. Când erau asemenea

momente de uşoară încordare, cea care suferea cel mai mult era muma; ea era, cum s-ar zice, între ciocan şi nicovală. Noroc că era un aşa ciocan şi o aşa nicovală că nu ieşeau niciodată scântei. Şi apoi mai era pe acolo şi moşu care aplana rapid situaţia. Niciodată disputele dintre mama bătrână şi tata n-au dus până la a nu mânca în jurul aceleiaşi mese şi din aceeaşi mămăligă.

Dincolo de uşoarele tensiuni cu tata, mama bătrână era modelul gospodinei ardelene.

După moartea lui moşu a mai trăit destul de mult. S-a stins din cauza unui accident cerebral, lângă fântână, în timp ce curăţa o rădăcină de hrean. Era în al 75-lea an de viaţă.

De tata şi de muma parcă m-am despărţit mai uşor. De ei, parcă nici nu eram aşa de legat afectiv. Eram copilul cel mai mare şi dragostea lor se vărsa, după cum era şi firesc, asupra celor mai mici. Sentimentul că în atenţia lor eram mai la margine m-a ajutat, se pare, să trec mai uşor peste despărţirea de ei. Mai târziu, lucrurile s-au schimbat. Faptul că eu eram doar din când în când pe acasă, adică doar în vacanţe, parcă m-a aşezat pe mine mai înspre centrul atenţiei.

Dar să trec peste acest moment şi să-ţi spun câte ceva despre ei, despre ei aşa cum au fost şi cum mi-au rămas în minte.

De cunoscut i-ai cunoscut şi tu, copile. Deşi aveai doar 4-5 anişori pe atunci, poate îţi mai aduci aminte de înfăţişarea lor şi de modul lor de a se mişca prin casă şi prin curte.

Luaţi împreună, tata şi muma erau o pereche de oameni frumoşi, chiar foarte frumoşi. Tata a fost un fecior şi apoi un bărbat înalt, suplu, brunet, cu doi ochi care trădau inteligenţă şi bunătate. Muma, tot o brunetă, tot suplă, era ceva mai scundă, aşa cum îi stă bine unei femei pe lângă bărbatul ei.

Împreună formau o pereche de invidiat. Aşa o pereche nu mai era nu numai în sat, dar nici pe toată valea Buii. Când se urcau amândoi în căruţă, pe jilţul acoperit cu un covor din zestrea lui muma, după doi cai cum nu prea erau în sat, tata şi muma arătau ca doi prinţi. Toată lumea se uita după Uănu lui Savu şi Rahia lui Şchiopu. În sat familia tatei era de-a lui Savu, iar familia lui moşu erau de-a lui Şchiopu. Se zicea, că realmente, moşu lui muma era un om care şchiopăta.

Dacă tata şi muma se duceau la o nuntă, aceea era onorată. Dacă ei doi se apucau de jucat, toată nunta se aduna roată în jurul jocului lor. Amândoi erau nişte dansatori înnăscuţi. Pe când erau tineri, fetele şi

feciorii din sat veneau la ai mei să-i învețe învârtita, pe sub mână şi bătuta. Când juca tata câte o bătută, sărea de bătea cu cisma în tavan.

Pe lângă frumusețe, tata şi muma au mai fost şi doi oameni foarte inteligenți. Tata avea o inteligență mai aşezată, muma una mai spontană, mai rapidă. Tata era un om calculat, muma era o fire mai iute. Deşi a avut doar şapte clase, şi acelea făcute pe vreme stăpânirii maghiare, - la români a făcut o singură zi de şcoală – tata a ținut în mână toate dosarele şi operațiunile Băncii Albina – sucursala din Buia. După ce s-a înființat în sat şi Cooperativa de consum, tata a devenit si casierul Cooperativei. Parcă acuma îl văd cum seara şi în zilele de sărbătoare îşi bătea mintea cu registrele băncii şi cu facturile Cooperativei. În aceste două slujbe, pline de răspundere, – se lucra cu bani, copile, cu foarte mulți bani – n-a avut niciodată nicio problemă. Muma, datorită calităților ei, era mereu chemată la şedințele de judecată, a fost ani de zile aleasă în conducerea comunei. Au vrut s-o facă şi deputată de județ, dar a refuzat. A zis că ea are destulă deputăție acasă. Ca şi tata a refuzat toate insistențele de intrare în partid, în partidul comunist bineînțeles.

În prelungirea celor de mai sus, trebuie să-ți mai spun, copile, că ai mei au fost şi deosebit de harnici. Dar parcă un alt fel de hărnicie decât aceea a lui moşu şi mama bătrână. Aceştia, pe lângă hărnicia lor la hotar, erau harnici şi în curte şi în casă. Mereu, mereu îşi găseau câte ceva de făcut şi pe aici. Tata şi muma au fost prin excelență oameni de hotar; de plug, de coasă, de sapă, de seceră, de fân, de cules etc. etc. Muma, mai ales, nu excela deloc în ale bucătăriei. Ea se simțea mai în elementul ei la hotar cu săpăliga, decât în casă cu mămăliga. Ştia foarte bine să gătească, dar nu aceasta era „specialitatea” ei. Tata era omul plugului, coasei, pădurii. Îi plăceau caii. Până la începuturile Marelui război, la noi s-a lucrat la hotar numai cu cai. Războiul ne-a lăsat fără ei; l-a obligat pe tata să treacă la boi şi apoi la vaci.

Tata şi muma au fost harnici şi la Colectivă. Amândoi au fost foarte mult timp un fel de şefi de echipă. Despre faptul că tata, la peste 80 de ani, a băgat cel mai mult fân în şurile Colectivei au scris şi ziarele de la Sibiu.

Ai mei au excelat şi printr-o mare, frumoasă şi lungă iubire. Nu i-am auzit certându-se, certându-se la modul serios. Dacă mai aveau câte o mică problemă – ori că tata era prea încet sau prea calculat la câte ceva, ori că muma era prea repezită la alte câte ceva, - totul evolua până la a-şi

zice „Mai taci, măi omule!” sau „Mai taci, tu femeie!”. Vorbe grele aruncate de la unul la altul n-am auzit.

Temeiul unor aşa relaţii se afla, cred eu, în sentimentele ce şi le purtau, în spiritul de înţelegere şi de familie ce domina de fapt atmosfera din curtea şi casa noastră. Dragostea lor a avut o aşa mare durată, că şi la anii bătrâneţii se duceau şi veneau de mână de la biserică. După ce tata a avut accidentul cerebral care l-a lăsat fără posibilitatea frazării, muma l-a îngrijit ca pe un copil. Mereu zicea: „Măi copile, aş vrea să mă ţină Cel de Sus în viaţă până îl văd pe el aşezat. Apoi...” Cel de Sus a ascultat-o. Într-o bună seară, pe când îl pregătea de culcare, s-a aplecat pe o parte şi aplecat a rămas. S-a întâmplat acest lucru pe când avea 93 de ani. La câteva luni după tata, s-a dus şi muma lângă el. Avea 85 de ani.

Plecarea la Blaj m-a despărţit şi de fraţi şi surori. Dacă e să mă refer la ei, în ordinea venirii pe lume, ar trebui să-ţi scriu mai întâi câteva rânduri despre tuşa Rica. Ea este sora care m-a urmat la exact un an şi patru luni. Pe ea ai cunoscut-o, în curtea ei te-ai jucat cu mânzul pe care l-ai botezat Poli. Plecarea mea de acasă a avut pentru ea cele mai serioase şi mai neplăcute consecinţe. Dacă eu m-am făcut elev la Blaj, a rămas ca ea să preia sarcinile de care eu am fugit: mersul cu vacile în păşune. Avea doar zece anişori şi trebuia zi de zi să se scoale de dimineaţă, să-şi ia străiţuca cu ceva de-ale mâncării şi s-o ieie după vaci. Toată ziua în soare, dacă era soare, toată ziua în ploaie, dacă era ploaie; vacile trebuiau zilnic să pască. Când eram în vacanţele de vară, îmi era tare milă de ea, dar nu prea aveam ce să-i fac. N-am făcut eu pe domnişorul în vacanţe, dar cu vacile în păşune nu m-am dus. În zilele de duminică şi de sărbători o mai scutea moşu.

Şi aşa, bătută de vânturi şi bătută de ploi, sora mea Rica s-a trezit că nu mai este copila de mers cu vacile, ci fata care trebuia duminica să meargă la joc. S-a căsătorit destul de tânără, după glasul inimii şi nu al pământului, cu unchiul Sandu, unchi pe care l-ai cunoscut şi de care sunt sigur că îţi mai aduci aminte. Tuşa Rica şi unchiul Sandu au două fete, pe Jeni şi pe Rela. La Jeni, la Sibiu n-am fost, dar la Rela, la Motiş am fost. Doar, la ea la portiţă ţi-ai împărţit îngheţata cu ţigănuşul de peste drum.

După tuşa Rica, a urmat unchiul Iosif din Tg. Mureş. La el n-ai fost. L-ai văzut o singură dată la înmormântarea lui Mica, dar nu cred că-ţi mai poţi aduce aminte de el.

Unchiul Iosif a fost un copil foarte harnic. Îi plăcea grozav pe la şură şi pe la grajd. Moşu îl lăuda mereu. Cu toate acestea, a ajuns şi el să

fie dat la şcoală. A ajuns elev la Sibiu şi apoi student la Bucureşti. După terminarea facultății, încă în perioada de stagiatură, a ajuns inginer şef la „Sticla" din Târnăveni. La scurt timp a ajuns director. De pe acest post a fost dus la Tg. Mureş pe ceva post la Județeana de partid. S-a căsătorit cu tanti Ici şi are doi copii, o fată – Simina şi un băiat – Ică. Ică a fost pe la noi prin München. Poate îți mai aduci aminte de el.

Despre unchiul Nicu ce să-ți scriu? Cam de pe când am plecat eu la Blaj, el era „planificat" să rămână acasă, pe curte, cum se zice. Trebuia doar ca unul din cei trei feciori să moştenească curtea şi casa lui Moşu. Doar de aia îl chema ca pe moşu – Nicolae.

Venirea colectivizării l-a trimis însă şi pe el la oraş. A ajuns muncitor la „Mecanica" din Sibiu. Ani de zile a făcut o navetă de 40 de km cu autobuzul.Viața lui a fost, cum se zice, cu un picior în uzină şi cu unul în grădină. Acuma îi în sat, pe curte, face pe micul „fermier". Munceşte mult şi acum, dar nu-i merge rău. Are ce-i trebuie. Împreună cu tuşa Mili au trei copii, două fete şi un fecior. Copiii îi sunt bine aşezați şi are de la ei cinci nepoți, toți feciori.

Pe tuşa Lena o cunoşti mai bine. Ai fost pe la ea prin America pe când erai mai mărişor, aşa că sigur ți-au rămas mai multe prin minte. Ți-aş aminti doar că de la ea şi de la unchiul Todor ai venit la München cu pantofi cu beculețe. Despre ei mai şti câte ceva şi din vizitele făcute cu tati şi mami pe la Dana. De aceea, despre Lena nu m-aş întinde prea mult cu scrisul. Ți-aş zice doar că şi ea a plecat de acasă la şcoală, a plecat la liceu la Sibiu. După liceu, ai mei nu au avut forța economică necesară ca s-o țină şi pe ea la Universitate; le era destul cu Iosif. În acest caz, sarcina ținerii ei la facultate mi-am asumat-o eu. Am luat-o frumos de mână şi am adus-o la Cluj, la Facultatea de fizică; asta şi-a dorit-o. După facultate a rămas tot la Cluj pe post de preparator şi apoi de asistent. Pe când era să fie avansată la post de lector, a plecat cu Todor şi Dana prin Europa în vacanță, iar din Europa au ajuns în America. Toată povestea s-a desfăşurat în mare secret, deoarece era pe vremea lui Ceauşescu. Se pare că despre intenția neîntoarcerii în țară a ştiut doar Sever, unul din frații lui Todor. Ai mei şi familia am fost puşi în fața unui fapt împlinit. Fuga din țară era privită ca o fugă de socialism şi era considerată, pe atunci, un fel de crimă politică. Ar fi multe de povestit pe această temă, dar nu vreau să mă întind. Despre vremurile acelea o să-ți scriu, câte ceva, mai târziu.

Dacă primii cinci ne-am născut cam unul după altul, tuşa Mărioara de la Blaj s-a născut la o distanță de paisprezece ani față de

mine, cel mai mare şi de şapte ani faţă de tanti Lena. Ea, cea mai mică, a avut de-a lungul vieţii, cele mai multe necazuri. Eu am crezut că fratele Iosif va lua de la mine exemplul cu Lena şi se va îngriji el de şcolarizarea lui Mărioara. N-a fost să fie aşa; el şi-a văzut doar de problemele lui. S-a însurat rapid, după terminarea facultăţii şi Mărioara a ajuns să poată face doar o şcoală profesională şi a ajuns doar muncitoare la Complexul de industrializare a lemnului. Dar nu de aci i s-au tras necazurile. Problema ei a fost că n-a avut noroc cu căsătoria. S-a măritat cu un meseriaş bun, dar care avea patima beţiei. În ceasurile lui rele o bătea şi o alunga din casă. Nu de puţine ori am luat drumul spre Blaj ca să văd cam ce se poate face. Uneori mă întâlneam acolo şi cu tata şi muma. Când ajungea pe la vecini, ştia un singur lucru – telefon lui Ionică la Cluj şi/sau telefon la Buia. Cu toate necazurile şi-a crescut doi băieţi, la amândoi le-a dat pregătire universitară.

Deşi cea mai necăjită, sora mea Mărioara a avut şi mai are cele mai puternice sentimente de familie. Din toată sărăcia ei nu s-a dus niciodată acasă la Buia să nu ducă ceva părinţilor. Şi acum, ea ţine cele mai strânse legături cu noi toţi, cu fraţii şi nepoţii. Îmi pun în ea multe speranţe la bătrâneţe. Dacă o să ajung să-mi duc ultimii ani de viaţă singur în Cluj, o să recurg la ajutorul ei. Şi eu am ajutat-o destul.

Dintre fraţi şi surori, legăturile mele de suflet cele mai strânse au rămas cu tuşa Mărioara şi cu tuşa Rica. Atunci când mă duc acasă poate ar fi normal să trag la casa părintească, dar eu trag la Rica. La ea mă simt mai bine. Legăturile cu unchiul Nicu, fără a ne fi certat, s-au răcit pe motiv că şi-au bătut joc de înmormântarea lui tata. S-au scăpat de el cu câteva kilograme de fasole. Tata merita sacrificarea unui purcel, a unei oi, a unui viţel şi nu doar un pumn de fasole. La înmormântarea lui muma am înţeles locul fasolei, era perioadă de post, dar la tata era un post pe care nu-l ţinea nici măcar mama bătrână. Relaţiile cu unchiul Iosif s-au răcit pentru că el a răcit legăturile cu toată familia. Să fie în ţară şi să se ducă la ai mei mai rar decât m-am dus eu din Germania, n-am prea putut înţelege. Relaţiile cu tanti Lena s-au stricat de-a binelea din cauza ei. Nu vreau să intru în această poveste, deoarece ar trebui să-ţi scriu alte zeci şi zeci de pagini. Şi apoi, sunt lucruri pe care vreau să le refuz, vreau să nu-mi aduc aminte de ele.

În prelungirea ideii că uneori relaţiile frăţeşti pot ajunge să fie mai stricate decât cele cu unii străini, îmi vine să-ţi scriu, în încheierea

acestei scrisori, că singur fiind, să ai grijă de bune prietenii. *O bună prietenie poate fi mai mult decât o relație de soră sau de frate.*

x

x x

Plecarea la Blaj m-a despărțit și *de ulițele satului*, ulițele copilăriei. De acuma, pașii mei s-au mutat pe trotuarele pavate ale Blajului și pe coridoarele de beton ale Școlii Normale. De acuma, nu mă mai puteam juca în șanțul din fața casei, în băltoacele din curte ori în noroiul din uliță. De pe acuma, aveam pe sub picioare alt fel de drumuri și alte feluri de cărări.

Buia, dragă Sergiu, a fost și mai este o localitate cu o lungă istorie. Atestarea ei documentară se așază pe la sfârșitul secolului al 13-lea, mai precis 1296. În documentul atestării se zice că „... tânarul nobil Mihail, fiul comitelui de Călvasăr... în numele său și al lui Nicolae, fratele său, a dat mărturie că a vândut... pentru douăzeci de mărci de argint fin, un munte... din moșia sa numită Buia... locuitorilor din satul Vurpăr, pentru care și dintre care s-a prezentat Andrei, fiul lui Herman din acel sat și acel Mihail a spus că a primit în întregime acei bani de la ei...”. În documentul din care am citat, Buia este denumită Bulla. De-a lungul vremurilor ea a mai fost numită Bell, Belya, Boi, Buja etc.

Vurpărul este un sat vecin, sat care se desparte și astăzi de Buia printr-o pădure lungă, lungă și lată, lată. Prin ea am trecut și eu o singură dată când m-am dus cu căruța la ceva rude de ale lui tata.

Mai departe, istoria satului se pierde în negura vremurilor. Din această negură ți-aș desprinde câteva momente, momente despre care am auzit sau am citit câte ceva prin cărți. Dar pentru început, să-ți scriu că geografia satului și-a pus o anume amprentă pe istoria lui. Cele trei văi care se întâlnesc în spațiul lui geografic au „găzduit” fiecare câte o nație. Trei văi, trei nații în satul nostru. Aceasta desigur, pentru începuturi; mai târziu casele s-au mai amestecat. Cu excepția unei ulițe, uliță care a rămas până astăzi pur românească. Această uliță se și întinde pe malul drept al văii denumită Valea Țelinilor. Pe dealul ce se află pe același mal al văii se și află biserica românilor.

Pe malurile văii, denumită Cioara s-au așezat sașii. Pe coasta părții lor și-au făcut și sașii propria lor biserică. Clopotul acestei biserici

se trăgea în sat nu numai când erau saşii chemaţi la biserică, dar şi atunci când pe deasupra satului se arătau nori grei, nori ce puteau anunţa furtună.

Ungurii satului s-au aşezat pe malurile unei alte văi, Valea Cetăţii. Apele acesteia au scăldat şi scaldă poala dealului pe care s-a înălţat încă de prin secolul al XV-lea Castelul din Buia, castel de tip medieval, construit de urmaşii lui Akus de Bolyai şi anume Gaspar II şi soţia acestuia Brigitta Bethlen. Ungurii s-au aşezat la poalele dealului ca slugi, probabil, la cei care, de-a lungul generaţiilor, au stăpânit castelul.

Biserica unguresacă – romano-catolică – este cea mai recentă şi este aşezată chiar în inima satului. Cu siguranţă s-a construit în vremurile în care ungurii conduceau treburile localităţii. Probabil că multă vreme, populaţia de etnie maghiară a frecventat biserica din incinta Castelului. În această biserică am păşit şi eu. Pe vremea copilăriei mele, partea centrală a Castelului mai era încă în picioare şi mai era funcţională. Aici funcţiona dispensarul satului şi aici locuia sanitarul. În copilărie, aici veneam cu muma la doctor. Pe scările care duceau la etaj, deci spre dispensar, se mai putea vedea turnul de tortură. Era un turn îngust, cu cuţite pe toate părţile, cuţite ce aveau rolul să-i sfârtece pe neascultători.

În fosta biserică a Castelului, copile, mai erau încă în stare destul de bună câteva din picturile de pe pereţi şi câteva din scaunele destinate stăpânilor Castelului. Mai era în biserică gaura unei cripte, cripte în care copiii mai curajoşi decât mine se băgau şi scoteau de acolo oase – cranii, picioare, coaste etc. Cei care coborau în criptă ziceau că acolo se vede o uşă uriaşă, uşă despre care se zicea că ar deschide un tunel de vreo 4-5 km, pe sub un deal, până în satul vecin, sat denumit Petiş. Acest tunel era, fără îndoială, tunelul de refugiu în caz de nevoie.

În istoria satului şi în chiar istoria ţării, Castelul din Buia a avut şi are o anumită însemnătate prin aceea că pe sub porţile lui a trecut marele Mihai Viteazu. Am zis „marele”, dragă Sergiu, deoarece acest Mihai Viteazu a fost domnitorul care a încercat şi care, pentru o foarte scurtă perioadă de timp, a şi reuşit să unească toate cele trei ţări ale românilor – Muntenia, Ardealul şi Moldova – într-un singur stat, adică sub un singur conducător. Din păcate, aşa ceva s-a întâmplat prea devreme. Era pe la sfârşitul secolului al XVI-lea şi condiţiile încă nu erau coapte pentru o aşa mare realizare.

Prin curiozităţi ale istoriei, în anul 1596, Mihai Viteazu primeşte în dar de la Principele Transilvaniei Sigismund Bathori Castelul din Buia şi toată averea aferentă. Ba mai mult, Dieta Transilvaniei, printr-un act din martie 1598, îl scuteşte de toate impozitele.

Dată fiind proprietatea sa din Buia, a devenit foarte normal ca în octombrie 1599, după lupta de lângă Şelimbăr, o localitate aproape de Sibiu, să tragă cu oştenii lui la Castelul din Buia. Domnitorul doar era, cum s-ar spune, în zonă.

Legenda mai spune că în acea perioadă era la Castel şi mama domnitorului, mamă care în zilele de vară a frecventat zilnic băile sărate de lângă satul Ruşi.

După decapitarea lui Mihai Viteazu, în august 1601, Castelul ajunge în proprietatea lui Antonius Schirner, curator al administraţiei Sibiului. După aceea Castelul trece prin fel de fel de mâini, ca în a doua jumătate a secolului al XIX-lea să ajungă în proprietatea familiei Urmösi-Maurer. După primul război mondial, un fiu al lui Bela Urmösi-Maurer vinde Castelul statului român.

Astăzi Castelul este, spre ruşinea României, nu o ruină, ci un veritabil morman de dărâmături.

De istoria Castelului şi a meleagurilor lui se mai leagă si faptul că de pe la noi se trage familia care l-a dat pe Janoş Bolyai, marele matematician. Bunicul acestuia a fost notar pe la noi, iar tata savantului s-a născut în Boi, în ceea ce mai târziu s-a numit Buia. Janoş Bolyai s-a născut la Cluj – 1802. Cu toate acestea numele i se trage de la Boi. Acest nume este parte a numelui Universităţii din Cluj – Babeş-Bolyai. În numele unor aşa fapte nu este deloc întâmplător că bustul matematicianului se află nu numai în curtea Universităţii, dar şi în centrul satului nostru.

Janoş Bolyai, dragă Sergiu, independent de Lobacevski şi de Rieman, a gândit şi a pus în mişcare ceea ce se numeşte geometrie neeuclidiană. Este vorba de acel gen de geometrie în care nu se mai respectă postulatul euclidian al paralelelor. În această geometrie, se afirmă şi se demonstrează că printr-un punct faţă de o dreaptă se pot duce mai multe, ba chiar o infinitate de drepte paralele. Fără a mă lansa cât de cât pe terenurile acestei mari realizări ştiinţifice, să-ţi scriu doar că buienii noştri pot fi mândri că numele satului lor s-a furişat în numele unui savant de aşa talie mondială.

În paginile istoriei mari, satul Buia a mai intrat şi printr-o atitudine de răzvrătire în zilele Revoluţiei de la 1848, revoluţie care a culminat cu Marea Adunare de la Blaj, 15-17 mai. Nu am date despre prezenţa buienilor la Blaj, dar am la îndemână documente care vorbesc despre revolta românilor din Buia, revoltă la care s-au alăturat şi alte 11 sate. Revolta se manifesta spre sfârşitul lunii aprilie, adică chiar în zilele

de ajun ale Adunării de la Blaj. În documentele la care mă refer se zice, de pildă, că „în localitatea Buia... preotul greco-catolic, Ioachim Aron, a citit o proclamație interzisă” – este vorba despre proclamația „Fraților români” – proclamație prin care „a eliberat imediat poporul de toate slujbele datorate domnilor”. Se mai spune că această proclamație a fost trimisă „în mai multe localități... răzvrătind și acolo poporul”. Cei din Buia și Vesând, se zice în continuare, au declarat că nu vor mai presta slujbele iobăgești, iar pe cei care vor îndrăzni să le mai îndeplinească îi vor ucide în bătaie.

Către sfârșitul documentului se face precizarea că preotul din Buia este „principalul instigator” și se cere ca acesta să fie „chemat” la Blaj și să fie „arestat”. Se consideră că n-ar fi bine să fie „arestat pe loc, deoarece aceasta ar putea să răscoale întreaga regiune”. Aceste câteva spicuiri din documentele vremii, mi se par suficiente pentru a susține afirmația că în zilele de revoluție ale anului 1848, străbunii străbunilor mei și ai tuturor celor din Buia, n-au stat cu mâinile în sân.

Sărind peste decenii și secole să-ți scriu, copile, câte ceva despre sat așa cum l-am cunoscut în anii copilăriei mele, să-ți scriu câte ceva din paginile reale ale istoriei lui contemporane. Pe când eram copil și zburdam pe ulițele Buii, aceasta era o comună care avea cam 500 de numere de casă și cam tot pe atâtea familii și gospodării. Era o comună în plin proces de dezvoltare. Erau în Buia, pe atunci, nu numai trei biserici, dar și trei școli de 7 clase, era primărie, poștă, telefon, dispensar cu medic permanent. Aveam în sat o cooperativă de consum, o sucursală de bancă, ba chiar și o popicărie. Era Buia o localitate cu oameni harnici, cu buni gospodari. Erau și câteva familii de nevoiași și chiar câteva familii de țigani. Satul însă mergea înainte.

Toată evoluția Buii, ca și a țării luate în ansamblul ei, a fost serios stopată de ceea ce au adus cu ei anii războiului și cei care i-au urmat. În acest sens ar fi de notat că, chiar la începutul războiului, satul a fost lăsat fără aportul celor mai mulți sași. Ei au fost primii care au căzut pradă planurilor diabolice ale lui Hitler. Tineretul și cei în puterea vârstei, înrolați în rândurile armatei germane, au plecat pe front și pe front au rămas. Parcă acuma îi văd în căruțe plecând din sat și, parcă acuma le aud cântecele cu care și-au luat rămas bun de la ulițele la care aveau să nu se mai întoarcă. Curând, după plecarea sașilor a venit și rândul românilor. Căruțele lor erau însoțite până la marginea satului de neveste plânse și de fete ce se temeau de soarta iubiților lor. Cântecul „Treceți batalioane” se

cânta cu lacrimi, cu foarte multe lacrimi. Nu ştiu câţi saşi au rămas pe pământurile Rusiei, dar ştiu că pe crucea eroilor de etnie română figurează cam zece nume. Printre aceste nume se află şi numele unui văr bun, din partea unei surori a lui tata. Războiul a lăsat satul şi fără multe animale şi alimente. Periodic, cei de la stăpânire făceau câte un raid prin grajdurile şi podurile oamenilor cu lozinca „pentru front".

După anii războiului au venit vremurile socialismului cu alte motive de decădere. Din poziţia de comună, Buia a devenit sat. Prin aceasta s-a pierdut primăria, dispensarul, poşta şi telefonul. Dar cel mai rău a picat procesul colectivizării, un proces cu consecinţe contradictorii. Acesta i-a cam „alungat" pe oameni spre oraş. În sat au cam rămas bătrânii şi femeile. Singurul semn notabil de progres din această perioadă a fost asfaltarea drumului care duce de la Şeica-Mare până la Agnita şi apoi electrificarea. Prezenţa becurilor din casele oamenilor a adus după sine şi aparate de radio, televizoare etc.

Cele mai de seamă semne de cădere a satului au fost însă cele ale depopulării. La ora actuală mai sunt funcţionale doar cam jumătate din curţile şi casele oamenilor. Tot la a doua casă, o curte prin care bate vântul. Nici acum, în anii democraţiei, satul nu dă semne de înviorare. Pe hotarele satului, doar pe jumătate lucrate, se face o agricultură de supravieţuire. Deocamdată nu se întrevede nici un fel de înviorare notabilă a vieţii economice, sociale şi culturale. Poate, poate pe mai târziu...

BLAJUL ŞI FRUMOASA ADOLESCENȚĂ

Îmbrăcat cu cioareci şi pălăriuță, iată-mă pus pe drumul spre Blaj. Cu tata de mână, iată-ne aşteptând trenul în halta de la Şeica Mare. Trenul îl mai văzusem eu o dată, pe la 7-8 ani, când moşu m-a luat cu el să vândă caş în Axente-Sever. Dar cu trenul n-am mai fost până la plecarea spre Blaj. Țin minte că la Copşa Mică tare m-am minunat de numărul mare de şine şi mă tot întrebam cum de trenurile nu se încurcă. Urcați în trenul de Blaj, am observat că mergem în direcția de unde am venit, şi-mi aduc aminte că l-am întrebat pe tata: „ce-i tată, mergem înapoi spre casă?". „Nu, copile, îmi zice tata, imediat liniile se despart şi noi o luăm spre Blaj".

Ajunşi în Blaj, am tras la Şcoala Normală; aşa se numea pe atunci şcoala care pregătea învățători. Tata credea, probabil, că acolo la şcoală vom putea găsi ceva găzduire. Da de unde! Internatul şcolii nu funcționa pentru că se făceau în el pregătirile pentru noul an şcolar. Cum nu aveam nici o cunoştință în Blaj, cunoştință la care să tragem, am avut noroc cu baciul Gheorghe, portarul şcolii, care ne-a primit în cămăruța lui să stăm peste noapte. Baciul Gheorghe a făcut rost de o saltea pe care a aştenut-o pe lângă un perete al cămăruței lui şi acolo am dormit cele două – trei nopți, cât a durat examenul de admitere.

Nu mai ştiu ce-am făcut pe la Limba română şi Matematică, dar la Istorie îmi aduc aminte că, pe un copil dinaintea mea, profesorul l-a întrebat „No, dragul meu, cum zici tu că te cheamă?" „Dragoş Vasile, domnule profesor", răspunde copilul. „A, Dragoş! Dragoş!, atunci ia spune-mi tu ce ştii despre Dragoş Vodă". Începe copilul să toräie, iar eu în mintea mea mi-am zis: „Te pomeni că pe mine mă întreabă ceva despre Ieremia Movilă. Auzisem eu că prin istoria țării ar fi fost şi un asemenea domnitor. Dar mai mult nu ştiam. De fapt, nici azi nu ştiu dacă un asemenea domnitor a fost prin Moldova ori prin Țara Românească. Tremurând şi rugându-mă ca nu cumva să mă întrebe despre Ieremia Movilă, mi-a venit rândul să răspund. Am avut noroc, nu m-a întrebat despre Movilă, ci altceva, aşa că am ştiut. La proba de Muzică iară n-a fost aşa rău. „Trăiască Regele" ştiam să-l cânt binişor. Am dat şi o probă de inteligență; pe o mică planşetă erau cerculețe de diferite culori, pe fondul acestora se putea desluşi nu chiar aşa uşor o literă sau contururile

unui animal. Se pare că m-am descurcat bine. Rezultatul de la examen l-am primit a două zi pe la amiază. Şi iată-mă pe lista reuşiţilor şi iată-mă cu tata de mână în drumul spre casă. Era oricum ceva; nu m-am făcut de ruşine şi de acum ştia tot satul că Uănu lui Uănu lui Savu a reuşit la şcoală la Blaj. A reuşit tot atunci şi Doina lui popa. Eram de acum încă doi copii din Buia care peste două săptămâni urmau să plece la Şcolile Blajului.

Întors în sat, cam plin de mine, le spuneam copiilor că eu am să învăţ într-o şcoală care are peste 100 de camere şi că are peste un rând de case, alte trei rânduri de case. Până atunci, aşa clădire mare eu nu mai văzusem.

Până să înceapă şcoala – mai erau cam două săptămâni – am început pregătirile pentru Blaj. Nu mai puteam merge cu cioareci şi nici chimeşe ca la ţară; îmi trebuiau ceva pantaloni şi ceva cămăşi cu nasturi la gât şi pe la mâneci. După toate pregătirile necesare, în familie se hotărăşte să mergem cu căruţa până la Blaj. Deşi era deja război, încă statul nu apucase să ne ia caii pentru front, aşa că tata îşi mai avea caii lui. Îmi aduc aminte că am plecat de acasă călare pe un străjac (saltea) cu paie, ca nu cumva să mai dăm bani şi pe paie, că doar aveam destule acasă. Plecăm noi, tata, muma şi cu mine, dis de dimineaţă ca să ajungem pe la 2-3 la Blaj şi să mă pot aranja în internat până spre seară. Îmi aduc aminte că pe dealul dintre Şeica Mare şi Şeica Mica mi-am cules o poală de nuci. Drumul până la Blaj era destul de lung, vreo 40 de km. Totuşi am ajuns cu bine. În curtea şcolii erau alte zeci de căruţe din împrejurimi cu copii aduşi la şcoală. La Şcoala Normală veneau, de regulă, copii de la ţară şi cu o condiţie socială mai modestă. Copiii de la oraş sau cei din familii mai înstărite se duceau la Liceul Sf. Vasile sau la Liceul Comercial.

După ce mi-am primit locul în internat – un pat şi un dulăpior – muma mi-a aranjat lucrurile; mi-a făcut patul, mi-a aranjat dulapul. Am plecat apoi cu tata şi muma în oraş să mi se cumpere pastă de dinţi, perie, săpun şi ceva ce era pentru mine cel mai important, chipiul de elev de Şcoală Normală. Pălăriuţa de acasă nu mai era de nicio treabă. Îţi dai seama, dragă Sergiu, ce mândru eram cu chipiu şi cu un număr de elev pe braţ. Ţin minte că aveam numărul 56.

La şcolile din Blaj, elevii fiecărei şcoli trebuiau să poarte chipiul şcolii şi pe braţul stâng al uniformei un număr. Dacă se întâmpla să ieşi în oraş şi să faci vreo prostioară, oricine îţi putea lua numărul şi te putea anunţa la şcoală.

După ce ne-am întors la căruță, ne-am urcat în ea, ca tata şi muma să plece acasă. Eu i-am condus până la o încrucişare de drumuri, ne-am pupat, muma a început să plângă, tata o liniştea, eu am sărit din căruță, i-am asigurat că ştiu să mă întorc singur la şcoală, le-am spus să plece şi le-am făcut o bună bucată de vreme cu mâna. În mintea şi sufletul meu, însă, lucrurile nu erau chiar aşa de liniştite cum voiam să le arăt; dar m-am ținut tare. Eram deja singur plecat în lume. Şi aveam, Sergiu dragă, îți mai spun o dată, doar 11 anişori.

Despre învățătura mea la Blaj, trebuie să-ți spun că în primele 4 clase n-a fost cu rezultate din cele mai bune. Am avut şi note de 5 şi 6, zece n-am avut decât la Religie şi la Purtare. Această situație se explică prin aceea că eu, doar cu 4 clase făcute în sat, m-am trezit în clasă cu colegi care terminaseră prin şcolile lor primare 5, 6, ba chiar 7 clase. Era, oricum, un handicap cam mare, handicap pe care trebuia să-l depăşesc. Cu toate acestea, n-am avut niciodată nici o corigență, adică nu s-a întâmplat ca la sfârşitul anului să nu primesc notă de trecere la vreo materie şi să trebuiască să învăț peste vară. O singură dată, când eram ceva mai mărişor şi mă săltasem destul de bine la învățătură, era să rămân corigent la vioară. Noi, ca viitori dascăli, învățam şi vioară, ca să putem organiza pe acolo pe unde ajungeam şi coruri cu copiii şi cu oamenii satului. La vioară, cum eram aşa mai micuț, nicicum nu-mi ajungea degetul cel mic pe coarda a patra a viorii. Profesorul mă bătea cu arcuşul în cap ori de câte ori mă asculta. Dar în şedința profesorală de încheiere a situației şcolare a elevilor, probabil că unii profesori i-au zis profesorului de muzică: „apăi pe Irimie cum să-l laşi corigent. Uite, are aşa note bune la celelalte materii. Du-te şi mai ascultă-l o dată şi dă-i un cinci". Țin minte că eram prin curtea şcolii când profesorul a deschis un geam şi mi-a strigat: „Irimie, vino până sus în clasă". Fug eu repede sus şi găsesc clasa goală; profesorul i-a scos afară pe cei doi, trei colegi, care erau prin clasă. Voia să fie cu mine între patru ochi. Îmi spune să-mi iau vioara că vrea să mă mai asculte o dată. Am cântat eu vreo două, trei măsuri şi-mi zice: „Destul! Îți dau cinci, am vrut să te scap de corigență".

Dacă în primele 4 clase situația mea şcolară era cam pe la mijloc, după clasa a 4-a, m-am aşezat autoritar în fruntea clasei şi n-am mai prea lăsat pe nimeni să-mi ia premiul I.

În saltul pe care l-am făcut la şcoală, pe lângă dorința mea de a şti, un rol deosebit l-a avut lectura, plăcerea mea de a citi. Începând cu clasa a II-a, am citit mult; şi ziua şi noaptea, şi iarna şi vara. De când am prins gustul lecturii nu cred c-a fost vreo zi în care să nu am o carte în

lectură particulară. Prin lectură mi-am depăşit colegii, ba chiar i-am lăsat mult în urmă. Când am terminat şcoala, eu am avut media mai mare cu un punct decât cel care a primit premiul al II-lea.

Şcolile Blajului, copile, erau şcoli foarte bune. Era o mândrie să fii absolvent al vreuneia din ele. Am avut profesori foarte buni. După ce am ajuns la Universitate, mi-am dat seama că jumătate din profesorii mei din Blaj ar fi putut fi conferenţiari sau profesori universitari.

Cu gânduri bune şi pline de recunoştinţă mă gândesc, de pildă, la profesorul nostru de Limba şi literatura română din clasele 1-6, *Dionisie Popa Mărginen*i. Era nu numai un profesor cu o deosebită pregătire profesională, dar şi de o condiţie şi ţinută umană de excepţie. Chiar dacă, prin clasele mai mici, mi-a dat un 4 la o teză, nu-i pot purta decât multă stimă şi mult respect. Prin clasele 5-6 ne era şi diriginte. Tot în acea vreme m-a numit şi bibliotecar al şcolii. În această calitate, eram singurul elev din şcoală care puteam intra oricând în sala profesorală, o sală mare, sală în care de jur împrejur şi de jos până în tavan erau rânduite cărţile bibliotecii. Eu repartizam cărţi pentru bibliotecile de clasă şi, eu ţineam evidenţa a ceea ce citeau elevii şcolii, din bogata noastră bibliotecă.

Am amintirea unui deosebit respect şi pentru profesorul de religie – *părintele Crişan* – deşi cu el am avut şi unele probleme. Îmi aduc aminte că prin clasa a V-a sau a VI-a am avut cu el o dispută, în faţa clasei, pe tema originii omului. Nu voiam să cred în povestea potopului şi susţineam că oamenii s-au născut şi pe continentul american. Un alt incident a fost mai complicat şi era să se termine mai rău pentru mine. Cum eram un elev de frunte în şcoală, în timp ce eu eram în clasa a 6-a – aşa cam cum ar fi la tine clasa a 10-a – am fost numit şef de meditaţie sau ductor. Aceasta însemna că în orele de învăţat pentru a doua zi, eu trebuia să supraveghez liniştea celor din clasa a 3-a. Pentru aceasta aveam ceva avantaje la plata internatului. Tata aducea pentru internat ceva mai puţină făină, slănină, magiun, fasole şi altele. Mi se scădea ceva şi din taxa şcolară. Dar cum pe vremea aceea eu citeam nebuneşte, i-am învăţat şi pe cei din clasa a 3-a cu cititul. Le-am dat copiilor să citească şi cărţi care erau interzise. La noi în şcoală nici elevii mai mari nu aveau voie să citească de pildă, „Elevul Dima dintr-a 7-a", de M. Drumeş sau „Ion" al lui L. Rebreanu, ori „Normaliştii" etc. Prin mine unele din aşa-zisele cărţi interzise au ajuns şi în mâinile unor elevi din clasa a 3-a. La spovedanie, un copil îi spune preotului – adică părintelui Crişan – că a păcătuit citind cărţi interzise. Părintele l-a întrebat: „dar de unde le-ai avut?" „De la

domnul ductor" zice elevul Moldovan V. După această oră de spovedanie, vine părintele în clasă şi mă roagă să-mi deschid pupitrul catedrei. Începe să răscolească şi să-şi umple subbraţul de cărţi. Mai găseşte acolo şi un caiet în care eu aveam notate toate cărţile pe care le citisem în ultimii doi, trei ani, cu titlul şi autorul. După răsfoirea acestui caiet, îmi arată uşa şi îmi spune: „Marş, porcule!" Mi-am luat cărţile şi caietele şi m-am dus în clasa mea. Le-am povestit colegilor ce-am păţit cu popa Crişan.

După ce a controlat de cărţi şi băncile elevilor din clasa a 3-a, a venit părintele şi la noi în clasă. A găsit alte cărţi interzise şi la mine în bancă şi la alţi câţiva colegi. Seara la ora de rugăciune din Capelă – un fel de biserică la noi în şcoală – trage popa o predică în care mă face cu ou şi cu oţet. Eu stăteam chitic în genunchi şi mă gândeam că nu voi scăpa fără eliminare din şcoală, cel puţin pentru câteva săptămâni. Oricum devenisem un fel de „erou" în ochii elevilor; toată şcoala nu vorbea decât despre cazul Irimie.

A doua zi, la prima oră, vine la noi în clasă şi profesorul de limba română, care ne era şi diriginte. Mă roagă să-i arăt şi lui caietul cu lecturile mele particulare. Când deschid pupitrul să-i dau caietul, dă cu ochii de o carte intitulată „Mustul care fierbe" de O. Goga. Mă întreabă: „Dar cu această carte ce-i? De unde o ai?" Îi spun că am primit-o de la părintele Crişan. Era într-adevăr o carte interzisă. Era doar perioada anilor 46-47 când, din ordine ale stăpânirii, toate bibliotecile trebuiau epurate de toate cărţile „burgheze". Doar eu şi cu profesorul de L. română, după un catalog destul de gros, am epurat biblioteca şcolii. Îmi zice profesorul: „Tu ştii doar că această carte îi interzisă". Ştiu, domnule profesor, dar părintele mi-a dat-o totuşi s-o citesc". Îmi ia cartea, o pune subţioară şi pleacă. În şedinţa Consiliului profesoral de discutare a cazului Irimie, dirigintele s-a folosit de această carte în apărarea mea. Se pare că aşa am scăpat de eliminare pe două săptămâni, aşa cum propunea părintele Crişan.

Cu acest părinte, pe care, de altfel, îl respectam ca inteligenţă şi pregătire – era doar absolvent al Academiei teologale de pe lângă Vatican – am mai avut şi alte probleme. La începutul unei vacanţe, eu am mai tândălit prin Blaj. La două zile, mă vede părintele prin şcoală şi mă întreabă: „Ce-i Irimie? N-ai plecat încă acasă?" Eu i-am spus că n-am bani de tren şi că aştept pe cineva din părţile noastre să mă ducă cu căruţa acasă. Atunci părintele bagă mâna în buzunar şi-mi spune: „Uite bani! Şi mâine să nu te mai văd prin şcoală". Atunci n-am avut ce face şi a doua zi dimineaţa am plecat şi eu spre casă.

Cu toate incidentele dintre noi, între mine şi părintele Crişan s-au cultivat nişte simpatii şi aprecieri reciproce. Din păcate, el a avut o istorie tristă. După reforma învăţământului din România, în 1948, părintele Crişan, ca popă de Roma, a fost închis. După câtva timp de puşcărie a fost eliberat. Venind la Cluj, m-a căutat la facultate. M-am plimbat cu el şi am discutat multe. Pe atunci el era doar funcţionar la Fabrica de cuţite din Alba Iulia. După un timp, a făcut infarct şi a murit. Mi-a părut rău că n-am aflat la timp de moartea lui că m-aş fi dus la înmormântare.

De altfel, reforma învăţământului, de care am pomenit mai sus, a avut şi multe alte consecinţe pentru şcolile Blajului şi pentru evoluţia mea intelectuală. Toţi profesorii vechi ai Blajului au fost împrăştiaţi prin ţară şi în toate şcolile au fost aduşi profesori noi. Ba, Liceul Sf. Vasile a fost chiar desfiinţat şi elevii lui trimişi prin alte locuri. Unii din elevii acestui liceu, nevoind să plece din Blaj, au ajuns elevi fie la noi, la Şcoala normală, căreia acuma îi zicea Liceul pedagogic, fie la Liceul comercial, căruia i se zicea Liceul economic. Cu reforma învăţământului, Şcolile Blajului au fost practic distruse.

În această schimbare a garniturii de profesori, un singur lucru a avut şi consecinţe bune pentru mine. Printre profesorii noi era şi unul de excepţie, profesorul *Săndulescu*. Până la ocuparea Basarabiei de către ruşi sau sovietici, cum vrei să zici, acesta a fost profesor la Universitatea din Cernăuţi. Nu ştiu exact cum şi de ce a venit la Blaj. L-am avut profesor în ultimii doi ani. Ne era şi diriginte. Făceam cu el o groază de materii: Pedagogie, Psihologie, Istoria filozofiei, ba chiar şi Geologie. Era el cam bâlbâit când se înflăcăra la câte o temă, dar era de o pregătire deosebită. Eu mă împăcam foarte bine cu el. Îmi aduc aminte că într-o zi, când împreună cu nu ştiu ce inspector a trecut pe la noi prin clasă, m-a arătat cu degetul şi i-a spus inspectorului: „Îl vezi pe ăsta mic? Îi cel mai bun din clasă şi va ieşi ceva din el”. Dar cea mai încurajatoare apreciere a profesorului Săndulescu se leagă de o lucrare pe care am ţinut-o în clasa a 8-a – clasa a 12-a cum ar fi în Germania – la cercul de filozofie. La noi în şcoală, pentru elevii din clasele superioare existau cercuri de elevi, cercuri în care elevii cei mai buni pregăteau lucrări pe care le citeau în sesiunile lunare. În ultimul meu an de şcoală am condus nu numai cercurile de Psihologie, Filozofie, Literatură, dar şi cercul de Matematică. Pentru o şedinţă a cercului de filozofie, la sugestia profesorului Săndulescu, am pregătit o lucrare cu titlul „Problemele generale ale filozofiei”. Am scris un caiet întreg, vreo 30-40 de pagini. La prezentarea lucrării, profesorul a

invitat nu numai clasa noastră şi pe cei mai buni elevi din alte clase, ci şi pe colegele noastre de la Liceul pedagogic. După ce am răspuns la întrebările colegilor şi ale profesorului, Săndulescu a zis: „Să ştiţi că o lucrare ca a lui Irimie poate fi oricând susţinută la orice seminar universitar de filozofie". Îţi dai seama, dragă Sergiu, ce mândru am fost de performanţa mea şi cum mi-au crescut acţiunile la bursa fetelor din şcoala soră şi nu numai.

Acest Săndulescu a avut cea mai mare influenţă în viaţa mea de elev, influenţă cu întinse consecinţe în evoluţia mea ulterioară. El mi-a conturat cel mai mult drumul spre filozofie. Din păcate, către sfârşitul ultimului meu an de şcoală, profesorul a fost arestat şi judecat într-un proces politic; el era un social-democrat care n-a vrut să adopte trecerea la Partidul Comunist. După cum am auzit ulterior, şi-ar fi găsit sfârşitul la lucrările de la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Păcat de el. Era o minte şi o personalitate deosebită. A fost şi el unul din sutele de intelectuali de mare valoare care au plătit cu viaţa neaderarea la comunism. Oricum, instaurarea comunismului la noi nu era cazul să se facă cu atâtea jertfe, nu era cazul să se aşeze peste atâtea cadavre.

Poţi observa, dragă copile, că evoluţia vieţii mele şcolare se cam împarte în două, până şi după 1948.

În prima parte, deşi şcoala era sub patronatul Mitropoliei Greco-Catolice cu sediul în Blaj, deşi aproape toţi profesorii noştri aveau şi calitatea de preot, învăţământul nu era subordonat unei gândiri teologale. Îmi aduc aminte, de pildă, că în zilele de duminică, se organizau periodic conferinţe pe teme ştiinţifice. O parte din elevii din clasele superioare, adică V-VIII, puteau merge ori la slujba de la Catedrală, ori la aceste conferinţe. Eu am mers, de regulă, la aceste conferinţe. De la ele am aflat, de pildă, despre teoria cosmogonică a lui Kant-Laplace, despre teoria evoluţionistă a lui Darwin, despre clasificarea regnurilor vieţii după Linné etc. Învăţământul nostru era aşezat, cu alte cuvinte, pe regula filozofică a „dublului adevăr", regulă invocată multe secole de gândirea filozofică în eforturile ei de a se desprinde de presiunile şi limitele gândirii teologale. În ciuda faptului că noi elevii din internat eram puşi să ne rugăm cam de 10-12 ori pe zi, şcoala era şcoală şi ştiinţa era ştiinţă.

După '48, singurul profesor care mai ţinea sus steagul performanţelor şcolii noastre a fost profesorul despre care ţi-am mai spus – Săndulescu. Ba, poate ar trebui să amintesc în această ordine de idei şi pe *Titus Olteanu*, noul profesor de limba română şi pe *Sîrbu*, de Matematică.

Aceştia erau doi tineri blăjeni care după terminarea facultăţii şi-au găsit posturi la şcoala noastră. Dacă îl aveam mai devreme pe Sîrbu profesor de matematică, poate că acuma mă număram printre matematicieni. Titus Olteanu l-a continuat firesc şi bine pe Dionisie Popa, fostul profesor de limba română.

Pentru că veni vorba de matematică, să-ţi mai spun că până în clasa a 6-a, am avut la această disciplină un profesor slab – *Rusu* îl chema. Acesta avea pentru fiecare clasă un carneţel cu probleme rezolvate, carneţel de care nu se deslipea nici măcar atunci când se plimba printre bănci. Nu ne-a dezvoltat nici un fel de dragoste pentru disciplina lui, nici un fel de gândire matematică.

Din aceeaşi perioadă a şcolarizării mele, n-am rămas cu prea mult respect nici faţă de profesorul de Geografie – *Poenaru*. De prea multe ori ne ducea, în timpul orelor lui, să-i aranjăm lemnele în curte sau să-i facem ceva prin gospodărie. Avea o nevastă frumoasă şi cred că se gândea mai mult la ea, decât la problemele şcolii.

Dacă trec de momentele mai importante ale vieţii mele de elev, momente care au vizat şcoala în sensul cel mai propriu al termenului, sensul învăţării, ţi-aş relata câte ceva, dragă copile, şi despre viaţa mea de *internat*. Aproape toţi colegii mei de şcoală şi de clasă îmi erau şi colegi de internat. Aceasta însemna că în clădirea în care aveam sălile de clasă, aveam şi dormitoarele, sala de mese, spălătorul etc. O zi de internat se derula, ca regulă, după următorul program: scularea, atunci când pedagogul de serviciu intra în dormitor şi bătea din palme – acesta era „ceasul" nostru deşteptător. Săream de sub pături şi în genunchi, în pat, un copil rostea prima rugăciune a zilei. Coboram apoi la gimnastica de înviorare, cam 10-15'. Urma fuga la spălător. Coboram apoi în clasele noastre, pentru o jumătate de oră de meditaţie, adică de repetare a lecţiilor din ziua respectivă. După această jumătate de oră, eram conduşi în capela şcolii. Ne rugam cam 10'. Urma masa de dimineaţă şi apoi cam 10-15 minute de joacă prin curte. Când suna baciul Gheorghe cu clopoţelul, fugeam cu toţii în clasele noastre.

După lecţii, aveam cam o jumătate de ceas de joacă prin curte, apoi, cu rândul, fiecare la clasa lui, ne duceam la masă. Ziceam, bineînţeles, aşa cum era regula creştinească, o rugăciune înainte şi una după masă. Mâncarea ne era servită de elevii de serviciu la bucătărie. Tot ei adunau vesela şi o duceau la bucătărie, unde nişte fete din jurul Blajului o spălau pentru a fi utilizabilă seara sau a doua zi. Mâncarea era când mai

bună, când mai rea. Îmi aduc aminte că în timpul războiului, neavând zahăr pentru ceai, mâncam dimineața supă de chimin cu pâine prăjită. Ne cam certam noi pentru capătul de masă de la care să înceapă servirea. Cei de la început pescuiau toate bucățile de pâine, așa că celor de la coadă nu le mai rămânea decât zeama ca zeamă. Tot în timpul războiului, părinții elevilor trebuiau să asigure internatul cu alimentele de bază: făină, slănină, magiun, unsoare, brânză ș.a. Internatul nostru avea norocul că şcoala avea o fermă, pe care noi elevii o lucram în orele de Agricultură. De la fermă se asigurau cartofii, ceapa, morcovii, varza, bulionul, ba chiar carnea de porc. Îmi aduc aminte, că în fiecare zi, un surdomut, cu un car tras de doi boi şi cu două butoaie mari, ducea de la bucătărie lăturile pentru porci. De multe ori mâncam seara doar mămăligă cu magiun – un fel de gem de prune. Uneori ne săturam, uneori nu prea. Cei care erau mai aproape de Blaj mai aveau ceva pâine cu slănină prin dulapuri; la ei veneau părinții cel puțin o dată pe săptămână, joia, când era târg la Blaj. La cei care eram mai de departe, dulapurile nu prea erau o sursă de supraalimentare. Totuşi, ne mai ajutam colegial, ba ne mai şi furam colegial. Eu n-am furat niciodată; mie mi s-a mai furat uneori din pâinea şi slănina care mi-o aduceau din când în când cei de acasă.

Cât priveşte foamea pe care am răbdat-o în unele perioade sau zile ale internatului, poate îi bine să-ți spun că toamna ne bucuram grozav când ne ducea la fermă să culegem roşiile, ceapa, varza etc. Atunci mâncam pe săturate roşii, gulii, morcovi şi mai ales coceni de varză.

Pe lângă foame, am mai răbdat în internat şi destul frig. Aproape toți copiii aveau în zilele geroase degetele umflate. Abia puteam scrie câte ceva în orele destinate lecțiilor. Cred că din cauza unor asemenea condiții, pe când eram abia în clasa a 2-a la Blaj, m-am îmbolnăvit de pleurezie – apă la plămâni. Într-o bună noapte am simțit că așa înțepături am în spate că nu mă pot scula să mă duc la W.C. Cum era noapte târzie, după o vreme, îmi trezesc vecinul de pat şi-l rog să mă ajute să merg afară. Mi-am dat seama că nu-i de glumă, că-i ceva grav. Din nou m-am văzut în ghiarele morții. Țin minte că, după anevoioasa deplasare la W.C., m-am aşezat cu mâinile pe piept şi parcă îmi aşteptam sfârşitul. Sfârşitul n-a venit. Dimineața, am fost dus la infirmerie şi, în aceeaşi zi, medicul şcolii, însoțit de o doctoriță frumoasă din Blaj, mi-au făcut o puncție, adică, cu o siringă mare mi-au absorbit de la plămânul drept vreo doi litri de lichid, lichid care arăta ca o bere. După un tratament intensiv în infirmerie, am

fost trimis acasă pentru refacere. A durat această refacere câteva săptămâni bune.

Cu toată această lungă absență de la școală, am reușit să trec clasa cu bine, adică fără corigențe. Această împrejurare s-a soldat cu un singur rezultat pozitiv – creșterea încrederii în posibilitățile mele intelectuale.

Viața de internat a avut și foarte multe momente și aspecte frumoase. Internatul a fost, de pildă, mediul care mi-a dăruit cele mai sincere și mai durabile prietenii. Aici am trăit prietenia cu Haiduc Emil, un coleg din Mănărade, un sat de lângă Blaj. Parcă și acum îl văd pe Emil, într-o zi de vară, după un drum de peste 40 de kilometri cu bicicleta, bătând la poarta noastră din Buia. Din păcate, o boală incurabilă a pus capăt acestei prietenii, curând după terminarea școlii. Tot internatul mi-a dăruit prietenia cu Șerdean Gheorghe, din Limba, un sat de lângă Alba Iulia. În numele acestei prietenii, în casa lui și a preabunei și frumoasei sale neveste – Ketty – am avut găzduire ori de câte ori căile vieții mele au trecut prin București. În ultima vreme, după moartea lui Ketty, mă întâlneam cu el regulat în gara din Alba Iulia, în ceasurile în care eu trebuia să aștept trenul de München. Acum câteva luni, voind să-i urez sărbători fericite de Crăciun, văd că nu-mi mai răspunde nimeni. Am sunat atunci la sora lui și am aflat că de câteva săptămâni nu mai este printre cei vii. Cu moartea lui mi-am pierdut și ultimul mare prieten din perioada de la Blaj. Prietenia cu Geleriu Vasile, din Alămor, un sat nu prea departe de Buia, am putut-o continua la Cluj. După terminarea Facultății de Educație Fizică la București, el a ajuns cadru didactic la Universitate. Ne puteam, deci, întâlni des și puteam ușor sărbători împreună câte un Sf. Vasile sau Sf. Ion. De vreo doi ani nu ne mai putem întâlni. N-am putut fi la înmormântarea lui, dar am ajuns să fiu alături de Ica, soția lui, la primul parastas. De Barna Augustin din Bicazul Ardelean, m-am despărțit odată cu terminarea școlii. El a ajuns învățător în satul de origine. Când am fost la Olimpiada de filozofie de la Piatra Neamț, după un drum de vreo 30-40 de km, cu o cursă nenorocită, m-am dus la el să mai povestim o noapte. Ultima dată m-am întâlnit cu el la Cluj, atunci când el spera că în clinicile Clujului, cancerul soției sale își va găsi o mai mare alinare. Am aflat după o vreme, de la sora lui, că și el s-a stins curând după dispariția soției sale.

Din lista frumuseților vieții de internat nu pot să nu amintesc de momentele de dinainte și de după stingerea luminii. Înaintea stingerii, de multe ori trebuia să ne căutăm hainele de păduchi. Doamne, ce haz era

când ne găseam păduchii şi când încercam să vedem al cui este păduchele cel mai mare. După stingere, urmau cântece în surdină, poveşti, bancuri, bârfe la adresa profesorilor, glume pe seama unor colegi sau colege. Îmi aduc aminte că aveam un coleg de dormitor, Moldovan Andronic, pe care îl rugam adesea să ne cânte „Zaraza". Pe când eram deja mai mărişori, un coleg se tot lăuda că nu ştiu ce face cu o colegă, care locuia foarte aproape de şcoală. Într-o seară, doi colegi s-au dus să-l urmărească. Când au observat că s-a despărţit de fată, ei au sărit gardul şcolii şi au ajuns mai repede în dormitor. Colegul cu pricina, Suciu Horea – a început iară să ne spună ba una, ba alta despre îmbrăţişările lui de la portiţă. După o vreme, cei care l-au urmărit s-au dat de gol şi i-au spus: „Măi, Horică, nu i-ai făcut nimic, nici măcar n-ai sărutat-o, noi am fost doar în tufişul din faţa casei vecine. Mai lasă-te cu lăudăroşenia".

Mai aveam un coleg, tot Suciu, dar de data aceasta Matei. Tare era îndrăgostit de o aproape consăteană de a mea, Mărioara Hila, din Boarta. Mă roagă Matei să-i ticluesc o scrisoare de început de dragoste. I-am scris-o pentru o felie de pâine cu unsoare şi i-am dus-o Mărioarei. În duminica următoare m-am dus la Mărioara să-i ticluesc răspunsul. Corespondam eu, cu mine. După un schimb de vreo două, trei scrisori i-am dat lui Matei o întâlnire undeva pe lângă podul de peste Târnava Mică. Se gată Matei şi pleacă la întâlnire. Noi, vreo câţiva colegi, după el. Aşteaptă Matei şi aşteaptă... şi nici o Mărioară. Când am văzut că răbdarea lui îi pe sfârşite, ne afişăm cu râsurile noastre. Matei, la început s-a înfuriat, voia să mă bată; ceilalţi m-au apărat. Până la urmă toată povestea s-a terminat printr-o împăcare colegială.

Erau frumoase în viaţa de internat ieşirile în oraş cu rândul, ieşiri la film, la teatru, la stadion. Blajul avea pe atunci o foarte intensă viaţă culturală, mai intensă decât astăzi şi avea o echipă de fotbal destul de bună, atât de bună, încât îndrăznea să joace cu „Universitatea Cluj". Când eram ceva mai mărişori, ieşirile în oraş primeau un farmec în plus, atunci când ne întâlneam cu rândurile de la internatele de fete şi când ne căutam cu privirea simpatiile, pe atunci atât de nevinovate.

x

x x

Acum, când scriu despre amintirile din perioada Blajului, nu pot trece peste zilele de *vacanţă*. Era frumoasă ea şcoala, era frumoasă viaţa de internat, dar şi mai frumoase erau zilele de vacanţă. Aceasta o ştie foarte bine orice elev.

Venirea în vacanță era, mai întâi, o mare bucurie pentru familie. Eram din nou, pentru câteva săptămâni „acasă”; eram zilnic cu frații şi surorile, cu părinții şi bunicii.

După un răgaz de două, trei zile, intram în viața de zi cu zi a casei; eram şi eu planificat pentru a doua zi, pe undeva la lucru: la sapă, dacă mai era de săpat, la secere, când începea secerişul, la fân, la vie etc. Nu mi-am trăit vacanțele ca un domnişor, ca unul care putea, toată ziua, bate ulițele satului sau care, dacă era vară, putea sta toată ziua la scaldă. Ieşeam şi eu pe uliță seara, înainte şi după cină. Dacă se întâmpla cumva să nu fiu prin curte atunci când se mesteca mămăliga, unul din ai casei ieşea la portiță şi striga: „Oane, măi Oane, hai că-i gata mămăliga”. Era lege şi era frumos să cinăm împreună. Eram de regulă 10 în jurul mesei – şase copii, părinții şi bunicii dinspre mama.

După cină şi în zilele de sărbătoare ne întâlneam, de obicei, toți cei veniți de la Blaj la Butucul lui Șchiopuțu, butuc aşezat pe malul uneia din văile ce străbate satul şi sub nişte frumoase sălcii plângătoare.

Aici cântam, acompaniați de acordeonul lui Lena lui Aron, spuneam glume, mai dansam, ne jucam telefonul fără fir. Uneori mai discutam despre cărțile care le citeam şi care circulau de la unul la altul. Îmi aduc bine aminte că la Butucu lui Șchiopuțu, într-o zi de vară, prin '46 sau '47, din gura lui Mărioara lui Țec, care era deja studentă la Acadeamia Comercială din Braşov, am auzit pentru prima dată numele lui Marx şi numele lucrării lui fundamentale „Capitalul”.

Când eram prin clasele terminale, în vacanțele de Crăciun, ne colindam fetele. Cu prilejul unui asemenea colind am tras prima mea beție. Ne-am dus la fetele notarului. Când eram în casă la vin şi la cozonac, a sosit poştaşul cu felicitările. Pentru fiecare felicitare a celor din grup am hotărât să bem câte un pahar de vin. Ne-am făcut criță. Eu am mai ținut minte când am ieşit de la Puiu şi Puşa, dar pe unde am mai colindat după aceea n-am aflat decât din spusele fetelor care erau cu noi şi care au fost mai reținute la pahar. Se zice că am încheiat colindul la Lena lui Aron. Ca să ajung acasă a trebuit să trec peste vale. Am căzut pe gheață şi țin minte că-mi era bine cu un obraz pe gheață şi l-am întors şi pe celălalt. Dimineața, mama bătrână mă întreabă: „Măi copile, pe unde ți-ai lăsat mănuşile?” Eu îi spun: „Mamă, îmi aduc aminte că aici la fundul grădinii am căzut pe gheață; du-te şi vezi, poate le găseşti.” S-a dus mama bătrână în vale şi mănuşile erau într-adevăr acolo.

În vacanțele de Paşti şi de vară puneam la punct câte o mică piesă de teatru, urmată de bal. Balul era întotdeauna momentul de vârf al unor asemenea perioade de vacanță.

De serile şi zilele de repetiție pentru piesele din repertoriu se leagă două amintiri pe lângă care nu pot trece – amintirea primului sărut şi a primei iubiri.

Odată, pe când eram în culisele scenei pe care se repeta o anume piesă, o fată din grupul nostru, mai mare ca mine cu vreo doi ani, îmi ia capul între mâini, mă ține bine şi mă sărută pe gură. Şi acum parcă simt în mine fiorul acelui sărut. Oricât am încercat să se mai repete scena, n-a fost chip. Nu ştiu ce-a vrut Viruca să facă cu mine. Pentru ea a fost poate o simplă joacă; pentru mine însă o adevărată cotitură în modul de a mă gândi la sărut, la fete, la viață. În farmecul primului sărut am simțit că ceva se rupe, că de ceva mă despart, că anilor copilăriei le pot spune adio. Am simțit că sunt aproape, foarte aproape de anii tinereții, că de peste deal se apropie de mine zodia iubirii. Realmente, n-a trecut mult şi m-a cuprins o dragoste grea ca pământul, mai chinuitoare decât o boală. M-am trezit cuprins de prima iubire.

În primele zile ale unei vacanțe, un notar nou venise la noi în sat, un notar cu două fete – Puiu şi Puşa. Despre ele am pomenit şi ceva mai sus. Erau drăguțe, erau frumoase, erau amândouă pline de farmec. Puiu era de aceeaşi vârstă cu mine, Puşa era ceva mai mică. Amândouă erau eleve la Liceul de fete din Sighişoara. Mie îmi plăcea de Puiu; era mai bună, mai liniştită, mai calculată la gesturi şi la vorbă. Ea n-a strigat niciodată după mine „dăscăluț". Numele acesta mi-a fost dat cu o anume răutate de o fată din sat, care, vezi Doamne, era la Liceul Comercial şi nu ca mine la Scoala Normală, şcoală care pregătea învățători, adică dascăli. Cu Puiu puteam discuta mai lejer despre lume, despre oameni, despre cărți. Necazul era că de Puiu îi plăcea şi prietenului meu Victor Crăciun, cu doi ani mai mare ca mine şi elev la Liceul Comercial; un elev foarte bun la şcoală, cu premii, citit şi frumuşel. Nu era nici o minune că şi lui Puiu îi plăcea de el. Dragostea lor era reciprocă, mărturisită şi se purta la nivelul unei corespondențe destul de intense. Eu, adeseori, am făcut pe poştaşul. Dragostea mea pentru Puiu era tainică, era ascunsă în mine şi parcă îmi era frică să o declar ca nu cumva să se destrame. Mă simțeam bine cu povara acelei iubiri, chiar în această formă nemărturisită. Mult timp am purtat-o atât de tainic, încât nimeni din jur nu şi-a dat seama de rivalitatea mea cu Victor. Ceea ce era mai dureros era că Victor mai avea

şi alte zise iubiri, scria la Blaj şi la alte fete. Pe mine mă durea că Puiu îi mințită, că Victor se joacă de-a iubirea pe mai multe planuri. Dar acest lucru nu i-l puteam spune lui Puiu; nu-mi puteam trăda prietenul şi n-o puteam face pe Puiu să sufere. Am preferat s-o las să fie fericită în minciuna cu care era tratată.

Întrebarea, dacă să-i spun sau încă să nu-i spun lui Puiu că o iubesc, m-a chinuit destul de mult. Îmi aduc aminte că uneori o conduceam spre casă după ceasurile noastre de repetiție. Locuia câteva case mai sus de casa noastră. Atunci când se întâmpla acest lucru îmi spuneam în gând: În seara aceasta îi spun, îi spun la acest capăt de pod, ba la celălalt, îi spun la portița noastră şi apoi fug în curte, îi spun la poarta ei... şi aşa au trecut zeci de seri târzii şi eu tot nu mi-am descărcat sufletul. Până la urmă, spre sfârşitul vacanței, am întrebat-o dacă nu vrea să-mi dea adresa din Sighişoara pentru că aş vrea să-i scriu. Eu cred că ea s-a prins că-i port o iubire curată şi mi-a dat adresa. Ajuns la Blaj, m-am apucat să-i scriu; am făcut variante şi variante de scrisoare. Până la urmă, cu toată emoția din mine, i-am pus scrisoarea la poştă. După un timp, pe adresa prietenului meu Haiduc, care pe atunci locuia în oraş, am primit un răspuns în care semne de prietenie şi de mai mult decât prietenie se împleteau într-un mod destul de armonios. Nici un rând de refuz al sentimentelor mele, nici o aluzie la sentimentele ei pentru Victor. Mai târziu, de ziua Mărțişorului, am primit de la ea un mărțişor foarte fin lucrat şi însoțit de un text care spunea şi foarte mult şi foarte puțin: „În firele acestui mărțişor sunt împletite toate gândurile mele, încearcă şi le desleagă". Tot deslegând aceste gânduri, aşteptam vacanța întâlnirii cu Puiu, întâlnire ce se putea de acuma derula sub zodia iubirii mele mărturisite. Povara dulce a iubirii mi-a devenit şi mai grea când, ajuns acasă, aflu că notarul s-a mutat din comuna noastră într-o comună vecină, aşa că întâlnirile cu Puiu deveneau fără prea mari perspective. Relațiile ei cu Victor continuau, dar nu cu aceeaşi intensitate; Victor era parcă mai îndrăgostit de Mali Păcuraru din Blaj. Cu toate acestea o mai suna pe Puiu la telefon; din când în când o mai sunam şi eu. Puiu vorbea frumos cu mine; aveam sentimentul că nu-i sunt chiar un indiferent. A urmat şi un schimb de câteva scrisori; ba am primit de la ea şi o mică fotografie. Către sfârşitul vacanței, în Moardăş, satul în care se mutase Puiu şi Puşa s-a organizat un bal. Bineînțeles că am fost invitați şi noi, cei din Buia. La acest bal, după un dans, am ieşit cu Puiu la fântâna din fața sălii de bal şi țin minte că această fântână a fost martora primei noastre îmbrățişări şi

primului nostru sărut. Eram fericit, parcă aveam dovada că sentimentele mele frumoase, adânci, curate, sentimente ale primei iubiri se bucură de o anume reciprocitate. Clipele acestei îmbrățișări şi acestui prim sărut aveau să stăruie mult în zonele memoriei mele, aveau să se aşeze printre cele mai frumoase amintiri ale tinereții. Tot fiorul acelor clipe nu-l pot prinde, din păcate, în rândurile care ți le scriu. În fața unor sentimente de mare adâncime, de fericire ori de durere, cuvintele, oricât de bine meşteşugite, rămân parcă neputincioase.

Dar povestea mea cu Puiu nu avea să se prelungească prea mult. În vara cu pricina, venise la noi în sat un medic tânăr, absolvent de Bucureşti, îl chema Jenel. Cunoscând-o pe Puiu şi plăcându-i de ea, începe să-i facă o curte care-i oferea perspectiva căsătoriei. Fetele ultimei clase de liceu se pot gândi şi realmente se gândesc la o asemenea perspectivă. În cazul meu, nu putea fi vorba de aşa ceva. De altfel, eu nici nu mă gândeam că povestea mea cu Puiu ar putea avea un asemenea viitor; ştiam că aşa ceva, din mai multe motive, nu se va putea realiza. Am iubit-o pe Puiu doar de dragul iubirii.

După vacanță m-am întors la Blaj, pentru ultimul an de şcoală. Simțind că povestea cu Puiu se stinge, sentimentele nu-mi dădeau pace şi s-au mutat spre alte fete. Au fost în Blaj şi alte fete la care mă gândeam, cu care cochetam, ba chiar fete despre care ştiam că sunt îndrăgostite de mine. Dintre acestea, cu Sandina, sora unui coleg de clasă, am început o corespondență destul de intensă. Fata infirmierului era poştaşul; ea locuia cu tatăl ei la noi în şcoală şi era colegă cu Sandina. Din cauza sentimentelor ce le aveam pentru Puiu, chiar după ce aflasem de perspectivele ei de căsătorie, eu nu m-am prea putut angaja sentimental în povestea cu Sandina. Ea era însă bine îndrăgostită de mine, aşa de îndrăgostită încât uneori venea la părintele Crişan – despre care ți-am scris mai sus şi care era părintele ei spiritual – şi îi spunea acestuia că vrea să mă vadă. Părintele venea la noi în clasă şi îmi spunea: „Irimie, du-te la mine că te aşteaptă Sandina". Îți dai seama, copile, cu ce ochi se uitau colegii la mine, când vedeau că părintele îmi face asemenea serviciu. Povestea cu Sandina n-a trecut de limitele corespondenței, de câteva ceasuri de întâlnire la Crucea lui Iancu, de două, trei îmbrățișări nevinovate.

Ultimul an de şcoală la Blaj a fost nu numai un an de joacă cu sentimentele; a fost mai ales un an de multă lectură şi multă învățare. Trebuia să dăm în final un examen din şapte materii, materii care nu erau doar din ultimul an. Voiam să termin şcoala cu bine şi să pot prinde la repartizări un loc cât mai bun de învățător. Repartizarea se făcea în

ordinea mediilor. Cu ideea de a merge la Universitate nu prea cochetam. Ştiam că cei de acasă de abia aşteaptă să mă vadă cu o pâine în mână şi să-şi vadă de Iosif, care era deja la liceu în Sibiu, şi de Lena, pe care voiau, de asemenea s-o mişte de acasă.

Pus pe învăţătură, pentru finişul pregătirii mele la Blaj, am condus lucrurile în aşa fel, încât, până la urmă, chiar şi directorul şcolii să declare: „totuşi Irimie este cel mai bun elev al promoţiei". Această declaraţie a directorului Bernic, aflată din gura dirigintelui meu, era cu atât mai surprinzătoare, cu cât eu nu eram un preferat al directorului; ba, aş putea spune că dimpotrivă. El era şi profesorul nostru de Biologie, disciplină care-mi plăcea. Îmi aduc aminte că odată, fiind mama grav bolnavă mi-am cerut voie să merg până acasă. M-am întors dimineaţa la şcoală şi acest profesor, la prima oră mă şi ascultă. Aşa m-a înfuriat acest gest nepedagogic, încât n-am vrut să-i răspund nimic; nici ce ştiam. Asta s-a repetat de vreo două, trei ori. După câteva ascultări m-am hotărât să-i arăt ce ştiu, iar la Examenul de capacitate, cum se zicea pe atunci examenului nostru final, i-am cam rupt gura, cum se zice. De aici şi de aceea, declaraţia lui de mai sus.

Ca premiu, am primit, ţin minte, „Capitalul" lui Marx şi „Materialism şi Empiriocriticism", principala lucrare filozofică a lui Lenin. Aceste cărţi, mai ales Capitalul, au avut un rol însemnat în examenul de intrare la facultate. La acest examen mă voi referi mai târziu. Să termin însă cu etapa Blajului. În această perioadă s-au înscris şi primele mele angajări politice. Mai întâi a fost vorba de înscrierea mea în „Asociaţia elevilor şi studenţilor", prima formă de înregimentare politică a tineretului studios. Pentru că în acţiunile acestei organizaţii nu era suficient de puternic spiritul muncitoresc, la scurt timp s-a făcut unificarea tuturor organizaţiilor de tineret în formula U.T.M, adică Uniunea Tineretului Muncitoresc. Îmi aduc aminte că am luat parte la Tîrnăveni la şedinţele de realizare a acestei unificări. A fost prima mea participare la o acţiune politică mai de amploare şi cu anumite consecinţe pentru angajările mele politice ulterioare. Celor care am fost la Tîrnăveni ne-a revenit sarcina de a organiza U.T.M în şcoală. Eu am fost ales responsabil cu munca de propagandă. Aveam grijă de Gazeta de perete, de pavoazarea şcolii cu lozinci din clasicii marxismului etc. N-am rămas prea mult în această funcţie pentru că am fost numit instructor de pionieri. Organizaţia de pionieri avea menirea de a-i angaja şi pe cei mici, clasele I-IV, în structuri ale educării comuniste. Am pus cravate roşii copiilor din şcoala noastră şi

nu numai, am organizat cu ei ascultarea, la radio, în fiecare duminică, a emisiunii „Ora pionierului”, am organizat cu ei întreceri sportive, excursii, spectacole etc. Parcă îmi plăcea mai mult această activitate, decât aceea de pavoazare a şcolii. Copiii erau drăguți şi mă împăcam bine cu ei. Despărțirea de ei a fost cu lacrimi în ochi.

Țin minte că după terminarea şcolii, după banchetul de absolvire, banchet de neuitat, colegii mei şi-au luat drumul spre casele lor. Eu am fost printre ultimii care am plecat. M-am despărțit de mulți colegi cu lacrimi în ochi, cu gândul că pe unii din ei n-o să-i mai văd niciodată. Cu mulți dintre ei, aşa s-a şi întâmplat. În ziua plecării mele mă trezesc la şcoală cu un grup mare de pionieri, îmbrăcați frumos, cu cravatele roşii la gât, cu tobele şi trompetele aflate în dotarea lor şi-mi spun că ei vor să mă conducă la gară. Am trecut cu gândul de rămas bun, împreună cu ei, prin aproape toate sălile de clasă, prin sala profesorală, prin dormitoare, prin curte şi apoi pe ulițele Blajului până la gară. Plângând de-a binelea, m-am urcat în tren, le-am făcut copiilor cu mâna. Am fluturat o batistă de adio, până ce trenul a părăsit şi ultima casă a Blajului, până ce trenul a lăsat în urmă locurile de neuitat ale adolescenței mele.

CLUJUL ŞI ANII STUDENȚIEI

Întors acasă, dragă Sergiu, după câteva zile de binemeritată odihnă, am intrat în obişnuitul vacanțelor mele; ziua la sapă, la fân, la vie, ba o zi chiar la coasă, iar seara întâlniri la Butucul lui Şchiopuțu, duminica vreo scaldă sau vreo joacă de-a Fekete-Peter, pe undeva prin împrejurimile verzi ale satului. În timpul care îmi mai rămânea, în câte o seară sau în zilele de ploaie, lectură, lectură. Pe lângă literatură am citit toate prefețele şi postfețele lucrării lui Marx „Capitalul", primită premiu, după cum ți-am scris mai sus. Nu ştiu din ce sursă am citit şi lucrarea lui Lenin „Imperialismul – stadiul cel mai înalt al capitalismului". De acuma nu mai citeam fără creion în mână şi fără a-mi face ceva notițe. De la o colegă de generație, Dorica Radu, fata noului notar, absolventă a Liceului de fete din Sibiu, am primit spre citire mai multe cărți dintre care de una îmi aduc bine aminte: Poeziile lui Th. Neculuță. Ceva versuri am învățat pe de rost. Am citit toate acestea din dorința mea de lectură; nu ştiam că unele din aceste lecturi îmi vor fi de un mare folos mai târziu. Când am plecat din Blaj, nu ştiam ce voi face mai departe. Ştiam că elevii de la Liceele pedagogice vor fi repartizați din oficiu pe acolo pe unde este nevoie de învățători. Mai auzisem că doi, trei s-ar putea să fie repartizați pentru învățământul superior. Cu gândul că s-ar putea să fiu repartizat pentru Universitate, mai aduceam în familie discuția despre posibila mea plecare la Cluj. Mama nici nu voia să audă de aşa ceva. Îmi spunea mereu: „Măi copile, tu ai o pâine, noi trebuie să ne gândim şi la cei de după tine. Noi nu te putem ține pe tine la Cluj şi pe Iosif şi pe Lena la licee în Sibiu. Noi am crezut că dacă termini ne vei da şi tu o mână de ajutor, că doar nu te vei însura de pe acuma". Tata era ceva mai înțelegător: „Lasă, măi copile, că om vedea noi". Argumentul meu în fața lui mama era repartizarea: „Mamă, îi ziceam eu, mă voi duce acolo unde voi fi repartizat".

Din punct de vedere sentimental mă liniştisem. Puiu urma să se căsătorească cu doctorul de care ți-am scris, iar alte angajări sentimentale nu aveam. Aşteptam să văd pe unde mă va duce inima după ce mă voi vedea pe undeva învățător sau eventual ca student.

Țin minte că pe 18 aug. 1950 am fost invitat, împreună cu toată gaşca de şcoliți din Buia, la nunta lui Puiu. Am trecut cu bine peste

moment. Îmi aduc aminte firescul cu care, în momentul felicitărilor, am sărutat-o pe amândoi obrajii şi i-am zis: „Aş dori mult să fii fericită".

Întors de la nuntă, pe la 8-9 dimineaţa, nu apuc bine să aţipesc că muma mă trezeşte şi-mi zice: „Fugi la primărie, la telefon, că te cheamă de la Blaj". Fug într-un suflet şi aflu din gura secretarului şcolii că am fost repartizat, alături de alţi trei colegi, pentru Universitate. Întors acasă, îi spun mumei că va trebui să mă duc urgent la Blaj să-mi ridic repartizarea, să-mi iau bursa de peste vară şi să plec la Cluj. „Am fost repartizat pentru Universitate. Mumă, îi mai zic eu, nu te necăji, dacă nu voi reuşi, voi primi altă repartizare, undeva ca învăţător. Acuma de încercat trebuie să încerc". „Dar măi copile, îmi zice muma îngrijorată, tu n-ai învăţat nimic pentru examen; te vei descurca numai cu ceea ce ai făcut la şcoală?" „Mumă dragă, încerc".

Era deja 19 aug., înscrierile se făceau până în 22 inclusiv. Seara, mare consiliu de familie. Concluzia: dacă aşa stau lucrurile, nu mai avem ce face, mâine trebuie să plecăm. Este vorba de „să plecăm" şi nu pur şi simplu „să plec", deoarece pentru înscrierea la facultate îmi trebuia cazier, adică o hârtie cu amprentele degetelor mele. Aşa ceva se putea obţine numai de la Tribunalul din Sighişoara şi acolo trebuia să vină şi tata cu mine.

Problema cea mai complicată a momentului era aceea că nu aveam în casă bani pentru tren. Pe când se discuta problema banilor, tata îşi aduce aminte că fratele lui, unchеşu Văsălie, a vândut de câteva zile ceva purcei. Se scoală tata de la masă şi dă fuga la unchеşu, să împrumute banii necesari deplasării noastre.

Plecând cu noaptea în cap, ajungem dimineaţa la Sighişoara şi destul de rapid şi de uşor mă văd cu hârtia necesară în mână. Luăm trenul înapoi, tata până la Copşa Mică şi de acolo spre casă, iar eu spre Blaj. Când am ajuns în Blaj, secretariatul era deja închis. Nu mi-am făcut griji deoarece a doua zi, în 21, aveam tren spre Cluj abia pe la ora 10; aveam deci timp suficient să-mi primesc repartizarea şi banii de bursă de peste vară.

După ce mi-am aranjat un loc de dormit în internatul şcolii, plec să mai fac o plimbare pe ulița principală a Blajului. După scurt timp, mă întâlnesc cu colegul Dragea Emil, un blăjan, care-mi spune că bunul meu prieten Haiduc, cel pe adresa căruia îmi primeam corespondenţa de la Puiu, a murit şi se află la Mănărade, un sat la vreo 5 km de Blaj. Ştiam că bietul Haiduc este grav bolnav, că se află în Cluj la spital şi nădăjduiam să-l mai prind în viaţă. Dar n-a fost să fie aşa; s-a stins cu câteva zile mai

devreme. Această veste mi-a provocat un mare şoc şi m-a pus în faţa unei mari dileme; a doua zi era înmormântarea prietenului meu. Ce să fac? Ce să fac? Dacă rămâneam la înmormântare, pierdeam ultima zi de înscriere la examen; fără să mă duc până la el, să-mi iau un fel de rămas bun, nu puteam pleca la Cluj. A fost prea bună prietenia cu bietul Haiduc, încât să nu mă duc să-l văd, fie şi în sicriu. Cum era după masă, cam pe la 5-6, m-am hotărât să plec pe jos până în Mănărade. Cum toată familia mă cunoştea foarte bine, sosirea mea a provocat o explozie de plânsete din care nu ştiu cum am ieşit. A trebuit să mă explic şi să-mi cer o mare de iertare că nu pot rămâne la înmormântare. Am fost înţeles şi noaptea târziu – 10, 11 – m-am întors la internat. Nu ştiu cum şi cât am dormit, destul că la ora 8 am fost la secretariat, iar la 10 la gară.

În gară m-am întâlnit cu colegul meu Suciu Matei, repartizat şi el pentru învăţământ superior. Ţin minte că Matei avea un coşuleţ cu struguri pe care, până la Cluj l-am isprăvit.

Ajunşi la Cluj, cam în jurul amiezii, mie şi lui Matei ne-a fost frică să luăm vreo maşină spre oraş, ca să nu fie prea scumpă şi să nu ne lase cine ştie pe unde. Am tratat cu un nene care avea un măgăruş şi un cărucior improvizat să ne ducă până în centru. Când eram pe la mijlocul străzii Horea, zice Matei către mine: „Măi Ioane, noi intrăm în Cluj ca Hristos în Ierusalim”. N-am să uit niciodată vorba asta. Nenea cu măgăruşul ne-a dus până în spatele statuii lui Matei Corvin, chiar la coada calului şi ne-a zis: aici îi centru. Ne despărţim noi de nenea şi încercăm să intrăm în vorbă cu cineva care să ne spună unde este Institutul Agronomic, pentru Matei, şi unde este Universitatea, pentru mine. Când a fost vorba de Universitate, interlocutorul nostru îmi arată o poartă, astăzi poarta Primăriei, şi-mi spune: „Uite, pe poarta aceea şi prin curte dai cu nasul chiar de Universitate”. După aceste informaţii, ne despărţim: „Servus Matei şi mult succes!”, „Servus Ioane şi mult succes!”

Cu cufărul cu care moşu a făcut armata, plin cu ceva haine şi mai ales cu pită şi slănină, păşesc cu emoţie în holul solemn al Universităţii. Cum era cam înspre ora două şi cum mă prinsese foamea, mă retrag pe banca din dreapta holului, îmi deschid cufărul, îmi tai o felie de pâine, un pic de slănină şi mă apuc să mănânc, aşa mai ascuns după capacul cufărului. Nu mănânc două, trei bucături că vine la mine portarul şi-mi spune: „domnule coleg, nu-i voie să mâncaţi aicea că vine Domnul Rector şi ne ceartă pe amândoi. Luaţi-vă cufărul şi veniţi în cămăruţa mea unde puteţi mânca liniştit”. După ce îmi termin felia de pâine cu slănină şi

după ce nenea Cipcigan – ulterior am aflat că aşa îl chema – mă serveşte şi cu un pahar de apă, îmi zic cu glas tare: „No, acuma unde voi dormi la noapte". „Cum? Nu ai unde să dormi? Nu ai pe nimeni în Cluj?" îmi zice portarul. „Nu", îi răspund eu. „Poate mă voi duce la gară". „Nu, dragul meu, uite mai este o jumătate de oră până se închide Serviciul social studenţesc, fă-ţi cerere, poate îţi dă cămin. Zis şi făcut. Îmi dă nenea Cipcigan o coală de hârtie, îmi dă şi un pix şi fuga cu cererea la Serviciul social. M-am întors, am mai povestit cu portarul şi pe la ora patru mă plimbam încoace şi încolo prin faţa Universităţii. Îmi era teamă să mă duc mai departe, să nu mă rătăcesc, Cu ceva înainte de ora patru văd că vin şi vin tineri şi intrau în Universitate. Deodată iată-l pe Tiut Vasile, un alt coleg de la Blaj. „Servus Vasilică, ce faci tu pe aici?" „O! zice el, „eu sunt de vreo două săptămâni la cursuri de pregătire, vreau să dau examen la Matematică". Eu nu am repartizare, dar dacă reuşesc mi s-a spus că voi primi". „Tu ce faci, zice Vasilică. „Mă plimb pe aici până la şase când mă duc să văd dacă nu cumva primesc cămin; mâine vreau să mă înscriu şi eu la ceva". „Păi, până la şase hai cu mine la pregătire la matematică". Nu ajungem bine în Amfiteatrul de Mecanică şi asistentul care făcea pregătirea, Oleg Aramă pe nume, mă scoate la tablă. Era vorba de o schemă cu ceva determinări. Ce mai zic eu, ce mai zice el, dar când s-a terminat dialogul, eu direct afară. S-au uitat toţi la mine şi şi-au zis în gândul lor: „de unul am scăpat". Eu oricum nu le eram un concurent, matematică nu voiam să fac; aveam alte interese intelectuale. Vasilică a renunţat la orele de pregătire şi a venit şi el după mine. Ne-am mai plimbat, am mai discutat şi la şase mă prezint în curtea Casei Universitarilor, unde se anunţau repartizările pentru cămin; erau în jur de vreo sută de candidaţi. La un moment dat, o doamnă strigă Irimie Ioan, eu zic prezent, un alt candidat zice prezent; nu eram eu, era un coleg înscris la Biologie. Către sfârşit se mai strigă o dată Irimie Ioan. Zic iară prezent şi mă duc să-mi primesc fiţuica cu repartizarea. Fug repede la portar, îmi iau cufărul şi vin înapoi ca să-i prind pe ultimii repartizaţi şi să-i urmăresc în drumul spre cămin. Era pe str. Horea, acolo unde astăzi este Facultatea de Filologie. Ajung astfel într-un dormitor mare de vreo 20-25 de paturi; într-un colţ mai era un pat liber. Ocup patul şi fără să zic nici un cuvânt mă uitam la colegii de dormitor cum îşi desfăceau geamantanele noi, cu cheiţe, cum îşi scoteau pijamalele, cutiile cu prăjitură de acasă ş.a. În mijlocul dormitorului era o masă la care unii îşi luau cina din pachetele cu pui, cu şniţele etc. Uitându-mă la ei, mă gândeam: Doamne! Cum să mă

descurc eu printre ei, cum să mă apuc eu să mă înfrupt din pită şi slănină şi cum să mă îmbrac cu „pijamaua" mea care era o cămaşă mai slabă şi destul de cârpită. Mă chinuia întrebarea: Să rămân sau să nu rămân? Mă gândeam că poate ar fi mai bine, ca dimineaţă să-mi iau cufărul şi să plec acasă. După un timp, unii încep să discute câte ceva şi despre examene, despre pregătirile lor pentru admitere. Trăgând cu urechea la aceste discuţii, mi-am zis în gândul meu: „Nu plec, cu aceştia mă pot confrunta". Dragă, Sergiu, din cei aproximativ 20-25 de colegi de dormitor, doar cu patru m-am mai reîntâlnit pe coridoarele Universităţii, doi la Chimie, unu la Drept şi unu la Matematică. Restul s-au evaporat la căldura examenului cu toate geamantanele şi pijamalele lor noi.

Dimineaţa m-am dus să mă înscriu. Păşind în sala secretariatului, un domn aflat la masa de lângă uşă mă întreabă ce doresc. Îi spun că vreau să mă înscriu la admitere. Mă întreabă: „dar la ce facultate?" Eu îi spun sincer că „nu ştiu".

„Cum nu ştii? Îmi zice el cu o oarecare nedumerire pe faţă. „Eu vreau să vă spun cam ce-mi place şi Dumneavoastră să-mi spuneţi dacă este vreo facultate la care să fac aceste materii. Mie îmi place literatura, filozofia şi psihologia. Este vreo facultate la care se fac toate acestea împreună?" „Dragul meu, îmi zice secretarul, de data aceasta cu o evidentă răbdare şi bunăvoinţă. Facultatea de Filologie are secretariatul în altă parte, aici poţi alege între Filozofie şi Pedagogie-Psihologie. Mai e şi Dreptul la noi, dar văd că asta nu te interesează. La Filozofie nu prea faci literatură şi faci destul de puţină psihologie. La Pedagogie şi Psihologie faci un curs de Literatură Română şi de literatură pentru copii, faci psihologie şi psihopedagogia copilului, faci filozofie şi istoria filozofiei. Dar ia dă-mi dosarul să mă uit un pic prin el". Îi dau dosarul şi aştept. Între timp, secretara de la Filozofie, mânată probabil de neobişnuitul înscrierii la admitere a unui candidat care în ajunul examenului încă nu ştia ce vrea, vine şi ea să se uite prin dosarul meu. După ce mi-a văzut notele, începe ea să mă lămurească să mă înscriu la Filozofie; parcă intuia că până la urmă pe căile filozofiei se va derula viitorul meu. Străuneanu, aşa îl chema pe secretarul de la Pedagogie-Psihologie, insista să rămân la facultatea lui. Lipsa unor cursuri de literatură la Filozofie şi gândul că dacă am făcut liceul Pedagogic, mai bine să-mi continui bruma de pregătire anterioară m-au făcut să mă decid pentru Facultatea de Pedagogie şi Psihologie, cum îi spunea pe atunci. Şi iată-mă ieşit de sub presiunile stresului decizional şi înscris la facultate.

Mai aveam două zile până la prima zi de examen. Cum prima mea proba era scris la Literatura română şi aflând că şi la această disciplină mai sunt, după masă, două ore de pregătire, m-am dus şi eu la ele. Aceasta a fost prima mea întâlnire cu un cadru didactic universitar: era vestitul profesor de la Filologie, Iosif Pervain, profesor cu care ulterior am mai avut de a face şi profesional şi extraprofesional. Era un om nu numai tobă de carte, dar şi o personalitate în mai multe sensuri ale cuvântului.

După cursul lui Pervain mi s-o spulberat complet gândul plecării acasă. Îmi ziceam că trebuie să rămân şi trebuie să reuşesc. Între timp, mi-am făcut rost de o cantină ieftină, ca să nu rămân doar la pită şi slănină. Până la ziua examenului am mai citit şi m-am plimbat pe străzile şi parcurile Clujului.

În ziua de 25 aug. 1950, înarmat cu o peniţă şi o sticluţă de cerneală, iată-mă în sala primei probe: Limba şi literatura română. Îmi aduc aminte că tema era despre poezia progresistă înainte de 23 August. M-am pus pe scris. După ce am amintit de „Împărat şi proletar" a lui Eminescu şi de „Noi vrem pământ" de G. Coşbuc, am trecut la poezia din paginile revistei Contemporanul. De aici, aduc repede în discuţie poezia lui Th. Neculuţă, poezie pe care o citisem peste vară din cartea de la Dorica şi din care învăţasem pe de rost şi destul de multe versuri. Am scris vreo nouă pagini. De la protectorul meu, secretarul Străuneanu, am aflat mai târziu că am primit nota nouă. A doua zi era proba de Economie politică – scris. O probă în care era vorba de legea valorii. Cum eu citisem peste vară toate prefeţele şi postfeţele Capitalului lui Marx îţi dai seama că n-am avut probleme. Nu cred că mai era vreun candidat cu o asemenea lectură în spate. Ne supraveghea domnişoara Velovan. La un moment dat îmi zice ea: „Ia, tu, ăla mic de acolo, vino aici în faţă că prea se uită cei din jur la ce scrii". Lângă mine era colegul meu de clasă Suciu Horea, fratele lui Sandina şi eu realmente mi-am pus coalele scrise în aşa fel, încât, pe cât posibil, să-mi ajut colegul. În fine, după această a doua probă scrisă, simţeam că şansele reuşitei mele creşteau.

Nu-mi aduc bine aminte ce-am făcut la proba orală de Literatură română. Îmi aduc însă aminte că la Economie politică a trebuit să vorbec despre relaţia capitalism-imperialism. Eram în temă. Când am început să caracterizez imperialismul, examinatoarea, aceeaşi domnişoară Velovan, m-a întrebat „Ce, dumneata ai citit lucrarea lui Lenin „Imperialismul...?" I-am răspuns că da. Mi-a pus o întrebare ca să vadă dacă realmente am

citit-o şi mi-a zis: „Bravo băiete, te felicit”. O altă treaptă a reuşitei mele era trecută.

Ceva necazuri am avut la proba de Istorie. La Istorie nu eram prea tare. De altfel, singura medie de 8 (opt), în anul final al şcolii la Blaj, era la această materie. La examen eram lângă o colegă, Iordache Maria, care tare se chinuia cu subiectul ei, subiect despre ceva evenimente de după 23 August. Văzând-o tare transpirată, m-am apucat să-i mai şoptesc câte ceva. Am fost atenționat până la amenințarea că voi fi scos din examen. Dar d-na Urcan n-a făcut acest lucru. Când mi-a venit rândul să răspund am încurcat perioada în aşa hal, încât nici astăzi nu ştiu dacă am vorbit cu vreo două secole înainte sau după perioada la care mă angaja subiectul. Profesoara mi-a zis: „Vezi, mai bine te gândeai mai serios la subiectul dumitale, decât să ajuți în dreapta sau stânga”. Mi-am zis, fie ce-o fi; proba de la Istorie a fost un eşec. Am mai dat o probă denumită „Constituție” la care nu mi-a mers chiar aşa de rău.

Trecând peste examene, parcă şase la număr – două scrisuri şi patru orale – am lăsat la secretariat un plic cu adresa, plic prin care urma să fiu anunțat acasă de rezultat.

Într-o bună seară mă întâlnesc cu poştaşul şi-mi dă plicul mult aşteptat. Eram reuşit. Țin minte că, sărind într-un picior şi fluturând plicul pe sus, am fugit spre casă spunând la toată lumea că „Am reuşit! Am reuşit!” În aceeaşi zi a primit scrisoare de reuşită la Chimie, la Bucureşti, şi prietena mea Dorica Radu.

Eram de pe acuma, pe lângă alții trei, încă doi studenți pe ulițele Buii.

În fața unui asemenea rezultat până şi muma s-a mai împăcat cu gândul şi s-a apucat să se gândească la pregătirile pentru plecarea mea la Cluj. Țin minte că de data aceasta mi s-a cumpărat şi mie un geamantan nou, din nuiele, cu o cheiță, geamantan care m-a însoțit în toți anii studenției.

x

x x

Trecând peste multe amănunte ale pregătirii pentru Cluj, iată-mă din nou la Străuneanu pentru înscriere şi pentru solicitarea de bursă. Stăuneanu îmi spune că medie am foarte bună, mult peste opt, a doua în lista mediilor, dar plafonul de impozit este cam mare; nu crede că voi primi bursă. Aceasta ar fi fost catastrofal, ar fi echivalat cu plecarea acasă.

În zadar am încercat eu să le explic celor care se ocupau de acordarea burselor că în impozitul cu pricina este inclus şi impozitul lui moşu şi că de fapt numai după foaia agricolă a lui tata ar trebui ca impozitul să fie mult mai mic. Le-am explicat eu că probabil notarul, pe motiv că „mâncăm dintr-o mămăligă" a cumulat cele două impozite – tata şi moşu. Mi se spune că singura soluție ar fi aceea a unei noi adeverințe de avere şi de impozit, adeverință care să ateste cuantumul impozitului lui tata.

În fața unei asemenea situații, neavând bani să mă duc acasă şi să vin înapoi, am recurs la o scrisoare. Aveam convingerea că problema se va rezolva; nu recurgeam la nici un fals şi nu ceream nici un favor. În scriptele primăriei, tata şi moşu aveau pagini separate de avere şi de impozit. După averea lui tata am fi putut fi considerați țărani săraci, după averea cumulată eram țărani mijlocaşi.

Pentru masă am primit contra cost o cartelă provizorie, dar în cămin nu puteam intra. Ce să fac? Ce să fac? Nu aveam pe nimeni, nu cunoşteam pe nimeni. Pentru dormit nu-mi rămânea decât gara. Aşa s-a întâmplat că mi-am lăsat geamantanul la un coleg în cămin şi spre seară luam drumul spre gară; îmi alegeam un colț şi îmi aranjam un culcuş. Spre dimineață o porneam pe străzile Clujului. Mergeam la cantină, apoi la cursuri şi seminarii. Într-o dimineață, venind de la gară, pe strada Horea, mă întâlnesc cu o colegă – Zita Dumitrescu. Ea către mine: „Ce faci tu Ionică la ora aceasta pe stradă?" „Vin de la gară", îi răspund eu. „Doar nu cumva dormi în gară?" Când am văzut că am fost prins asupra faptului, n-am mai avut ce face şi i-am povestit încurcătura cu adeverința. „Ionică, uite ce, fratele meu, Simi, are o dormeză în bucătărie şi am să vorbesc cu el să te lase să dormi la noi. Sigur va fi de acord. Ne vedem la şcoală şi diseară te culci la noi". Aşa s-a şi întâmplat; am dormit şi la Zita vreo câteva nopți.

În fine, primesc de acasă scrisoare, primesc şi noua adeverință. Eram fericit. Am primit bursă – casă şi masă; problema plecării acasă nu se mai punea. Aşa, dragă copile, mi-am început frumoasa studenție.

Când am păşit în amfiteatrele vieții universitare, am păşit cu impresia şi speranța că între pereții Universității – profesori şi biblioteci – se află toată ştiința lumii şi toate răspunsurile la toate întrebările pe care cineva şi le poate pune. Am crezut pe atunci ceea ce, mai mic fiind, credeai tu despre mine şi anume că eu le ştiu pe toate. Aşa cum tu te-ai lămurit curând că nici eu nu le ştiu pe toate, m-am lămurit şi eu că nici în mintea profesorilor şi nici în cărțile bibliotecilor nu poți afla răspunsuri la

toate întrebările. *M-am convins cu timpul că orice creştere a cunoaşterii înseamnă şi o creştere a necunoaşterii, că orice răspuns la o anumită întrebare, deschide o mulțime de alte întrebări*.

Cu impresia mea de început, m-am aşezat de la primele prelegeri universitare în prima bancă, înarmat cu mai multe creioane bine ascuțite – stilou nu aveam – ca să culeg tot ce se putea culege din lecțiile pe care profesorii ni le țineau.

Nu cred că este cazul să intru în detaliile pregătirii mele ca student, nu este cazul să-mi iau pe rând disciplinele pe care le-am urmat, profesorii pe care i-am avut şi notele pe care le-am obținut. Apropo de note, ți-aş putea spune doar că în cei patru ani de facultate am primit doar două note de „bine", restul „foarte bine". Drept consecință, am terminat facultatea cu diplomă roşie, diplomă de merit.

x

x x

Din lista profesorilor, hai totuşi să-ți rețin doar câteva nume şi să-ți scriu în prelungirea lor doar câteva cuvinte.

D.D. Roşca era nu numai un mare profesor, dar şi un veritabil filozof. Avea doctoratul obținut la Sorbona – Paris - şi era deja bine cunoscut pentru studiile lui de filozofie şi, mai ales, pentru lucrarea „Existența tragică". Datorită scrierilor sale de profil filozofic şi datorită ideilor originale pe care aceste scrieri le conțin, eu cred că după Blaga, un alt mare universitar clujean, D.D. Roşca este a doua minte în peisajul meditației filozofice româneşti.

Îmi aduc aminte că la examenul de Logică pe care l-am dat cu D.D. – aşa i se spunea prescurtat – când m-am dus să-mi trag biletul, profesorul îmi spune: „Stai! Îți dau eu biletul". Îşi adună biletele de pe masă, le răsfoieşte ca pe nişte cărți de joc şi îmi spune: „Acesta". Era vorba despre „Sistemul categoriilor la Aristotel". Un subiect prin excelență de rezonanță filozofică şi istorico-filozofică şi abia după aceea de Logică, în sensul propriu al cuvântului. M-am bucurat de bilet şi eram chiar puțin încântat că D.D. Roşca mă priveşte şi mă tratează altfel decât pe ceilalți colegi. M-am descurcat foarte bine, am luat zece şi am primit şi felicitări.

Al. Roşca era de fapt mentorul profesional al facultății noastre; el era şeful Catedrei de Psihologie. Relațiile mele cu Al. Roşca au fost şi în timpul studenției şi după aceea, excelente. Eram, oarecum, unul din

preferații lui, ca student. Cursurile lui îmi plăceau prin conținutul lor, prin efortul de a elimina speculația psihologică; el ținea mai mult la o psihologie experimentală, decât la una de inspirație speculativă. De altfel, şi timpurile obligau la un asemenea demers; pe atunci Psihologia era plină de pavlovism; reflexul condiționat trebuia invocat în orice fel de explicație.

D. Tudoran era titularul celuilalt curs de bază – Pedagogie. Mereu pedant în prelegeri, era pedant şi în afara lor. El ne impresiona prin aerul mai vechi al unei prelegeri universitare – eleganță interioară şi exterioară deopotrivă.

Din gura lui *Anatolie Chircev* am ascultat cursul de Psihologia copilului cu referiri bibliografice de ultimă oră. Mi-a plăcut cursul în aşa măsură, încât la examenul de diplomă, la proba la alegere, mi-am ales psihologia copilului; probă mult mai grea, decât alte posibile discipline la alegere.

În fine, ce să-ți spun despre profesorul meu *A. Roth*, ulterior coleg de catedră şi apoi bun prieten. Am ascultat din gura lui cursul de filozofie, curs care aşa cum se cerea pe vremurile acelea, se numea Materialism dialectic şi istoric. Orientarea de conținut nu putea fi alta decât aceea inspirată de incursiunile filozofice ale clasicilor marxismului, orientare impusă oficial. Cu un asemenea conținut, prelegerile lui Bondi erau extrem de clare şi extrem de sistematice. Cu siguranță că şi sub „presiunea" lor, după terminarea facultății am cotit-o, cum s-ar zice, pe căile filozofiei.

Din lista asistenților îmi aduc aminte cu mare plăcere de Mare Valer şi Radu Ioan.

Mare V. era un asistent foarte meticulos, tobă de carte, exigent cu el mai mult decât cu alții. De la el am „furat" conspectarea pe fişe. Până la acest furt, îmi notam ideile principale ale unei bibliografii pe caiete. Odată eram la Mare în cabinet şi văd o jumătate de coală de hârtie care avea într-un colț notat numele autorului, în altul titlul lucrării şi în centru, ceva mai jos, ideea la care se referea fişa şi apoi citatul care consfințea această idee. După această „descoperire", m-am gândit să lucrez şi eu aşa. Îmi adunam fişele pe aceeaşi temă în plicuri. În această manieră, ideile şi suportul lor bibliografic puteau fi mai uşor şi mai eficient manevrate. Către sfârşitul facultății aveam deja zeci de plicuri mari în care se adunaseră multe, multe plicuri mai mici.

De la *Radu Ioan*, un om extrem de echilibrat în gândire şi în gesturi, mi-a rămas în minte poziția lui nu prea pavlovistă. Parțial împotriva curentului, când mai direct, când mai pe ocolite, ne învăța că nu toate procesele psihice se pot explica prin „reflexe condiționate". În opinia lui, fenomene ca memorie, gândire, sentimente etc. reprezentau realități mai complexe, realități care presupun şi alte arsenale explicative.

Trecând peste multe alte posibile miniportrete de dascăli, să-ți spun câte ceva, dragă copile, despre începuturile activității mele zise *ştiințifice*.

Se leagă aceste începuturi de activitatea mea în cercul de psihologie. În Universitate, pe vremea mea, în toate facultățile erau organizate asemenea cercuri. Era un fel de ucenicie în a aduna bibliografie pe o anumită temă, în a-ți pune nişte întrebări şi a căuta ceva soluții. În cadrul cercului de care am amintit, condus de prof. Al. Roşca şi de asistent Mare Valer, am ținut mai multe lucrări. La una am lucrat mult cu colegul şi prietenul Ciumăgeanu Dumitru şi n-a ieşit nimic. Ne-am pus noi în gând să facem reflexe condiționate la peşti. Ne-am cumpărat un amărât de acvariu, câțiva peştişori şi voiam să-i facem să vină în colțul în care le dădeam de mâncare la o anumită oră. Era vorba de un reflex condiționat la timp. Da de unde! Fie că peştii noştri nu erau la ora respectivă destul de flămânzi, fie că instalația noastră era prea primitivă, n-am putut face nimic. După vreo jumătate de an de urmărit peştii, am renunțat.

Cu o altă lucrare am avut ceva mai mult noroc. Cu ea am primit în anul IV premiu la sesiunea pe Universitate, premiu constituit dintr-un metru de cărți. Titlul exact al lucrării l-am uitat, tema însă nu; era vorba despre memorarea de către elevi a unei scurte poezii, a unui text şi a unei suite de câteva numere. Am descoperit că elevii cu care am lucrat au reținut mai bine şi mai uşor începutul şi finalul suitei de versuri, de cuvinte, de numere. După prelucrarea statistică a rezultatelor mi-a ieşit un fel de curbă a lui Gauss. În fața unei asemenea constatări mi-am pus două întrebări: cum s-ar putea explica psihologic această situație şi apoi cum s-ar putea îmbunătăți pedagogic memorarea mijlocului. Psihologic, situația am pus-o pe seama jocului raporturilor dintre excitație şi inhibiție, mai bine zis pe fenomenul „inducerii lor reciproce". Sub raport pedagogic, ziceam eu pe atunci că elementele de mijloc ale unui text, de pildă, ar putea fi subliniate, scrise cu alte caractere, cu alte culori etc. scrise în aşa fel ca să intre mai bine în atenția copilului şi apoi în memoria lui. Explicația mea a plăcut prof. Al. Roşca şi mi-a sugerat să trimit lucrarea

la Revista de pedagogie, spre publicare. Am trimis eu lucrarea, mi-a venit cu ceva observații, observații pe care nu le-am mai onorat. Eram în ajunul examenului de stat şi, drept urmare, prins de alte urgențe profesionale. După terminarea facultății nu mi-a fost dat să rămân printre psihologi; nu erau posturi. Drept consecință, am abandonat şi ideea lucrării.

Nu pot trece prin amintirile celor patru ani de studenție, fără a-ți spune câte ceva şi despre evoluția mea *politică*. Pe vremea aceea activitatea politică a studenților se desfăşura în două forme organizate: U.T.C – Uniunea Tineretului Comunist – şi Sindicatul studențesc. Până să ajung în vreuna din verigile acestor structuri, să-ți spun că din primele zile ale vieții de student, probabil datorită mediei de la admitere, am fost numit din partea decanatului ca responsabil de grupă. În această calitate țineam evidența frecvenței colegilor la cursuri şi seminarii, în pauza mare fugeam după „sarcini", aflam de la secretarul U.T.C ce trebuie să facem, pe cine şi la ce şedință să mobilizăm etc.

Prin anul II am fost ales în comitetul U.T.C al facultății; am răspuns de sectorul de propagandă. La nivelul Universității, pe linie de U.T.C n-am ajuns deoarece nu aveam o origine socială chiar aşa de sănătoasă; eram copil de țăran mijlocaş, țăran care încă nu voia să intre în colectiv. La sate era mare presiunea de lichidare a proprietății private şi de constituire a C.A.P-urilor. Tata şi ai mei nu voiau să facă pasul renunțării la pământul, plugul şi agoniseala lor, deşi erau amenințați că eu şi Iosif şi Lena vom fi dați afară din Universitate, respectiv licee. Până la o asemenea amenințare mergea „munca de lămurire" în numele colectivizării agriculturii. Nefiind nici unul din ai mei membru de partid, sarcina cea mai „înaltă" pe care am ocupat-o ca student a fost aceea de responsabil cu munca culturală în Comitetul sindical. În această calitate m-am ocupat de Corul Universității, cor de o anumită faimă în viața culturală de atunci a Clujului, de echipa de dansuri, de echipa de teatru, de serbări, concursuri, excursii etc. Îmi aduc aminte de o frumoasă excursie culturală – cor, dansuri, poezie etc. făcută în oraşele Hunedoara, Arad, Oradea. Ba am fost o dată şi la Sibiu. Era frumoasă această activitate; m-am angajat în interiorul ei cu destulă dăruire. Îmi aduc aminte cu mare plăcere despre multe din momentele acestei laturi a studenției mele.

x

x x

Tot contextul vieții studențești este un foarte bun mediu de legătură a unor *prietenii* de neuitat, chiar dacă nu de durata şi intensitatea afectivă a celor din perioada şcolii. Toată facultatea ştia de prietenia Irimie – Ciumăgeanu. Deşi într-un anumit fel ne concuram profesional, amândoi am înțeles că este destul loc şi pentru o bună prietenie. Ne stimulam împreună la învățătură, lucram împreună la cercurile ştiințifice, ne plimbam, discutam etc. Terminând şi el cu diplomă de merit n-a fost reținut la Universitate, deşi avea pentru aceasta toată acoperirea profesională necesară. „Păcatul" lui era, cred eu, doar acela că era copil de preot, de pe undeva din Oltenia. Cu acest „păcat" în spinare, ca să poată intra şi să poată rămâne în facultate, a recurs la o strategie pe care am înțeles-o şi am acceptat-o. S-a căsătorit cu o fată de origine socială sănătoasă, funcționară, membră de partid. Peste tot declara că din cauza acestei căsătorii toate legăturile lui cu familia sunt întrerupte. S-a descurcat omul şi bine a făcut. Pe nevasta lui o chema Nuți, o femeie cumsecade şi care accepta cu plăcere toate grupele de colegi şi colege care se perindau prin casa lor.

Din păcate, prietenia cu Ciumi s-a stins rapid şi complet după terminarea facultății. Motivele acestei stingeri au fost mai multe: plecarea lui din Cluj, divorțul de Nuți etc. În divorțul cu Nuți a dovedit destul de multă lipsă de caracter.

O altă bună şi mai lungă prietenie a fost aceea cu bădia Timircan. Toți îi ziceam Bădie deoarece era cu mult mai in vârstă decât noi. Era refugiat din Basarabia şi ca prin minune, împreună cu soția lui Vera, au scăpat de valul depistării basarabenilor şi trimiterii lor acasă şi de acolo mai departe în Siberia. A stat mult timp ascuns printr-un sătuc din jurul Dejului. Trecând peste acest val s-au gândit să-şi complecteze studiile. Inițial erau învățători. Bădia s-a înscris la facultatea noastră, iar Vera la Filologie, secția română – rusă. Erau amândoi nişte oameni foarte cumsecade. Cu Bădia am colaborat mult pe linie sindicală. Vera era o gospodină de excepție. Pe la ei mai mâncam, pe la ei îmi mai călcam câte o cămaşă etc. După facultate, ei au fost repartizați la Sibiu, la Şcoala de surdo-muți. I-am vizitat multă vreme şi cu multe ocazii. Am fost cu ei la pescuit, pe Olt – Bădia era mare pescar – am fost cu ei după ciuperci, la Păltiniş, am fost o dată cu ei şi la vânătoare – bădia era şi mare vânător. La această

vânătoare, pândă la mistreți, pe clar de lună, am fost cu mica şi cu mami; mami avea pe atunci doar 2-3 anişori.

După vreo câteva vizite făcute în Buia, le-a plăcut aşa de mult satul şi oamenii că după o vreme şi-au cumpărat o casă de la un uncheş de al meu. Şi-au pus casa la punct, au plantat viță de vie, şi-au făcut o stupărie, şi-au montat o instalație de irigare a grădinii; oameni gospodari, ce mai! Câțiva ani s-au simțit aşa de bine în Buia, încât Bădia a umblat pe la toate forurile ca strada pe care locuiau în Sibiu să primească numele „Buia". A şi reuşit.

După apariția legii lui Ceauşescu că nu poți avea două case în proprietate, a trebuit să renunțe la casa din Buia. După această renunțare, au mai trăit câțiva ani ca pensionari în Sibiu. După ceva timp s-au stins din viață, mai întâi Bădia şi la scurt timp Vera. Au lăsat în urmă un copil înfiat, Dănuț, copil cu care însă n-am mai ținut legătura. Oricum prietenia cu Timircanii a fost lungă şi a fost frumoasă.

Prin Ciumăgeanu l-am cunoscut pe V. Bîrză, iar prin acesta pe I. Boriceanu. Aceştia nu erau studenți. Bîrză lucra ceva pe la U.T.C, iar Boriceanu era tractorist, lucra la secția din Cluj de reparare a tractoarelor stricate. Amândoi erau foarte buni prieteni de pe front. După 23 August, la Braşov, pe când aveau doar 18-19 ani s-au înrolat voluntar să lupte împotriva nemților. Au ajuns cu frontul până prin munții Tatra din Cehoslovacia. Boriceanu a scăpat din ghiarele frontului ca prin minune. Era deja aruncat în căruța cu morți. Când s-a aruncat peste el un alt mort, printr-un reflex şi-a îndoit un picior. Un sanitar a observat mişcarea şi l-au mutat în căruța cu răniți. Ajuns la spital, a supraviețuit.

Atât Bîrză cât şi Boriceanu erau veritabile şi plăcute figuri umane. Bîrză era un povestitor înnăscut, Boriceanu un inovator tot înnăscut. Era o plăcere să-l auzi pe Bîrză povestind despre front şi era un deliciu să-i auzi pe amândoi, după două – trei pahare de vin, cântându-şi cântecele de pe front. Din povestitor, Bîrză a ajuns scriitor. A scris mult despre cei rămaşi pentru totdeauna prin munții Cehoslovaciei. Portretele acestora, ca oameni, ca eroi, şi-au găsit lumina tiparului prin diferite reviste şi apoi în „Pagini de vitejie", carte pe care, cu dedicație, o mai am şi acum în biblioteca de la Cluj.

Cât de mare figură era Boriceanu să-ți spun doar că pasiunea lui pentru inovație l-a mânat spre examen de admitere la Politehnică. A reuşit. I-au acceptat înscrierea cu promisiunea că va aduce ulterior

Diploma de bacalaureat. Dar el nu avea nici o diplomă; terminase doar o şcoală de ucenici.

Chemat la Decanat pentru completarea dosarului, Boriceanu le zice: „Eu am crezut că aici aveți nevoie de oameni, nu de hârtii. La revedere."

Cum Bîrză şi Boriceanu erau angajați, când primeau salariul, musai se făcea un chef. Îmi aduc aminte că o dată, pe timp de iarnă, în fața crâşmei în care am chefuit, era o sanie. Nenea cu sania era înăuntru să se mai încălzească. Când am ieşit, îl văd pe Boriceanu că sare în sanie şi ne porunceşte şi nouă să urcăm – Bîrză, Ciumăgeanu, eu şi încă vreo doi prieteni mai de ocazie. După o tură cu sania prin oraş, când ne-am întors, nenea se agita şi se pregătea să anunțe poliția că cineva i-a furat calul şi sania. Boriceanu îl liniştește şi îi zice: „Nu te speria nene, nu s-a întâmplat nimic. Am vrut să-mi plimb şi eu un pic prietenii cu sania. Uite aici 10 lei şi bea ceva să te mai încălzeşti". Dar nu toate serile de chef aveau un asemenea sfârşit. Uneori după crâşmă, mai ajungeam pe la Bîrză şi Boriceanu acasă; locuiau pe o străduță chiar în centru, foarte aproape de locuința lui Ciumăgeanu. Bineînțeles că aveam cu noi încă o sticlă în jurul căreia să ne continuăm veselia. Într-o asemenea seară, când cei doi buni prieteni erau mai aprinşi, Boriceanu, cum nu mai putea fi chiar aşa de atent, stropeşte ceva vin pe ceva hârtii de ale lui Bîrză, hârtii ce erau pe masă. De aci ceartă, de aci bătaie. Ciumăgeanu era între ei să-i despartă, eu adunam hârtiile lui Bîrză care zburaseră de pe acum prin toată casa. După bătaie, la câteva minute doar, îi vedem că se scoală ca la o comandă, se îmbrățişează, plâng unul pe umerii celuilalt şi încep să cânte:

„ Şi apoi mereu înainte,
Cu chipul ei în minte,
Cuprins de fiori,
Să-i flutur în zori,
Batista-i cusută cu flori."

Era refrenul unuia din cântecele lor de front. N-am uitat noaptea aceea; a fost plină de emoții. Am înțeles o dată în plus ce este aceea să te împrieteneşti cu cineva sub amenințarea gloanțelor.

Prietenia cu Boriceanu s-a cimentat cel mai mult datorită următoarei situații. La începutul anului IV, ultimul an de studenție, m-am trezit din nou în fața amenințării de a pleca acasă. S-a strâns tare şurubul pentru bursele copiilor de țăran. Le-am spus la Decanat că fără bursă, eu trebuie

să mă retrag. Toți ziceau că nu se poate, că trebuie să se găsească o soluție. Mi s-a recomandat să aştept până se vor întoarce bursele de la Minister; se spera în ceva bursă la excepție. Nu ştiu cum s-a pledat în favoarea mea, destul că am primit bursă, dar numai pentru masă, cămin nu. Eram din nou fără acoperiş. Cam în acelaşi timp, Bîrză s-a însurat şi drept urmare, a rămas şi Boriceanu, cum se zice, pe drumuri. Spre seară ne întâlneam amândoi la Ciumăgeanu şi cu o pătură şi un cearceaf pe umeri umblam pe la prieteni pentru găzduire. Am dormit la Ciumăgeanu, la Costea, la Stanciu, pe la familia Pop etc. Într-o zi, fiind la Ciumăgeanu, vine o doamnă mai în vârstă, la Nuți, s-o întrebe dacă nu cumva ştie vreo fată bună, nu prea pretențioasă, care ar avea nevoie de gazdă. Îi explică ea lui Nuți că locuieşte foarte central, lângă piața oraşului – azi Piața Mihai Viteazul – că are o singură cameră, că patul ei şi l-a despărțit printr-o perdea, că are în cameră o dormeză de o persoană pe care ar dori s-o închirieze. Când am auzit despre ce este vorba, m-am aşezat turceşte în fața doamnei şi i-am zis: „Dar un băiat ca mine, n-ați vrea să luați, doamnă dragă?" Vă pot oferi pe lună bursa mea de merit, bursă de 50 de lei". Se uită doamna Rebica la mine – aşa o chema – şi-mi zice: „Vă iau numai să fiți cuminte". Îi spun eu că nu fumez, că n-o să mă vadă beat, că n-am drăguță etc. etc. Nuți pune mărturie c-o să fiu un chiriaş mai bun decât o fată, că mie îmi trebuie doar un pat unde să dorm noaptea; peste zi voi fi la cursuri, seminarii, bibliotecă. Şi aşa, iată-mă aranjat cu dormitul. Boriceanu a mai rămas să mai colinde pe la prieteni.

După vreo două săptămâni, ca să-mi ajut prietenul, o întreb eu pe doamna Rebi dacă n-ar vrea să-l primească în gazdă şi pe Boriceanu. Îi explic eu că şi el are nevoie numai de un loc unde să doarmă, că eu îl primesc cu mine pe dormeză, că pentru aceasta eu nu am pretenția să-mi reducă chiria etc. Se gândeşte Rebeca ce se gândeşte – încă 50 de lei pe lună nu erau de aruncat – şi acceptă. Aşa iată-mă cu Boriceanu coleg de pat. Mai târziu, Vali, soția lui, zicea în glumă: „Eu nu sunt prima nevastă a lui Boriceanu, prima a fost Bîrză, a doua Ionică şi apoi eu".

Nu ne-a mers rău la Rebica; amândoi veneam acasă numai pentru noapte. Ceva probleme apăreau atunci când Boriceanu lua salariul şi trecea cu el pe la vreo crâşmă. Dacă se întâmpla ca eu să nu fiu cu el, apărea noaptea târziu cu o sticlă în geantă, ne scula, cânta, dirija, iar eu cu Rebi neni trebuia să-i ținem isonul. Atunci mă mai supăram pe asemenea gesturi, astăzi însă mă gândesc cu plăcere la ele. Făceau şi asemenea scene parte din economia prieteniei noastre.

Istoria acestei prietenii e lungă. În alte forme, ea s-a continuat şi în fazele ulterioare ale vieții mele. La unele momente voi reveni.

x

x x

Deocamdată, după atâtea pagini despre prietenie, să-ți scriu ceva şi despre *iubire*.

Acest capitol al vieții mele de student e mai sărac, poate neobişnuit de sărac.

Chiar în primele luni ale anului I m-am prins puțin afectiv de o colegă de grupă. O chema Voichița. În pauze o mai țineam de mână, în ore îi mai trimeteam prin aer câte un pupic, după ore o mai conduceam spre casă. De toate acestea m-am lăsat însă foarte curând; prea îmi luau timp. Mie îmi trebuia timpul pentru colțul meu din bibliotecă. Colegele îmi ziceau, unele cu simpatie, altele cu uşoară răutate, „şoarece de bibliotecă". Am lăsat-o deci pe Voichița pe alte mâini şi pentru alte angajări sentimentale.

Anii I şi II de facultate au trecut aproape fără iubire. Prin anul III, prin familia Ciumăgeanu, am cunoscut-o pe Mili Pop. Era elevă în ultima clasă la Liceul pedagogic şi sora unei bune prietene de a lui Nuți. S-a înfiripat o uşoară poveste de amor. Mă gândeam la ea, ne-am plimbat, ne-am mai îmbrățişat, sărutat şi cam atât. Cum ea era pe terminate cu şcoala, se gândea la măritiş. Eu nu aveam deloc gânduri de însurătoare. Văzând fata că eu nu zic nimic despre vreun anume viitor al întâlnirilor noastre şi-a mutat gândurile şi sentimentele la un vecin de al ei, Ali, cu care s-a şi căsătorit. După ani de zile, printr-o pură întâmplare, ne-am trezit vecini de compartiment într-un tren spre Bucureşti. Am aflat cu acest prilej că este nefericită, că nu are copii, că are multe probleme cu un nepot pe care s-a angajat să-l crească. După această reîntâlnire, mai venea din când în când pe la mine la catedră, să-mi mai spună câte ceva din necazurile ei. Zicea că mă caută în amintirea scurtei noastre iubiri.

Cea mai de seamă angajare sentimentală din perioada studenției mele a fost în anul IV. Mi se întorceau mie ochii după o colegă de la Chimie ceva mai demult. O chema Beatrice. Avea ochi frumoşi, un păr lung, o față albă, albă; îmi plăcea de-a binelea. După demonstrația de la 7 Noiembrie – demonstrație mare pe vremea aceea – m-am învârtit prin cercul ei, şi am făcut în aşa fel, încât s-o pot conduce spre cămin. A fost prima plimbare şi prima discuție mai lungă cu ea. La scurt timp după

această discuție, eram de serviciu la liceul Pedagogic – un fel de practică pedagogică. Era o zi de sâmbătă şi elevii şcolii aveau organizată o seară de dans. Țin minte că i-am dat telefon la cămin şi am invitat-o la serată. Mi-a spus că tocmai se spălase pe cap, că nu ştie dacă va găsi la vreo colegă un uscător de păr..., dar că va încerca. Eu i-am spus unde să vină şi cum să mă caute. După vreun ceas mă trezesc cu ea la poarta şcolii. M-am bucurat mult. Era pentru prima dată când o fată venea la o seară de dans anume pentru mine şi eu eram acolo numai pentru ea. După dans, în drumul spre cămin, ne-am abătut prin parc – parcul Bondi cum i-ai zis tu mai târziu – şi ne-am plimbat aproape toată noaptea. În timpul acestei plimbări i-am spus că-mi place, că în mintea mea ea este aşa şi aşa... fără însă să folosesc cuvântul iubire. Mi-a spus şi ea că mai de mult se uita după mine, că încă de când țineam împreună cursul de Marxism, în Sala Mare a Casei Universitarilor, mă ştie şi că pe atunci îmi spunea „coreanul". Ba, aşa într-o îmbrățişare, îmi spune că „mă iubeşte". M-a cam surprins curajul acestei declarații şi mi-a fost puțin jenă de lipsa mea de inițiativă. I-am răsplătit declarația cu mai multe sărutări şi i-am spus că este singura fată la care mă gândesc. Am întâlnit-o pe Beatrice şi cu familia Timircan. Le-a plăcut fata şi mi-au zis că dacă eu vreau, ei rapid fac pe naşii şi mă însoară cu ea. Eu eram prea sărac, prea dezbrăcat încât să mă pot gândi la aşa ceva. Speram ca legătura cu Beatrice să mai țină, să mai țină până pe la repartizări şi apoi să vedem ce poate ieşi din iubirea noastră. Dar n-a fost să fie aşa. Studentele din anul IV de facultate se gândesc serios la măritiş. Văzând că eu nu zic nici o vorbă despre viitorul relației noastre, Beatrice şi-a mutat gândurile, probabil şi sentimentele, la un prieten mai vechi, medic militar, prieten cu care s-a şi căsătorit imediat după terminarea facultății. N-a nimerit-o prea bine. După ani de zile, am căutat-o la un liceu din Bucureşti; era cu o fetiță retardată din cauza unei meningite rebele şi era pe punctul de a divorța. De atunci n-am mai văzut-o. În minte mi-a rămas însă până astăzi.

Cam atât, dragă copile, despre iubirile mele din perioada studenției. Cam puțin, prea puțin, pentru un tânăr trecut de douăzeci de ani. Dar, ce să fac, aşa a fost să fie.

x

x x

Şi acum, după capitolul iubire, ceva despre *vacanțele* vieții mele studențeşti. Pentru perioadele în care eram în Buia, zilele şi serile s-au

derulat după obişnuitul altor vacanţe; lucru la hotar, întâlniri la butucul lui Şchiopuţu, câte o duminică la scaldă, câte o escapadă la vreun bal prin satele vecine – Boarta, Şeica Mare etc. Fără nici o schimbare în cercul de prieteni, fără nici o angajare sentimentală nouă. Într-una din vacanţele din Buia am făcut pe delegatul de batoză.

La ordinele stăpânirii, pe acolo pe unde încă nu erau întovărăşiri sau colective, oamenii nu mai aveau voie să-şi treiere grâul în propria curte. Trebuia dus totul la arie – un loc la marginea satului, unde urma să se facă treieratul. Degeaba au înjurat oamenii, degeaba argumentau că la arie li se strică grâul, li se strică paiele. Stăpânirea era stăpânire; ea trebuia să ţină sub control producţia de grâu a fiecărei familii. Oamenii trebuiau să deie cote la stat, cote mari, ori în curte se puteau mai uşor manevra sacii. La arie era un delegat de batoză, un om de „încredere", membru de partid, care trebuia să vegheze cuantumul de recoltă al fiecărei gospodării. Calculul cotei ce trebuia dată statului se făcea după nişte formule destul de complicate. Nenea Sandu lui Cocoşu nu putea face asemenea calcule şi atunci cineva mai cu carte trebuia angajat pe lângă el. Într-o vară, eu am fost acel cineva. Pentru munca aceasta am primit ceva bani şi ceva grâu pentru familie. M-am înţeles bine cu nenea Sandu; era el om al stăpânirii, dar era şi un fiu al satului. Nu numai că îi lăsam pe oameni să-şi mai arunce câte un sac în căruţă fără să mai treacă pe la cântar, dar mai conduceam şi din condei calculele în aşa fel încât să le mai rămână ceva grâu şi oamenilor.

La arie am legat o prietenie bună şi lungă cu Nelu Orlandea – mecanicul batozei. Un băiat din Şeica Mare, un om de care m-a despărţit doar moartea lui. Îl vizitam des la Sibiu, ne vizita şi el, cu Anuţa lui, la Cluj.

Câte o lună din perioada ultimelor două vacanţe am petrecut-o la cătănie. Noi făceam câte o zi pe săptămână pregătire militară, iar vara, o lună de instrucţie. Prima instrucţie am făcut-o la Oradea, a doua la Ineu, lângă Arad. Cu cătănia nu m-am prea împăcat, mai ales cu regimul de cazarmă. Mereu întârziam la apel, mereu nu plecam de la masă cu plutonul meu. Pentru asemenea abateri de la ordinea vieţii de cazarmă, am făcut destule ceasuri de arest şi am spălat de multe ori W.C-ul. Înspre zonele de instrucţie, cum eram mai mic şi mereu la coada plutonului, trebuia să car fel de fel de materiale. Nu-mi plăcea decât la trageri. Acolo eram bun. Îmi aduc aminte că la prima şedinţă de trageri, fără să mai fi puşcat până atunci vreodată, am făcut 26 de puncte din 30 posibile. Am

primit pentru aceasta o învoire în oraş, învoire în care, cu prietenul meu Țichindelean mi-am făcut o fotografie. El avea bani şi el a plătit. Eram amândoi țanțoşi că avem poze în haine de cătănie. Prietenia lui Țichi cu mine se pare că i-a pecetluit un destin. El era student la Veterinară la Arad. Când am făcut excursia culturală la Arad – excursie de care am pomenit ceva mai sus – l-am invitat la spectacol. Invitasem în aceeaşi lojă, fără nici un gând bun sau rău şi pe consăteana mea Virginica Oprea, elevă la ceva şcoală din Arad. Destul că această întâlnire s-a lăsat cu urmări. Se pare că s-au mai întâlnit, s-au plăcut, s-au iubit şi s-au căsătorit.

În trei vacanțe ale studenției am fost cu bilet de la sindicat, deci pe gratis, în tabere de odihnă. Am fost o dată la Borsec, o foarte frumoasă stațiune din munții României, stațiune renumită prin apele ei minerale. Am băut apă Borsec, cea mai bună apă minerală românească, direct de la izvor. Am fost de două ori la Sovata. Aici l-am cunoscut pe Bubu Şchiau, bunicul lui Răducu cu codiță. Această cunoştință s-a transformat apoi într-o uşoară prietenie, ca acuma familia Şchiau să se numere printre foarte bunele mele prietenii la Cluj.

Viața în tabere era extrem de frumoasă; vară, munți, izvoare, tineret din toate colțurile țării. Aveam mâncare bună, seara dans, plimbări, focuri de tabără etc. De regulă, viața de tabără este un foarte bun prilej de a se înfiripa prietenii şi iubiri de mai lungă sau mai scurtă durată. Ceea ce mi se pare curios este că acuma, la această distanță de ani, n-am dat în filele memoriei mele peste nici un nume de fată care să-mi fi atins cât de cât coardele iubirii. Se pare că m-am simțit mai bine în cercuri mai largi şi fără angajări sentimentale sezonale.

Copile, îmi place să cred că ți-am povestit destule despre anii studenției mele, ani frumoşi, ani de neuitat. În final să-ți spun că gestul oficial al încheierii anilor de studenție era gestul semnării unei fişe de repartizare. Țin minte că în această fişă era o rubrică: preferințe. În această rubrică eu am scris simplu şi negru pe alb: „Mă duc oriunde, numai să fie cale ferată, că m-am săturat să mă duc 12 km pe jos”. Cam atât era de la Şeica Mare la Buia. De prea multe ori, pe drumul cu pricina, mă uitam înapoi să văd dacă nu vine cumva vreo căruță – maşini nu prea erau pe vremea aceea – să mă ia spre casă.

Cu semnătura de pe fişa de repartizare mi-am zis: Salutare frumoasă şi neuitată studenție.

BUCUREŞTIUL SAU ANUL POSTUNIVERSITAR

Din nou acasă şi din nou aşteptând o repartizare. Vine plicul şi mă anunţă că sunt repartizat la Universitate, asistent la Catedra de Marxism-leninism, parcă aşa cumva îi spunea. Nu mă aşteptam să fiu reţinut la Psihologie sau Pedagogie, deoarece cam ştiam care era pe acolo situaţia cu posturile. Nici la Catedra mai sus amintită nu mă aşteptam, deoarece, mă gândeam eu, nu aveam un dosar prea bun din punct de vedere politic. Mă gândeam că pentru o asemenea repartizare trebuie să ai o origine socială foarte sănătoasă, trebuie să fii copil de muncitor, de ţăran colectivist, de ţăran sărac, trebuie să ai părinţi membri de partid etc. Ori eu!, copil de ţăran mijlocaş care nici nu se hotăra să se apropie de colectiv. În sat era Gospodărie Agricolă Colectivă încă din 1951, iar ai mei, în anul domnului 1954, mai săpau şi secerau pe cele 4-5 ha ale lor. Cu această situaţie la dosar, am fost destul de mirat, dragă copile, de repartizarea pentru Universitate şi la Catedra mai sus amintită. Dar, în ciuda aşteptărilor mele, repartizarea era repartizare şi pe data de 1 septembrie 1954 trebuia să mă prezint la post.

Nici o problemă, Clujul nu mai era un oraş străin. Am tras la Rebica şi puteam lua masa la Casa Universitarilor.

La constituirea normei mele de asistent n-am primit ore la filozofie; dascălul meu A. Roth, o preferase pe colega mea de bancă, Pîrleacu Viorica, o moldoveancă drăguţă şi deşteaptă. Eu am primit normă la Socialism ştiinţific. Am condus doar două seminarii, asistat de titularul cursului. După această foarte scurtă perioadă de activitate am fost chemat în faţa unei comisii în frunte cu prof. Tudor Bugnariu şi întrebat dacă nu cumva vreau să urmez la Bucureşti un curs postuniversitar de un an de zile la aşa zisa Şcoală de lectori. Eu am răspuns că vreau, dar numai cu condiţia de a merge la grupa de filozofie. Comisia a fost încântată de solicitarea mea, deoarece pe atunci tocmai se căutau absolvenţi de alte facultăţi pentru a lucra în domeniul filozofiei. Acceptată solicitarea mea, iată-mă cu o brumă de geamantan luând drumul Bucureştiului.

În Bucureşti, am fost din nou pus în faţa unor serioase semne de întrebare: Voi face sau nu faţă cotiturii mele spre filozofie? În grupa pe care mi-am ales-o de bună voie şi nesilit de nimeni erau şi vreo 5-6 absolvenţi ai Facultăţii de Filozofie din Bucureşti. Pe vremea aceea, Universita-

tea din Cluj nu mai avea o asemenea facultate; ea fusese mutată la Bucureşti încă de pe când eram student în anul II. Cei veniți de la Facultatea de Filozofie aveau față de noi cei de la alte facultăți – 1 fizician, 1 biolog, 2 chimişti, 3 psiho-pedagogi – un mare avantaj; aveau în bagajul pregătirii lor nu numai un curs de filozofie întins pe o perioadă de patru ani, dar şi un curs de istoria filozofiei cam cu aceeaşi întindere. Dintre cei de la Filozofie era mai ales un coleg, Maghiaru Ovidiu, care făcea mare caz de superioritatea lui filozofică. Alternativa mutării la grupa de Economie politică sau de Socialism ştiinţific nu mă interesa; eram hotărât – rezist, nu rezist – rămân la filozofie.

În cadrul Şcolii de lectori aveam cursuri şi seminarii cu profesori de la Facultatea de Filozofie din Bucureşti. M-am pus cu coatele pe carte, cum s-ar zice. Am luat, la bani mărunți, unele lucrări ale clasicilor marxismului – Marx, Engels, Lenin, Stalin – am pus mare accent pe cursurile şi seminariile de istoria filozofiei; aici mă simțeam mai descoperit. Aici am dat cu nasul prin ceva texte din filozofia antichității: Democrit, Platon, Aristotel; din filozofia modernă – Descartes, Rousseau; din filozofia clasică germană - Kant, Hegel. Bineînțeles, era vorba de ceva pagini de texte şi nu de studiul vreunei lucrări integrale. Oricum, era şi aceasta ceva; mai bine ceva decât nimic.

În sistemul pregătirii noastre postuniversitare, pe lângă cursuri şi seminarii, intra şi redactarea unei lecții ce urma să fie discutată în cadrul grupei şi conducerea a două seminarii de filozofie la Universitate. Îmi aduc aminte că eu am scris cu destul succes lecția despre „Materie şi conştiință”. Ca provenind de la Psihologie, această temă îmi era cel mai la îndemână. Am condus şi două seminarii, bine apreciate de profesorul care coordona această activitate.

Ca să nu mai lungesc vorba despre activitatea mea profesională la București, să-ți spun doar că la terminarea şcolii am fost printre cei foarte puțini care au fost numiți pe posturi de lector, posturi care presupuneau nu numai dreptul, dar şi obligația de a ține cursuri în fața studenților. Chiar dintre cei care au provenit de la Facultatea de Filozofie, mulți au fost repartizați doar pe posturi de asistent, posturi de pe care puteai conduce doar activități seminariale cu studenții. Chiar colegul meu Maghiaru Ovidiu, despre care am pomenit câte ceva mai sus, a venit la Cluj doar pe un asemenea post. Vizavi de repartizare şi repartizări să-ți mai spun, copile dragă, că la 15 sept. 1955, eu eram cel mai tânăr lector universitar din România acelor vremuri; aveam doar 24 de ani.

Viața la Școala de lectori n-a fost dintre cele mai ușoare. Cazare am avut destul de bună, într-o clădire pe strada O. Densușianu, foarte aproape de Șoseaua Kiselef; parcuri frumoase pe aproape, locuri bune de plimbare prin împrejurimi. Mâncarea nu era însă prea grozavă. În alimentație se mai simțeau încă urmele războiului. Mâncam doar lapte praf și destul de mult parizer; parizer prăjit pe post de felul doi. Dar era frumoasă atmosfera colegială. Aveam și în grupa noastră și în celelalte două grupe fete destule, fete cu care se putea face o plimbare. Mulți din cursanții școlii acolo și-au găsit consoarta pe viață. Mie nu mi s-a aprins inima după nici una din colegele din școală. Mi s-a reaprins inima după Puiu.

Când am plecat la București, am făcut rost de adresa ei de la sora sa Pușa, studentă la Cluj. După ce m-am mai obișnuit cu străzile Bucureștiului, într-o seară de noiembrie mă pornesc spre cartierul, strada și numărul la care mă îndrepta adresa. Când am ajuns pe strada cu pricina era deja destul de întuneric; nu-mi puteam da seama de la ce cap de stradă începe numărătoarea, ca să știu cam pe unde să-mi caut numărul. Văd eu că vine spre mine o doamnă cu o fetiță de mână și îmi zic: trebuie să întreb. Nu-mi termin bine fraza interogativă: „Doamnă nu vă supărați...", că doamna îmi și zice „Iry! Dar ce faci tu pe aici?" Când am realizat că-i chiar Puiu, era să pic de surpriză și emoție. Depășind momentul, i-am spus simplu: „Te caut pe tine. Nu știam de unde începe numărătoarea străzii și voiam să te întreb..., dar te-am găsit". Ne-am îmbrățișat prietenește și m-am întors cu ea până la colțul străzii ca să-și pună ceva bilete la Loto sau la Pronosport, nu mai știu sigur. Cu ea și cu fetița de mână ne-am întors la ea acasă. Soțul ei mă cunoștea. Le-am spus cu ce prilej sunt prin București și că am vrut să-i văd etc. etc. Destul că am cinat la ei; am ciocnit și un pahar de vin, am făcut o seară frumoasă. Din tonul dialogului dintre ei am cam simțit eu că între ei nu mai este atmosfera de odinioară, de când eram în Buia și jucam împreună remy. M-am convins și mai mult de treaba aceasta când, după câteva zile, m-am trezit cu Puiu la poarta școlii. Ne-am plimbat, ne-am luat de braț, de mână, ne-am mai îmbrățișat, ne-am și sărutat și apoi am condus-o spre casă. S-au repetat aceste întâlniri și plimbări de câteva ori. La ultima plimbare mi-a spus că nu mă mai poate căuta deoarece Jenel s-a prins de întâlnirile noastre. Destul că eu m-am reîndrăgostit de ea; sufeream și sufeream crunt. Îmi aduc aminte că din cauza valului de iubire ce m-a cuprins, nici la seminarii nu mai puteam fi cel de altă dată. Într-o pauză, profesorul Paul Popovici m-a și

întrebat: „Ce s-a întâmplat cu tine, Irimie? parcă nu eşti în apele tale”. I-am spus sincer că a dat peste mine un val de iubire..., dar sper că-mi trece. Auzind despre ce este vorba, profesorul îmi spune: „Irimie, du-te la plimbare; o plimbare poate îţi face bine.” Şi m-am plimbat de unul singur prin parcurile din apropierea şcolii, până la ora mesei. Fără posibilitatea de a mă mai vedea cu Puiu, a trecut Revelionul anului 1955, au trecut şi lunile ce le mai aveam de stat în Bucureşti.

În vară, aflându-mă la Buia în vacanţă, am aflat că Puiu este la mama ei în Mihăileni, un sat la vreo 5-6 km de Buia. Într-o bună zi, am pornit spre Mihăileni. Cu prilejul acestei vizite am aflat că este aproape pe picior de divorţ.

Cu toată încărcătura afectivă din mine, cu toată dragostea pe care din nou i-o purtam, eu n-am vrut să mă fac vinovat de despărţirea ei de Jenel şi mai ales de despărţirea unui copil, Carmen, de tatăl ei. De aceea nu i-am făcut nici o aluzie la vreo eventuală reluare a iubirii noastre şi mai ales la vreo eventuală refacere a vieţii ei de familie prin mine. Eu încă tot nu puteam avea gânduri de însurătoare. Cu această vizită relaţia cu Puiu s-a stins din nou pentru o bună perioadă de timp, vreo patru ani. În acest răstimp însă n-am uitat-o, aşa cum n-am uitat-o nici astăzi.

Probabil că această reaprindere a vreascurilor iubirii a făcut ca niciuna din fetele de la cursul postuniversitar să nu mă intereseze, chiar dacă uneori mă mai plimbam cu vreuna din ele şi îi mai furam câte o îmbrăţişare. Când aveam timp, mai ales spre seară, m-am plimbat cel mai adesea cu fostul meu consătean Paul Goma, zis de noi Paulică. El era copilul unei familii de învăţători, originari din Basarabia şi refugiaţi în timpul războiului la noi în Buia. Am petrecut cu el destul de multe vacanţe. Ca prin minune, stând destul de mult timp ascunşi, au scăpat de faza deportării în Basarabia şi de acolo, probabil, în Siberia. Paulică a reuşit să-şi facă liceul la Sibiu şi, pe când eu eram la Bucureşti, el era la aşa-zisă Şcoală a scriitorilor, cu sediul pe Şoseaua Kiselef, foarte aproape de şcoala noastră. M-am plimbat şi am discutat destul de mult cu el. Pe lângă depănarea unor amintiri legate de Buia şi de fetele Buii, am discutat şi multe teme ideologice. El era de pe atunci, după cum era oarecum şi firesc, un antisovietic convins şi de aici şi un anticomunist, tot destul de convins pentru vremurile acelea şi pentru vârsta lui. Eu eram pe atunci pe alte baricade ideologice, eram prins de idealul comunist şi, de aceea, dialogurile dintre noi aveau adesea un caracter contradictoriu. În ciuda acestei situaţii, prietenia cu el era prietenie. Date fiind poziţiile lui de

ordin ideologic din vremea aceea, n-am fost deloc surprins când, după ani de zile, prin „Europa liberă”, am auzit despre dizidența lui anticomunistă, despre exilul lui în Franța etc.

În ultima vreme, i-am citit şi un roman cu multe elemente autobiografice, roman care n-aş putea spune că nu l-am citit cu plăcere şi interes.

Cu răsfoirea în filele acestei prietenii se cam termină ceea ce cred c-ar fi perioada Bucureşti. Rezultatul cel mai de seamă al acestei perioade de viață este Cotitura spre filozofie. Scriu deliberat cu C mare deoarece, cotitura de viață pe care atunci am făcut-o, a fost realmente una foarte mare, una cu consecințe ce s-au întins până astăzi şi într-un anume sens până la tine.

CLUJUL ŞI ÎNCEPUTURILE CARIEREI

Cotitura spre filozofie s-a consolidat după reîntoarcerea la Cluj. Aceasta a şi însemnat începuturile propriu-zise ale carierei mele. La Bucureşti, la drept vorbind, n-am făcut decât un fel de prelungire a studenției.

Revenirea la Cluj m-a pus înainte de toate în situația de a-mi căuta o nouă gazdă.

Mi-am găsit-o pe str. O. Densuşianu, la o familie de maghiari; domnul era profesor de istorie, iar doamna casnică. Dimineața mâncam la ei, iar amiaza şi cina la Casa Universitarilor. Aveam de pe acum salariu şi îmi puteam permite alte condiții de viață.

Cât priveşte activitatea profesională, iată-mă ajuns coleg de post didactic şi de birou cu fostul meu dascăl de filozofie Roth A. De acuma, aveam nu doar sarcina de a conduce seminarii, dar şi pe aceea de a ține cursuri de Materialism dialectic şi istoric.

Îmi aduc aminte că la primul curs, ținut în fața unei promoții de la Facultatea de drept, atunci când m-am strecurat printre studenți, când am intrat în sală şi m-am urcat la catedră, studenții s-au uitat la mine cu o mare nedumerire, ca să nu scriu că s-au uitat la mine „ca la urs". Parcă voiau să-mi zică: „dar cine o mai fi şi puştiulică ăsta care se urcă la catedră?" Atunci când l-am rugat pe unul să-şi invite colegii în sală, acesta îmi zice: „dar noi avem curs de filozofie", cu un evident accent pe termenul „curs". „Ştiu – îi răspund eu – de aceea îi şi invit pe cei de afară să intre în sală". În timp ce unii îşi căutau locurile, am dat cu ochii de un fost coleg de şcoală de la Blaj, Folea Vasile; era cu vreo doi ani mai mare ca mine. Un motiv în plus de mare emoție.

Trebuie să-ți spun, copile, că am avut emoții mari la primele mele cursuri. Ba la unele facultăți – Biologie, de pildă – am ajuns să fiu dascălul unor vechi colegi de cămin, unor fete la care am încercat înainte să le fac puțină curte. Dar am trecut destul de repede peste primele emoții şi mi-am văzut de treabă. În susținerea cursurilor am trecut treptat de la citirea cursului, la susținerea lui liberă. Nu mi-a plăcut să fiu la cursuri doar un cititor cu glas tare. Mi-a plăcut să fiu un cadru didactic care are lecția în cap şi nu capul în lecția scrisă.

Curând după venirea la catedră, am fost pus să scriu lecții. Pe vremea aceea, cursurile de filozofie trebuiau scrise, trebuiau discutate în catedră, trebuiau controlate ca nu cumva să conțină erori ideologice. Eu am scris şi rescris numai lecții care aveau ca temă concepte de bază ale gândirii materialist-dialectice: materie şi mişcare, materie şi conştiință, problemele cunoaşterii. Pentru temele de materialsm istoric, adică teme ale concepției marxiste despre societate, erau alții, mai în temă decât mine.

Pe lângă cursuri şi seminarii mi-am început şi activitatea ştiințifică. Prima mea comunicare ştiințifică, în calitate de cadru didactic bineînțeles, a fost „Despre definirea fenomenului reflectării". Era o problemă de bază în viziunea filozofiei marxiste, mai ales în considerarea raporurilor materie şi conştiință, în analiza problemelor cunoaşterii. Lenin afirmase în „Materialism şi empiriocriticism", aşa ca într-o paranteză, că reflectarea este o însuşire generală a materiei. Dar ce este de fapt această însuşire, cum se manifestă ea la scara tuturor sistemelor, ce forme îmbracă pe acolo pe unde nu se poate vorbi de viață, de psihic, de conştiință nu se mai spunea. Ceea ce era prin literatură despre aceste forme şi manifestări nu mi se părea convingător; simțeam că aici ar fi un filon de gândire şi de căutare.

Bineînțeles că n-am găsit răspunsul pe care-l căutam în comunicarea de care am amintit, dar am dat peste o temă cu multe întrebări deschise, întrebări care mă vor preocupa multă, multă vreme. Conținutul comunicării amintite a devenit primul meu articol în revista „Cercetări filozofice" (nr.6, 1958), publicația cea mai însemnată în peisajul gândirii noastre filozofice din vremea aceea.

Începuturile activității publicistice, adică articole în ziare şi reviste de cultură, le-am făcut în ziarul „Făclia", cu o cronică literară despre romanul lui Marin Preda „Moromeții", roman în care, în multele file ale lui, parcă mi-am regăsit momente ale familiei mele, iar în figura lui Moromete parcă îl vedeam adesea pe tata. Intrarea în paginile revistei „Tribuna" mi-am făcut-o cu o recenzie la cartea lui J. Lewis „ Marxismul şi iraționaliştii", (martie, 1958).

Cam în acelaşi timp, colegii mei mai mari – Roth şi Călina Mare – au proiectat elaborarea unei lucrări cu titlul „Ştiință şi religie". Mie mi-a fost dat să scriu, din perspectiva acestor raporturi, despre „Psihicul uman". După ce am scris câteva zeci de pagini şi după ce mi-au citit cele scrise, am fost acceptat, alături de ei, ca şi coordonator al cărții. Cartea a apărut în 1960, an în care eu eram la Moscova. M-a bucurat faptul că, de acum, numele meu era pe coperta unei cărți.

x

x x

Cât priveşte latura politică a vieţii mele din aceşti ani, 1955-1959, evenimentul cel mai important şi cu cele mai multe consecinţe ulterioare a fost primirea mea în partid – Partidul Comunist Român. Pe atunci era singura opţiune de partid posibilă; alte partide nu erau, era epoca partidului unic.

Trebuie să recunosc sincer că n-am luat decizia intrării în partid din motive oportuniste; eram prins de idealul comunist. Cum să nu fii prins de acel ideal al organizării socio-umane în care se preconiza în perspectivă o societate în care să funcţioneze principiul: de la fiecare după posibilităţi, fiecăruia după nevoile sale. Pe atunci, nu realizam că acest principiu este prea frumos şi prea înalt ca să poată deveni adevărat. Pe atunci, nu ştiam că în numele acestui ideal s-au sacrificat atâtea şi atâtea vieţi nevinovate, că acest ideal, aşa cum era pe atunci pus în mişcarea reală a istoriei, avea drept soclu un munte de suferinţe şi de cadavre. Pe atunci, încă nu erau dezvelite crimele incredibile ale tătucului Stalin, crimele din celelalte state ale zonei socialiste.

Deşi ai mei încă nu erau colectivişti, n-am avut probleme cu intrarea în partid, m-au primit chiar dacă eram încă copil de ţăran mijlocaş. La discutarea cererii mele am fost destul de lăudat de profesori şi de colegi. Cu acest prilej, prof. Al. Roşca a zis despre mine: „un student ca Irimie apare unul la zece ani, într-o facultate". M-a măgulit această apreciere şi după cum vezi n-am uitat-o.

După primirea în partid, vreo doi ani am avut linişte; n-am avut nicio sarcină permanentă pe la U.T.C sau partid. Către sfârşitul perioadei acum în discuţie am primit ceva sarcini pe linie de U.T.C. Dar nu despre aceste sarcini poate fi vorba acuma; poate fi vorba despre cel mai de seamă eveniment politic din această perioadă, evenimentul unificării celor două Universităţi – Universitatea Babeş, de limba română şi Universitatea Bolyai, de limba maghiară. Era vorba de o mare schimbare în viaţa universitară clujeană, era vorba de aşezarea forţelor didactice şi ştiinţifice din cele două Universităţi în aceleaşi structuri. Studenţii de limba maghiară urmau, bineînţeles, să înveţe în continuare în limba maternă. Demersul unificării mi se părea benefic pentru ambele comunităţi; eram învăţat din Buia cu relaţii de foarte bună vecinătate – români, saşi, maghiari. Dacă istoria mare ne-a pus să trăim împreună, mi se părea normal ca noi

cadrele didactice, să fim în aceleaşi catedre, iar studenţii să se poată întâlni în pauze pe aceleaşi coridoare.

În urma procesului de unificare, din cele două colective care lucrau în domeniul filozofiei s-a constituit o catedră de sine stătătoare, catedră pusă sub conducerea profesorului Kalloş Nicolae. Îţi scriu acest lucru, dragă Sergiu, deoarece în interiorul acestei catedre am lucrat mai bine de 30 de ani. Chiar şi atunci când am fost la doctorat, am aparţinut de fapt şi de drept acestei catedre; din ea am plecat şi la ea doream să mă întorc. M-am simţit foarte bine în interiorul acestui colectiv. Kalloş a ştiut să-l conducă peste 30 de ani, cu pricepere şi tact, cu asigurarea unei foarte bune atmosfere de muncă şi de colegialitate. A fost acest colectiv, colectivul fundamental al vieţii; a fost cea de a doua familie, familia activităţii mele profesionale. Despre ea, despre oamenii ei o să mai fie vorba în paginile care urmează. Ceea ce aş dori acuma să punctez este doar că liniile de forţă ale acestei „familii" au fost trasate în procesul unificării.

Pentru realizarea acestei unificări, s-au ţinut şedinţe, uneori furtunoase, la toate nivelele – ani de studii, facultăţi, universitate. La şedinţa pe Universitate l-am văzut pentru prima oară pe filozoful bucureştean Ath. Joja, pe atunci Ministru al învăţământului şi pe N. Ceauşescu, ca trimis al C.C. al Partidului. Mi-a rămas în minte eleganţa lui Ath. Joja şi duritatea lui Ceauşescu. Nu mi-a lăsat o impresie prea bună modul în care Ceauşescu, destul de tânăr pe vremea aceea, punea la punct pe oricine care îndrăznea să pună în discuţie şi cele mai nevinovate probleme ale acestui complicat proces de unificare. Nu era admisă decât adeziunea necondiţionată la unificare.

Ca să mă pot apropia de finalul relatărilor din această perioadă – perioada post-Bucureşti şi pre-Moscova – să răsfoiesc câte ceva şi din capitolul prieteniilor şi iubirilor. În zona prieteniilor a continuat pe alte planuri şi în alte forme prietenia cu Boriceanu. În timp ce eu eram la Bucureşti, prietenul meu s-a însurat cu Vali, o femeie drăguţă, cumsecade şi care a acceptat cu înţelegere continuarea prieteniilor mai vechi ale soţului ei. În acelaşi timp, relaţiile de colegialitate cu Călina Mare s-au dezvoltat mult în direcţia unor relaţii de prietenie. Îmi aduc aminte că de câteva ori, atunci când familia Mare avea vreun program de seară – spectacole, vizite etc. – am fost rugat să fac pe dădaca la fetiţa lor Cornelia.

O relaţie de simplă cunoştinţă s-a transformat în prietenie şi de acolo într-o destul de lungă iubire. E vorba de Lucreţia Ghergariu, fosta

prietenă a lui Beatrice, despre care ți-am povestit câte ceva mai sus. Toată lumea îi zicea Cheți. Procesul acestor transformări a fost puternic condiționat de aducerea lui tanti Lena – aceea care acuma este în America – la Cluj. Adusă la Facultatea de fizică, tanti Lena a ajuns colegă de grupă cu sora lui Cheți, pe nume Nuți. Cum ai mei încă tot nu se hotărâseră să intre în colectiv, Lena n-a mai primit bursă. În condițiile acestea m-am angajat eu s-o țin la facultate. Cum familia Ghergariu a fost dispusă s-o ia în gazdă, cu casă şi masă, eu mergeam adesea s-o văd pe Lena. Era şi foarte aproape de gazda mea, un drum de 3-4 minute. Prin aceste vizite, relația cu Cheți se putea uşor consolida şi metamorfoza. Trebuie să recunosc că, chiar dacă nu era o frumusețe, Cheți m-a prins afectiv destul de tare; m-am îndrăgostit de ea în aşa fel, încât o pot considera ca fiind a doua mea mare iubire; N-am suferit ca pentru Puiu, dar am simțit pentru ea destulă iubire. Știind că fata aşteaptă avansuri de căsătorie, le-am şi făcut. Ba am cumpărat chiar verighete de logodnă. Am amânat mereu pasul şi momentul logodnei deoarece voiam să amân căsătoria până ce Lena termină facultatea; nu voiam să mi se reproşeze că eu, în loc să-mi văd de propria familie, întrețin soră la facultate. În afară de aceasta, eu cam ştiam şi cam simțeam că draga de Cheți este puțin prinsă afectiv şi de un coleg de catedră. Poate că amânările mele erau alimentate şi de această situație. Ca să fiu sincer, nu voiam să mă însor şi apoi să-mi trimit nevasta prin munți la căutări de pietre – ea era la Catedra de mineralogie – cu cineva care nu-i era străin sentimental. Dar povestea a lămurit-o definitiv plecarea mea la Moscova. În orice caz, în momentul plecării, relația cu Cheți era în floare. Am corespondat cu ea, am primit în Moscova pachete din partea familiei etc. Familia lui Cheți tare ar fi vrut ca această relație să se încheie cu o căsătorie.

x

x x

Cât priveşte plecarea la Moscova, să-ți spun, dragă copile, că mă aflam la Sebeş-Alba ca preşedinte la examenul de Bacalaureat, cum ar fi abiturul în Germania. Către sfârşitul examenului, am primit un telefon de la Cluj că pe o anumită dată să fiu la Bucureşti pentru o selecție a celor propuşi pentru doctorat la Moscova. Am urgentat eu încheierea examenului şi semnarea diplomelor ca să pot pleca din Sebeş direct la Bucureşti. Ajuns în Bucureşti, m-am prezentat în fața unei comisii alcătuite din prof. T. Bugnariu, acad. Gulian ş.a. Întrebat dacă aş dori să plec la Moscova

pentru trei ani de zile, la doctorat, am spus că mă duc numai cu condiția ca în teză să mă ocup de fenomenul reflectării. Îmi intrase în cap cuiul cu reflectarea şi voiam să văd dacă nu cumva mi-l voi scoate cu prilejul doctoratului sau eventual mi-l voi bate şi mai tare. Întrebat că de ce vreau să mă ocup tocmai de reflectare, le-am spus că mi se pare a fi o temă centrală pentru filozofia marxistă, mai ales pentru teoria conştiinței şi teoria cunoaşterii, că fenomenul nu este destul de lămurit, că nu este suficient să tot amintim de ideea lui Lenin etc. etc. Am amintit de articolul meu din Cercetări de filozofie şi că aş dori să mai lucrez pe această temă. Se pare că această atitudine a mea a plăcut comisiei şi am fost acceptat printre cei care urmau să devină curând doctoranzi la Moscova. Se pare că am trecut cu bine şi peste verificările politice. Chiar dacă ai mei încă nu făcuseră pasul spre colectivizare, eram deja membru de partid şi aceasta atârna greu în acceptarea mea pentru Moscova.

Anunțat de admiterea mea, am început pregătirile. Mi-am cumpărat un geamantan mai mare, un palton din piele de oaie, am comandat acasă o căciulă nouă etc. etc.

Îmi era destul de frică de plecarea prin străinătățuri. Mă întrebam dacă mă voi descurca sau nu, dacă mă voi mai întoarce sau nu. Înapoi nu mai puteam da. Cel mai greu a fost acasă; cum să plec aşa departe, ce voi face eu într-o lume străină etc. Am liniştit-o pe muma şi pe mama bătrână cu afirmația că voi veni în vacanță ca şi până acuma, că voi învăța şi eu o limbă străină, că nu voi fi singur, că mai sunt şi alți colegi din Cluj şi Bucureşti care pleacă etc. În orice caz, cei din sat comentau că ficiorul lui Uănu Savului pleacă la Moscova, să se facă domn şi mai mare.

Despărțindu-mă de cei de acasă, de Lena, de Cheți, de prieteni şi colegi, iată-mă în tren spre Bucureşti, ca de acolo să zbor la Moscova.

MOSCOVA ŞI DOCTORATUL

La Bucureşti, am avut vreo două zile de şedinţe; diferiţi activişti de la Partid şi U.T.C ne-au instruit cum să ne purtăm prin Moscova. În timpul acestor instructaje, destul de inutile dealtfel, eu mă gândeam mai mult cum să ajung la Puiu să-mi iau rămas bun şi de la ea. Ştiam de la sora ei că s-a mutat şi că locuieşte pe B-dul Ilie Pintilie; numărul l-am uitat. Cum n-am putut-o anunța de vizita mea, țin minte că am aşteptat-o cam mult prin fața blocului.Văzând că nu-i acasă, m-am gândit că poate-i ieşită undeva pe la cumpărături. M-am gândit bine; după vreo două ceasuri de aşteptare o văd că vine. S-a mirat că mă vede şi bineînțeles m-a întrebat cu ce treburi prin Bucureşti. I-am spus că n-am vrut să plec la un aşa drum lung, şi în timp şi în spațiu, fără s-o mai văd o dată şi fără să-mi zică şi ea o urare de succes prin străinătăţuri. Despărțirea a fost foarte firească, a fost ca între doi buni prieteni. Era încă cu Jenel.

A doua zi, potrivit programului, împreună cu ceilalți colegi din Cluj – eram vreo 5-6 – m-am prezentat la Aeroport. Era prima mea întâlnire cu un aeroport, era prima dată când vedeam avioane mai de aproape. Până atunci eu nu văzusem avioane decât pe cer. Ce să-ți spun, copile dragă, îmi era o frică de zborul cu avionul încât mă tot gândeam dacă să n-o dau dracului de Moscovă. Această frică a luat dimensiuni cosmice când am aflat că plecarea avionului se amână cu câteva ore deoarece aeroportul din Moscova nu ne poate primi din cauza vremii. Era sfârşitul lui decembrie. După repetate amânări, suntem anunțați că nu mai plecăm decât a doua zi. Cum nu mi-am putut imagina că şi avioanele s-ar putea înzăpezi, eu mi-am cheltuit toți banii; nu mai aveam nici măcar pentru o felie de pâine. Cazarea ne era gratuită, masa însă nu. O colegă din Bucureşti ne-a dat celor din Cluj ceva bani să avem de cină şi de dejun. A doua zi iar s-au repetat amânările. Spre orele 13-14 ne-am îndreptat totuşi spre avion. Aveam inima cât un purice.

Zburăm noi ce zburăm şi suntem anunțați că vom ateriza la Kiev; Moscova din nou se închisese. La Kiev am fost bine cazați la un hotel şi ni s-a dat o cină bună la restaurant. N-a fost rău. A doua zi, pe la 14-15 decolăm din Kiev cu direcția Moscova. Ajungem pe deasupra Moscovei când era numai bine întuneric. Ceea ce țin foarte bine minte este faptul despre care ți-am mai spus: cerul plin de stele deasupra avionului şi

pământul plin de stele sub avion, adică luminile Moscovei. N-am să uit niciodată feericul acestei panorame, frumusețea şi emoția de a zbura între două universuri de lumini.

Cu tot ateismul meu, când m-am văzut cu picioarele pe pământ, mi-am făcut o cruce şi mi-am zis: Doamne mulțam!

Cum sosirea noastră a fost dată peste cap de ocolul pe la Kiev, la aeroport nu ne-au aşteptat decât ruşii; de la ambasada noastră, nu era țipenie de român. Ruşii ne-au luat în primire, ne-au înghesuit în vreo câteva maşini Volga şi la Universitatea Lomonosov cu noi. O clădire modernă pentru anii când a fost construită, un colos arhitectural, o mândrie a Moscovei, un loc de vizită pentru toți turiştii care au trecut şi trec prin Moscova. În jurul corpului central, o construcție impozantă de 32 etaje, sediul unor facultăți, erau cămine şi iar cămine, toate făcute după aceeaşi schemă de construcție. La un asemenea cămin era un parter destinat cazărilor de 2-3 nopți, pentru cei nou veniți. Era deja pe la ora 10-11 seara.

M-a impresionat curățenia şi condițiile de cazare; mici apartamente de câte două camere. Dintr-un hol mic se intra la dreapta la duş şi la stânga la W.C.; în față două camere – pravaia şi levaia (dreapta şi stânga) – cu cel mult două paturi.

În timp ce ne cazam, în holul căminului ne întrebam ce facem de bani pentru a doua zi; de cină primisem în avion. Cum colegul Drondoe Gr. făcuse şi studenția în Uniunea Sovietică o întreabă pe femeia de serviciu – o bătrânică mică şi bondoacă, dar ca o sfârlează – dacă nu ştie cumva pe unde or fi cazați ceva români ca să ne împrumute cu ceva ruble; a doua zi era duminică. Când aude bătrânica că noi suntem fără ruble, se face toată praf şi nu ştiu de unde şi cum a făcut rost de ruble şi ne-a dat la toți – vreo 20 – ca a doua zi să avem ce mânca. Am rămas cu toții uluiți de gestul bătrânicii; grija ei, alergătura pe la colege de serviciu ne-a impresionat pe toți. A fost această bătrânică prima întâlnire pe viu cu sufletul mare al rusului de rând, dacă este rus adevărat. Țin minte că a doua zi, într-o imensă sală de mese, gândită după sistemul autoservirii, am mâncat crenvurşti cu muştar, un muştar tare ca focul. Era mâncarea de dejun care aducea cel mai mult cu ceea ce ştiam din România.

Luni dimineața, pe la zece, a venit cineva de la Ambasadă şi ne-a dus la Minister pentru a fi repartizați la facultăți şi centre universitare. Colegul Drondoe a vrut să se reîntoarcă la Leningrad, Pop Traian, deşi făcuse şi el facultatea la Leningrad, a optat pentru Moscova. Eu am optat

de asemenea pentru Moscova; ştiam că Leningradul este mai la nord şi îmi era frică de frigul iernii. După această repartizare ştiam că voi fi aspirant, pe românește doctorand, la Facultatea de Filozofie a Universității Lomonosov din Moscova, Catedra de Materialism dialectic, conducător ştiințific profesor Gheorghiev. Dar până la întâlnirea cu Gheorghiev mai avea să treacă ceva timp. Mai trebuia să fiu repartizat şi în cămin şi mai trebuia să treacă sărbătorile de iarnă, mai ales revelionul.

Lucrurile s-au derulat de aşa manieră că am ajuns în camera mea de cămin chiar în ajunul Revelionului 1960, pe la ora două după masa. Nu intru bine în cameră şi nu apuc să-mi despachetez lucrurile, că intră în cameră vecinul de apartament. Ne dăm mâna, ne spunem numele, el Abaianțev, eu Irimie, îmi spune că este din Vladivostoc, îi spun aşa cum m-am priceput că sunt din România, îmi spune că a trecut prin România când a fost trimis pe front în Ungaria etc. În acest dialog, mai mult din cuvinte izolate şi din semne decât din propoziţiuni sau fraze, mă întreabă vecinul meu ce fac diseară. Îmi pun palma la cap şi îi arăt patul, ceea ce însemna că mă culc. El îmi face semn cu mâna că nu şi îmi zice „nelzea, nelzea – sevodnia praznic” (nu se poate, nu se poate, astăzi este sărbătoare). După acest „nelzea” iese din cameră ca din puşcă. Eu nu ştiam ce să cred. După vreo cinci minute se întoarce şi îmi spune că diseară trebuie să mă duc cu el; nu este voie să stau în noaptea de revelion singur. Îmi mai spune şi îmi mai arată că el a dat telefon la familia la care este invitat şi a anunțat că mă ia şi pe mine cu el. Eu nu ştiam ce să zic; până la urmă am zis „Haraşo”, adică bine. „Haraşo” ştiam să zic fără probleme. El îmi arată ceasul şi îmi face semn că la 7 „mî paideom” – adică plecăm.

Abia după ce Abaianțev a ieşit din cameră m-au cuprins grijile: măi omule, îmi ziceam, cum pleci tu cu un om pe care l-ai cunoscut doar de câteva minute pe ulițele Moscovei? Cum te duci tu la seară de chef undeva, unde nu cunoşti pe nimeni? Ce faci tu cu limba? Ce faci tu cu băutura? etc. etc. Mii de gânduri mi-au trecut prin cap. Dar să-mi refuz vecinul, la primul lui gest de atâta bunăvoință şi atenție, nu se putea, să-i explic că mi-e teamă, iar nu se putea.

Şi, tot gândindu-mă şi frământându-mă în timp ce îmi desfăceam bagajul, iată că se apropie ora 7. Abaianțev a făcut un duş, s-a bărbierit, s-a parfumat şi ca un june, iată-l că vine să mă ia.

M-am pregătit şi eu cât am putut mai repede şi iată-mă cu vecinul meu spre metrou. Cu cât ne apropiam de metrou şi rândurile mulțimii se îngroşau, frica mea creştea. Când m-am văzut într-o mare de

oameni mai ceva decât la ieşirea de la un meci de fotbal, mă gândeam: Doamne, dacă mă desprind cumva de braţul lui Abaianţev sunt pierdut; mă ţineam de el ca un disperat. El a observat frica mea şi îmi tot zicea: „ne boites, ne boites" – nu-ţi fie frică, nu-ţi fie frică. În fine ajungem la adresa revelionului. Era o singură cameră, foarte frumos aranjată şi la mijloc o masă, nu prea mare, plină de fel de fel de bunătăţi şi de pahare.

Am înţeles după numărul scaunelor că mai era aşteptată încă o pereche. Era vorba de o prietenă a gazdei cu prietenul ei Kolea. Am înţeles rapid că de fapt gazda, o femeie cam de 30 de ani, era prietena sezonală a vecinului meu. Eu cam stricam pe acolo echilibru, poate şi planurile, dar ce să-i fac, aşa a vrut Abaianţev. Din tot ce era pe masă cel mai mult mi-au plăcut ciupercile murate; acestea şi erau cea mai de seamă noutate culinară. Dragă Sergiu, ce să-ţi spun, am făcut un revelion de toată frumuseţea; s-a mâncat, s-a băut, s-a dansat, s-a cântat etc. etc. Dimineaţa, pe la 7-8, ne îmbrăţişam cu toţii de rămas bun. Kolea nu voia să se despartă de mine decât dacă ne schimbăm căciulile. El voia să-i dau căciula mea de la Sibiu şi el să-mi dea o căciulă rusească, de aia cu urechi mari care se leagă sub barbă. Cu greu s-a descurcat Abaianţev, cu greu mi-am recuperat căciula de pe capul lui Kolea.

Deşi a trecut totul cu bine, când m-am văzut în cămăruţa mea, din nou a dispărut ateul din mine şi mi-am făcut o cruce mare şi mi-am zis: „Doamne mulţam, că sunt viu şi că sunt cu căciula mea".

Aşezat pentru somn, până să-mi vină Moş Ene pe la gene m-am gândit la gestul lui Abaianţev – să nu mă lase el singur în noaptea de revelion! Mă întrebam pe atunci dacă un asemenea gând i-ar fi trecul vreunui român. Acuma, după o experienţă de zece ani de Germania, sunt convins că trebuie să fii Toni şi Ernestine ca aşa ceva să se poată întâmpla şi în Germania. Cu nemţii care nu sunt Toni şi Ernestine poţi sta mult şi bine singur, singur şi nici un vecin să nu-şi facă din aceasta o problemă.

x

x x

După ce au trecut cele două zile de Revelion '60, iată-mă la Facultatea de Filozofie, care mai era pe atunci în vechea clădire a Universităţii, undeva prin centrul Moscovei. Era vorba de prima mea întâlnire cu conducătorul ştiinţific şi de aflarea orarului săptămânal al activităţilor noilor doctoranzi. Am aflat că tot a doua zi am ore de limba rusă, că o dată pe săptămână trebuie să particip la seminarul doctoran-

zilor, că undeva prin martie trebuie să susțin un referat pe o temă de istoria filozofiei şi că trebuie, în decurs de o săptămână, să-mi definitivez titlul şi planul lucrării de doctorat. Cum elaborarea acestui plan era problema cea mai urgentă, m-am apucat de lucru. Am scris câteva pagini de capitole şi subcapitole. Cu ajutorul unui coleg care ştia deja ruseşte le-am tradus şi dat conducătorului. Mi-a promis că până a doua zi se va uita peste ele şi că vom încerca să le definitivăm. La această întâlnire îmi văd paginile aproape toate tăiate. „No drace! Ce s-o fi întâmplat", mi-am zis eu. Profesorul îmi spune „daragoi moi...", dragul meu, planul acesta este pentru o lucrare de docență – un titlu ştiințific mai înalt decât cel de doctor – nouă ne trebuie de aici numai un capitol. Ce este înaintea acestui capitol se va rezuma în introducere şi ce este după se va rezuma în încheiere. Eu aş zice să te ocupi numai de „razdrajimost", adică numai de capitolul despre excitabilitate. Şi ca să se facă legătura cu ceea ce eu vizam a fi până şi după „razdrajimost", am convenit ca titlul să fie „Excitabilitatea ca formă a reflectării şi treaptă necesară în trecerea la senzație". Nu eram eu prea împăcat cu această formulare cam lungă, dar miezul temei îmi convenea; trebuia să discut acea verigă a evoluției formelor de reflectare care se aşeza la granița dintre viu şi neviu. Tema îmi permitea să fac o discuție despre reflectare în genere, despre formele ei de manifestare, despre evoluția acestor forme până la forma cea mai simplă a reflectării psihice – senzația. Totul mi se părea o.k., trebuia doar să mă apuc de lucru. Dar până la acest început mai trebuia pregătit un referat la Istoria filozofiei şi mai trebuiau date trei examene: unul de Materialism dialectic, unul de Istoria filozofiei şi unul de Materialism istoric. Între timp limba rusă, limba rusă şi iar limba rusă.

Referatul de istoria filozofiei era sarcina cea mai apropiată. M-am angajat să scriu un referat despre „Estetica transcendentală" a lui Kant. Era vorba de prezentarea din perspectivă marxistă a conținutului de idei din prima parte a lucrării „Critica rațiunii pure". M-am angajat la această temă, deloc uşoară, deoarece în una din verile de dinaintea venirii la Moscova am citit şi conspectat cum trebuie lucrarea lui Kant. Toată vara n-am citit nimic altceva. Aveam conspectele cu mine aşa că ideile îmi erau la îndemână. M-am apucat încet de scris. Am scris vreo 20 de pagini, le-am tradus cu ajutorul unei romînce, studentă la Facultatea de Limba Rusă şi m-am prezentat la seminarul cu pricina. Profesorul Oizerman şi colegii de seminar s-au declarat mulțumiți şi mi-au aprobat referatul. N-a fost nevoie să-l refac şi să-l mai prezint o dată. Peste hopul referatului eram trecut.

Hopul cel mai mare era însă examenul de Materialism dialectic, examen planificat pentru ziua de 8 iunie 1960, chiar ziua în care împlineam 29 de ani. Pentru acest examen, după cei patru ani de activitate la Cluj, problema nu era de conținut, ci de limbă; trebuia bineînțeles să răspund în ruseşte. Dar cum ne puteam pregăti răspunsul cu ajutorul dicționarului, lucrurile s-au rezolvat cu bine. Îmi aduc aminte că trebuia să vorbesc despre raporturile dintre necesitate şi întâmplare. M-am descurcat fără probleme şi am primit nota „foarte bine". Mă puteam întoarce în țară cu fruntea sus. Până la întoarcere mai trebuiau să treacă două săptămâni, deoarece chiar în ziua examenului, seara, am plecat într-o excursie pe Volga şi la Marea Neagră. Am plecat din portul Moscovei şi ne-am îndreptat pe Volga în jos spre Rostov. Cum era ziua mea, seara, la cină, cu colegul de doctorat Stroe Gheorghe şi cu colegul Boboş Gheorghe, de la Drept, am comandat câteva sticle de vin românesc – eram pe vapor – şi mi-am sărbătorit ziua. A fost frumos, îmi aduc aminte cu plăcere de seara aceea. Pe Volga am mers cam o săptămână; condiții foarte bune de cazare, de masă, de apă, de aer, de panorame.

Trei lucruri sau trei momente ar merita consemnate din excursia de pe Volga. Primul ar fi vizitarea Stalingradului – pe atunci aşa se numea – oraşul bătăliei care a stopat înaintarea nemților şi a schimbat cursul celui de-al Doilea Război Mondial. M-a impresionat nu numai muzeul cu urme ale frontului dar şi liniile oraşului renăscut. Dărâmături nu mai erau decât acolo unde ele au fost anume lăsate ca mărturii ale trecutului, ca locuri turistice.

Cel de al doilea moment are o coloratură foarte personală. Într-o bună zi, spre după-masă, poate orele 4-5, vaporul staționa într-un port oarecare. Cum era foarte cald, toată lumea s-a dat să facă o baie. Eu nu m-am prea înghesuit la aşa ceva, pentru că nu ştiam să înot. M-am udat un pic la mal şi de pe o piatră mă uitam la ceilalți cum se joacă cu apa. Deodată, din apă apare o frumusețe de femeie cum, zic eu, până atunci nu mai văzusem. Am rămas uluit. M-am uitat lung după ea, am urmărit grația cu care păşea peste pietrile malului, grația cu care s-a îndreptat spre vapor, spre o bancă pe care s-a aşezat să se usuce. Când mă tot frământa gândul să mă duc sau nu să-i spun că este o frumusețe, văd că se apropie de ea un ofițer care i-a lăsat pe bancă o carte. Am înțeles că este soțul ei. Cum ofițerul n-a rămas lângă ea şi cum ea s-a apucat de citit, m-am dus spre ea şi i-am spus doar atât: să citească povestirea „Sneg", adică „Zăpada" din volumul de povestiri al lui Paustovschi. În această povestire

este vorba despre cineva care vede o singură dată, doar câteva clipe, o femeie şi n-o uită toată viaţa. Presimţeam atunci că aşa ceva mi se va întâmpla şi mie. Am presimţit bine. N-am uitat nici astăzi capul acela ud, ochii aceia verzi, tenul ei alb, sânii pe care în imaginaţia mea tânără i-am desvelit de sutien, picioarele care făceau o armonie perfectă cu tot restul. Seara, mai gândindu-mă la ea îmi ziceam: Aşa ceva trebuie să fi avut Praxiteles – marele sculptor atenian – drept model atunci când a dăltuit-o pe Afrodita din Cnidos sau pe aceea din Arles. De atunci, de multe ori mi-a revenit chipul ei în minte şi de multe ori mi-a plăcut să mă joc cu întrebările: Oare pe unde o fi? Oare ce-o fi făcând? Oare cât de fericită sau nefericită a făcut-o propria şi firească ei frumuseţe? După cum vezi, cu asemenea întrebări mă mai joc şi acuma.

Prima şi ultima mea excursie cu vaporul, cu un vapor de trei etaje şi nu cu o bărcută oarecare, s-a terminat la Rostov. S-a terminat la Casa de Cultură a oraşului, cu o seară culturală urmată de dans. Primul neobişnuit al unei asemenea manifestări a fost garnitura de rusoaice frumoase pe care am văzut-o acolo. Niciunde şi niciodată, nici măcar la televizor, la concursurile de frumuseţe, nu mi-a fost dat să văd adunate la un loc atâtea fete frumoase. Şi te durea inima să le vezi dansând între ele, deoarece băieţii erau foarte puţini; încă se simţea sărăcia de băieţi generată de perioada războiului. Cum seara voia să fie o seară multiculturală şi noi cei de pe vapor – români şi alţii – trebuia să prezentăm ceva pe scenă. Noi, românii, grupaţi în jurul lui Boboş, am cântat, ţin minte, „Trandafir de la Moldova” şi „Mă dusei să trec la Olt”.

După ce colegul Boboş le-a explicat spectatorilor cam despre ce a fost vorba în cele două cântece, a mai zis: Şi acum colegul Irimie vă va cânta solo „M-a făcut maica frumoasă”. Până să mă desmeticesc şi să văd cum să refuz, Boboş îmi pune microfonul în mână şi mă împinge în mijlocul scenei. Nu mai aveam ce face, fals, nefals, cu succes, fără succes, trebuia să cânt. Şi am cântat:

„M-a făcut maica frumoasă,
Să nu-mi deie loc de casă,
Şi m-a făcut frumuşea,
Asta-i toată averea mea,
Numai una mi-a greşit,
Părul nu mi l-a încreţit,
Dar mi-a făcut ochii verzi,
Când te uiţi în ei te pierzi”.

Bineînțeles, că de atunci şi până azi n-am mai cântat de unul singur în microfon. Pe scenă am mai fost, în grup, dar cu microfon pe scenă niciodată.

De la Rostov ne-am îndreptat tot grupul, cu trenul, spre Suhumi, o stațiune la Marea Neagră. O stațiune foarte frumoasă. Pitorescul ei constă în aceea că-i aşezată la întâlnirea unor versante ale munților Caucaz cu Marea Neagră. Dacă stai cu spatele la mare, ai în față o extraordinară panoramă de munte – munți de peste 2500 de metri – dacă stai cu spatele la munte, ai în față o mare albastră care undeva departe se întâlneşte cu cerul. Clima este subtropicală, vilele stațiunii sunt printre palmieri, prin jur păduri de zonă tropicală. Țin minte că de prin împrejurimi am tăiat două bețe de bambus din care voiam ca tata să-şi facă două bețe de mers la oi, aşa cum nu putea avea nimeni în sat. Din păcate, le-am cărat la Moscova, de la Moscova la Bucureşti şi acolo le-am uitat în Gara de Nord. Mi-a părut tare rău după ele.

Din excursia la Suhumi ți-aş mai putea spune, copile, că într-o zi am făcut o excursie la lacul Rița, aşezat între munți, la o înălțime de peste două mii de metri. De fapt este vorba nu de un simplu lac, ci de o mare adevărată, aşezată şi ținută bine între munți.

La plecarea din Suhumi, eu am trecut pentru o zi şi prin cea mai renumită stațiune sovietică din zona caucaziană a Mării Negre şi anume Soci. Am fost singurul din grup care am plecat cu o zi mai repede din Suhumi ca să petrec o zi şi la Soci. A doua zi m-am alăturat grupului în trenul care urma să ne înapoieze la Moscova.

După această unică şi foarte frumoasă excursie din perioada moscovită a vieții mele, a urmat, bineînțeles, binemeritata vacanță. Eram de data aceasta venit în vacanță de la studii prin străinătățuri.

x

x x

Ajuns la Cluj, am tras la momuco, noua mea gazdă. Am uitat să-ți scriu că înainte de plecarea la Moscova m-am mutat de la familia Şeiro, adică de la Ireny neni, la familia Tabaşnic, la momuco neni. Mutarea a fost cauzată de o pisică. Cu ceva luni înainte de mutare, Ireny neni şi-a făcut rost de o pisică. Nimic deosebit. Deosebit era doar faptul că în optica mea o pisică stă noaptea pe afară şi mănâncă dintr-o farfurie a ei, aşezată undeva în curte. Ori pisica lui Ireny neni mânca din aceeaşi farfurie cu Ireny şi dormea prin casă, îşi făcea treburile prin toate

colțurile, inclusiv prin camera mea. Mă tot gândeam cum să scap de pisică. S-o otrăvesc nu puteam, s-o fac să fugă de acasă nu știam cum. Într-o bună zi, pe când eram singur pe acasă, așa mare și serios cum eram, îmi trece prin minte o joacă, îmi trece prin minte să-i leg pisicii de coadă o cutie de chibrituri cu ceva pietricele în ea. Zis și făcut. Dragă Sergiu, cum zdrăngăneau pietricelele în cutie, fugea pisica mea ca o nebună în toate părțile. O fac să iese din curte și cu zdrăngănitura după ea pleacă pisica mea în lume și dusă a fost. Seara, strigă și caută Iren prin toată curtea, pe la toți vecinii, dar nicio pisică. Eu mă făceam că nu știu nimic; o consolam pe Iren cu afirmația că o fi pisica în călduri și că poate umblă pe undeva după drăguți și că o să reapară ea după vreo zi, două. Dar nici după o săptămână pisica nu și-a făcut apariția.

După joaca aceasta, atmosfera relațiilor dintre mine și Irény neni s-a cam stricat și m-am gândit că este mai bine dacă îmi caut altă gazdă. De altfel și Irény neni făcea aluzie la un asemenea demers. Așa mi-am găsit-o pe momuco pe str. N. Bălcescu, ceva mai departe de casa lui Cheți, dar mult mai aproape de Universitate.

Momuco era soția unui foarte cumsecade inginer de poduri, un evreu cu viziuni foarte raționaliste. Momuco – o femeie și ea tare cumsecade, dar cam simpluță în cugetare și o adeptă foarte mare a cultului baptist. Când am discutat închirierea, domnul Tabaşnic, după ce a auzit ce sunt și unde lucrez, m-a rugat un singur lucru: pe teme de religie să nu angajez cu doamna nici un dialog. M-am ținut eu de promisiune o vreme, însă cu timpul îi mai ziceam câte ceva doamnei. Țin minte, de pildă, că am tot vrut s-o fac pe momuco să meargă la cinema și să vadă filmul „Facerea lumii”, un film de desene animate, făcut după desenele unui caricaturist ceh. După ce Dumnezeu face cățelul, acesta dă fuga încoace și încolo, latră un pic, nu-și găsește un stâlp și atunci face un pișsi exact pe picioarele creatorului. Cu toată munca mea de lămurire, momuco n-a vrut să meargă la film.

Mai țin minte că, uneori, o auzeam seara rugându-se cu glas tare în camera ei. Eu știam că domnul este pe șantier și totuși îi strigam: „Momuco, cu cine vorbiți?” Ea îmi răspundea: „Cu Domnul”. Eu îi ziceam: „Trimiteți-l și la mine”. Atunci, ea își băga capul spre camera mea și îmi zicea: „O! Ionike, Ionike, Iadul o să te mănânce”. Eu îi spuneam: „Nicio grijă, momuco, acolo eu o să fiu responsabil cu propaganda”. Interesant că nu se supăra pe mine. Am rămas la ea în gazdă până m-am însurat.

După această lungă paranteză să mă întorc la zilele de vacanță. Chiar în ziua sosirii la Cluj, după cum era şi firesc, mi-am planificat spre seară o vizită la Cheți. Ea nu era acasă, încă nu venise de la Universitate. După o uşoară discuție cu mama şi sora ei, le spun că vreau să ies în întâmpinarea ei; ştiam pe unde vine. Era deja bine înserat. Când să cobor pe strada Gheorgheni, o văd că vine însoțită de colegul ei Mîrză. Erau de mână. Gestul acesta de intimitate m-a deranjat. M-am ferit din drum să nu mă vadă şi i-am urmărit până la momentul despărțirii. După acest moment, grăbesc pasul şi o ajung din urmă. Îi spun că nu mă aşteptam la o aşa revedere, o conduc până la portiță şi îi spun că povestea noastră s-a încheiat. A încercat ea să-mi explice nu ştiu ce, dar degeaba. Ea ştia că vin, ştia că o s-o caut şi mă aşteptam la un alt fel de primire. I-am pupat elegant mâna şi i-am urat să fie fericită. Cu aceasta, dragă copile, o poveste şi o iubire destul de lungă şi cu destul de frumoase gânduri de viitor a luat sfârşit. Mai târziu, degeaba mi s-a mai scris la Moscova, degeaba mi s-au mai trimis pachete cu prăjitură şi cârnați că finalul a fost final. Tu ştii că dacă spun un lucru, pe acela se poate conta.

După despărțirea de Cheți, coborând pe strada Gheorgheni, am cumpărat vreo 2-3 sticle de vin şi m-am dus la familia Boriceanu şi le-am zis: „Boricenilor! Gata povestea cu Cheți, haideți să bem”. Am băut şi am cântat cu Boriceanu până noaptea târziu. M-am întors la momuco şi destul de trist, dar parcă şi destul de uşurat sufletește.

Au urmat apoi întâlnirile cu colegii, alți prieteni, discuții despre lunile petrecute la Moscova. După câteva zile, mintea mea tânără a început să caute alte piste de angajare sentimentală. Mi-am adus aminte de Ligia, de despărțirea de ea, de promisiunea că totuşi atunci când voi veni de la Moscova o voi căuta. M-am interesat de ea şi am aflat de la sora ei, tanti Balo, că este în practică de vară la Arhivele Statului – ea era studentă la Istorie. N-am stat mult pe gânduri şi m-am dus s-o caut. Ne-am stabilit o zi şi un loc de întâlnire.

Această zi şi acest loc erau să fie locul şi momentul unei relații care, în timp, avea să ducă departe, avea să ducă până la mami şi apoi până la tine. După această primă întâlnire au urmat altele şi altele, au urmat plimbări prin parcul oraşului şi prin jurul lacului, au urmat câteva fotografii, au urmat ceasuri de frumoase şi consistente discuții. Nici o îmbrățişare, nici un sărut, nici o deschisă declarație de iubire. Am aflat cu prilejul acestor întâlniri şi discuții că povestea cu George se încheiase, că de fapt, nici n-a fost o poveste care să poată duce prea departe. Încet,

încet, cum Ligia îmi plăcea destul de mult, m-am prins afectiv într-un mod ireversibil. Cu această nouă angajare sentimentală în suflet, m-am dus pentru câteva zile la Buia. Ai mei s-au liniştit, au văzut că între a fi la Cluj sau a fi la Moscova nu este o diferență prea mare, au văzut că nu m-au mâncat ruşii şi nici rusoaicele şi eram din nou printre ei.

Zilele de vacanță în Buia s-au derulat în tonul şi atmosfera de altă dată. Doar că prietenii şi neamurile se uitau la mine cu alți ochi; eram venit de la ruşi, de la Moscova.

Întors la Cluj, am reluat întâlnirile şi plimbările cu Ligia, cu aceea pe care tu o cunoşti sub numele de Mica. Tu ştii că atunci când eu am devenit pentru tine Micu, ea a devenit Mica. Dar până la momentul Micu şi Mica s-au mai petrecut multe.

La sfârşitul lui august a trebuit să fiu la Bucureşti şi de acolo la Moscova. La Moscova, pe lângă orele de limba rusă, mă aştepta examenul de istoria filozofiei. Nu mi-a fost uşor să buchisesc în ruseşte lucrări ale lui Aristotel, Platon, Descartes, Kant, Hegel şi alții. Aveam o listă de opere ale clasicilor filozofiei universale pe care trebuia să le citim; oricare putea fi pe biletul de examen. În fine, cu o limbă ceva mai bogată decât la primul examen, am trecut şi peste Istoria filozofiei. Am primit nota „bine". Eram mulțumit.

Cu lipsa unor cursuri sistematice de Istoria filozofiei, în timpul facultății, rezultatul mi se părea onorabil.

În plan sentimental, am cam rupt legăturile palide pe care le aveam cu unele rusoaice, legături pe care le-am întreținut mai ales din motive de limbă. Este una să ai o profesoară la catedră şi este altceva să ai una mai vie, una cu care să conversezi atunci când mergi cu ea de mână şi printre propoziții îi mai furi şi câte o îmbrățişare. Sentimental, Ligia, adică Mica, mă interesa înainte de toate. I-am scris o scrisoare, nici un răspuns, i-am scris a doua, la fel. Între timp, s-au terminat pozele pe care i le-am făcut la Cluj. Cu aceste poze i-am scris şi câteva rânduri, i-am scris limpede că îi trimit pozele pentru că sunt cu ea şi sunt ale ei şi că dacă nici acuma nu primesc din partea ei ceva răspuns, atunci să considere prietenia noastră încheiată. Şi a fost ca această prietenie să nu se încheie şi a fost ca această corespondență să se întețească şi a fost ca după declarațiile de iubire pe care i le-am făcut, în apropierea vacanței de vară, să declar colegilor că 50% eu la vară mă însor. „Cum 50%, măi Ionică?" mă întrebau ei. Şi eu le răspundeam: „Eu vreau, dacă mai vrea şi ea, treaba este ca şi făcută".

Dar de la încolțirea acestui gând şi până la realizarea lui mai era să fie cale lungă.

Cu toată dorința de a ajunge cât mai repede pe acasă, Revelionul 1961 l-am făcut în uriaşul hol al Universității şi în holurile unor cămine din jur. Un revelion fără nici un fel de angajare mai aparte. Gândurile şi sentimentele îmi zburau bine spre Cluj. Cu toate acestea țin minte că am dansat de m-au durut picioarele în veselia şi hărmălaia care s-a creat după gongul trecerii în noul an. M-am îmbrățişat cu zeci de ruşi şi rusoaice, indiferent dacă îmi erau cunoştințe sau nu. Pe acolo cam aşa este obiceiul; cu un asemenea prilej se naşte un fel de prietenie generală. Ziceai pur şi simplu „S novîm godom" şi te puteai da să îmbrățişezi aproape pe oricine. Dacă era vreo fată mai drăguță, o puteai şi pupa pe obraz, fără ca dintr-un asemenea gest să rezulte vreo supărare.

Am păstrat şi în noaptea de Revelion o anumită distanță față de prietenele mele mai vechi, deoarece nu voiam să mă complic; eram hotărât să mă însor în țară şi să nu despart pe nimeni, prin graniță, de familie şi de patrie. Mi se părea un lucru de prea mare responsabilitate şi nu voiam să mă las prins în nici un fel de complicații. În afluența aceea de fete, nici nu este de mirare că orice gest mai îndrăzneț față de o fată, era primit cu gândul la căsătorie sau cel puțin la o aventură. Acuma, retroactiv privind lucrurile, trebuie să-ți spun, copile, că îmi pare rău de cumințenia pe care am promovat-o în perioada moscovită a vieții mele. Condiții de aventură amoroasă aveam destule.

În prima perioadă am locuit în cămine mixte, după un timp, în urma unei cărți apărute în străinătate despre viața din căminele sovietice, s-a trecut la sistemul cămine de băieți şi cămine de fete. Intrarea însă dintr-un fel de cămin în altul se putea face destul de uşor. Duminicile şi în zilele de sărbătoare, intrarea la fete sau intrarea la băieți se făcea fără control. Ca să-ți dai seama, dragă copile, cât de uşor era să te complici cu o rusoaică – acuma la 15 ani îți pot scrie şi lucruri de genul acesta – să-ți spun că o dată, dorind să fac o plimbare cu o prietenă, o chema Raia, m-am dus la ea la ora convenită şi ce crezi, chipurile chiar atunci ieşea de la duş şi încă nu apucase să-şi ia halatul sau capotul pe ea. M-a primit aşa ca s-o văd şi s-o pot admira de sus până jos, cu tot ce avea.

A îndrugat ea ceva scuze, eu îi zic „nicevo", adică nu-i nimic şi îi spun că eu o aştept afară. Mă mai plimbasem eu cu ea în aşa zisele ore de limba rusă şi pe la începuturile acestor plimbări ea îmi zicea „Malenkii Prinț" – Micul Prinț. Era o rusoaică bună, prietenoasă, cu mulți membri al

familiei căzuți pe front; mai avea doar ceva mătuşi în viață. De altfel, ar trebui poate să-ți spun că, de fapt, fetele rusoaice nu sunt nici mai cuvioase şi nici mai prăpădite decât fetele altor nații, fetele generației, atunci tinere – 20, 30 de ani – au fost foarte serios încercate de una din consecințele cele mai de seamă ale războiului – lipsa sexului masculin. De aceea, eu nu m-am mirat deloc, atunci când într-o zi de sărbătoare, fiind de serviciu la pult – adică la telefonul de pe etaj – după ce pe la un negru s-au perindat vreo 5-6, pe la ora nouă seara, vine negrul la mine şi îmi spune: „daragoi moi... dragul meu, dacă cineva mai sună, spune că eu mai mult nu pot – bolşe ia ne mogu".

x

x x

În anul de doctorat pe care acuma ți-l creionez, pe lângă buchisirea cărților din lista examenului de Istoria filozofiei, pe lângă orele de limba rusă, o bună parte din timp am petrecut-o în echipa de dansuri a studenților şi doctoranzilor români. Acolo, chiar în incinta clădirii centrale a Universității, era o foarte mare sală de cultură. În fiecare seară era acolo program. Ca regulă, toate națiile prezente în Universitate aveau o seară culturală a lor, seară în care trebuia să prezinte un program cu specific național. Pentru seara românilor am încropit şi noi o echipă de dansuri din vreo 6-7 perechi şi un cor de vreo 10-12 studenți şi doctoranzi. Pentru repetițiile de dans ne cânta la pian Radu Negru, acela care astăzi este unul din pianiştii de mare succes internațional. Împreună cu Toni l-am ascultat şi aplaudat şi la München. După succesul avut cu prilejul susținerii programului, cei din echipa de dansuri am fost fotografiați şi am ajuns pe coperta unei foarte răspândite reviste sovietice. După acelaşi succes a trebuit să jucăm şi pe multe alte scene din Moscova. La un 8 Martie – ziua femeii, zi de mare sărbătoare la ruşi – am dansat la Clubul femeilor, club în care am avut drept spectatoare pe toate doamnele protipendadei politice din vremea aceea, inclusiv pe doamna Hruşciov. Erau plăcute aceste ieşiri culturale, erau un prilej de a ne mai colora viața.

După aceste câteva pagini despre viața mea culturală, să-ți spun câte ceva şi despre modul în care m-am descurcat cu mâncarea.

Era şi aceasta o problemă importantă. Cu timpul, m-am obişnuit cu mâncărurile din Stolovaia, adică sala de mese a cantinei. Mâncam des pelmeni, un fel de colțunaşi cu carne şi soleanca – o ciorbă cu fel de fel de zarzavaturi şi tot atâtea feluri de carne. O porție de soleanca putea foarte bine acoperi şi felul unu şi felul doi.

După un timp am părăsit cantina şi amiaza o luam la „profesorskaia” – un fel de Casa Universitarilor. Mâncarea era mai bună şi servită la masă. Aici trebuia să-ți comanzi mâncarea după listă. Țin minte că odată am văzut eu pe listă ceva care se chema „ocun jarenîi” – peşte prăjit. Când a sosit chelnerul, deoarece termenul „obuv” îmi era mai în ureche, i-am zis „obuv jarenîi” adică încălțăminte prăjită. Face chelnerul ochii mari şi îmi spune că n-a înțeles. Îmi dau seama că am greşit, iau lista şi tot la deget a trebuit să apelez. Cu timpul, toate aceste stângăcii s-au dus şi mă descurcam şi eu la profesorskaia ca toți oamenii. Foarte des mă duceam la masă cu noul meu coleg de apartament,Mişa, Deomin Mihail îl chema de fapt, dar toată lumea îi zicea Mişa. Când mă duceam cu el la masă, luam cu noi, ca regulă, şi o sticluță cu coniac românesc, adus de mine de acasă; nu mult, aşa pentru două trei înghițituri, pentru poftă de mâncare.

După o vreme, pentru zilele de duminică îmi găteam singur. În cămin, la fiecare etaj, era o bucătărie cu 5-6 aragaze şi unde, diferitele nații îşi puteau găti după gusturile lor. Aveam vase, îmi cumpăram ce trebuie – carne, ulei, zarzavaturi etc. – şi mă puneam pe gătit. Cel mai des puneam la cale câte o oală de ciorbă de fasole boabe cu ceva afumătură, - ciorba aia care ție nu-ți place – şi invitam la mine în cămăruță pe Mişa, pe Boboc, pe Pop Traian, pe Boboş şi trăgeam câte o amiază de ne ținea de foame două zile.

Cei amintiți mai sus şi reprezintă prieteniile cele mai de seamă pe care le-am avut în perioada mea moscovită, prietenii care au ținut nu numai pe durata acelei perioade, ci şi mult după aceea.

Mişa era colegul meu de apartament de după plecarea lui Abaianțev. Era doctorand la aceeaşi catedră cu mine pe o temă de ateism. Era un om foarte cumsecade, un sufletist, m-am înțeles foarte bine cu el. El mi-a corectat lingvistic lucrarea, cu el am corespondat multă vreme după plecarea din Moscova. Pop Traian mi-a fost şi mi-a devenit coleg de catedră până în ceasurile pensionării. Boboc, deşi la Bucureşti, îmi este şi astăzi un foarte bun prieten. Iar cu Boboş, coleg de Universitate, şi astăzi când ne întâlnim, ne aducem aminte cum cântam noi la Moscova „Săracii aspiranții...”. Tot cântecul nu se poate scrie.

Şi uite aşa copile, cu zile multe de bibliotecă, cu ore de limba rusă, cu seri de viață culturală, cu ceasuri de prietenie, a trecut şi al doilea an de doctorat. Iată-mă plecat în vacanța de vară cu gândul la însurătoare. Aveam deja 30 de ani.

Când am ajuns la Cluj, Mica nu era la gară. M-a aşteptat sora ei, tanti Balo. Mica era la Examenul de stat, examenul de absolvire a facultăţii. Motivul era serios, aşa că nu aveam de ce să mă supăr. După ce a terminat cu examenul, am lăsat-o vreo două, trei zile să-şi tragă sufletul şi apoi, la o plimbare, i-am povestit ce le ziceam colegilor cu cele 50% şi că aştept să văd ce zice ea despre cealaltă parte până la 100%. I-am spus să se gândească şi să-mi spună după o zi, două care-i părerea ei. Zicând da, ne-am şi apucat să ne adunăm actele necesare – vizită medicală, certificate de naştere etc. Cu dosarul complet ne-am dus la Primărie şi am stabilit data căsătoriei – 27 iulie 1961.

După stabilirea acestei date, am dat o fugă până acasă să le spun ce-am făcut. După bucuria revederii, spre seară, îi adun pe toţi în casă şi le spun: „Dragii mei, joi, adică exact peste cinci zile, eu mă însor". Ai mei au îngălbenit. Mumiţa se aşază pe un scaun şi fără prea mult curaj îmi zice: „Măi Ionică, doar nu ţi-ai adus cumva o rusoiaică? Îi liniştesc că nu, le spun că aleasa mea îi o româncă, îi din Cluj, că a terminat acuma facultatea, că o cheamă Ligia etc. etc. După toată această scurtă explicaţie, mama bătrână mă întreabă: „Dar măcar vreo poză de a ei ai, măi copile?" „Am mamă", îi răspund eu şi le scot poza din buzunar. Se uită mama bătrână la poză, o ridică la lampa de gaz ca s-o vadă mai bine – la noi încă nu era curent electric – şi îmi zice: „Îi frumoasă, măi copile, însoară-te".

După două zile de Buia m-am întors la Cluj să văd de cele necesare căsătoriei – verighete, flori, vin etc. Nuntă n-am făcut, a rămas ca eventual mai târziu, după ce mă întorc de la Moscova, dacă o fi posibil, să facem post-festum o nuntă în Buia. Dar lucrurile au evoluat aşa că aceasta nu era să fie.

La căsătoria mea, dintre cei de acasă n-a venit decât muma – mumiţa cum îi ziceai tu – şi tuşa Rica.

Eu n-am făcut mare publicitate cu ziua şi ora căsătoriei. Unii colegi şi prieteni comuni au aflat totuşi – N. Both, A. Negucioiu ş.a.- şi ne-au onorat cu prezenţă şi flori.

La cina de după cununie, organizată acasă la Ligia, n-am avut invitate decât douăsprezece persoane. Nu era spaţiu pentru mai mult. Printre aceştia, bineînţeles familia Boriceanu.

Când era masa mai în toi, apare al treisprezecelea musafir – Bîrză V. Chemat de Boriceanu de la Bucureşti.

Poate ar fi interesant să-ți spun că acest număr 13 a intervenit de trei ori în procesul însurării mele. Verighetele noastre au avut numărul 13, numărul de ordine pentru oficierea căsătoriei a fost 13, la masă cel de al 13 –lea musafir. După cum vezi, nu întotdeauna ține superstiția cu nr.13. Nici unul din aceşti 13 nu mi-a fost de prost augur. Aş putea spune că dimpotrivă.

Deşi fără lăutari, deşi fără lume multă, deşi fără tata şi mama bătrână, deşi fără fraţi şi fără o soră, fără colegii de catedră şi fără prietenii care aş fi vrut să fie alături de mine cu un asemenea prilej, seara căsătoriei mele a fost o seară frumoasă, a fost aşa că n-am putut-o uita. O iubeam pe Mica şi eram fericit de pasul pe care l-am făcut.

După ce am trecut peste toate felurile de mâncare, pe care mama lui Mica le-a pregătit, urma ca musafirii, aşa puțini câți erau, să plece pe la casele lor. Curios a fost faptul că şi eu am plecat la casa mea, la momuco. În micul apartament al mamei lui Mica, o mansardă cu o cameră şi bucătărie, urma să doarmă muma şi Rica. În drum spre casă, trecând pe lângă o vitrină plină cu păpuşi, mă opreşte Boriceanu şi îmi zice: „Măi Ionică, noi spargem geamul şi îți luăm o păpuşă să nu te culci chiar singur în chiar noaptea aceasta, doar eşti om însurat”. Am râs de băşcălia lui Boriceanu şi le-am zis că de pe acuma am eu păpuşa mea vie şi că încă o noapte, două vor trece ele cumva.

A treia zi, cu ceva bilete obținute de la Asociația studenților, am plecat la Predeal – o frumoasă stațiune de munte din România – într-o tabără studențească de două săptămâni.

Într-o cameră a unei vile de pe dealul Clăbucet, avea să înceapă, copile dragă, acel fir de viață care exact după nouă luni avea să ducă la mami şi de acolo, peste aproape treizeci de ani, să ducă la tine.

După frumosul voiaj de la Predeal a urmat nunta lui tanti Lena. Această nuntă, planificată cu mult înainte de anunțarea căsătoriei mele, a şi fost principalul motiv al amânării nunții mele pentru vara următoare, ca apoi să nu se mai facă niciodată.

Două nunți în una nu se obişnuia pe la noi şi apoi atâția invitați unde să încapă în cele două camere ale casei noastre din Buia. La noi în sat încă nu era Cămin cultural, nu era o sală mai mare care să fie destinată unor asemenea ocazii. Oricum, nunta din Buia a fost un foarte bun prilej ca Ligia să-mi cunoască familia şi neamurile, iar ei s-o cunoască pe ea. Toată lumea a fost încântată de alegerea mea, iar Ligia a fost mulțumită de noua ei familie. După nuntă, câteva zile la Cluj şi apoi, exact la o lună

de la căsătorie, plecarea la Moscova. Urma o nouă perioadă de bibliotecă, de limba rusă, de umblat cu dansurile, de ceasuri de prietenie, de gătit duminica, de plimbat seara măcar o jumătate de oră în jurul Universității etc. La scurt timp după sosirea la Moscova, o scrisoare de la Mica mă anunța că ea a fost repartizată ca asistentă la Catedra la care eram şi eu; eram de acum nu numai soț şi soție, ci şi colegi de catedră. În această repartizare eu nu am jucat nici un rol. De la şeful de catedră am aflat ulterior că problema era rezolvată în acest sens înainte de căsătoria noastră.

La Moscova mă aştepta examenul de Materialism istoric, adică de filozofie socială. Cu acest examen nu aveam de gând să-mi pierd prea mult timp. Nu mă prea interesa nota, mă intresa doar să-l promovez. Aşa a şi fost. Fomina – profesoara – m-a băgat în nişte date concrete despre evoluția economiei sovietice şi nu i-am prea ştiut. Subiectul mai teoretic l-am ştiut, dar cifrele noului cincinal sovietic de ce dracu să le ştiu. Am primit nota „suficient". Era bine, eram mulțumit. Bine că nu m-a pus să mai dau o dată examenul. Mi s-ar fi încurcat toate planurile cu vacanța de iarnă. În aceste planuri era vorba, în primul rând, de venirea acasă. Cum de pe acum „în țară" şi „acasă" însemna Ligia, am făcut un efort financiar – vacanțele de iarnă nu se decontau – şi am venit la Cluj de sărbători. M-am bucurat că în această vacanță am putut mângâia burtica în care bătea inimioara aceleia care mai târziu avea să fie pentru tine „mami", iar pentru mine „gâza".

Dar zilele şi nopțile au trecut ca fulgerul şi din nou la drum. La Moscova mă aştepta faza cea mai grea a perioadei denumită doctorat, mă aştepta pregătirea tezei. În numele acestei pregătiri am făcut ceasuri şi zile multe la etajul 22 al clădirii centrale a Universității – acolo era biblioteca Facultății de Filozofie – şi zile multe la „Biblioteca V.I. Lenin" din centrul Moscovei.

După ce am citit cam tot ce se scrisese în literatura sovietică pe tema reflectării, mari progrese în formularea unui răspuns sau măcar a unui punct de vedere cu privire la ceea ce ar putea fi reflectarea ca fenomen universal n-am făcut. Peste tot se făcea mare caz de „teoria leninistă a reflectării" şi această teorie nu exista nicăieri. Ştiam eu dintr-o notă a lui Lenin din Caiete filozofice, că ideile lui Hegel despre reflectare sunt cam încâlcite. M-am gândit să văd şi eu ce este cu această „încâlcire. Cu acest gând m-am apucat să buchisesc părți mari din „Știința logicii", una din lucrările de bază ale moştenirii filozofice hegeliene. Textul lui

Hegel, citit de mine în limba rusă, îmi era realmente dificil de asimilat. Aveam nevoie de ceva literatură de comentare. Printre volumele de Istoria filozofiei a lui Fischer am dat peste volumul 8, dedicat, în mare parte, lui Hegel. Cu aceasta m-am mai dumirit. Am ajuns să înțeleg că de fapt la Hegel există o teorie largă a mişcării de reflectare. Am înțeles că „încâlciturile" lui Hegel nu sunt chiar şi numai „încâlciri", că în textul şi subtextul acestora sunt multe idei care ar trebui valorificate. Chiar dacă simțeam că încă nu sunt în stare să formulez o definiție simplă şi clară a reflectării ca fenomen universal, eram liniştit că pot aduce în teză ceva idei care nu erau prezente în lucrările şi articolele aflate în circulație.

Şi aşa, dragă Sergiu, buchisind la Hegel, buchisind la alții, a venit ziua de 1 mai 1962, zi de mare sărbătoare la ruşi. Nu ştiu prin inspirația cui, mi-am zis că nu mă duc la demonstrația din Piața Roşie; nu țineam neaparat să-l văd pe Hrusciov pe viu, deşi merita pentru detronarea lui Stalin şi pentru scoaterea lui din Mausoleu. Am rămas în cămin, mi-am făcut programul administrativ: un duş mai lung cu spălarea lucrurilor mai uşoare, bărbierit, curățenie în apartament etc. Pe când eram gata cu toate, mi-am zis, hai să mă duc până la pult să văd cine-i de serviciu şi ce mai este pe acolo. Erau la pult cam 100 de scrisori, felicitări, telegrame. La ruşi, dacă de 8 Martie n-ai felicitat femeile din jurul tău, prietene sau simple cunoştințe, ai cam terminat-o cu ele. Aşa şi cu 1 Mai; trebuie să curgă felicitările din toate părțile. Nu trec peste 20-30 de scrisori că dau peste o telegramă: Irimie Ioan. Desfac nerăbdător telegrama şi ce crezi, tanti Balo mă anunța că am o fetiță. Am rămas uluit. Nu ştiam ce să fac, nu ştiam unde să alerg de bucurie. Mă duc repede în cameră şi iau lista cu telefoanele prietenilor români să-i anunț vestea şi să-i invit seara la mine ca să sărbătorim evenimentul. Era vorba de acelaşi grup de prieteni – Boboc, Boboş, Pop Traian, Mişa, Stroe, Enescu. Aveam de acasă coniac, aveam şi un butoiaş cu vrei 12 litri de vin – da, da, mi-am dus din România un butoiaş cu vin – şi am făcut, dragă copile, o petrecere în cinstea naşterii mamei tale, încât noaptea pe la unu, două cântam de se auzea pe tot etajul „Săracii doctoranzii...". Hai, de data aceasta să-ți spun tot cântecul:

„Săracii doctoranzii
Nu văd pizda cu anii,
Dar de-o prind la ei în bloc,
Nu rămâne nici un floc".

După acest mare eveniment, lunile până la vacanță mi s-au părut şi mai lungi. Cu toate acestea băteam tare pe bibliografia tezei, în aşa fel, încât în vacanță, pe cât posibil să încep redactarea.

x

x x

Când am ajuns acasă, Anca era cât o franzeluță în căruciorul şi pătuțul ei. Era un copil frumos şi cuminte. Aşa mică cum era, i-am zis gâză şi „gâză" a rămas pentru mulți, mulți ani.

În zilele vacanței, Mica se ducea la Catedră, iar eu o îngrijeam pe Gâză; îi făceam laptele, sucul de morcovi, ceaiurile, o schimbam, o plimbam etc. Printre picături, mai mâzgăleam ceva hârtiuțe în numele redactării tezei.

x

x x

Rapid s-a dus vacanța şi iată-mă din nou la Moscova, cu un singur gând în cap, gândul la teză şi cu două doruri mari, dorul numit Ligia şi dorul numit Anca.

Prea mult timp nu aveam pentru teză – patru luni nu era prea mult pentru a scrie 200-250 de pagini. În legătură cu primul capitol – cel despre reflectare – cam ştiam ce pot face şi ce idei noi să încorporez în teză, ideile „încâlcite" ale lui Hegel. Problema pe care aceste idei mi-o puneau era aceea că nu puteam spune textual că, de fapt, nu exista o teorie leninistă a reflectării, că există doar o teorie hegeliană a reflectării. De Lenin nu mă puteam atinge. Dacă Stalin era scos de pe lista clasicilor marxismului, Lenin era încă la locul lui. Cumva m-am descurcat. Am lăsat doar în subtext să se înțeleagă că dacă vrem să spunem ceva despre reflectare ca reflectare, trebuie să apelăm la ideile lui Hegel despre existența unui anume specific al mişcării de reflectare, despre existența produselor de relație şi mai ales despre reflectarea unui anumit ceva în altul ca un „altul al său". Nu eram eu prea sigur că l-am înțeles prea bine pe Hegel, dar afirmația că nu toate ideile lui despre reflectare sunt „încâlcite" o spuneam subliniat. Efortul de a aduce în discuție moştenirea hegeliană pe tema reflectării a şi fost punctul forte al susținerii tezei mele şi a acceptării ei.

Cu capitolul despre razdrajimost, adică excitabilitate, nu m-am prea omorât. Am luat ce era în literatura biologică a temei şi ceea ce îmi permitea să afirm că ea este forma de echilibrare intersistemică care se

aşază între simpla afinitate chimică şi senzaţie. Afirmam că ea este specifică acelor interacţiuni biologice, care încă nu angajează manifestări ale unui sistem nervos şi drept urmare, nici fenomene de ordin psihic.

Drept, nedrept, corect. necorect, aceasta era poziţia mea de atunci. Pe vremea aceea, la noţiunea de informaţie, în sensul cibernetic al termenului nu am ajuns.

Ca să nu-ţi fac acum un adevărat rezumat al tezei – şi cât am scris mi se pare prea mult – să-ţi scriu despre evoluţia lucrurilor, relativ exterioare tezei, lucruri care au concurat şi ele la procesul susţinerii ei.

Să-ţi spun că m-am hotărât să-mi scriu lucrarea în limba rusă. De obicei, cei mai mulţi doctoranzi români şi-au redactat lucrarea în limba română, au venit în ţară şi şi-au tradus-o, ca apoi s-o susţină. Eu m-am gândit să scriu în ruseşte, chiar dacă în fraze mai scurte şi cu riscul pierderii unor nuanţe. Colegul mei de apartament – Mişa – s-a arătat dispus să mă ajute, să-mi citească paginile scrise şi să le stilizeze după regulile interioare ale limbii lui materne.

Pe la sfârşitul lui noiembrie, conducătorul meu ştiinţific mă întreabă: Ivan Ivanovici, cum stai cu lucrarea? În Rusia oamenii se adresează unii altora nu prin numele de familie, ci prin numele de botez al celui în cauză şi al tatălui. De aceea Vasile Vasilevici mi-a zis „Ivan Ivanovici”.

Eu îi spun că am scris cam 150 de pagini şi am ajuns la cap. III al lucrării, capitolul despre senzaţie. Îi mai spun că ar trebui să bat la maşină ceea ce am deja scris şi stilizat de colegul meu Mişa. Îmi spune că va încerca să-mi citească textul nebătut la maşină. M-am bucurat de această bunăvoinţă şi de acest efort. După lectură mă cheamă şi îmi spune că-i „haraşo” şi că este chiar „dostatocino”, adică este bine şi este destul. Îmi recomandă să rezum cap. III în câteva pagini pe care să le bag în concluzii. Să mă apuc să-mi scriu concluziile. M-am bucurat mult; mă gândeam că aşa poate mă voi putea înscrie în grafic.

Mi-a mai recomandat să bag în introducere sau în concluzii ceva texte din cuvântările lui Hruşciov. Eu nu aveam nici măcar o trimitere la aceste cuvântări. Ce dracu de texte puteam eu găsi despre reflectare ori despre excitabilitate? Am găsit în Programul partidului, program elaborat pe vremea lui Hruşciov, ceva despre raporturile ştiinţă-filozofie şi m-am rezumat la atât. Din Hruşciov niciun cuvânt. Cred că lucrarea mea a fost singura lucrare pe teme de filozofie, care a venit în ţară, fără să-l aibă pe Hruşciov nici măcar la bibliografie.

Am terminat cu scrisul şi mi-am bătut textul la maşină. Această operaţiune trebuia făcută pentru discutarea lucrării în colectivul de catedră. În faţa acestei discuţii aveam ceva teamă. În catedră erau doi profesori de Materialism dialectic, conducătorul – Gheorghiev – şi Malţev. Ca regulă, Malţev făcea praf orice teză condusă de Gheorghiev şi mai rar, invers. Auzisem că n-a fost nici o teză a vreunui doctorand al lui Gheorghiev, ca Malţev să nu propună refacerea şi rediscutarea ei. Confruntarea în catedră devenea mult mai dificilă decât susţinerea ei finală şi în public. Cu toată această atmosferă, am trecut cu bine discuţia în catedră. Malţev m-a lăudat pentru efortul de a-l valorifica pe Hegel şi în concluzie, n-a propus refacerea lucrării şi rediscutarea ei. Mi-a făcut câteva observaţii mărunte, care nu-mi puneau nici o problemă.

După această discuţie, eram fericit, eram sigur că mă voi întoarce în ţară cu titlul de doctor.

Până la susţinerea în public, mai trebuiau parcurse câteva faze. Trebuia să introduc cele câteva recomandări făcute în discuţia din catedră. Trebuia să-mi rebat la maşină textul pentru compactare. Trebuia să-mi scriu autoreferatul – adică vreo 20-30 de pagini de rezumat al lucrării. Trebuia ca acest rezumat să fie tipărit în vreo 50 de exemplare. Mi-am dat seama că toate aceste operaţiuni nu le pot onora în decursul unei luni de zile – decembrie. Aveam nevoie de o prelungire de două luni. Am scris la Minister şi am explicat stadiul în care mă aflu cu susţinerea şi am cerut prelungirea perioadei mele de doctorat, fără a mai avea pretenţii de bursă; urma să mă întreţin din economii. Nu era nici o problemă, aveam economiile necesare.

Necazul cel mai mare era acela că venea Crăciunul şi Anul Nou şi eu nu mă puteam duce acasă, nu puteam fi cu Ligia, nu puteam fi cu Gâzuliţa.

Revelionul l-am făcut simplu, mai mult acasă. Când am ieşit şi eu să văd cum petrece lumea, am dat peste o rusoaică plângând. Era prietena colegului Bădina Ovidiu, care nu mai voia să ştie de ea. Am consolat-o eu cât am putut, dar nu-l puteam întoarce pe Bădina din drum. Era hotărât să nu o aducă cu el în ţară.

După Revelion, a urmat luna alergăturilor: la băbuţa care îmi bătea autoreferatul la maşină, la tipografie pentru tipărirea lui, la referenţii oficiali pentru obţinerea referatelor lor etc. etc.

Autoreferatul trebuia trimis la vreo 40 de adrese. Susţinerea se putea face numai la 30 de zile de la trimiterea lui. Era timpul cerut pentru

lectură şi pentru trimiterea de aprecieri. S-a fixat susținerea pentru primele zile ale lui Martie 1963. Deşi după discutarea în catedră ar fi trebuit să nu am prea multe emoții, când am urcat scările spre sala susținerii mi s-au muiat picioarele. Noroc cu prietenul Mişa care mă conducea spre sală şi care mereu îmi spunea: „Ne boites Ionike, vseo budet haraşo" – nu te teme Ionică, totul va fi bine. Aşa a şi fost. Nu mai ştiu cu ce număr de voturi, în orice caz, aproape de unanimitate, am fost declarat doctor în filozofie. Au urmat aplauze, îmbrățişări, felicitări etc.

Seara, după cum era obiceiul, am organizat la mine în cameră o cuvenită petrecere. Printr-un coleg care fusese de Revelion în țară, am primit 5 kg de coniac Zarea, am mai cumpărat ceva votcă, ceva mâncare şi s-a încins o petrecere care pentru unii colegi ruşi a durat aproape două zile. Când dau de votcă şi de coniac, ruşii ştiu cum să petreacă.

După această petrecere, a urmat pregătirile necesare despărțirii mele de Moscova. Mi-am trimis cărțile prin poştă, mi-am cheltuit toate rublele, am cumpărat pentru Anca un cărucior cum nu avea nimeni în țară, mi-am împachetat lucrurile, mi-am luat rămas bun de la cunoştințe şi prieteni.

După ce aveam şi taxiul comandat, m-am dus la pult şi am sunat la o cameră în care ştiam că locuieşte o familie de arabi. Doamna era o femeie frumoasă. Am mai schimbat eu cu ea câte o privire cu înțeles de simpatie când ne întâlneam pe coridor sau pe la bucătărie. De intrat în vorbă n-am îndrăznit. Îmi era frică să nu se prindă arabul gelos şi să bage cuțitul în mine sau în ea. Totuşi nu voiam să plec fără să-i spun că n-o să ne mai vedem. După ce am sunat, m-am dus spre cameră. Doamna era în uşă. Când i-am spus că am sunat pentru a-mi lua rămas bun, m-a tras de mână în holul apartamentului şi ne-am despărțit printr-o îmbrățişare lungă şi o sărutare dulce, îmbrățişare şi sărutare pe care nici astăzi nu le-am uitat.

După acest moment, la taxi şi la gară. Am fost condus de conducătorul ştiințific, de mulți colegi şi colege, prieteni şi prietene. Ultimul cu care m-am îmbrățişat a fost Mişa. Cu lacrimi în ochi, făcând nu cu batista, ci cu fularul, trenul m-a rupt şi m-a despărțit pentru totdeauna de locul în care mi-am trăit frumoşii ani ai perioadei mele de doctorat.

DIN NOU LA CLUJ ŞI EVOLUȚIA PÂNĂ LA PENSIONARE

Urmează acum, dragă Sergiu, o scrisoare ceva mai lungă, una în care încerc să-mi rezum o perioadă care cuprinde aproape trei decenii de viață. Este vorba nu numai de o lungă evoluție în timp, dar şi de cea mai bogată în fel de fel de evenimente. Este vorba de perioada maturității, dacă eu m-am maturizat vreodată. Judecând după unele reacții față de unele momente ale vieții, parcă am rămas un copil. Numai în ochii tăi sunt de mult un bunic.

Să-ți scriu, mai întâi, câte ceva despre evoluția laturii *profesionale* a vieții mele.

Întors de la Moscova, pentru câțiva ani mi-am reluat cursul de Filozofie generală, adică de Materialism dialectic şi istoric, de la Facultatea de Biologie. Drept completare a normei, m-am mai plimbat şi pe la alte facultăți, dar aceasta nu prea contează. Cu biologii am lucrat cel mai mult. Îmi plăcea să lucrez cu ei; mă înțelegeam bine şi cu profesorii de la această facultate.

După un timp, am preluat de la Călina Mare, colega şi apoi buna mea prietenă, cursul despre Fenomenul conştiinței şi Teoria cunoaşterii, de la secția de filozofie. Ea ținea, pentru anul I, partea de Ontologie, adică de filozofie a existenței. Ea preda despre materie, mişcare, timp, spațiu şi apoi despre conceptele evoluției dialectice: cantitate, calitate, măsură, contradicții, salturi, negarea negației etc. Problemele conştiinței ar fi putut foarte bine să fie parte a cursului ei. Cum eu mi-am scris teza de doctorat despre reflectare şi cum aceasta avea legături directe cu fenomenele conştiinței şi cu cele ale cunoaşterii, toată această problematică mi-a fost lăsată mie. În acest fel, am ajuns să lucrez cu studenții anului II de la secția de filozofie.

Activitatea profesională nu se rezuma doar la susținerea cursurilor şi conducerea seminariilor; ea presupunea şi elaborarea de manuale pentru studenți. În acest sens, pentru manualul de „Materialism dialectic", manual apărut în 1973 la Editura didactică, sub redacția colegului Al. Valentin din Bucureşti şi a colegei mele Călina Mare, am scris capitolul despre „Reflectare şi conştiință", capitol de vreo 60 de pagini. Ceva mai târziu, 1982, a apărut o nouă ediție a acestui manual,

ediție pentru care am scris pe lângă tema denumită „Fenomenul conștiinței” și despre „Problematica teoriei cunoașterii”. După cum vezi, activitatea denumită cursuri și seminarii trebuia s-o împletesc organic cu aceea de scriere de paginuțe.

Prin anii 70, celor de la Minister și de la Catedră le-a trecut prin cap să introducă în planul de învățământ al studenților de la filozofie și un curs de Cibernetică, un curs în care studenții să se familiarizeze nu numai cu problemele acestei direcții de gândire, dar și cu problemele filozofice noi pe care Cibernetica le aducea cu sine.

S-a ajuns la ideea acestui curs nu numai în virtutea rezonanțelor pe care noțiunile specific cibernetice – feed-back, informație ș.a. – le-au avut și le mai au în universul științei și culturii, dar și pentru a se depăși, la modul esențial, perioada în care Cibernetica era considerată o știință „burgheză”, știință care putea fi numai criticată.

Cine să țină cursul? Cine să țină cursul? Păcatele m-au pus ca după întoarcerea de la Moscova să scriu câteva articole și articolașe pe tematica Ciberneticii: „Despre perspectivele modelării cibernetice” (1964), „Despre definirea informației” (1964), „Tipurile de sisteme cibernetice” (1964), „Despre cauzalitatea informațională” (1967), „Cibernetica și una din perspectivele ei filozofice” (1967) ș.a. Aceste articole au făcut să cadă pe mine „măgăreața” de a ține cursul mai sus amintit.

Trebuie să-ți spun, copile, că nu mi-a fost ușor. Nu aveam nici un model de programă, nici un fel de schemă a susținerii unui asemenea curs. Când m-am angajat la acest curs nu știam destul de bine nici măcar ce este un bit. Știam eu că este unitatea de măsură a informației, adică unitatea evaluării ei cantitative, dar ce este de fapt, care este expresia matematică a unei asemenea unități, care este aparatul matematic al determinării unui anumit număr de asemenea unități, habar nu aveam. Aveam eu la îndemână cartea lui N. Wiener „Cibernetica”, dar nu puteam face un curs pe schema ei. Și apucă-te de învățat, Ioane. Ca să decodific formulele de bază ale teoriei matematice a informației, îmi trebuiau ceva noțiuni de teoria matematică a probabilităților, și a logaritmilor. Și iar apucă-te de învățat, Ioane.

Trebuia să-mi pregătesc cursul de la o săptămână la alta. Citeam și mă frământam zi și noapte. Chiar în primul an al cursului, Mica voia să afle și ea cam cu ce se mănâncă Cibernetica asta și am avut-o în bancă chiar de la primele cursuri. Este una să ai în bancă studenți și studente, dar când ai în bancă nevasta, lucrurile și emoțiile stau puțin altfel.

Cu chiu, cu vai, cu multă muncă, am scos la capăt sarcinile acestui curs, curs care a supraviețuit mai bine de zece ani. De la un an la altul, schema cursului devenea mai bună, iar conținutul capitolelor mai consistent şi mai la îndemâna mea. Cu timpul nu mai aveam nici un complex în fața formulei lui Shannon: $H = -\sum_{i=1}^{n} p_i \log p_i$ şi în fața proprietăților acesteia.

Această formulă reprezintă unul din secretele succesului de care conceptul şi/sau noțiunea de informație s-a bucurat şi se bucură în câmpul cunoaşterii ştiințifice contemporane. Ea este formula centrală a ceea ce de câteva decenii bune se numeşte teoria matematică a informației. Această teorie a generat la vremea ei o mare ambiție şi o mare speranță. A generat ambiția de a pune sub formule şi exigențe matematice şi universul fenomenelor de ordin informațional, ambiția de a recurge şi în cazul acestora la exacte evaluări cantitative. Împreună cu aceasta s-a născut speranța că domeniile viului şi socio-umanului ar putea fi scoase din impasul matematizării lor esențiale, că pe viitor am putea atinge şi în cazul lor, gradele de exactitate şi de credit de care se bucurau mai demult doar domeniile fizicii şi chimiei. S-a formulat speranța că teoria matematică a informației ar putea conduce la utopicul proiect leibnitzian: să nu mai discutăm, hai să calculăm.

Eu aveam nevoie de familiarizarea studenților cu câteva elemente din abecedarul teoriei mai sus amintite pentru a putea afirma convingător că în textul şi subtextul acestei teorii se află ideea că informația este un ceva care elimină stările de incertitudine ale unui sistem cu anumite posibilități de conduită, că informația, acolo unde apare şi poate funcționa specific, permite alegerea între diferite alternative de mişcare. Ca fenomen real, informația ca informație, se întinde mult dincolo de ceea ce se întâmplă în fața unui ghişeu de informație; că este un ceva care însoțeşte şi lucrează specific în toată zona biologicului şi socio-umanului. Informația este instrumentul de supraviețuire a unor tipuri de sisteme.

Numai după şi numai cu condiția că informația, prin menirea ei de fapt şi de fond, elimină incertitudini şi drept urmare permite decizii de conduită, putem pune în discuție raporturile informației cu redundanța, cu entropia fizică, cu energia etc.

Aceste raporturi făceau şi ele obiectul unor alte capitole ale cursului în discuție. Cursul, sub forme diferite de denumire, a supraviețuit până la ultimele mele prezențe în Universitate.

Consider că aparține laturii profesionale a vieții mele şi coordonarea Manualului de filozofie pentru licee. Să-ți scriu ceva şi despre aceasta. Şi ea mi-a dat ani buni destulă bătaie de cap. Nu ştiu cum dracu m-am lăsat antrenat în această activitate. Când, la solicitarea Ministerului, am acceptat această coordonare, nu bănuiam că a scrie un manual pentru elevi este ceva mai greu decât a scrie nu ştiu câte cursuri pentru studenți. De data aceasta aveam la îndemână o programă de la Minister, aşa că schema manualului nu îmi punea multe probleme. Însă a pune în pagini, un număr limitat de pagini, conținutul noțiunilor de bază ale filozofiei marxiste nu era o treabă prea uşoară. Mai mult, trebuia să scriu manualul în colaborare cu un număr de profesori de liceu. Eu am scris doar lecțiile despre materie şi mişcare, despre conştiință şi despre cunoaştere. Restul lecțiilor urma să-l scrie 3-4 profesori care se confruntau direct cu interesul şi dezinteresul elevilor pentru filozofie. După aceasta, eu, în calitate de coordonator, trebuia să stilizez, să corectez, să tai, să scriu, ca până la urmă să iasă totuşi un text care să aibă cât de cât o unitate conceptuală şi stilistică.

Mi-a luat acest manual multă, foarte multă muncă. Manualul trebuia reeditat, profesorii de liceu se schimbau şi aşa, aproape de fiecare dată o luam cam de la început. În orice caz, manualul a cunoscut vreo 7 ediții şi a supraviețuit pe băncile şi în ghiozdanele elevilor mai bine de zece ani.

M-am despărțit de acest manual atunci când am observat că în economia lecțiilor şi în paginile de texte filozofice nu se mai acceptau decât texte din „opera” tovarăşului N. Ceauşescu. Şi eu introduceam asemenea texte bineînțeles, altfel nu se putea, dar de la o vreme abuzul acestora devenea teribil de supărător. Cultul personalității lui Ceauşescu luase forme aberante. Nu mai erau pe lume nu numai clasici ai filozofiei – Platon, Aristotel, Kant, Hegel etc. – dar nici Marx, nici Engels etc. Supărat că eu aşezam în pagini anumite citate şi că la Minister şi editură acestea erau schimbate, m-am dus şi am spus categoric că în viitor eu nu mai coordonez manualul. Când Doamna Druță, care răspundea în Minister de predarea filozofiei în licee – o femeie foarte simpatică şi cu care mă înțelegeam foarte bine – m-a întrebat: „dar de ce nu mai vreți, Domnule profesor?”, i-am răspuns simplu: „din motive ideologice”. Cum

era femeie deşteaptă, a înţeles şi nu m-a pus să dau explicaţii. Oricum, mai bun, mai rău, acest manual a fost cartea din care vreo zece generaţii de elevi au învăţat un pic de filozofie.

x

x x

În viaţa universitară, activitatea profesională se derulează într-o legătură organică cu o anume *activitate ştiinţifică.* Poate este cam inadecvat şi poate cam pretenţios spus „ştiinţifică", dar aşa se numea şi aşa se numeşte şi astăzi aceea activitate care se finalizează în ceva publicaţii şi, poate, în ceva idei.

Bineînţeles că în cele scrise sub intenţia de a fi activitate ştiinţifică n-am revoluţionat filozofia marxistă. Cu toate acestea, încerc să-ţi scriu câte ceva despre scriiturile mele pentru a vedea cam cu ce mi-am bătut capul şi cam la ce idei am putut ajunge.

Întors de la Moscova, tema reflectării a rămas pentru încă vreo doi, trei ani marota preocupărilor mele zise ştiinţifice. Primul gând mi-a fost acela de a face să se ştie şi în România ceva despre nevoia de a-l citi pe Hegel pentru a putea spune cât de cât ceva despre reflectare ca fenomen universal. În acest sens, cu gândul de a valorifica şi în ţară ceea ce mi se părea mai important în teza de doctorat, am scris în „Studia" – revista Universităţii – articolul „Hegel şi specificul mişcării de reflectare" (1965). Cum nu eram destul de sigur că l-am înţeles bine pe Hegel, citindu-l în ruseşte, m-am adresat prof. D.D. Roşca, care auzisem că avea deja tradusă în româneşte „Stiinţa logicii", principala lucrare a lui Hegel. I-am spus că mă preocupă ideile lui Hegel despre reflectare şi că aş dori o mai largă şi consistentă valorificare a lor în peisajul gândirii filozofice de la noi. Încântat de idee, mi-a spus că traducerea lucrării mai sus citate se află sub tipar, dar ca eu să pot lucra până apare cartea, el îmi pune la dispoziţie manuscrisele sale. Aşa am şi făcut. Din această mai bună şi mai consistentă apropiere de textul hegelian, a ieşit studiul „Hegel şi problema reflectării". După ce l-am scris şi l-am bătut la maşină, i l-am dat profesorului D.D. Roşca să-l citească. L-am primit înapoi cu laude şi cu multe Nota bene pe margine.

Mi-a spus că neapărat să-l trimit la revista de filozofie. Articolul – vreo 15 pag.- a apărut în nr. 9 al acestei reviste în 1966. El a fost reluat şi în volumul „Teme hegeliene", Ed. Dacia, 1982.

Nu erau multe idei țâșnite din capul meu; erau în esență idei hegeliene. Ceea ce am făcut eu, era doar încercarea de-a valorifica din perspectivă materialistă aceste idei.

În rezumat, despre ce era vorba. Hegel zicea că Ideea absolută – ca entitate existențială primordială şi fundamentală – realizează în evoluția ei dialectică, două genuri de mişcare. În cazul mişcării denumite de el „existențială", ceva produce realmente un altceva. Ar fi vorba, în acest caz, de relațiile de cauzare sau cauzalitate, de relațiile în care un sistem sau un fenomen face să apară şi să fie un alt sistem sau un alt fenomen. Schematic ar fi: A îl produce pe B, îl generează, îl „aruncă" în timp şi spațiu. În cazul celui de al doilea gen, denumit „mişcare de reflectare", avem de a face cu un alt fel de produse, cu produse de relație. În acest caz, ceva are sens şi valoare nu prin ceea ce este, ci prin ceea ce conține despre un altul. În produsele de gen reflectare, un ceva îşi prelungeşte existența în altceva, într-un altul ca „altul său", cum scrie Hegel. Dacă simbolizăm această relație din nou prin A şi B, atunci zicem despre B că este reflectare a lui A numai dacă şi numai în măsura în care acest B este A, este transfigurarea în zonele propriei sale existențe a existenței lui A. În acest caz, A nu mai este A pentru că este B, iar B nu este de fapt B, pentru că este A, pentru că îl poartă în propriul său „pântece", în propriul său timp şi spațiu pe A. Relația de reflectare este deci o relație de tipul „ceva în altceva".

Să încerc să-ți dau un exemplu. Să presupunem că undeva sub pământ se află o urmă paleontologică, un schelet de dinozaur. Acest schelet este un produs de reflectare, este un ceva în care s-a prelungit o realitate de mult dispărută. Scheletul în cauză este un fel de B, potrivit simbolizării noastre, iar lumea speciei de dinozaur ar avea locul şi rolul lui A. În spațiul scheletului se ascunde ceva, zace ceva, zace parcă o realitate care a fost şi este mult dincolo de ceea ce este scheletul în sine.

Ți-am construit acest exemplu, deoarece ştiu cât de mult te fascina lumea dinozaurilor pe când aveai 7-8 anişori. Pe marginea lui îți poți şi tu imagina multe alte exemple. Îți poți imagina şi poți înțelege ce sunt reflectările în oglindă, ce este reflectarea dintr-o fotografie, ce sunt reflectările din capul nostru. În acest ultim caz, lucrurile se complică foarte mult, dar nu despre aceste complicări poate fi vorba acum.

Să-ți scriu mai bine că după ce m-am cam lămurit cu reflectarea, m-am apucat să caut raporturile acesteia cu informația. O anume aluzie la aceste raporturi făcusem eu şi în teza de doctorat. Între timp analiza

acestor raporturi devenise o preocupare curentă în paginile literaturii filozofice marxiste.

Unii autori afirmau că informația şi reflectarea se identifică, că ele nu sunt decât două nume ale uneia şi aceleiaşi realități. Alții considerau că, dimpotrivă, ele ar fi realități strict independente, realități care n-ar prea avea nimic de a face una cu alta. În capul meu nu prea puteam semna sub nici unul din aceste două puncte de vedere. Mă gândeam că fără a fi acelaşi lucru, reflectarea şi informația trebuie să fie pe undeva într-o legătură strânsă, organică. Problema care se punea era aceea de a surprinde cam pe unde şi cam cum se instituie această legătură.

Tot bătându-mi capul cu aceste două întrebări, m-am gândit că pe undeva, în lanțul unui proces de reflectare, trebuie să fi apărut, şi trebuie mereu să apară, o verigă care să complice lucrurile. M-am gândit că dacă un produs de gen reflectare conține în sine „pe un altul", atunci acest produs poate furniza o anume informație despre acel „altul", adică despre acel ceva reflectat în reflectarea dată. Dacă B îl reflectă pe A, atunci B devine purtător de informație despre A. Dar reflectarea din produsul de reflectare denumit B este doar o informație potențială, doar un ceva de ordinul posibilului. Saltul de la ceva care poate fi dar încă nu este, la ceva care să fie efectiv, să fie de fapt, nu se face printr-o simplă înlănțuire de simple reflectări. Pentru realizarea unui asemenea salt trebuie ca undeva şi cândva să intre în joc un sistem C, un sistem capabil să reflecte reflectarea din B şi prin aceasta să se raporteze informațional la ceea ce este A, adică la ceea ce este obiectul reflectării. Prin procese de reflectare a reflectării, sistemul C face ca informația să se nască, face ca ea să fie; el este acela care operează în fapt convertirea unei reflectări în informație.

Schema unei asemenea convertiri ar fi:

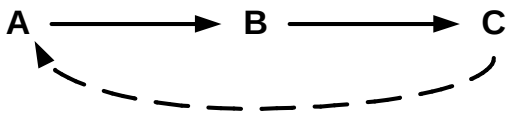

În alți termeni am avea:

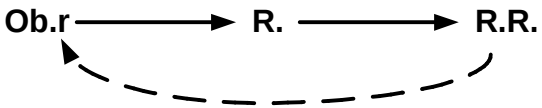

După o așa rezumare a ideilor, hai să recurgem și la câteva exemple.

Hai să revenim la exemplul cu scheletul de dinozaur. Să zicem că un paleontolog norocos a descoperit scheletul; a explodat de bucurie și s-a apucat de lucru. Am zis mai sus că scheletul joacă rolul unui sistem B, a unui R, în lumina celei de a doua scheme. Paleontologul realizează rolurile sistemului C, adică operează reflectarea reflectării din piesele scheletului și ajunge informațional la obiectul reflectării, adică la morfologia și fiziologia speciei de mult dispărute. Dacă este vorba de o specie nouă, paleontologul nostru a făcut o descoperire senzațională.

Să mai zicem, într-un alt exemplu, că un animal flămând își caută hrană. În mediul în care se mișcă există în aer ceva particule odorifice. Prin prezența lor, acestea reflectă faptul că pe undeva pe aproape ar exista o sursă de hrană. Animalul adulmecă aceste particule – operează deci o reflectare a reflectării – și își asigură la modul efectiv informația necesară orientării sale spre hrană.

Și tu, când stai dimineața în fața oglinzii, reflectezi reflectarea din oglindă și te informezi cu privire la starea figurii tale.

Pentru a putea juca rolul unui sistem C, pentru a putea opera convertiri ale reflectării în informație, trebuie să fii înzestrat cu mecanismele necesare unei asemenea convertiri. Clișeele unei tomografii computerizate numai în mâinile lui mami se pot decodifica, numai pe ea această decodificare o conduce dincolo de clișee la tumora din capul celui suferind. Tu sau eu nu avem pregătirea necesară pentru a reflecta reflectarea așezată în petele colorate sau necolorate ale tomografiei, noi nu putem ajunge la boala celui în cauză.

După părerea mea, sunt sisteme capabile să opereze reflectări ale reflectării și prin aceasta să producă informație, în sensul propriu al cuvântului, numai sistemele viului și socio-umanului. Numai ele au nevoie de alegeri între alternative de conduită, numai ele angajează manifestări informaționale ca și condiție sine qua non a vieții și supraviețuirii lor.

Ideile rezumate mai sus şi-au găsit o prezentare mai largă în articolul „Informația ca reflectare a reflectării”, Revista de filozofie, 3, 1971.

Poate este cazul să-ți spun, fără a mă lua drept lăudăros, că formularea ideii de reflectare a reflectării reprezintă cea mai personală realizare a bunicului tău în planul discuțiilor despre informație. Această idee, aşezată în expresia simbolică „R.R.”, nu am luat-o de la nimeni, n-am găsit-o niciunde în paginile literaturii citite. Îmi aparține şi încercarea de a conecta condiția metareflectării cu condițiile procesului de semioză şi apoi cu cele ale comunicării. Pe baza acestei conectări m-am apropiat de propria mea opinie cu privire la ceea ce ar fi informația ca informație. Şi anume:

Informația este acea realitate care, pe fondul mişcării de reflectare, se naşte în contextele situației semiotice şi devine conținut şi esență a oricărei comunicări.

După această definiție, destul de explicită în paginile de mai sus, te vei putea întreba: Şi ce-i cu ea, măi bunicule? La ce-ar putea fi ea bună? Nu cumva tu n-ai făcut decât o nouă definiție alături de multe altele existente în literatură? Oare s-a meritat efortul? Poate ea deveni cât de cât operantă în mintea acelora care se ocupă de tehnicile transmiterii şi prelucrării de informație? L-ar putea ea oare ajuta pe tati, care se ocupă de bazele matematice ale informaticii, să facă scheme informaționale mai bune şi mai performante?

Dragă copile, dacă rămânem la exigența unor utilizări strict practice, atunci s-ar putea zice că valoarea acestei definiții este nulă sau aproape nulă. Dacă ea poate avea vreun rol, atunci acesta se poate etala numai în plan teoretic, numai în zona în care un specialist în domeniu vrea să aibă o ideea mai largă şi mai clară despre specificul zonei de realitate în care îşi înscrie activitatea. Ar fi vorba despre o anume concepție despre domeniul preocupărilor sale. Dar, exigența unei asemenea concepții nu este strict necesară. Specialistul poate foarte bine „lucra” şi cu o noțiune mai vagă, cu una care se poate naşte spontan în capul său, ba chiar cu una care să nu depăşească ceea ce se întâmplă, ca regulă, la un ghişeu de informații.

Dintr-o perspectivă mai exigentă însă, orice specialist, dacă vrea să nu fie doar un „meseriaş”, e bine dacă are în minte o noțiune mai elaborată despre planul de bază al activității sale.

Din optica raporturilor definiției mele cu alte definiții, ți-aș putea scrie că formularea mea mi se pare destul de largă și destul de îngustă; destul de largă pentru a putea viza toate genurile producerii și manipulării de informație – genetică, psihică, cunoaștere, cultură – și destul de îngustă pentru a nu permite reducerea informației la ceea ce ar fi în lume substanță și/sau energie, ori caracteristici generale ale acestora. Sunt definiții care identifică informația cu „diversitatea", cu „forma", cu „nedeterminarea" în sine, cu „probabilitatea" în sine etc. Definiția mea nu permite asemenea identificări. Ea nu permite, după cum ți-ai putut da seama, nici măcar identificarea cu reflectarea; legându-se organic de filonul universal al mișcării de reflectare, informația se și detașează de el.

Ideea de informație, așa cum a fost ea conturată mai sus, devine mai ușor de mânuit în zonele discursului filozofic. Orice noțiune științifică de mare însemnătate cognitivă –gândește-te la noțiunile de substanță, de energie, evoluție, entropie etc. – aduce cu sine anumite provocări filozofice. De la această regulă generală nu face excepție nici noțiunea de informație, ca noțiune centrală a gândirii cibernetice. Deschiderile ei filozofice sunt multiple și de interes. Ele vizează, prin excelență, probleme care privesc natura și evoluția vieții, conținutul și istoria fenomenelor conștiinței, natura și valoarea produselor cunoașterii și nu în ultimul rând analiza domeniilor culturii. Nu prea văd, de pildă, cum s-ar putea discuta astăzi, într-o manieră mai contemporană, despre conceptul central al oricărei teorii a cunoașterii – conceptul de adevăr – fără a-l raporta, cât de cât, la noțiunea de informație.

În acest sens te-aș putea trimite, dragă copile, la cele două subcapitole scrise pentru volumul Teoria cunoașterii științifice, Ed. Academiei, 1982 – Cunoaștere și informație și Produsele cunoașterii – negentropie potențială. Volumul abia amintit a fost onorat cu Premiul Academiei pentru cartea de filozofie apărută în 1982.

Dacă închei cu motivarea definiției de mai sus, ți-aș putea aduce în discuție câte ceva despre raporturile dintre informație și redundanță. De această tematică m-am apropiat printr-o împrejurare foarte concretă. Noi cei care lucram în învățământul superior la așa-numitele științe sociale – filozofie, economie politică și socialism științific – eram adunați, în fiecare început de septembrie, la București pentru a fi „școliți". Persoane cu funcții înalte în aparatul de partid și de stat ne țineau fel de fel de conferințe. La câteva din ele ne-a vorbit chiar Ceaușescu.

Nouă ne plăceau aceste deplasări, le şi ziceam „sărbătorile de toamnă”. Ne vedeam cu colegii şi colegele din alte centre universitare, ne făceam prietenii, ne vizitam pe acasă, mai fugeam la câte un spectacol etc. Dacă ne duceam cu autocarul spre Bucureşti, ne mai opream pe la Poiana Braşov, mai făceam câte o seară la Hanul Haiducilor, seară cu mămăliguță, sarmale, muzică, dans etc.

La una din aceste deplasări, zise de instruire, a apărut un tovarăş Pană. Debita nişte naivități ideologice de parcă noi eram nişte analfabeți, dacă nu chiar nişte idioți. Bineînțeles că m-am înfuriat. Am lăsat dracului toată instruirea şi m-am apucat de scris. Mi se părea că toată „şcolirea” noastră era prea plină de redundanță, de repetiții inutile, de idei care erau deja de ani de zile în capetele noastre. Eram doar cadre universitare şi nu trebuia să fim supuşi unui proces de alfabetizare. Scriind şi transcriind, când am ajuns acasă aveam deja pus în paginuțe articolul despre „Plusul de informație”, articol care, după câteva zile, era în paginile revistei „Tribuna” (Nr. 13/1969).

După ce am văzut că articolul s-a bucurat de o bună trecere – unii din colegi strigau după mine „măi redundanță” – m-am gândit că ideile lui ar trebui reluate şi dezvoltate. În acest sens, prima grijă a fost să garnisesc articolul cu aparatul matematic necesar, aparat pe care îl aveam la îndemână din teoria matematică a informației. Noțiunea de redundanță şi este, de fapt, un produs al acestei teorii. Încă Shannon arăta, că din perspectivă statistică, există un raport de mai mic al entropiilor reale sau „relative”, cum zicea el, față de cazul lor maxim.

Dincolo de posibile artificii de calcul, să reținem faptul esențial. Redundanța, în sens statistic se naşte prin repetiția semnelor unei comunicări, repetiții necesare şi nenecesare. Repetițiile necesare se impun în virtutea unor coerențe de limbaj; ele condiționează comunicarea. Sub regula probabilităților egale nu putem trimite nici cea mai simplă sau mai banală telegramă. Repetițiile nenecesare sunt locuri neinformative, sunt momente cu redundanță de 100%. Dacă într-o expunere auzi la fiecare două, trei cuvinte câte un ă prelungit, aceste ă-uri sunt nule sub raport informativ. Ele „mănâncă” inutil din spațiul şi timpul comunicării, ele produc redundanță supărătoare. Chiar sub raport statistic, cerința plusului de informație devine cerința eliminării acelor momente sau locuri ale unui proces comunicațional în care redundanța este sau se apropie de 100% şi, drept consecință, informația este sau se apropie de zero.

Prin analogie cu ceea ce se întâmplă în plan statistic, am pus în mişcare noţiunile de redundanţă semantică şi pragmatică.

Redundanța semantică apare ca repetiție în relația semnelor cu obiectul lor. Dacă într-o comunicare ştiinţifică se vorbeşte de descoperiri deja descoperite, atunci această comunicare cu greu poate fi considerată a fi ceea ce pretinde că este.

Din punctul de vedere al acestui gen de redundanţă, multe forme ale producerii şi vehiculării de informație nu se justifică. Nu se justifică, de pildă, babilonia lingvistică. Limbile pământului n-au înmulţit decât câmpul de semne al raportării umane la lumea care, cel puţin ca natură, este aceeaşi pentru toţi. Soarele este unul, atunci de ce s-au inventat zeci de cuvinte pentru a-l denota?

Redundanța pragmatică se naşte într-un alt sistem de raporturi, raporturile semnelor cu destinatarii lor. O lecție, o expunere, un articol etc. devin redundante dacă ele nu vizează sau nu acoperă zone ale curiozității neîmplinite. Unor asemenea modalități de vehiculare de informație nu li se cere neaparat să fie neredundante semantic, ci neredundante doar din punctul de vedere al aşteptărilor destinatarilor. Şi din acest punct de vedere un anume coeficient de repetiție devine necesar, devine condiție a asimilării de cunoştinţe, de idei. Dincolo de un anume coeficient, redundanța pragmatică duce la refuzul expunerii, la plictiseala lecturii, la inutilitatea comunicării.

În final şi în rezumat ți-aş scrie că redundanța, după cum ai putut uşor observa, se află în raporturi complicate cu informația. În anumite limite, ea se îngemănează organic cu aceasta, o condiționează, o face să fie, dincolo de aceste limite, ea este în opoziție cu informația, o diminuează, dacă nu cumva o face nulă. Principiul redundanței este, în cele din urmă, principiul eficienței ori neeficienței, cum vrei să-i zici,în toate zonele producerii şi vehiculării de informație.

Mai multe despre complexitatea acestor raporturi poți afla din articolul „Formele redundanței şi principiul plusului de informație” din Revista de filozofie, nr. 9 din 1971. Şi astăzi sunt mândru de paginile acestui articol, şi astăzi aş putea semna sub toate afirmațiile lui.

În România, după ce Ceauşescu ne-a permis să cântăm „Deşteaptă-te române!” şi să jucăm la 24 Ianuarie „Hora Unirii” – multă vreme aceste lucruri erau interzise şi pentru ele puteai face puşcărie – au apărut nişte „români verzi”, cum ar zice Caragiale, români care au ajuns

să afirme că nu americanul N. Wiener a pus în mişcare ideile gândirii cibernetice, ci românul Şt. Odobleja.

Acesta era încă în viaţă. Încurajat, probabil, de „românii verzi", într-un interviu, Odobleja lăsa să se înţeleagă că N. Wiener s-ar fi inspirat masiv din lucrarea lui „Psihologia consonantistă", lucrare publicată în 1938, cu zece ani înaintea „Ciberneticii" lui Wiener. Cei de la revista „Flacăra" erau cei mai îndrăgostiţi de Odobleja şi de ideile lui. Articole peste articole îl elogiau pe Odobleja şi îl acuzau pe Wiener de plagiat, adică de hoţ de idei. Eu, care citisem lucrările lui Wiener şi care eram convins de onestitatea lui intelectuală, m-am cam înfuriat. În articole de presă şi emisiuni la radio am luat atitudine în favoarea lui Wiener. Am trimis chiar la Flacăra un articolaş de câteva pagini din care mi-au publicat doar câteva rânduri. Din nou m-am înfuriat. M-am gândit că poate n-am fost destul de convingător. Am recitit lucrarea lui Odobleja cu gândul de a pune alături şi în opoziţie ideile lui despre consonanţă cu ideile lui Wiener despre informaţie. Aşa am ajuns la paginile articolului „Consonanţă şi informaţie" din Revista de filozofie, nr. 1, 1986.

Urmărind aproape pas cu pas ideile celor doi, afirmam că în noţiunea odoblejiană de „consonanţă" nu se regăsesc ideile lui N. Wiener despre informaţie şi drept urmare sunt nefondate şi nedrepte pretenţiile acelora care vor să-l detroneze pe Wiener de pe postamentul de fondator al gândirii cibernetice şi să-l aşeze acolo pe Şt. Odobleja. Fără ideea de informaţie nu există gândire cibernetică; aceasta este ideea definitorie, ea este esenţială şi centrală într-un asemenea mod de a gândi.

Îi recunoşteam lui Odobleja meritul de a fi încercat să „scoată" Psihologia de sub cupola unor viziuni idealiste şi chiar spiritualiste şi s-o apropie de poziţii de gândire mai apropiate de spiritul ştiinţific al vremii. Pe atunci era la mare modă conceptul de energie; „consonanţa" face parte din arsenalul noţional care gravitează în jurul acestuia. Sub raport filozofic, consonantismul poate fi considerat ca fiind un gen de energetism şi nu de cibernetism, dacă un asemenea termen nu supără. În opera lui N. Wiener funcţionează la modul explicit principiul triadei – substanţă, energie, informaţie – pe când la Odobleja nu poate fi vorba de aşa ceva.

Îi recunoşteam, de asemenea, trimiterile exprese la „legea retroacţiunii", lege care într-adevăr poate fi pusă într-o anumită legătură cu ideea „conexiunii inverse". Numai că nici aici, simpla „retroacţiune" nu este încă conexiunea inversă. Aceasta presupune momentele „reinfor-

mării” de la efector, presupune „controlul” şi „comanda” corectării acţiunilor acestuia. Noţiunile de „comandă” şi „control” nu se găsesc în cartea lui Odobleja, pe când la Wiener ele sunt angajate în chiar subtitlul lucrării sale.

Cu ideile schiţate mai sus, articolul meu ajunge la redacţia Revistei de filozofie. Zace în redacţie vreo trei ani. M-am gândit că din nou n-am fost destul de convingător în apărarea lui N. Wiener. Într-o dimineaţă, m-am întâlnit cu colegul Toma care-mi zice: „Ionică, felicitări, ţi-am citit articolul despre consonanţă şi informaţie”. „Dar ce, a apărut? îi răspund, eu am şi uitat de el”. În aceeaşi zi, fac un telefon la redacţie şi îl întreb pe Cheţan – el era pe atunci redactorul şef – cum se face că după atâta vreme, s-au gândit să mă publice. Cheţan îmi spune: „Tovarăşe Irimie, noi am fost de la bun început de acord cu poziţia dumitale, dar acum trei ani atmosfera era prea încărcată de Odobleja ca să putem ieşi pe piaţă cu un asemenea articol. Acum, după ce atmosfera s-a mai potolit, am putut să te publicăm. Felicitări pentru poziţie şi pentru consecvenţa cu care ţi-ai apărat-o. Şi aşa s-a încheiat povestea cu consonanţa.

Pe alte teme ale activităţii zise ştiinţifice ţi-aş putea povesti multe alte poveşti. Despre teme precum înstrăinarea, dialectica involuţiei, „cutia neagră” poate altă dată, în alte contexte. Deocamdată să trec la alt capitol de viaţă.

x

x x

Pe vremurile noastre, dragă Sergiu, lumea era aşa făcută că pe lângă profesie şi cultură cam trebuia să faci şi un pic de *politică*, să faci câte ceva şi pentru problemele cetăţii.

După întoarcerea de la Moscova, o bună bucată de vreme, aceste probleme m-au cam lăsat în pace. Nimeni nu m-a prea băgat în seamă; îmi vedeam de cursuri şi seminarii, mă gândeam la păginuţele ce urma să le scriu.

După un timp însă, zilele mele de linişte politică s-au cam terminat. După vreo doi ani, cei din jur s-au gândit că aş fi bun şi pentru ceva corvoadă de acest gen. Am fost ales în Comitetul de partid al Facultăţii. Mi s-a dat în grijă munca de propagandă. Nu era mare problemă; în facultate mă descurcam fără prea mari eforturi.

Cam în aceeaşi perioadă m-au pus păcatele să scriu câteva articolaşe prin Făclia – ziarul clujean din acea perioadă. După un număr

de colaborări, am fost chemat la redacţia ziarului cu întrebarea dacă nu cumva aş accepta o jumătate de normă ca şi colaborator extern, normă în care urma să mă ocup doar de relatarea în presă a manifestărilor ştiinţifice ale Clujului acelei perioade. Am acceptat. Banii care îi primeam pentru angajare şi pentru fiecare articolaş erau destul de frumoşi. În afară de bani, era destul de interesant să iei legătura cu aproape toată crema vieţii ştiinţifice a Clujului şi nu numai – Acad. C. Moisil, Acad. R. Ripan, Acad. T.Popoviciu, Acad.C. Daicoviciu, Prof. Al. Roşca, Prof. I. Ursu etc. etc.

Cred că această activitate publicistică m-a aruncat în atenţia celor de la Municipiul şi Judeţeana de partid, cred că datorită ei m-am trezit chemat la tov. Bucşe Remus – secretarul Comitetului Municipal de partid – şi întrebat cam ce aş zice despre munca de secretar de partid pe Universitate. În sinea mea am fost cam surprins şi cam speriat. Numai la aşa ceva nu mă gândeam. I-am spus că nu-mi doresc o asemenea sarcină, că n-am suficientă experienţă pentru un asemenea post, că accept, dacă trebuie, să fiu în Comitet, chiar în Birou, dar nu ca secretar. Nici vorbă, Bucşe îmi spune că toate aprobările sunt deja date, că peste două zile, la Adunarea de alegeri, să fiu pregătit pentru ce mă aşteaptă. Când m-am dus acasă şi i-am spus Micăi de ce am fost chemat la Bucşe, Anca, trăgând cu urechea la discuţie, ne-a întrebat cam ce este cu sarcina aceasta care vor să mi-o pună pe umeri. Mica i-a spus cam despre ce ar fi vorba, iar mama ta, ca să ne arate că a înţeles, ne-a zis: „Adică tata va fi Ceauşescu Universităţii". Noi am râs de concluzia ei şi am lăsat-o să se ducă la joacă.

Nu mi-a fost deloc uşor să fiu „Ceauşescu Universităţii". Organizaţia pe care trebuia s-o conduc era a doua ca mărime în Cluj; avea câteva sute bune de membri şi o mulţime de organizaţii de bază. Aveam zilnic şedinţe peste şedinţe: permanenţe săptămânale la Municipiu şi Centrul Universitar, prezenţe obligatorii la şedinţele de Senat şi de Birou de Senat, participări la Adunările generale ale organizaţiilor de bază etc. etc. În această perioadă de sute de ori m-am gândit la vorba lui Maiakovschi – un poet sovietic -: Doamne, când vom ţine o şedinţă prin care să desfiinţăm toate şedinţele?"

Munca cea mai de conţinut şi mai de folos era aceea legată de colaborarea cu Rectoratul – Rector, prorectori. Am avut noroc de doi Rectori cu care m-am înţeles foarte bine – C. Daicoviciu şi Şt. Pascu. Cu primul colaborarea a fost foarte scurtă; am primit sarcina acum în

discuție, chiar în perioada schimbării garniturii la Rectorat. Cu toate acestea, relațiile bune cu Daicoviciu au continuat și după plecarea lui de la Rectorat. Pentru că veni vorba, lasă-mă să-ți spun două, trei cuvinte despre acest academician. Era o adevărată figură, „figură" în sensul pozitiv al cuvântului. Era nu numai un mare și binecunoscut istoric, dar era și o personalitate puternică. Mereu era ca un vulcan. Oricând era dispus să facă o faptă bună și oricând era deschis la o glumă savuroasă. Ca să-ți dai cât de cât seama de această ultimă latură a personalității lui, să-ți spun doar că într-o ședință de Senat se discuta aprins despre doi studenți care nu știu ce-au făcut cu o fată. În timp ce R. Bucșe – secretarul de partid de la Municipiu – tuna și fulgera împotriva studenților și cerea exmatricularea lor din Universitate, Daicoviciu intervine și zice: „Măi Bucșe mă', Măi Bucșe mă', păi dacă tu erai pe la Viena în vremea studenției mele, tu mă exmatriculai tot a doua zi". Toată lumea a râs, ședința s-a relaxat, iar studenții au rămas pe mai departe studenți.

Ca Rector, dragă copile, aș îndrăzni să afirm că nici un altul n-a făcut pentru viața universitară clujeană ceea ce a făcut Daicoviciu. A avut un rol deosebit în unificarea celor două Universități – „V. Babeș", de Limba română și „J. Bolyai", de Limbă maghiară – într-o Universitate comună „Babeș-Bolyai"; mare eveniment și mare realizare în evoluția Clujului universitar. Lui Daicoviciu i se datorează Casa de Cultură a Studenților, Complexul studențesc Hașdeu, precum și cele zece blocuri de locuit pentru cadrele didactice universitare. Lui i se datorează în sensul că el a obținut de la Gh.Gh. Dej promisiunea fondurilor necesare unor asemenea realizări. Cât privește blocurile mai sus amintite, să-ți mai spun că în unul din ele a copilărit tati, iar în altul mami; în acesta din urmă ai făcut și tu, la propriu, primii pași ai vieții tale.

Aducerile aminte legate de bătrânul Daicoviciu sunt așezate în multe pagini ale memoriei mele. Dacă le-aș rezuma aș spune că, după părerea mea, Daicoviciu a fost cea mai complexă și mai influentă personalitate a Clujului anilor '60-'70. Nu știu ce reproșuri i se aduc pentru perioadele de început ale carierei sale, nu știu de ce nu s-a înțeles cu Acad. Prodan – un alt mare istoric al acelor vremuri – și chiar cu Pascu. În orice caz, eu i-am păstrat o amintire frumoasă și plină de considerație. De multe ori, când lua cina la Casa Universitarilor și se întâmpla să trec și eu pe acolo, mă chema la masa lui, mă întreba dacă nu cumva am auzit vreun banc nou, mă cinstea cu o berică, trăncăneam de una, de alta, iar în final mă ducea acasă cu mașina rectoratului.

Ultima lui ieşire în public a fost ca răspuns la invitaţia pe care i-a făcut-o mami – pe atunci mare conducătoare de pionieri – de-a vorbi pe o temă de istorie elevilor de la Şcoala generală nr. 4. După această ieşire în public, la două, trei zile s-a stins din viaţă, în trenul care venea de la Bucureşti la Cluj.

Dacă ar fi să aşez alături de Daicoviciu un alt nume de personalitate universitară complexă, l-aş alege pe Octavian Fodor – mulţi ani Rector la I.M.F. L-am cunoscut doar la câteva şedinţe comune, Rectori şi secretari de partid. Mi-a inspirat însă multă stimă şi consideraţie. Pascu îmi spunea că mereu i se plângea, că el nu se prea poate înţelege cu secretarul lui, că acesta mai credea şi prin anii '70 că lupta de clasă se mai poate duce ca pe vremea studenţiei lui, vremea anilor '50. Simţind că am o anumită trecere în ochii lui, i-am solicitat o consultaţie pentru „mumiţa". După consultaţie, muma mi-a zis: „Vai, ce om scump, măi copile! Cu oameni ca el ar trebui să se semene pământul". Ce simplu şi ce frumos! Dacă poţi primi de la cineva aşa frumoasă şi sinceră apreciere, parcă poţi zice că n-ai trăit chiar pe degeaba. Cu toate acestea, Octavian Fodor a avut şi destui duşmani. S-a stins prea devreme din cauza unui cancer la gât. După cum vezi, cancerul nici pe doctorii mari nu-i iartă.

În cele de mai sus am pomenit de câteva ori de Ştefan Pascu. Acesta a fost Rectorul cu care de fapt am colaborat în toată perioada mandatului meu de „Ceauşescul Universităţii". Era şi el un cunoscut şi bine recunoscut istoric. S-a ocupat de istoria Transilvaniei – perioada ei medievală.

Studenţii îi apreciau competenţa profesională şi prelegerile de la catedră. Mica i-a fost studentă şi vorbea frumos despre profesorul ei Pascu.

Eu l-am cunoscut fiind încă la Moscova. El a fost trimis la sovietici să vadă şi să corecteze spusele acestora despre România din aşa-zisa „Istorie a popoarelor", vreo zece volume. El scria, eu îi dădeam paginile la tradus şi apoi i le duceam înapoi la hotel. Ţin minte că m-am plimbat cu el de câteva ori pe ulicele Moscovei, ba l-am ajutat chiar să-i cumpere fiicei lui un casetofon stereofonic. Ţin minte că nu i-au ajuns banii şi l-am împrumutat cu câteva ruble.

Când ne-am întâlnit la Rectorat pe poziţii de lideri ai Universităţii – el Rector, eu secretar de partid – ne-am considerat de la bun început cunoştinţe bune şi siguri de o bună colaborare.

Ca om, Pascu era aproape de nebăgat în seamă. Spre deosebire de Daicoviciu care umplea tot spaţiul fizic şi social pe acolo pe unde umbla, Pascu purta cu el o personalitate mai discretă. Prin chiar structurile

lui definitorii, nu putea fi pe niciunde o prezenţă zgomotoasă. Ardelean la pas şi la vorbă, era mereu identic cu el însuşi. Nu l-am auzit niciodată ridicând tonul, nu l-am văzut niciodată ieşind din ritmul lui de viaţă şi din stilul lui de gândire. Nu era deloc un tribun, dar îi plăcea să iasă în public. Cuvântările lui erau de regulă lungi şi dacă nu te uitai la conţinut îţi venea să te gândeşti la pijama. Era un universitar teribil de harnic. În zilele în care nu era plecat prin ţară sau prin lume, la ore cam fixe, apărea la Institut – acolo îşi avea cabinetul de lucru – la ore şi mai fixe venea la rectorat, de unde pe la 3-4 urca domol poala Feleacului spre casă. După masă, pe la 5-6, era din nou la Institut până spre 9-10 seara. De multe ori drumurile spre casă ni se încrucişau şi, adeseori, făceam un pic de cale întoarsă şi-l însoţeam o bună bucată de drum.

Eu m-am înţeles bine cu el ca Rector. Ne apreciam reciproc, zic eu, şi cădeam uşor de acord atunci când trebuia să hotărâm ceva împreună. Acţiunile mele ca secretar de partid au crescut foarte mult în ochii lui după ce l-am criticat deschis pe Demeter Janos. Acesta nu prea făcea nimic în calitatea lui de prorector; venea doar din când în când la unele şedinţe de Birou de Senat şi venea, bineînţeles, la încasarea indemnizaţiei. Cred că îşi baza toată această atitudine pe faptul că era ilegalist şi că avea la partid spatele foarte, foarte bine acoperit. Eram sigur că Pascu nu se va lega niciodată de el. Într-o bună zi, la una din şedinţele de Birou de Senat, Demeter trebuia să relateze ceva despre o situaţie la care trebuia să fie prezent şi care intra în sfera lui de atribuţiuni. Ne spune senin că el nu are ce relata pentru că nu s-a putut duce la locul cu pricina. Atunci m-am cam înfuriat şi i-am spus verde în faţă, cum se zice, că aşa nu se mai poate, că problemele de care trebuie să se ocupe rămân mereu descoperite, că..., că lasă impresia că nu-l interesează decât indemnizaţia. Când a auzit că fac aluzie la indemnizaţie, s-a înroşit ca un rac şi, lăsând să se înţeleagă că el nu are la ce să se justifice în faţa unui puţulachis de Irimie, a zis că el va vorbi doar cu tov. Rector despre activitatea lui. Pascu, pentru a nu lăsa ca discuţia să se aprindă şi mai tare, pe un ton de aplanare oarecum a conflictului, a zis şi el că într-adevăr fiecare trebuie să ne onorăm sarcinile, dacă vrem ca treburile Universităţii să meargă cum trebuie. Cu aceasta discuţia s-a încheiat, iar la despărţire m-a bătut aprobator pe umăr.

Ulterior, lucrurile cu Demeter au mers când mai bine, când mai rău, până când într-o bună zi ne-am trezit cu Pall Arpad pe postul cu

pricina – matematician şi astronom. Cu Pall, toată colaborarea româno-maghiară de la nivelul Biroului Senatului a luat o altă înfăţişare.

În perioada celor doi ani de colaborare aproape zilnică cu Pascu, o singură dată ne-am găsit pe poziţii diferite. Într-o bună zi, fiind la judeţeana de partid, la tov. Duca cu nu mai ştiu ce probleme, către sfârşitul întâlnirii, tam-nesam, Pascu spune că el mai are o problemă, că el s-a gândit să discutăm, dacă nu acum, atunci altădată, ce şi cum să facem „să-i acordăm tov. Ceauşescu titlul de doctor în ştiinţe", să vedem dacă în „ştiinţe politice" sau „economice". Eu, când am auzit de o asemenea propunere, n-am zis, în modul cel mai spontan posibil, decât atât: „dar cum? dar de ce?" „Eu cred c-ar fi mai bine să-i lăsăm pe bucureşteni să-şi bată capul cu aşa ceva". Duca s-a prins că nu ne-am pus de acord şi a intervenit zicând că într-adevăr poate ar fi mai bine să nu ne complicăm cu o asemenea problemă. Pascu n-a mai zis nimic, iar, la ieşire, fără nici o altă discuţie, ne-am despărţit amical, ca de obicei. Iniţiativa lui m-a surprins de-a binelea, m-a surprins cu atât mai mult cu cât putea şti şi el că o asemenea propunere nu putea avea nici o şansă în faţa lui Duca; Duca şi Ceauşescu nu se uitau cu ochi prea buni unul la altul. După câtva timp, Duca a şi fost „avansat" la Bucureşti şi pus să se ocupe de Sindicate sau de Cooperaţie, nu mai ştiu prea bine.

Această mică dar sensibilă disensiune de opinii n-a avut nici un fel de consecinţe ulterioare; ea a murit de fapt exact atunci când şi exact acolo unde s-a şi născut. Nici Pascu şi nici eu n-am mai pomenit niciodată de propunerea cu pricina. Colaborarea noastră a mers fără probleme până la terminarea mandatului meu, iar bunele noastre relaţii au continuat până la plecarea mea spre München. Am auzit că după '89 a fost destul de mult pus la periferie şi că a murit destul de părăsit de lume.

Dacă pe orizontală, principala mea săgeată de colaborare era spre rectorat, pe verticală, săgeata ducea, în jos, spre secretarii celor 10-11 organizaţii de bază, iar în sus spre Centrul universitar, Municipiu şi Judeţ. Cu secretarii se pare că n-am avut probleme deosebite; despre activitatea cu ei nu mi-a rămas aproape nimic în minte. Cât priveşte colaborarea cu Centrul Universitar, ştiu bine că această colaborare se numea Drondoe Grigore, coleg de catedră şi, în prima fază a activităţii lui, asistent chiar pentru seminariile la care eu ţineam cursul. Am fost cu el şi coleg de doctorat, numai că el la Leningrad, acolo unde a terminat şi facultatea. În activitatea politică ne-am înţeles când mai bine, când mai rău. Când eram la primirea de sarcini şi mă vedea Drondoe că nu notez tot ce zice, mai în

glumă, mai în serios, mă apostrofa: „Scrie Ionică scrie! Scrie, că de aceea nu merg bine lucrurile la Universitate”. Eu ştiam că merg destul de bine, aşa că nu mă prea sinchiseam de apostrofările lui. Aş putea spune că nu am avut probleme cu el.

Ceva probleme care mi-au rămas în minte am avut cu Municipiul, adică cu tov. Bucşe. Îmi aduc aminte de două incidente dintre care cu unul din ele am ajuns până în faţa lui Duca – prim secretarul de la judeţ. Incidentul cu care am ajuns la Duca se leagă de o adunare generală de la Facultatea de Drept, adunare în care, potrivit indicaţiilor de la Municipiu, un student trebuia exclus din partid. Eu am orientat lucrurile în aşa fel încât în materialul Biroului să figureze propunerea de excludere. Adunarea generală însă nu s-a lăsat convinsă. După discuţii destul de aprinse, - eram şi eu de faţă, am luat şi cuvântul – excluderea nu s-a votat, s-a votat doar un vot de blam cu avertisment. Când aude Bucşe de o aşa „indisciplină de partid”, după o bodogăneală de toată frumuseţea îmi spune că trebuie refăcută şedinţa. Eu eram pentru respectarea voinţei adunării generale. El că refacem, eu că nu refacem. Hotărârea Adunării generale, ziceam eu, trebuie să fie suverană, aşa se zice în Statutul partidului. Nu ne-am putut înţelege şi atunci am cerut o înfăţişare la Judeţeană. Duca mi-a dat mie dreptate; zicea şi el că nu se poate trece chiar aşa de uşor peste voinţa unei adunări generale, că ce-ar mai rămâne atunci din aşa-zisa „democraţie internă de partid”.

Într-un alt caz, îmi aduc aminte că trebuiau prezentate în faţa Activului din Universitate – adică în faţa tuturor acelora care aveau cât de cât de a face cu ceva funcţii de conducere – „Tezele celui de al X-lea Congres al Partidului”. Materialul acestei prezentări era sarcina Secretarului. Scriu eu vreo 20-30 de păginuţe, mereu cu gândul la specificul muncii universitare. Le bat la maşină şi le trimit tov. Bucşe; se anunţase că vrea chiar el să vadă textul. Când m-am dus să-mi iau paginile, după două, trei fraze de apreciere, mă trezesc cu fel de fel de observaţii. Mi se cerea să introduc nişte fraze generale şi stereotipe şi din loc în loc să mă gândesc la ceva „angajamente concrete”. Am introdus eu nişte fraze că vom face şi vom drege, că ne vom mobiliza etc. dar tov. Bucşe voia ceva „concret”, ceva cu cifre, ceva de genul cu cât vor fi mai multe note de 9 şi 10, cu cât vor fi mai puţini corigenţi etc. Cum dracu să scriu aşa ceva? Am încercat eu să mă apăr cu ideea că în Universitate nu prea merg angajamente de genul celor din întreprinderi, dar degeaba. Când am văzut că discuţia se poate aprinde am invocat motivul că am curs şi că într-o

jumătate de oră trebuie să fiu la catedră. Am promis că iau cu mine observațiile și „o să văd ce pot face”.

La plecare, Bucșe mi-a spus că probabil va veni și el la ședință și că, după auzitele lui, din partea Comitetului Central al Partidului va veni tov. Totu. Îl cunoșteam pe Totu, știam că este profesor la Academia de Științe Economice și că nu este deloc o minte încuiată. Eram mai îngrijorat de prezența lui Bucșe decât de aceea a lui Totu.

Ajuns la Universitate, mă așez pe lucru; îmi recitesc textul și încerc să țin cont, în limitele posibilului și rezonabilului, de unele observații, fără însă a strica unitatea structurală și stilistică a materialului. N-am ajuns însă la niciun fel de „angajamente concrete”. Fie ce-o fi, mi-am zis; voi primi după ședință o mică săpuneală și gata.

După ce s-a terminat ședința, m-am îndreptat și eu spre grupul de „invitați”; erau vreo 10-12. Dintre ei se desprinde Totu, îmi întinde mâna și îmi zice: „Să știi Irimie că eu am participat până acum cel puțin la vreo zece asemenea analize, chiar în mediul universitar, dar un material așa inteligent – acesta a fost termenul – n-am auzit”. În timp ce Totu mă mai strângea de mână și eu îi mulțumeam pentru aprecieri, n-am scăpat ocazia de-a mă uita la Bucșe și de a-i zice din ochi: „Auzi tov. Bucșe, auzi?” Cred că felicitările lui Totu m-au scăpat de o posibilă săpuneală pe motiv că n-am ținut seama de toate „indicațiile organelor superioare”.

În perioada activității politice, la care acuma mă refer, am avut de două ori ocazia să dau mâna cu Ceaușescu. Nu mai țin prea bine minte împrejurările în care șeful partidului a făcut vizite la Universitate. Știu doar că, potrivit regulilor, trebuia să fiu și eu în grupul cu Rectorul și prorectorii. La grămadă, în holul Universității, dând mâna cu toți din grup, era normal să ajungă și la mine.

În asemenea împrejurări, grija mea cea mai mare era ca lumea adunată în fața Universității, în hol și pe coridoare, să facă agitație, adică să fluture steguțe și să strige „Ceaușescu – P.C.R.”. Aceasta era lozinca la modă. Mari dificultăți în organizarea unei atmosfere de entuziasm n-am prea avut. Ceaușescu era încă în prima fază a activității lui ca primă persoană în partid și în stat, fază în care se bucura încă de o destul de multă și largă apreciere. Oamenii se adunau să-l vadă și, pe atunci, îl aplaudau la modul sincer. Era perioada de după Cehoslovacia. Pentru a înțelege cât de cât cam ce înseamnă acest „după Cehoslovacia”, ar trebui să-ți spun, copile, că pe la sfârșitul anilor '60 a apărut în Cehoslovacia un secretar al Partidului, pe nume Dubček, secretar care voia să introducă

mai multă libertate de gândire şi o cât de cât reală democraţie în partid şi în viaţa societăţii cehe şi slovace. Când a auzit Brejnev – conducătorul sovieticilor – de mai multă „libertate" şi de o „democraţie" mai de-adevăratelea s-a speriat şi într-o bună noapte, august 1968, a pus tancurile pe ei. Toate celelalte state socialiste au salutat şi au sprijinit invazia, numai Ceauşescu a refuzat participarea şi a condamnat-o la modul deschis. Această condamnare a fost, la drept vorbind, un mare act de curaj, a fost dovada unei evidente îndepărtări de poruncile Moscovei. Pe fondul unei asemenea atitudini, acţiunile lui Ceauşescu au crescut nu numai în ochii românilor, dar şi în ochii opiniei internaţionale. După condamnarea invaziei în cauză, i s-au deschis României toate porţile „curţilor" europene şi chiar americane. Aceştia din urmă ne-au acordat clauza „naţiunii celei mai favorizate" – ceva avantaje economice – iar conducerile apusene l-au plimbat, când însoţit, când neînsoţit de Elena, prin toate capitalele Europei. Până acolo au mers lucrurile, încât Ceauşescu nostru a ajuns şi în caleaşca reginei Angliei.

Trebuie să recunosc, dragă copile, că în vremea aceea eu însumi l-am aplaudat sincer, când l-am auzit rostind în Sala Mare a Casei Universitarilor fraza că: „Nimeni nu are dreptul să spună că marxismul sunt eu". Trimiterea la pretenţiile sovieticilor de-a dicta peste tot în numele marxismului era evidentă. Pe atunci n-am bănuit că de fapt această frază va deveni un fel de preambul al perioadei de mai târziu, perioadă în care Ceauşescu însuşi avea pretenţia că marxismul este numai El. Aceasta se va întâmpla după Congresul al X-lea, cam pe atunci pe când a început punerea în scenă a cultului personalităţii. Dar, la fazele în care unii au început să-i bage în cap că ar fi „geniul Carpaţilor" poate voi mai reveni.

Deocamdată să-ţi spun, copile, că într-una din ocaziile în care am dat mâna cu Ceauşescu am avut şi şansa de a participa la o masă cu el. Era o masă cu mai multă lume la Casa Universitarilor. Pe undeva pe la coadă am avut şi eu un loc. În această atmosferă mai puţin oficială, Ceauşescu mi s-a părut un om la locul lui, cu replici corecte, la obiect, cu dovadă a unei inteligenţe normale. Era sobru, poate prea sobru. Ceea ce nu mi-a plăcut la această masă a fost faptul că a acceptat ca prânzul în cauză să fie un fel de ghiveci de mâncăruri, de scurte rapoarte, de angajamente ale unor conducători de întreprinderi şi de cântece şi dansuri populare, susţinute de formaţii ale Casei de Cultură a Studenţilor.

Cu multe şedinţe şi analize, încet, încet s-au scurs cei doi ani de secretar al Organizaţiei de partid din Universitate. Pe când se apropiau alegerile şi mă tot gândeam la raportul de activitate, grija mea cea mai mare a fost să evit o realegere. Încă doi ani de asemenea corvoadă neplătită nu-mi doream nici în ruptul capului. Cu acest gând m-am dus la tov. Bucşe şi, invocând motive de sănătate, i-am spus că, la modul cel mai serios şi cel mai sincer, nu doresc deloc să fiu reales. Bucşe mă ascultă şi apoi îmi zice: „Uite ce Irimie, noi ne-am mai ciondănit din când în când, că aşa-i în munca de partid, dar, în general, eu am fost mulţumit de activitatea ta. Dar dacă ai aşa probleme de sănătate – fusesem internat în două rânduri cu ceva pietricele la rinichi – ne vom gândi şi la altcineva. Tu ai vreo propunere?" „Am, îi zic eu, am o propunere care corespunde tuturor cerinţelor şi cu care sigur vă veţi înţelege mai bine decât cu mine. Este vorba de Matei Basarab de la Drept; conferenţiar, doctor în ştiinţe juridice, origine foarte bună, bine pregătit, cu publicaţii etc. etc. Notându-şi datele pe care i le-am furnizat mi-a zis: „Bine Irimie, până la Conferinţă mai este ceva timp şi vom mai vedea". Am simţit că dorinţa mea se va realiza. La Conferinţă, când am văzut că pe lista de propuneri pentru Comitet figura şi numele lui Matei Basarab, m-am liniştit şi mi-am zis: „Ionică, ai scăpat". Am rămas în Comitet, ba chiar în Biroul acestuia. Am rămas să mă ocup doar de munca de propagandă - pavoazare, agitaţie, abonamente, învăţământ de partid. Era ceva de lucru, dar nu ca înainte. Ţin minte că într-un an, de pe poziţia unui asemenea post, m-am apucat să reorganizez învăţământul de partid, să-l aduc cumva mai aproape de specificul muncii universitare. Acest învăţământ se desfăşura pe grupe de partid, în frunte cu un aşa zis propagandist şi era destinat doar studierii documentelor de partid. Ce dracu să tot studieze universitarii în aceste documente? Nu erau acolo nu ştiu ce probleme de analizat şi discutat. Era, în schimb, foarte multă redundanţă. M-am gândit atunci că poate ar fi mai util să facem din aceste şedinţe de învăţământ – care oricum trebuiau ţinute lunar – prilejul unor discuţii mai de fond şi mai de interes. Cu acest gând am organizat vreo 12 cercuri, dacă bine îmi aduc aminte, pe o tematică destul de diversă: Politologie, Morală şi politică, Ştiinţă şi filozofie, Ştiinţă şi politică, Cibernetică şi conducere socială etc. (Pe acesta din urmă l-am condus chiar eu). Cadrele didactice aveau posibilitatea să-şi aleagă unul din cercurile acum invocate. S-au constituit astfel grupe din cadre didactice de la diferite facultăţi, grupe în care se puteau purta adesea interesante discuţii interdisciplinare. Oamenilor li se

părea că aşa este mai interesant, mai interesant decât să conspecteze o dată şi încă o dată din cuvântările Tovarăşului.

Când eram mai lăudat printre universitari de iniţiativă, la o şedinţă de analiză pe Municipiu, în Sala Mare a Casei Universitarilor, mă trezesc cu următoarea frază în urechi: „La unele organizaţii de partid s-a reorganizat învăţământul de partid în aşa fel, încât el a fost deturnat de la menirea lui de fond şi anume studierea documentelor de partid". Fraza mă viza în mod direct şi de aceea n-am uitat-o. După ce am auzit-o, mi-am zis: s-a dus dracului toată încercarea mea de a face din învăţământul de partid din Universitate altceva decât este el la un C.A.P. oarecare, adică la o Gospodărie Colectivă. La câteva zile după şedinţa cu pricina, mă şi trezesc cu porunca de a readuce totul la învăţământul pe grupe de partid şi cu bibliografie numai din documente. Cultul personalităţii era deja destul de bine pus în scenă şi Cuvântările Tovarăşului trebuiau buchisite şi astăzi şi mâine mereu.

Nu mai ştiu dacă înainte sau după povestea cu învăţământul de partid, cineva de pe la Judeţeană s-a gândit să mă facă redactor-şef la ziarul Făclia. Secretarul cu propaganda – Roman Moraru după nume – m-a chemat la el şi mi-a spus de intenţie. Mi-a spus că ei au trei propuneri pentru acest post, că eu aş fi primul pe listă şi că toate verificările sunt deja făcute, aşa că a doua zi să fac bine să fiu la Bucureşti, la Comitetul Central pentru o primă discuţie. Mi-a mai spus că delegaţia îi deja semnată şi biletele de tren rezervate. Venit acasă, mă sfătuiesc cu Mica şi amîndoi am fost de părere să nu accept decât cu condiţia de cumul, deci cu aceea de a rămâne cu norma de bază la Universitate. Aşa că, dragă copile, seara la tren şi a doua zi, pe la ora 9, pe coridoarele Comitetului Central. Acest prilej a şi fost singurul în care am urcat şi eu scările acestei impozante instituţii, instituţia politică de unde veneau toate poruncile stăpânirii. Într-o sală a coridorului pe care era serviciul de cadre, doi tovarăşi mă aşteptau. Îmi spun despre ce este vorba şi eu le spun cu ce condiţie accept. Le-am promis că în fiecare zi, după ora 12, pot fi la redacţie şi că 3-4 ore le voi putea dedica coordonării ziarului. Ei mi-au pus în faţă avantajele de a fi la ziar titular – bani mai mulţi decât conferenţiar la Universitate, păstrarea normei, maşină la scară etc. Ei au insistat, eu n-am cedat şi povestea s-a încheiat cu regretul lor că nu vreau să accept şi cu bucuria mea că nu m-am lăsat să mă despartă de Universitate. Mă simţeam aşa de bine la catedră, cu colegii, cu studenţii.

Nu m-am gândit niciodată să iau calea afirmării mele ca activist de partid. La Făclia, aşa ceva aş fi devenit.

Dacă de Făclia am scăpat, de o altă sarcină destul de complicată n-am mai scăpat. Nu mai ştiu exact cam la ce timp după povestea cu Făclia, mă trezesc anunţat prin decanat că a doua zi la ora 9 fix să mă prezint la tov. Rector; dacă eventual am ore să le amân sau să-mi organizez cu cineva un schimb. Din această ultimă parte a poruncii mi-am dat seama că trebuie să fie vorba de ceva mai serios şi nu de vreun mărunţiş oarecare. M-am tot gândit, cam ce-ar putea să fie? Ce-ar putea să fie?, dar nu m-am putut nicicum gândi la ceea ce de fapt a fost.

La Rectorat, pe lângă Ion Vlad, mă aştepta şi o doamnă foarte drăguţă, realmente foarte drăguţă, doamna Kemedi Ana, de la Minister; ea se ocupa pe linie de personal de Universitatea din Cluj. Fără nici un fel de fraze introductive, Rectorul îmi spune că atât conducerea Universităţii, cât şi aceea a Ministerului s-au gândit să mă roage să accept postul de şef al Serviciului plan şi personal din Universitate. Observând că ideea mă prea surprinde, Rectorul, luându-mă pe un ton mai amical, îmi spune: „Măi Ionică, şi tu ştii care-i situaţia la conducerea acestui serviciu, şi tu ştii că aşa nu se mai poate, că de mult lucrurile trebuiau schimbate. Lucrurile nu merg bine nu numai din cauza beţiei şi beţiilor de pe acolo, dar şi din cauza mentalităţii; acolo încă se gândeşte şi se lucrează ca prin anii '50-'60. Trebuie schimbat acolo stilul de lucru şi modul de gândire. Trebuie să avem acolo un cap de cadru didactic, cap care ştie cam ce este aceea viaţă universitară". Am citat din memorie, dar să ştii că astea au fost ideile şi argumentele.

Reluând pledoaria lui Vlad, doamna Kemedi insistă şi ea pe ideea că nu este vorba doar de o schimbare de persoană, ci de una care să ducă la un alt mod de a lucra cu oamenii şi de a interveni în destinele lor. Zicea şi ea că vremurile s-au mai schimbat şi că altfel trebuie puse şi mânuite problemele de personal. Lăsa să se înţeleagă că s-au cam dus vremurile în care la o angajare sau promovare se conta în primul rând pe originea socială, se conta pe ce-a fost tata, ce-a fost mama, eventual chiar bunicii şi străbunicii şi nu pe calităţile – profesionale, politice, morale – ale celui sau celei în cauză. Ca să fiu sincer, ideea mi-a plăcut. M-am gândit atuncea foarte spontan: Uite măi! Unele lucruri strâmbe sau prea strâmbe încep să se mai îndrepte.

După o zi de gândire şi de consultare cu Mica, m-am gândit să accept. Îmi era foarte greu să-l refuz pe Vlad şi nu-mi era deloc uşor s-o

refuz şi pe doamna Kemedi. Mă mai gândeam apoi că aşa mi se oferă ocazia de a scăpa de sarcinile pe linie de partid, sarcini de care mă cam săturasem. Mi se părea că voi avea de-a face cu o muncă obştească mai concretă şi mai utilă cetăţii în care destinul m-a pus să-mi câştig existenţa. Că urma să onorez toate sarcinile postului fără bani, nu mă deranja; am mai făcut eu corvoadă socială şi în alte situaţii şi nu m-am prăpădit.

Şi aşa, dragă copile, iată-mă aşezat în fruntea unui colectiv de vreo 12 persoane, colectiv pe care trebuia să-l pun zilnic să facă treburi bune.

La biroul „plan" aveam trei domnişe – Dana, Greta şi Puica – care pe cât erau de frumoase, pe atât erau şi de pricepute. Îşi făceau datoria ca ceasul; n-am avut cu ele nici o problemă.

La biroul „personal" lucrurile erau ceva mai complicate şi oamenii mai amestecaţi. Era acolo, de pildă, Silvia Aluaş, soţia colegului meu de catedră şi bunica acelui Paul cu care te-ai jucat de atâtea ori în Cluj şi pe care nu de mult l-ai vizitat în America. Aceasta avea un stagiu de o viaţă la acest serviciu şi era o funcţionară de notă maximă. Dar mai era acolo şi Fülop şi Vasiliu şi Sabău. Dacă cu Fülop mi-a reuşit aproape 100% „dezalcoolizarea", cu ultimii doi ceva mai bine de jumătate. Din când în când, aceştia tot se mai scăpau pe la vreo duşcă sau vreo bere, tot se mai scăpau pe la servici cu ochii roşii şi limba mai împleticită.

Cât priveşte însă problemele de serviciu trebuie să recunosc că, în ansamblu, colectivul s-a aliniat rapid noilor orientări şi noilor cerinţe. La vreun an de la venirea mea ca şef mi-a fost dat să aud de la Minister că noi, cei de la Universitatea din Cluj, am fi cel mai bun colectiv de personal din tot sistemul de învăţământ superior.

Ca regulă, în fiecare zi, pe la ora 12-12,30 mă prezentam la cel de al doilea serviciu. Fülop, care era un fel de şef de birou, îmi prezenta dosarul cu actele pe care trebuia să le văd, să le semnez şi apoi să mă duc cu ele la Rector. Dacă printre acte erau şi referate de personal, mă uitam şi eu peste ele. Mă uitam cu creionul în mână, mai ales pe acolo pe unde era ceva despre originea socială şi pe unde erau aprecierile activităţii profesionale şi politice ale celui sau celei în cauză. Insistam în mod deosebit ca aprecierile să fie mereu actualizate şi puse de acord cu aşazisele „aprecieri anuale". Pe atunci era încetăţenită regula ca anual şefii de catedră şi de servicii să redacteze o apreciere pentru fiecare subaltern, apreciere care trebuia discutată în colectiv şi apoi, sub semnături, puse la dispoziţia serviciului personal. Până la venirea mea, aceste aprecieri erau

cam neglijate; cele mai multe referate se bazau pe referințe de mult îngălbenite. Multe asemenea hârtii am făcut să fie puse deoparte. Mai ales acelea care se refereau la originea socială. În acest sens erau multe de corectat.

Când consideram că hârtiile sunt într-o formă cu care mă pot duce la Rector, plecam la semnat. Vlad era, de regulă, un tip operativ şi nu zăboveam prea mult pe la el. În zilele normale de lucru, spre ora 3 eram gata cu „slujba" şi îmi puteam vedea de-ale catedrei.

Dar erau în această „slujbă" şi zile mai grele, erau perioadele discutării statelor de funcțiuni şi, din când în când, a câte unui val de reduceri de personal. Statele de funcțiuni erau nişte cearceafuri mari, cu fel de fel de date despre norma activității fiecărui cadru didactic. În acestea trebuia să apară şi transformările de posturi, adică trecerile de la asistent la lector, de la lector la conferențiar şi, în fine, trecerile la profesor. Cu aceste transformări era o mare, mare bătaie de cap. Toată lumea voia să treacă cât mai repede de pe un post pe altul. Era normal. Numai că numărul acestor transformări era de la un an la altul tot mai limitat. Transformările spre lector erau de competența Ministerului, cele spre conferențiar şi profesor trebuiau să ajungă până la Comitetul Central, până la Cabinetul doi, adică până la Elena Ceauşescu. Se pare că aceasta, pusă pe economii, avea o aşa ciudă pe universitari, că de cum auzea de vreun post nou de profesor, vedea roşu în fața ochilor. În perioada anilor '80, promovările la posturile superioare au fost practic stopate. Această situație cumula tensiuni în interiorul catedrelor, tensiuni cu care aveau de lucru nu numai Rectoratul, ci şi serviciul personal. Oamenii credeau că din cauza referatelor de personal promovările lor nu se onorează; de fapt nu se onorau pentru că „tovarăşa" nu voia să se facă avansări. S-a ajuns în situația aproape absurdă că oameni care pe baza activității lor didactice şi ştiințifice puteau fi de mult profesori, mai erau încă pe poziția de lector. Absurd, dar adevărat.

Cu reducerile de personal erau alte probleme şi poate chiar ceva mai complicate. Trebuia uneori să lucrăm zile întregi pentru a depista acele locuri de muncă – personal TESA – care puteau fi reduse şi mai ales, acei oameni care urmau să fie, spus mai direct, dați afară. Nu era deloc comod să-i spui omului că, de la o anumită dată, Universitatea trebuie să se despartă de el. Nu era deloc uşor să-i auzi pe oameni că au familie grea, că au copii, soție care nu lucrează, bătrâni etc. etc. Valurile acestor reduceri de personal erau dureroase. Şi trebuie să-ți spun că am

avut parte de vreo două, trei asemenea valuri. Era perioada în care cam trecuse binele din anii şaizeci şi începuturile lui '70. Venise vremea în care ţara trebuia să-şi onoreze datoriile pe care le avea în Apus. Cei doi din vârful Conducerii s-au pus pe economii şi drept urmare pe strângerea tuturor şuruburilor.

Cu toate dificultăţile perioadei, m-am descurcat. Datorită bunei înţelegeri cu conducerea Universităţii – Rector şi prorectori – nu m-aş putea plânge de perioada activităţii mele politice denumită „personal". Cu toate acestea, zilnic mă frământa gândul desprinderii din horă.

Prima încercare am făcut-o atunci când am aflat că unchiul Todor, acela care ţi-a cumpărat ghete cu beculeţe, şi-a prelungit concediul din Europa până în America. Când am aflat de aşa ceva, m-am şi apucat să-mi scriu demisia. Sarcinile mele de la personal erau complet incompatibile cu o persoană care avea o soră „fugită" în America. În vremurile despre care acuma îţi povestesc, cel mai mare „păcat" de personal nu mai era acela legat de trecutul politic al familiei, ci acela de a avea rude în străinătate. Lui Nicolae şi lui Elena le era frică de aceste rude ca de dracu; le era teamă că toţi cei care au rude în America sau pe undeva în Apus vor să „fugă" din ţară.

Când m-am dus la Vlad cu demisia, acesta mi-a zis: „Uite ce copile- el îmi zicea uneori copile, iar eu îi ziceam uneori bătrâne – hai să nu ne pripim, mai stai să vedem. A doua zi, când am reluat discuţia, mi-a spus că, fără să-mi spună cum şi fără să-mi spună de ce, el nu-mi semnează demisia. A şi rupt-o şi a aruncat-o la coşul de gunoi. M-a rugat să-mi văd în continuare de treabă.

A doua încercare de a mă desprinde din hora „personal" a fost cam după vreo doi, trei ani; era spre sfârşitul mandatului lui Vlad.

În timpul unei plimbări prin parcul „V. Babeş", astăzi „I. Haţieganu", parc în care te-am dus de zeci, dacă nu cumva de sute de ori la o groapă de nisip, i-am spus lui Vlad că aş dori, până mai este el la Rectorat să plec de la personal, să mai las şi pe alţii să se ocupe de oameni. În principiu a fost de acord, a fost de acord că-mi sunt suficienţi anii de corvoadă şi că poate ar fi timpul să se mai exerseze şi altcineva cu aşa ceva. M-a întrebat dacă m-am gândit la cineva care mi-ar putea lua locul. I-am spus că m-am gîndit, că m-am gândit la colegul meu de catedră Gheorghe Bârsan. „La cinee?", zice Vlad. „Nu, dragul meu, dacă este vorba de Bârsan al vostru, atunci nu pleci nicăieri atâta timp cât sunt eu la Rectorat. Plecăm împreună peste vreun an de zile. Rectorul care

vine să-şi bată capul cu cine să te înlocuiască; eu n-am să mi-l bat." Şi cu aceasta am trecut la alte teme ale plimbării noastre. Când am mai încercat să aduc în discuție această problemă, m-am lovit mereu de aceeaşi poziție: „Ionică, nu pleci!"

M-am împăcat cu gândul şi aşteptam venirea alegerilor pentru Rector, prorectori, decani, prodecani şi şefi de catedră. Pentru fiecare poziție trebuiau trei propuneri. Aceasta, aşa, ca să ne jucăm şi noi de-a democrația. Pentru aceste propuneri, Serviciul personal avea de efectuat o muncă enormă; propuneri peste propuneri; referate peste referate, aprobări peste aprobări. Mă gândeam că va da Domnul să treacă şi această perioadă şi că o alta sigur nu mă mai prinde pe post.

Pentru postul de Rector, pe primul loc, noi l-am propus pe profesorul Camil Mureşan, de la Istorie, pe locul doi era Aurel Negucioiu, profesor la Ştiințe economice şi pe atunci şi secretar cu propaganda la județeană. Pe locul trei, potrivit indicațiilor, era o femeie, nu mai ştiu cine. Deşi aşa erau propunerile noastre, aproape toată lumea era convinsă că acolo „sus" Negucioiu va trece pe locul întâi şi că el va fi viitorul Rector. Mie îmi convenea o asemenea perspectivă. Ştiam că vreo câteva luni mă voi înțelege bine cu el – eram doar destul de buni prieteni – şi mai ştiam că el mă va înțelege şi va accepta schimbarea mea cu colegul „Chi", adică cu Gheorghe Bîrsan.

Lucrurile aşa s-au şi petrecut. După vreo câteva luni de colaborare, îi spun lui Negucioiu că eu mi-am făcut datoria de voluntariat la personal şi că aş dori să fiu schimbat. I-am spus la cine m-am gândit şi a doua zi problema a fost ca şi rezolvată. O mică şedință de mulțumiri, de anunțare a noului şef, de aplauze şi gata.

Aşa, dragă copile, am ajuns să păşesc în faza cea mai frumoasă a „activității" mele politico-obşteşti, fază în care nu mai aveam nici o responsabilitate nominală, în care nu mai eram în nici un comitet şi nici o comisie. Am ajuns după vreo câțiva zeci de ani să nu mă mai gândesc ziua şi noaptea decât la cursuri, păginuțe, familie şi prieteni.

Se întâmpla toată această schimbare în anul 1985. Anul revoluției din decembrie 1989 m-a prins fără niciun fel de angajare politico-obştească. Am asistat la căderea lui Ceauşescu ca simplu cetățean. Dar despre modul în care am trecut şi petrecut acest eveniment istoric îți voi scrie ceva mai târziu.

x

x x

Orice plecare peste hotare era, ca regulă, o perioadă în care se împleteau ceva activități profesionale cu multe, multe ceasuri de relaxare: vizite, plimbări, muzee etc. De la această regulă generală n-a făcut excepție nici plecarea mea în Bulgaria. Era în primăvara lui 1967. Nu știu cum şi nu ştiu de ce m-am trezit aprobat pentru o vizită de *documentare* la colegii de breaslă din țara vecină. M-a bucurat aprobarea; o lună de zile nu era mare lucru şi cu limba nu aveam nicio emoție. Ştiam că dacă ştii rusește, prin Bulgaria te descurci oriunde.

Şi, iată-mă, aterizat pe aeroportul din Sofia. M-a întâmpinat un nene simpatic care după origine era român. Era aşezat pe lângă mine ca ghid şi ca translator, la nevoie. M-a condus la o gazdă şi nu la hotel, la un nene de vreo 60-70 de ani, care voia, probabil, ca pe una din camerele apartamentului, să mai câştige ceva pe lângă pensie. Locuința era aşezată într-un cartier frumos şi nu departe de centru. A doua zi, am fost condus la „Comitetul de relații cu străinătatea" pentru a mi se face un fel de program de lucru. Era vorba de datele la care urma să mă întâlnesc cu colegii de la Catedrele de filozofie din Sofia şi din alte câteva oraşe ale Bulgariei.

Pentru întâlnirile cu colegii mi-am luat cu mine, scris în limba rusă, articolul despre cauzalitatea informațională. Conținutul acestuia urma să fie tematica cu care să înceapă şi în jurul căreia să se lege apoi ceva dezbatere filozofică. La Catedra de filozofie de la Universitatea din Sofia am întâlnit un coleg de origine română, coleg cu care m-am întreținut de multe ori şi în afara programului oficial. Am fost într-o seară invitat şi la el acasă. Bulgarii s-au arătat foarte interesați de structura nouă pe care o avea predarea ştiințelor sociale în învățământul superior românesc. Erau surprinşi de faptul că noi am reuşit să scăpăm de cursul de „Istoria P.C.U.S." Realmente, pe vremea vizitei mele, la noi nu mai figura un asemenea curs prin planurile noastre de învățământ. Era după „Declarația din 1964", declarație care a dus la o anume desprindere de poruncile care veneau de la Moscova. Şi în structura predării filozofiei, noi eram ceva mai evoluați; ne despărțisem de structura impusă de broşura lui Stalin „Despre materialismul dialectic şi istoric", mai ales de schema celor patru „legi" ale dialecticii. În orice caz, discuțiile cu colegii bulgari au fost interesante şi utile.

Dincolo de cele câteva întâlniri anteprogramate şi de vreo două, trei zile de bibliotecă, am vizitat parcuri, muzee, magazine, cartiere, ba chiar şi câte ceva din împrejurimi. Am fost, de pildă, pe dealul Vitoşa, deal considerat de bulgari „plămânul Sofiei".

Întâmplarea a făcut ca, în timp ce eram la Sofia, să fie „Ziua culturii bulgare", zi serbată cu mare fast pe plan naţional. Evenimentul a fost onorat cu o mare demonstraţie a tuturor unităţilor şcolare şi de cultură. Cum eram şi eu pe acolo, m-am trezit cu o invitaţie la tribună. Era o zi frumoasă de mai, o zi plină de cântece, dansuri, flori şi iar flori. Mi-a rămas în minte risipa de imaginaţie bulgărească în organizarea unei asemenea manifestări. La tribună am făcut cunoştinţă cu o domniţă din Cehoslovacia, mai precis din Praga; era şi ea prin Bulgaria tot cu ceva schimb de experienţă. După demostraţie am făcut cu ea o lungă plimbare prin unul din parcurile Sofiei, plimbare care s-a mai repetat de vreo două, trei ori şi în zilele următoare. Având cam acelaşi itinerar de vizite, ne-am întâlnit chiar şi la Plovdiv şi Varna.

Din zilele de la Sofia ar mai fi de notat prezenţa la spectacolul corului bucureştean „Madrigal", cor de mare audienţă internaţională de atunci şi până astăzi. Ţin minte că în pauza spectacolului am băut prima Coca-Cola; la noi pe atunci se comercializa doar „Pepsi".

După două săptămâni de Sofia, cu însoţitorul meu, am luat trenul spre Plovdiv; ca mărime, se pare, al doilea oraş al Bulgariei. Programul s-a desfăşurat aici cam după calapodul celui de la Sofia. În plus, dacă mai ţin bine minte, am vizitat şi o unitate de producţie, o fabrică de îmbuteliat vin.

De la Plovdiv am ajuns la Burgas şi de acolo, cu un vapor de coastă, am navigat până la Varna. Aici am fost cazat la un hotel chiar pe malul mării, hotel de la care, cu preţ de doar câteva staţii, se putea ajunge la „Nisipurile de aur", staţiunea perlă a litoralului bulgăresc. Au urmat, bineînţeles, câteva zile de scaldă şi plajă. Am petrecut aceste zile când singur – însoţitorul meu nu avea voie să se expună la soare – când în compania domniţei din Praga.

Litoralul bulgăresc pe care eu l-am văzut cu ochii şi l-am bătut cu piciorul este mai pitoresc decât cel românesc. Avantajul dat acestuia de sfânta natură este că plajele se aşează în mici golfuri, iar din chiar marginea plajelor, se înalţă dealuri cu livezi şi podgorii. Multe din aleele care urcau de la plajă spre hoteluri şi vile erau mărginite de meri şi peri, de cireşi şi caişi, de viţă de vie. Când am fost eu pe acolo, pomii erau chiar în floare. Era frumos, era tare frumos! Litoralul nostru, din păcate,

nu s-a bucurat de un asemenea dar al naturii. La noi marea nu se bate de dealuri şi dealurile nu se scaldă în mare.

Din punctul de vedere al bazei turistice, bulgarii au făcut un lucru pe care românii, nu ştiu de ce dracu, nu l-au făcut; au concesionat nemţilor din R.D.G. şi cehoslovacilor mari zone de teren pe care aceştia şi-au construit propriile lor hoteluri şi vile, ba chiar propriile lor cantine-restaurant. Era doar luna lui Mai şi în toate acestea mişunau deja turişti nemţi şi cehi.

După zilele de scaldă şi plajă, din nou cu trenul spre Tîrnovo. Un oraş de-a dreptul curios aşezat şi ciudat construit, un oraş săpat realmente în piatră şi din piatră pe versantul unui munte. Oraşul avea doar o singură stradă pe care se putea circula cu maşina, în rest numai poteci şi poteci; numai case şi case aşezate printre stânci. Foarte frumos oraş.

La Universitatea din Tîrnovo am dat peste un coleg – Dimitriev, după nume – care avea mama din România. Într-o seară, acesta m-a dus la un restaurant aflat pe o înălţime care era uşor opusă versantului-oraş. De pe terasa acestuia, în noapte, oraşul apărea ca o adevărată nebunie, ca o uriaşă ghirlandă de beculeţe, ghirlandă întinsă de la o stâncă la alta sau de la un brad la altul. În discuţia cu Dimitriev am aflat că el tare ar dori să-şi cunoască neamurile din România. Plecată de tânără, mama lui n-a mai ţinut nici o legătură cu familia rămasă în Bucureşti. Ştia de la ea doar adresa de la care a plecat şi numele a două surori mai mici decât ea. Mai ştia că strada cu pricina a fost pe undeva prin cartierul Ferentari.

Luând aceste date, când m-am dus odată la Bucureşti şi am avut ceva timp, m-am apucat să dau de mătuşile şi eventual verişorii lui Dimitriev. I-am găsit ceva veri şi verişoare. I-am scris şi, cu ocazia Congresului de logică, metodologie şi filozofia ştiinţei de la Bucureşti, a venit şi prietenul meu şi într-o după-amiază l-am condus la neamuri. Am asistat la o întâlnire teribil de emoţionantă. El nu ştia decât câteva cuvinte româneşti; eu trebuia să fac pe translatorul. El ştia însă foarte bine ruseşte.

După Tîrnovo, dragă Sergiu, din nou la Sofia şi de acolo la Bucureşti şi apoi la Cluj.

A doua mea „documentare”, tot pe durată de o lună, a fost la Paris. Era la scurt timp după ce mi-am predat şefia de la partid. Cred că Pascu a fost acela care a aranjat la Minister această deplasare. Considera, probabil, că merit atâta recompensă după cei doi ani de bună colaborare.

La Paris, nu cobor bine din avion că prin megafon se şi anunţa: „Monsenieur Irimie, monsenieur Irimie vous – êtès attendu au guichet

d'informations. Monsenieur Irimie..." Nu apuc bine să mă apropii de biroul cu pricina, că un domn mă şi acostează pe româneşte: „Eu cred că dumneavoastră sunteţi domnul Irimie". „Da – îi răspund – eu sunt". Când ne dăm mâna, îmi spune că îl cheamă Sturza şi că lucrează la Ministerul Învăţământului pe probleme de relaţii culturale cu străinătatea. Când i-am auzit numele, i-am zis: „probabil sunteţi vreun descendent al renumitei familii din Moldova, familie care, pe vremuri, a dat ţării şi vreo câţiva domnitori". „Cam aşa ceva" – îmi răspunde el zâmbind. După alte câteva fraze de primă cunoaştere, îmi primesc pe bandă bagajul, îl aşezăm pe un cărucior şi ne îndreptăm spre o maşină nu prea arătoasă şi nici prea nouă. Cu el la volan, zburăm direct spre inima Parisului. Ne oprim în faţa unui hotel cu numele de Mac-Mahon, hotel aşezat pe strada cu acelaşi nume şi foarte aproape de Arcul de Triumf. Sunt condus nu într-o cameră, ci într-un veritabil apartament. Nu-mi venea să cred. Mai umblasem eu până atunci prin ceva hoteluri, dar aşa eleganţă nu mai văzusem. Nu-mi venea să cred nici că sunt cazat în chiar inima Parisului; de la ieşirea din hotel se vedea unul din pilonii şi pereţii Arcului de Triumf.

Rezolvată cazarea, Dl. Sturza îmi spune că trebuie să mergem să semnez şi să primesc ceva franci, să-mi primesc bursa care îmi era acordată.

Când am ieşit la maşină, aceasta era blocată complet de alte maşini. Eu fac ochi mari şi în sinea mea mă cam întrebam: „Doamne! Dar cum vom ieşi de aici? Dl. Sturza nu zice nimic, nu se înfurie, nu înjură şi îmi face semn să intru în maşină. Dă drumul la motor, tamponează vreo două, trei maşini în faţă, vreo alte trei, patru în spate şi iese. Eu rămân uluit. Îl întreb: „Dar nu trebuie să aşteptăm poliţia?" Dl. Sturza râde şi îmi zice: „Domnule Irimie, aicea suntem la Paris, pe aici aşa se parchează şi aşa se iese din parcare. Nu este nicio problemă".

După vreo oră, am fost readus la hotel şi cu toţi francii care mi se cuveneau în buzunar; spre 1.000 de franci. Dl. Sturza mi-a spus că hotelul şi micul dejun au fost deja achitate şi că din suma primită urmează să-mi asigur prânzul, cina şi alte, alte cheltuieli. Cum îmi voi gospodări banii, este treaba mea. Ca să nu-mi dau francii pe restaurante scumpe sau prea scumpe, Dl. Sturza m-a condus până în Avenue des Champs Elysees şi mi-a arătat o autoservire cu mâncare bună şi cu preţuri foarte, foarte convenabile. Mi-a sugerat să-mi aranjez aici problemele cinei, dacă nu cumva şi ale prânzului.

Cât priveşte programul de lucru mi s-a spus că nu am nici un program prestabilit şi obligatoriu. Am fost întrebat dacă doresc eu să mă întâlnesc cu cineva anume în această perioadă. I-am spus că aş dori să stau destul de mult în bibliotecă şi că aş vrea să mă văd personal doar cu o singură persoană şi anume cu un anume domn Jacques Guillaumaud, autorul cărţii „Cibernetica şi materialismul dialectic", carte pe care am recenzat-o în paginile revistei clujene, Tribuna. Aveam cu mine un exemplar din revistă şi voiam să-i prezint, pe cât posibil, conţinutul recenziei. I-am mai spus Domnului Sturza că aş mai dori să asist la ceva cursuri universitare pe teme de filozofie. Mi s-a spus că pentru asistenţa la cursuri nu este nici o problemă, că nu-mi trebuie nici un demers special, iar de întâlnirea cu Guillaumaud se va îngriji el. Pentru intrarea la Biblioteca Naţională unde îmi recomandă să mă duc, îmi va aduce a doua zi o recomandare oficială, recomandare pe baza căreia voi primi o legitimaţie de intrare pe toată perioada şederii mele în Franţa.

După ce aceste lucruri de început au fost perfectate, mi s-a dat un număr de telefon la care să sun în cazul în care îmi apare vreo problemă. Cu aceasta, m-am despărţit de simpaticul domn Sturza şi m-am trezit de unul singur în inima Parisului şi într-un apartament de hotel pe care din România nu-l puteam nici măcar visa.

Mi-am desfăcut bagajul, m-am odihnit un pic şi, cum se apropia seara, m-am gândit să mă duc spre autoservirea care mi-a fost recomandată. Era un drum de nici zece minute. Ca nu cumva să dau peste vreo mâncare necunoscută, ţin minte că mi-am luat o jumătate de pui, ceva garnitură şi un sfert de vin roşu. Acolo sfertul de vin era mai ieftin decât un sfert de apă minerală. Totul m-a costat surprinzător de puţin; nu mai ţin minte cât, dar mi-am dat seama că era ceva foarte convenabil. În timp ce-mi savuram puiul şi vinişorul, peste Paris se lăsase seara; eram în luna lui Aprilie şi ziua nu era încă chiar aşa de lungă. În drum spre hotel am avut parte de prima mea surpriză pariziană.

Pe la mijlocul drumului, o blondină, uşor trecută de 20, mă acostează. Mi-am dat imediat seama cam despre ce poate fi vorba când am auzit că vorbeşte de „avec moi" şi de „l' hôtel". M-a şocat nu gestul în sine – ştiam eu că la Paris ţi se poate întâmpla aşa ceva – ci faptul că aşa invitaţii directe şi deschise pot avea loc chiar în inima Parisului. Eram doar pe inelul care leagă între ele cele 12 Avenues în jurul Arcului de Trimf – eram doar în Place de l'Etoile. Credeam că aceste locuri încărcate de atâta sfântă istorie sunt ferite de asemenea scene. Mai târziu, scena s-a

mai repetat şi cu timpul mi-am dat seama că prezențele de gen blondină fac parte din peisajul cotidian al zonei, mai ales din peisajul înserării.

Ajuns la hotel, nu m-am mai gândit la blondină, am răsfoit ceva ziar şi atunci când am stins lumina am pus punct primei mele zile de Paris.

A doua zi, după toate cele ale dimineții, pe la ora opt am coborât pentru micul dejun. N-am apucat bine să mă aşez la o masă că m-am şi trezit cu o tavă mare în față, tavă pe care erau doi croasoni mari, unt, două gemuri, două felii de suncă, o ceaşcă mare cu două căni, una cu apă fierbinte, în cazul că doresc ceai şi una cu lapte fierbinte, dacă eventual vreau să-mi fac o cacao. Pliculețele pentru ceai ori pentru cacao erau şi ele de față. Nu mai ştiu dacă am servit ceai sau cacao, dar am mâncat bine.

După dejun, cu harta Parisului în mână şi cu un mini ghid la îndemână, m-am pornit, de unul singur, să văd câte ceva din minunile Parisului. Am luat-o pe Champs-Èlysées în jos cu gândul de a vedea cam ce se aşează pe această renumită magistrală a capitalei franceze. Ştiu bine că am coborât pe partea stângă. De trecut, de pe o parte, pe alta, nu era chip; era o circulație nebună. Circulația în sine era un veritabil spectacol. Tot păşind de la o vitrină la alta, de la o reclamă la alta – reclame de filme, reclame de spectacole – după vreo două ore de căscat gura şi căscat ochii, m-am trezit că am ajuns în renumita la Place de la Concorde cu şi mai renumitul ei obelisc. M-am învârtit de vreo două ori în jurul lui şi m-am minunat de ce-au putut fi în stare egiptenii să facă cu vreo 13 secole înainte de Hristos şi de ce-au putut fi în stare francezii să facă, atunci când l-au adus acolo unde stă deja de mai bine de un secol.

După la Place de la Concorde mi-am continuat drumul prin Jardin des Tuileries, din care am dat-o apoi pe Rue de Rivoli – principala arteră comercială a Parisului – Rue care ține apoi până la Piața Bastiliei. Țin minte că nu m-am dus până la capăt, că după ce am trecut de salba de magazine Samaritaine şi am ajuns aproape de Louvre, m-am tras undeva să-mi astâmpăr foamea şi setea; era deja în jurul orei două. După mâncare, uitându-mă mai bine pe hartă, mi-am dat seama că pentru întoarcere spre hotel aveam două posibilități: prima, să mă întorc pe acelaşi drum, dar pe cealaltă parte, a doua, să trec Sena, s-o iau pe malul acesteia până la un Avenue care să mă scoată la Arcul de Triumf şi de acolo, acasă. Am ales prima alternativă. Drumul al doilea l-am amânat pentru vremuri în care puteam pune în plan şi Turnul Eiffel. Aşa mi se părea că se leagă mai bine lucrurile şi locurile.

După vreo alte patru ore de drum, tot căscându-mi ochii, am ajuns la autoservirea cu mâncare bună şi ieftină.

N-am stat să cinez, ci mi-am cumpărat ceva pentru acasă, mi-am cumpărat, țin minte, inclusiv, câteva mandarine; primele mandarine din viața mea. Din România nu cunoşteam decât portocalele.

Fără a mai da peste vreo blondină sau peste vreo brunetă, sau, mai bine-zis, fără a mai da ele peste mine, am ajuns la hotel. Acolo, într-un plic, mă aştepta recomandarea pentru bibliotecă şi un bilet prin care mi se comunica data şi locul întâlnirii cu monsenieur Guillaumaud. Ajuns în cameră, am luat încă o dată în atenție harta şi ghidul, cu gândul de-a identifica şi mai bine şi mai pe îndelete locurile prin care am fost şi minunile pe lângă care am trecut. Şi aşa, dragă Sergiu, s-a scurs şi cea de a doua zi a sejurului meu parizian.

În a treia zi, după cum poți uşor bănui, după tot programul dimineții, direct la Biblioteca Națională. Țin minte că era pe Rue de Richelieu. Numărul l-am uitat. Ajuns acolo, în nici două minute, mi-am primit legitimația de intrare şi la alte două minute eram în sala cataloagelor. Din fişierele tematice m-am interesat, mai întâi, de domeniul Ciberneticii, de noțiunile: la Cybernètique, l'information, l'entropie, la redundance. Foarte mare mi-a fost mirarea când am observat că pe aceste teme nu era prea multă literatură în plus, față de ceea ce ştiam din România. Şi francezii se mişcau cam pe aceleaşi cărți şi pe aceleaşi nume: N. Wiener, Aschby, L. Brillouin, Fr. Bonsack ş.a. Mare mi-a fost bucuria când am văzut că francezii au tradus cartea lui S. Guiaşu şi R. Teodorescu „Matematică şi informație" şi că lucrarea se bucură de o largă atenție şi circulație. Mi-am explicat sărăcia de carte nouă pe tematica noțiunilor de mai sus prin aceea că Apusul, după exemplul Americii, era preocupat nu de discuții şi dezbateri teoretice, ci de probleme foarte practice, de probleme ale miniaturizării hardului, adică a aparaturii de calcul şi a perfecționării softului, adică a perfecționării programelor şi limbajelor de programare. Ce este informația în genere, ce raporturi ar avea ea cu energia şi cu entropia etc. păreau probleme prea teoretice, prea apropiate de filozofie; dezvoltările tehnice erau mai presante.

În câteva zile am cam terminat cu cartea pe teme de Cibernetică şi am trecut la fişierul cu lucrări de Epistemologie, adică de teoria cunoaşterii. Îmi era şi această tematică destul de apropiată de suflet. Aici lucrurile stăteau altfel; multă carte nouă, multă carte despre care ştiam câte ceva doar din mâna doua, cum se zice. Aici a trebuit să fiu teribil de

selectiv. A trebuit ca unele cărţi să le comand, doar ca să le mângâi, ori să le răsfoiesc; de citit nici vorbă. Mi-ar fi trebuit un an de „documentare”.

Autorul de lucrările căruia am hotărât să mă apropii ceva mai serios a fost K. Popper, mare filozof de origine austriacă. Pe când eram la Paris, Popper mai era în viaţă şi de acolo, de la Londra, mereu avea câte ceva de zis la adresa marxismului şi comunismului. Pentru el, marxismul era departe de a fi o teorie ştiinţifică, aşa cum se pretindea, ci mai degrabă o ideologie, ba chiar o „religie”, un mănunchi de „dogme”. Din cauza anti-marxismului şi anti-comunismului său, îţi dai seama că lucrările lui nu prea puteau pătrunde şi circula prin România. Cu toate acestea, câte ceva despre opţiunile lui filozofice ştiam din lucrări de analiză şi comentarii. Ştiam, de pildă, că Popper, încă de prin anii '30, critica mereu şi mereu nu numai marxismul dar şi neopozitivismul. Chiar pe atunci pe când, prin activitatea aşa numitului „Cerc de la Viena”, neopozitivismul îşi elabora programul şi îşi lansa ideile, K.Popper scrie şi pune în circulaţie lucrarea „Logik der Forschung” (1934), lucrare în care ideile de bază ale „raţionalismului critic” sunt bine şi solid aşezate.

În economia de idei a acestuia, subiectivismului neopozitivist (psihologic ori lingvistic) i se opunea realismul; empirismului – raţionalismul; inductivismului – deductivismul; dualismului epistemologic (ştiinţe logice – ştiinţe factuale) – monismul (ştiinţele sunt numai factuale); absolutismului epistemologic – relativismul; principiului verificării – principiul falsificării; schemei neopozitiviste Experiment – Teorie – Experiment – schema Probleme – Teorie – Probleme etc. etc. Nici una din tezele gândirii neopozitiviste n-a scăpat neciocănită de condeiul lui Popper.

Raporturile dintre neopozitivism şi raţionalismul critic ocupau cam două, trei ore de expunere în cadrul cursului meu de Teoria cunoaşterii. Până la Paris realizam toată această prezentare doar pe baza unei literaturi de comentare. Lucrarea lui Popper s-a tradus în româneşte sub titlul de „Logica cercetării”doar prin anii '80. De aci şi de aceea, dragă Sergiu, m-am bucurat când m-am văzut cu cartea şi cărţile lui Popper în mână şi încă în două limbi, engleză şi franceză. M-am apucat de buchisit şi trebuie să recunosc că fişele şi fişuţele făcute pe căile acestei buchiseli au şi fost cea mai de seamă achiziţie a zilelor petrecute în Biblioteca Naţională a Franţei.

Momentul cel mai aşteptat în sejurul meu parizian a fost întâlnirea cu monsenieur Guillaumaud. Ca nu cumva să mă rătăcesc

căutându-i Institutul la care lucra, domnul meu a propus să ne întâlnim în chiar holul hotelului în care locuiam. Aşa că, în dimineaţa indicată, după dejun, am rugat la recepţie ca, dacă cineva întreabă de mine, să mă anunţe. Le-am spus că am o întâlnire cu o persoană pe care de fapt nu o cunosc. Holul hotelului era un loc ideal de taifas. Puţin după ora nouă mi se prezintă un domn de vreo 40-45 de ani, îmbrăcat sobru, foarte amabil şi, după cum s-a dovedit curând, foarte înţelegător şi răbdător cu poticnelile mele de limbă. După ce i-am spus cam cine sunt, unde lucrez şi cu ce treburi sunt prin Franţa, i-am arătat Tribuna cu recenzia la cartea sa, recenzie intitulată „Cibernetica şi una din perspectivele ei filozofice". După ce i-am cam rezumat aprecierile mele asupra cărţii, mi-a spus că oricum va căuta pe cineva să-i traducă integral cele scrise de mine. Mi-a mulţumit pentru atenţia acordată cărţii şi m-a informat că lucrează la o altă cărţulie cu titlul „Norbert Wiener et la Cybernetique". Cartea a apărut în Ed. Seghers, Paris, 1971. După ce mi-a trimis această carte, i-am recenzat-o de asemenea, în Tribuna, nr. 24/1972, sub titlul „O dublă biografie" şi mai pe larg în Studia Universitatis, 1972, sub titlul „Viaţa unui om şi naşterea unei ştiinţe".

Dialogul a decurs aşa de amical încât, către sfârşitul lui, interlocutorul meu m-a întrebat ce program am în continuare. I-am răspuns că pentru ziua respectivă, în afară de întâlnirea cu el, nu mai am nimic programat. Atunci, ştiind şi el că orice „documentare" trebuie să fie şi ceva relaxare, îmi propune să ieşim împreună şi să-mi arate câte ceva din frumuseţile Parisului. M-a întrebat dacă am fost în direcţia Montmartre şi dacă am văzut Sacré-Coeur. I-am spus că n-am apucat să văd decât.... Atunci, mi-a zis el, eu propun să facem un drum până acolo, maşina mea ne este la îndemână şi aş dori să ţineţi minte că aţi văzut această frumoasă parte a Parisului cu mine. Zis şi făcut. După vreun ceas de mers, circulaţia era mare, iată-ne urcând scările dealului Montmartre şi păşind în renumita biserică Sacré-Coeur. De pe vârful colinei pe care este aşezată biserica, se deschide de jur împrejur, o teribilă panoramă a Parisului. După ce mi-a arătat şi multe alte minuni ale locului, ne-am întors la hotel.

Ne-am despărţit amical cu promisiunea că prin corespondenţă vom mai ţine legătura. O vreme această legătură a şi ţinut, după aceea ea s-a stins.

Şi aşa a fost, dragă copile, întâlnirea mea cu simpaticul monsenieur Guillaumaud.

În seara aceleiaşi zile, după cină, m-am gândit să dau un telefon colegilor mei de catedră, Lupşe Teodor şi Văcaru Liviu. Ei erau la Paris deja de câteva luni, cu ceva burse de „specializare”. Deci „specializare” şi nu „documentare”, pe şase luni, şi nu pe o lună ca mine.

Le-am spus cum mi-a decurs întâlnirea, pe unde am fost şi cam ce-am văzut. Mi-au spus că pot fi la mine a doua zi pe la patru. Zis şi aşteptat. A doua zi, după bibliotecă şi prânz, în holul hotelului, mi-am aşteptat colegii. Când au văzut ăştia în ce zonă sunt cazat, în ce hotel şi mai ales în ce apartament, aproape să pice pe spate. Minunându-se, Lupşe îmi zice: „Măi Ionică, ăştia te-au cazat ca pe un ministru”. Liviu îl completează: „Să ştii, Lupşe, că noi nu-l putem invita la noi; ne facem de toată minunea”. Până la urmă tot am fost în mansarda lor dintr-un hotel de mâna a treia, da cu alt regim; ei îşi primeau toţi banii în mână şi urma ca singuri să se ocupe de cazare. Ca toţi românii din vremurile acelea, când s-au văzut cu ceva franci în buzunar, nu s-au gândit cum să locuiască mai bine, ci cum să facă ceva economii şi să poată aduce câte ceva la cei de acasă. Şi eu dacă aş fi primit şi banii pentru hotel, nu m-aş fi îndurat să stau la Mac-Mahon.

După ce trec clipele de mirare şi după ce ciocnim câte un păhărel de ţuică de casă, unul din ei îmi zice: „Şi acum, Ionică, direct la curvele din Place Pigalle. Ne ducem numai aşa ca să ne clătărim ochii, că altfel...”

Venind vorba de curve, le-am povestit cum am fugit eu de blondină. Unul din ei, mi se pare Lupşe, ne-a spus că el a intrat în vorbă cu unele din ele şi că preţurile diferă mult de la o zonă la alta şi de la una la alta. El testase deja piaţa.

Şi tot glumind, ba de una, ba de alta, iată-ne ajunşi cu metroul în Place Pigalle. Aici, dragă copile, am avut impresia că am ajuns în zona în care era cel mai mare număr de femei de consum pe kilometru pătrat; stăteau pe sub toate porţile şi îţi făceau cu ochiul şi cu mâna din aproape toate colţurile. Erau de toate culorile şi nuanţele, de toate vârstele. Era luna lui aprilie şi ele erau deja care mai de care mai dezbrăcate. Ţin minte că lângă o poartă, o mulatră foarte drăguţă şi foarte bine făcută, avea cisme până la genunchi şi un palton cu mult sub genunchi. Când treceai prin faţa ei îşi desfăcea paltonul, aşa ca să vezi cam tot ce-ţi poate oferi.

După ce am trecut un pic de ea, le-am zis colegilor: „Mama mia! Dacă te prinde asta sub palton, praf te face”. „Lasă, Ionică, zice Lupşe, nu ajungi tu acolo, aşa că poţi fi liniştit”.

Pe lângă atâta marfă frumoasă şi probabil dulce şi foarte dulce, Pigalul mai avea şi cele mai multe cinematografe cu filme sexi şi porno, cele mai multe librării cu literatură adecvată zonei, cabareturi, localuri non-stop etc. etc. În zonă era şi renumitul „Moulin-Rouge", local devenit celebru prin spectacolele lui de cabaret şi imortalizat de atâtea condeie ale literaturii franceze. După ce ne-am plimbat şi prin faţa acestei minuni pariziene, ne-am îndreptat spre metrou şi apoi spre casele noastre.

Când ne-am despărţit, Lupşe îmi zice în glumă: „Măi Ionică, noi acuma ţi-am arătat drumul. De acuma tu mai poţi veni şi singur. Poţi veni şi la curve, că noi, chiar dacă aflăm, n-o să-i spunem lui Ligia". „La curve sigur nu, îi zic eu, dar pentru un film sexi tot o să mai vin o dată până aici".

Şi într-adevăr am revenit în Place Pigalle de două ori. O dată pentru un film şi a doua oară pentru o vizită.

Subiectul filmului îl mai ştiu şi acuma. Se zicea că într-o familie fără copii totul mergea normal. Bună înţelegere peste bună înţelegere. Într-o bună zi doamna se plânge că nu mai răzbeşte şi cu serviciul şi cu problemele casei. Domnul îi zice să-şi angajeze o fată în casă, fată care s-o ajute. Doamna îl ascultă şi îşi face rost de o fată. După câteva zile, fata pune ochii pe domnu. Toate micile ei atenţii şi aluzii n-au nici un ecou. Atunci fata se hotărăşte să atace frontal. Într-o seară, pe când domnul era deja în dormitor, iar doamna mai zăbovea la televizor, într-un ceai, fata îi dă doamnei un somnifer puternic. La câteva minute, doamna sforăie. Fata se îmbracă într-o cămaşă de noapte de-a doamnei, îşi pune o perucă asemănătoare cu frizura doamnei şi direcţia dormitor. Domnul era aproape pe adormite. Fata intră tiptil, stinge veioza şi ţuşti lângă domnul. Acesta, când îşi simte „nevasta", se întoarce peste şi începe treaba. În fierbinţeala amorului, domnul ajunge cu mâna în „părul doamnei" şi se trezeşte cu peruca în mână. Domnul aprinde veioza şi vede cu cine are de-a face. Nu strigă, n-o ceartă, ci începe un amor şi mai aprins, atât de aprins, încât se rostogolesc din pat pe podea şi îşi continuă acolo nebunia. După noaptea aceasta, ori de câte ori doamna nu era pe acasă, domnul şi fata făceau sex pe unde se întâlneau. Îl făceau în toate poziţiile şi figurile posibile. Dar numai sex, fără nici o urmă de pornografie. Filmul era o prostie, toată povestea nu era decât un motiv pentru sex. Cu toată prostia, am văzut filmul până la capăt şi, ca să fiu sincer, n-am regretat şi nu regret. Oricum, nu puteam pleca din Paris fără un film sexi.

A treia oară am ajuns în Place Pigalle atunci când am fost la prietenii lui Aluaş. Când a fost colegul meu la specializare, s-a împrietenit destul de bine cu o familie. Atât de bine, încât, într-o vară, i-a aranjat acesteia un sejur de două săptămâni, la mare, la Vama Veche. Aici avea Universitatea o tabără; cazare pe la localnici şi masa la o cantină gospodărită de Universitate. Pe când erau franţujii la Vama Veche, eram şi eu pe acolo cu Ancuţa, adică cu mami. Ne-am cunoscut şi, mai la umbră, mai la soare, am mai şi schimbat câteva vorbe. Domnul era şi el cadru didactic, filolog, dacă-mi aduc bine aminte, iar doamna, casnică. Aveau doi copii, un băiat şi o fetiţă, cu ceva mai mari decât mami. Când am plecat la Paris, colegul Aluaş mi-a dat să le duc ceva atenţii. Ştiind că nu-i nici o urgenţă, nu m-am grăbit cu vizita. Pe la jumătatea sejurului, am dat familiei în cauză un telefon şi când mi-au explicat drumul spre ei, am realizat că iară voi ajunge prin Place Pigalle.

Am fost invitat aşa ca să pot sta la o cină. La francezi, după cum mi-am putut da seama, prânzul este „fudulie”, numai cina-i „temelie”, ca să-i parafrazez pe cei de la Junimea. (O societate literară din Iaşii secolului al 19-lea). Cu toată însemnătatea mesei de seară, când intru în casa franţujilor mei, nicio masă pusă, nicio baterie de farfurii, de tacâmuri, de pahare, nici tu şapte aperitive, nici tu miros de friptură, de sarmale, apoi tortură etc. etc. Văd o masă mică de taifas, la care domnul mă invită să iau loc. Nu trece mult şi doamna apare cu o măsuţă pe roţi, măsuţă pe care erau păhărelele pentru Martini şi două farfurioare cu ceva fursecuri. Mai târziu, pe aceeaşi măsuţă, doamna ne aduce ceştile cu supă. Măsuţa se plimba şi pe la copii. Doamna mânca cu noi. După supă, ni se aduce felul de bază, o cărniţă foarte bine gătită, cu o garnitură de paste. Totul servit direct în farfurie. După aceasta, o mică salată de verdeţuri şi, în final, pe aceeaşi măsuţă, păhărelele pentru coniac şi câteva cubuleţe de brânzeturi. Nici un fel prea mult, nici un fel prea puţin.

În rest, taifas. Cum doamna era originară din România şi cum vorbea încă destul de bine şi româneşte, la poticnelile mele de dialog apelam la ajutorul ei. Am discutat mult şi despre multe, am discutat despre familia Aluaş, despre ce-am văzut şi ce încă n-am văzut din Paris etc. etc. În cadrul acestui „etc.” ţin minte că am adus în discuţie „pitorescul” zonei Pigall, pitoresc în care, ziceam eu, există destule elemente de „poluare morală”. La această temă amândoi îmi spun: „Domnule Irimie, „pitorescul” zonei noastre există numai pentru turişti. Pentru noi totul se aşază în cotidian şi prin urmare, în normal. Nu ne surprinde şi nu ne

fascinează nimic, pentru că sunt lucruri pe care le vedem zilnic. Numai turiştii se minunează de „pitorescul" nostru. Şi nu toţi turiştii şi nu toţi la fel. Cel mai tare se fascinează turiştii din Est. Cei din Vest au şi ei oraşele lor şi zonele lor de „pitoresc" aşa că Place Pigalle-ul nu este pentru ei o mare minune. Cei din Est însă, cu mintea plină de morală comunistă, pică pe spate când dau peste o femeie care-i invită la sex. În pitorescul zonei noastre, „poluare morală" există iară şi iară numai pentru străini. Nu copiii noştri se duc la chioşcurile cu literatură sexi şi nu tineretul din zonă umple sălile în care se derulează filme porno. Toate acestea sunt marfă doar pentru străini.

Până la urmă, a trebuit să fiu de acord cu ei, să fiu de acord că „pitorescul" zonei nu le creează nici o problemă. Acest „pitoresc" a fost o problemă doar pentru mine. Când peste câţiva ani am revenit în Place Pigalle, la totul m-am uitat cu alţi ochi.

Colegii care m-au dus la curve, m-au dus mai târziu şi la biserică. „Păcatele" din Place Pigalle trebuiau cumva spălate. Cum se apropiau Paştile, ne-am înţeles să nu pierdem ocazia de a vedea o slujbă de înviere în renumita catedrală Notre-Dame, catedrală nemuritoare prin goticul şi istoricul ei, prin paginile de literatură franceză pe care le-a inspirat.

În sâmbăta Paştilor, ne-am dat întâlnire chiar în faţa catedralei. Pe când îmi aşteptam colegii, iată că apare Gicu Ionescu, vechi şi bun prieten. Era şi el la ceva specializare în chirurgie. Acest Gicu Ionescu, dragă Sergiu, a ajuns mai târziu Rector la Institutul de Medicină din Cluj şi a ocupat această funcţie chiar în perioada în care mami a fost studentă. Tot el a fost acela care m-a operat de hernie, atunci când, în loc să pot pleca spre München, a trebuit să ajung pe un pat de spital. Eu l-am cunoscut în tinereţe, l-am cunoscut pe când îi făceam curte lui Cheţi şi el lui Geta, două colege de catedră şi prietene bune. Cu Geta el s-a şi căsătorit, de Cheţi însă eu m-am despărţit.

După ce ne-a trecut surpriza întâlnirii, eu i-am spus că îmi aştept doi colegi şi că vrem să asistăm la slujba de înviere. Mi-a spus că are exact aceeaşi intenţie. Pe Lupşe şi pe Văcaru îi ştia din Cluj, dar nu ştia de prezenţa lor la Paris. După venirea celor doi, ne-am mai plimbat un pic pe unul din malurile Senei, ca apoi să ne căutăm un loc cât mai bun în spaţioasa catedrală. Interiorul catedralei îl mai văzusem, aşa că, de data aceasta, ne interesa doar spectacolul slujbei de înviere.

Să fi văzut, copile, ce cumineţi am stat vreo patru ceasuri în biserică, ce atent am ascultat rugăciunile din care nu înţelegeam nimic, să

ne fi văzut cum am îngenunchiat atunci când îngenunchiau ceilalți. În final, am stat la o coadă lungă ca să ne primim pişcotul care era pe loc de „paşte". A fost o noapte frumoasă, o noapte de cântece, orgă, predici, rugăciuni, cu un cuvânt, o noapte de spectacol, o noapte de cultură. Dacă aş fi venit în țară fără această seară şi această noapte, aş fi regretat.

După înviere ne-am îndreptat fiecare spre hotelul lui; un pui de somn era teribil de necesar.

A doua zi, deci în ziua de Paşti, ce să fac? ce să fac? Eram în fața alternativei: Turnul Eiffel sau Louvre? Am optat pentru Turn. Ca să ajung la el trebuia, ca dincolo de Arcul de Triumf, s-o iau pe o magistrală aproape opusă Mac-Mahonu-ului. Coborând până la capăt, am trecut Sena şi am ajuns sub uriaşul Turn.

M-am plimbat pe sub el, m-am plimbat în jurul lui şi m-am tot întrebat: să mă urc şi eu până sus sau să nu mă urc? Mi se părea destul de scump. Ca să ies din încurcătură, am făcut un compromis; am urcat numai până la jumătate. Şi prețul era pe jumătate.

Mare mi-a fost mirarea când, ieşind din lift, am dat peste un mic orăşel: mici bistrouri cu ceaiuri, cafele, prăjituri, băuturi, chioşcuri cu suveniruri etc. etc. M-am plimbat la etajul cu pricina de jur împrejur, m-am uitat la una, la alta şi am coborât. Făcusem la modul direct cunoştință cu emblema Parisului.

Ce să fac mai departe? Am luat-o spre Trocadero cu al său Palais de Chaillot. Micul meu ghid turistic nu-mi prea spunea ce-i cu acest Palais de Chaillot. Hai să văd, mi-am zis. Când am ajuns acolo, am dat peste un foarte interesant muzeu. „Le Musée de l'Homme". Mai erau în acest Palais şi altele, dar care nu m-au interesat. Am intrat în muzeu. N-am regretat; am văzut lucruri foarte interesante din etnografia şi etnologia poparelor africane, asiatice, americano-latine etc. Am văzut tot acolo, pentru prima dată, câteva exponate de pictură rupestră, pictură săpată şi colorată în stâncă. Nu mai ştiu din ce grote au fost aduse, dar mi s-a părut ceva extrem de interesant. Vedeam în aceste exponate semne ale unor oameni din paleoliticul superior.

După acest muzeu, cum mai aveam la îndemână destul timp şi cum era pe aproape, m-am dus să văd muzeul Rodin. Ce poți vedea acolo, dragă copile, te uluieşte. Te uluieşte moştenirea lăsată de mâinile geniale ale unui om genial. Plicul cu pliante din sculptura marelui Rodin, cumpărat atunci, mai este şi astăzi pe undeva prin casa noastră din Cluj.

Acum când am fost ultima dată acasă l-am şi văzut. Cu casa şi cu grădina „Rodin” mi-am încheiat prima zi de Paşti.

A doua zi din nou în faţa unei alternative: Le Louvre sau Le Musée national d'Art Moderne? Am ales artele moderne. Am văzut aici multe lucruri care mi-au reţinut atenţia şi care le mai am şi acum în minte. Am văzut, de pildă, un interesant colţ de artă mecanică.

Într-un colţ cam trăznit, zic eu, am văzut pur şi simplu o masă după un chef, masă cu sticle, pahare, scumiere, ţigări etc. etc. Mai ţin minte un perete în faţa căruia nişte fire metalice, legate între ele, făceau la mişcarea aerului, foarte interesante jocuri de umbre şi de lumini. Ceva teribil de simplu, dar teribil de interesant. Am mai văzut într-un colţ, o maşină făcută pur şi simplu balot. Se zicea că este şi acest balot operă de artă etc.

Dar ceea ce am vrut cel mai mult să văd aici a fost Atelierul lui Brâncuşi. În curtea muzeului, într-o clădire separată este găzduit acest atelier. Am văzut aici, pe lângă unele din minunile realizate de dalta lui Brâncuşi şi ceaunul – adică oala – în care, se zice, olteanul nostru îşi făcea mămăligă, am văzut şi cojocul cu care se culca, uneltele cu care dăltuia etc. Era acest atelier el însuşi o mare piesă de muzeu.

Văzând atelierul lui Brâncuşi, pe când Rodin îmi era încă foarte proaspăt în minte, era firesc să încerc ceva comparaţii între cei doi oameni de geniu. Asemănări n-am găsit decât una: genialitatea; în rest numai deosebiri. Rodin, după modesta mea părere, este ultimul geniu al sculpturii clasice, Brâncuşi – primul geniu al dăltuirii moderne şi contemporane. Rodin a sculptat figuri de o mare fineţe, Brâncuşi a stilizat, a dăltuit abstracţii. Iată, de pildă, aceeaşi temă: sărutul. La Rodin sunt două figuri care se sărută, la Brâncuşi e cioplit parcă chiar sărutul.

Brâncuşi, dragă copile, este un dublu produs; al Olteniei româneşti şi al Parisului. Oltenia l-a născut şi i-a dat sămânţa geniului, Parisul l-a adoptat, l-a crescut şi l-a eternizat.

După cele două zile petrecute pe la muzee, m-am gândit că nu pot pleca din Paris fără audierea unor cursuri universitare. O asemenea intenţie i-am comunicat-o domnului Sturza încă de la sosire. Luând legătura cu el, îmi spune că şi el intenţiona să mă caute şi să-mi spună că pentru joi aveam deja aranjată o vizită la Universitatea Non-Therre. Acolo să iau legătura cu profesoara Pierre Jannette. Numele îmi era cunoscut de pe coperta unei cărţi cumpărate şi intitulată „La realitté”.

După frazele de bună întâlnire şi de prezentare a intenţiilor mele, ajungem la concluzia că în ziua respectivă aş putea asista la un seminar de Logică simbolică şi dacă doresc la cursul ei despre Hegel.

La seminarul în cauză – nimic deosebit. „Formele normale" ale unor constructe logico-simbolice se calculau exact după regulile pe care le-am învăţat şi eu, la Bucureşti, de la colegul Gh. Enescu.

Cursul despre Hegel însă m-a şocat. Fiind vorba despre un curs de un an de zile, mă aşteptam să ascult ceva despre o anume temă a filozofiei hegeliene, despre vreuna din lucrările lui, despre vreo etapă a evoluţiei lui filozofice etc. Tot cursul era doar citirea comentată a prefeţei lui Hegel la „Fenomenologia spiritului". În lecţia la care am asistat a fost vorba despre vreo două-trei pagini de pe la mijlocul prefeţei. După curs, mi-am afişat deschis nedumerirea. Profesoara, fără nici un gest de supărare, mi-a explicat că ea consideră prefaţa în cauză ca fiind destul de relevantă pentru înţelegerea filozofiei hegeliene şi de aceea, pentru anul în curs şi-a proiectat toate prelegerile pe paginile ei. În alţi ani îşi va alege alte texte pentru comentare. La observaţia mea că, totuşi, după o asemenea formulă de lucru, studenţii nu vor ajunge niciodată să aibă o imagine cât de cât globală despre sistemul filozofiei hegeliene, mi s-a replicat că acei studenţi care vor să-şi formeze o asemenea imagine n-au decât să-l citească pe Hegel şi să citească cât vor din cărţile dedicate acestuia.

A trebuit, în cele din urmă, ca cel puţin parţial, să-i dau dreptate, a trebuit să fiu de acord că mai bine un curs de un an de zile pe tema unei prefeţe sau a unei opere hegeliene decât două ore de curs aşa cum făcea – dacă le făcea – colegul Drondoe.

În aceeaşi ordine a ideilor, aflând de câtă libertate de gândire şi de mişcare se bucurau cadrele universitare franceze, nu puteam să nu mă gândesc critic la situaţia de la noi. Nu puteam să nu observ şi să nu zic, fie şi numai pentru mine, că la noi există o atmosferă de lucru prea cazonă, prea bătută în cuie, prea aşezată în programe aprobate şi supraaprobate, programe de la care nici profesorii şi nici studenţii nu aveau niciun pardon.

Sub însemnele intenţiei de a vizita ceva activităţi universitare, am fost şi la două prelegeri la Collège de France. De data aceasta, înţelegerea am făcut-o cu colegii Lupşe şi Văcaru. În programul lor de specializare, participau la mai multe cursuri şi seminarii. Dintre acestea mi-au atras atenţia cursurile lui Claude Lèvi-Strauss şi Michel Faucault. Sunt două

nume despre care şi citisem destul de mult în ţară. Unele din lucrările lor sunt şi acum pe rafturile bibliotecii de la Cluj. Luând legătura cu colegii mei, potrivit unei programări bine stabilite, m-am dus la prelegeri. Ca să fiu sincer, mare lucru n-am înţeles din ele. Fie că urechile mele încă nu erau destul de deschise francezei vorbite, fie că tematica celor două expuneri era prea „structuralistă" şi eu nu aveam fondul aperceptiv necesar pentru „prinderea" ei, dar, aşa cum am zis, sub raportul conţinutului, cu mare lucru nu m-am ales. Cu toate acestea, n-am regretat. Cum era să regret că am văzut şi ascultat pe viu pe doi din reprezentanţii de frunte ai structuralismului francez? În cartea pe care nu de mult ţi-am cumpărat-o „Philosophie – eine bildergeschichte für einsteiger", vei putea da şi tu peste numele celor doi şi peste unele din ideile lor.

La sfârşitul săptămânii n-am mai amânat vizita la Luvru, muzeu emblemă pentru Paris, pentru Franţa şi poate chiar pentru întreaga Europă. Voiam să fiu acolo de la prima oră şi de aceea m-am pornit de dimineaţă de la hotel. Era o duminică frumoasă şi destul de răcoroasă. În drum spre ţintă, nu mică mi-a fost mirarea când pe gratiile din trotuarul ce trecea pe lângă magazinul Luvru – mare magazin de lux – o bătrânică încă îşi continua somnul, învelită în ceva zdrenţe şi ziare. Bătrânica – una din cele fără acoperiş – a dat acolo de un loc mai călduţ, subsolul magazinului fiind probabil bine încălzit.

Duminica, intrarea la Luvru era pe atunci gratuită, cum erau de altfel şi la multe alte muzee pariziene. Când m-am văzut în holul muzeului şi în faţa unor panouri care dădeau explicaţii cu privire la secţiile acestuia, mi-a venit în minte bancul cu „dracu poate pe la toate". Se zice că femeile, atunci când popa ajunge cu cădelniţa prin faţa lor, acestea zic: „dă părinte şi la mine, dă părinte şi la mine", iar popa le răspunde: „dracu poate pe la toate, dracu poate pe la toate". Aşa şi eu, am înţeles că nu se poate pe la toate. A trebuit să stau şi să aleg. Mi-am ales să văd ceva din arta antichităţii ca apoi să-mi îndrept paşii spre pictura Renaşterii şi de după Renaştere. În acest fel am ajuns să văd şi să mă minunez şi eu de originalul enigmaticului surâs al Giocondei – ştii este vorba de renumitul tablou al lui Leonardo da Vinci, cunoscut şi sub numele de Mona Lisa – surâs care a inspirat atâtea interpretări şi care a făcut să curgă pe tema lui atâta cerneală. Trebuie să recunosc însă că parcă am fost uluit sub raport estetic de sălile cu Rubens, săli în care, atunci când am intrat, mi-am zis: „Dumnezeule, ce explozie şi ce risipă de talent, de imaginaţie, de linii şi culori, de chipuri umane. După Rubens

am cutreierat alte zeci de săli cu alte zeci de satisfacții artistice. Spre seară m-am îndreptat spre casă mort de oboseală.

A doua zi aveam planificat şi renumitul Château de Versailles. Vizita mi-a fost aranjată de domnul Sturza aşa că nu numai că nu am plătit dar am şi avut pe post de ghid o franţuzoaică foarte drăguță, care m-a dus, împreună cu încă doi vizitatori şi prin locuri care nu se deschid publicului larg: Sala oglinzilor, budoarul Mariei Antoinette, baia acesteia etc.

Cu vizita la Versailles, mi-am zis că închei faza de turism a sejurului meu. Eram deja în ultima săptămână şi mă gândeam serios la pregătirea plecării spre casă.

După vizita la Versailles m-am trezit cu un telefon de la domnul Sturza cu rugămintea de a nu pleca de la hotel că trebuie să vină să-mi aducă o plăcută surpriză. Tot întrebându-mă eu cam despre ce fel de surpriză ar putea fi vorba, iată-l că apare. După ce mă întreabă cum mi-a plăcut la Versailles, îmi spune că Ministerul, deoarece am fost cuminte şi deoarece mi-am împărțit foarte echilibrat timpul între turism şi bibliotecă, s-a gândit să-mi mai acorde încă o bursă de o lună, dar numai pentru achiziția de cărți. Am rămas cu gura căscată. Până să mă desmetecesc, îngerul meu păzitor îmi şi scoate din buzunar un plic cu un cec de vreo 1.700 de franci, dacă îmi aduc bine aminte. Era o sumă destul de frumoasă.

Singura problemă era aceea că trebuia să cumpăr totul de la aceeaşi librărie; suma nu putea fi fragmentată. Ştiind cam cum stau lucrurile prin librării, m-am dus la „La Presse Universitaire de France". Luând legătura cu conducerea librăriei am convenit ca ei să-mi expedieze cărțile. Şi aşa îmi era teamă că voi avea de plătit suplimentar la bagaj. Din librării şi de la anticariatele de pe malul Senei eu îmi cumpărasem deja câteva kilograme de carte. Numai „Memoriile" bătrânului Hrusciov cântăreau aproape un kilogram.

După ce mi s-a spus cam ce sumă să rezerv pentru poştă, m-am apucat de răsfoit prin rafturile cărților de filozofie şi sociologie. Am ales eu vreo 20-30 de volume, mai mari şi mai mici, le-am calculat prețul, le-am predat şi m-am uşurat de cec-ul care atârna greu în buzunar. De acum nu mai aveam decât să aştept venirea pachetelor la Cluj. Aşa s-a şi întâmplat; la vreo zece zile după sosirea mea, mi-au venit şi cărțile. O parte le-am ținut pentru mine şi Mica, iar o parte am pus-o la dispoziția catedrei.

Pentru pregătirea plecării spre casă mai rămânea cheltuirea economiilor mele. Tot umblând prin unele din magazinele care-mi erau în cale, mai ales prin lanțul de magazine Samaritaine, cam ştiam ce vreau să cumpăr. Pe primul loc era o păpuşă care mergea, pentru mami. Era cam scumpă, îmi lua aproape jumătate din economii. Foarte greu am depăşit dilema s-o cumpăr, să n-o cumpăr. Până la urmă a învins gândul că Anca mea se va bucura mult când va ieşi prin parcul oraşului cu păpuşa sa de mână. Pe atunci nimeni nu mai avea în Cluj aşa ceva. Într-adevăr mami, care avea pe atunci vreo 7-8 anişori, era în al nouălea cer când se plimba cu Patricia; aşa o botezase.

După păpuşă, urma o stofă de palton pentru Mica şi o stofă de costum pentru mine. În rest – mărunțişuri.

Cum păpuşa o găseam numai la Samaritaine, m-am decis să cumpăr totul de la aceste magazine. Dacă făceam o cumpărătură care depăşea suma de 300 de franci, mi se acorda o reducere de 10-15%, sumă care o puteam primi însă numai în ziua plecării, la aeroport. Nu erau de neglijat vreo 50-60 de franci în chiar ceasurile plecării, mai ales că mă amenința o depăşire a greutății la bagaje.

În chiar penultima zi mai aveam ceva franci necheltuiți. Cu ei m-am gândit să mă duc la Tati. Acest Tati a fost şi am auzit că mai este magazinul săracilor, magazinul tuturor acelora cu bani puțini. Îmi aduc aminte că de la Tati i-am cumpărat lui Mica şi o stofă de pardisiu, o stofă de mare efect pentru primăvară şi toamnă. Pe lângă aceasta – multe mărunțişuri.

Când mă întorceam de la Tati cu toate cele cumpărate, prin zona Place Pigalle, o frumuşică îmi iese în cale cu „viens tu avec moi?" Aproape că mă trăgea de mână. Era o copilandră cam de vreo 17-18 ani. Parcă şi acum o văd cu ce ochi rugători mi-a adresat cunoscuta chemare. Am intrat cu ea în vorbă şi i-am spus că, din păcate, eu nu mai am bani, că mi-am făcut ultimele cumpărături, că mâine plec din Franța etc. Cu regrete şi uşoare strângeri de mână ne-am despărțit. După vreo zece paşi m-am întors şi i-am făcut încă o dată cu mâna. Trebuie să recunosc, copile, că dacă această tinerică îmi ieşea în cale în drum spre Tati, se duceau dracului toate cumpărăturile din cele două plase. Nu ştiu dacă mă duceam cu ea acolo unde-mi spunea că mă poate duce, dar undeva să-i dau un dejun tot mă duceam. Din cauza acestei întâmplări, ori de câte ori am dat cu ochii de pardesiul lui Mica, mi-am adus aminte de frumuşica de pe lângă Place Pigalle.

Întors de la Tati, m-am dus pentru ultima oară la autoservirea pe care am frecventat-o de atâtea ori; m-am uitat încă o dată de-a lungul lui Champs-Elysées şi ca gest de despărțire am dat încă o dată roată Arcului de Triumf. Ajuns apoi acasă, mi-am făcut în liniște bagajul. Dorul de Cluj, de Mica, de mami era deja foarte mare. A doua zi, cu aceeaşi maşină demodată a domnului Sturza, am fost condus la aeroport. Cu acest drum s-a pus capăt documentării mele de la Paris.

x

x x

A treia mea ieşire peste hotare, în perioada de viață despre care acuma îți povestesc, a fost în *Italia*. De data aceasta n-a mai fost vorba despre vreo documentare, ci despre conducerea ansamblului folcloric al Universității, ansamblu denumit „Mărțişorul”. S-a întâmplat aşa că, prin '71 sau '72, într-o bună zi, m-am trezit chemat la Rectorul Pascu şi rugat să preiau conducerea excursiei – spectacol a acestui ansamblu.

Itinerariul era deja stabilit şi urma ca ansamblul să plece peste două-trei zile. Mai erau de rezolvat doar două probleme: a) obținerea vizelor de la Consulatul italian din Bucureşti şi b) obținerea ultimei aprobări pentru susținerea spectacolelor. Aprobările conducerilor locale erau deja asigurate, mai trebuia doar aprobarea organelor italiene centrale. Cel care s-a ocupat în Italia de programul ansamblului a dat toate asigurările că şi această ultimă aprobare se va obține şi că noi putem porni la drum.

Pentru obținerea vizelor, m-am dus eu la Bucureşti. Italianul de la ghişeu mi-a spus că voi putea obține vizele numai peste o săptămână. Cu toate insistențele şi explicațiile mele, nicio înduplecare. Ce să fac? Ce să fac? Îmi vine în minte să încerc o audiență direct la Consul. Dar cum să ajung la el? Gândind româneşte şi nu nemțeşte, m-am chinuit să găsesc pe cineva care să mă ajute să obțin o audiență rapidă, chiar a doua zi şi chiar la prima oră. Dar cine? Dar cine? Tot chinuindu-mă cu o asemenea întrebare îmi vine în minte că soțul colegei mele de facultate şi de la Şcoala de lectori, Pîrleacu Viorica, lucrează pe un post de adjunct la Ministerul de Externe. Îl cunoşteam şi eu pe Costel, eram la Şcoala de lectori în relații destul de bune. Cu acest gând, direct la Ministerul cu pricina. De la poartă s-a dat un telefon şi domnul Ministru m-a primit pe loc. Am avut noroc că era la post. După câteva fraze de amabilități şi de

aduceri aminte, i-am spus despre ce este vorba. După ce-mi ascultă povestea, pune mâna pe telefon şi vorbeşte direct cu domnul Consul. A doua zi, la ora 9 eram în audienţă. Consulul vorbea destul de bine româneşte, aşa că n-am avut nevoie de translator. După explicaţiile mele cu ansamblul, cu presiunile programului etc. – nu i-am spus că noi încă nu aveam aprobarea Romei – Consulul sună la domnul cu vizele şi îi dă poruncă să mă servească în aceeaşi zi, în programul lui de după masă. Cel de la ghişeu era să mă mănânce când m-a văzut şi când i-am pus în braţe vreo 45 de paşapoarte. Dar porunca şefului era poruncă.

După ce m-am văzut cu vizele în mână, cu un tren de noapte m-am întors la Cluj. Aici toată lumea mă aştepta cu sufletul la gură. Autocarul era deja pregătit de drum. Deasupra lui erau deja rânduite şi bine legate lăzile cu costume, cutiile celor două contrabasuri, sacii cu corturile, un sac de ceapă, unul de cartofi, o oală cu conserve etc. etc. Excursia noastră era de la început concepută ca o excursie – aventură, o excursie în care trebuia să dormim ca regulă în corturi, să ne spălăm pe la râuri şi să mâncăm „din brişcă", cum s-ar zice. Când am văzut cum arată autocarul – mai rău decât al unor ţigani nomazi – şi când i-am întâlnit laolaltă pe cei peste 40 de „iepuri" şi „iepuroaice", adică studenţi şi studente, m-am îngrozit. Mi-am zis: „Dumnezeule, la ce m-am angajat!" Dar nu mai puteam da înapoi.

A doua zi, pe la 9-10, când am considerat că toate pupăturile de despărţire sunt gata, i-am spus şoferului să-i deie drumul. Mica era şi ea acolo şi îmi făcea cu mâna.

În prima zi am parcurs drumul până la Timişoara. Acolo am dormit la un cămin studenţesc. Era deja vacanţă şi căminele erau goale.

A doua zi am tras peste Iugoslavia. Ţin minte că la Belgrad am făcut o pauză mai lungă, pauză în care s-au comercializat foarte multe cutii de gerovital. Am rămas cu impresia că toată lumea avea câte ceva de comercializat, numai eu nu aveam absolut nimic.

Eu aveam doar zece dolari pe care i-am cumpărat pe sub mână din ţară şi pe care cu mari emoţii am reuşit să-i trec graniţa. La comerţul din jurul maşinii mă uitam însă complet nevinovat.

După Belgrad am ajuns spre seară la Zagreb. Ţin minte că am oprit în centrul oraşului şi m-am interesat de Universitate. M-am dus până acolo cu gândul să solicit o cazare de o noapte în vreun cămin studenţesc. Fiind vacanţă, toate uşile Universităţii au fost închise. M-a mirat faptul că nu era nici măcar portar. Am tras atunci la marginea Zagrebului, lângă un

teren de fotbal. Ne-am instalat corturile şi fără nicio muzică şi gălăgie, am aşteptat noaptea. Pe la miezul nopţii ne-am trezit cu zeci de pietre în pereţii corturilor. Era isprava unor copilandri. Ieşind din corturi, băieţii noştri i-au pus uşor pe fugă.

Mai departe am trecut pe la Trieste în Italia şi am mânat până la Veneţia. Am făcut aici o pauză de vreo câteva ceasuri. Am fost cu copiii până în piaţa San Marco. Am admirat masa de porumbei din piaţă, am vizitat biserica cu acelaşi nume, i-am urmărit pe gondolieri pe Canalul Grande etc. De aici am cumpărat drept suvenire, pentru mami, o gondolă cu o păpuşă care dacă învârteai de o cheiţă, se auzea o melodie, iar păpuşa mima ceva mişcări de dans. Ani mulţi această gondolă a fost jucăria Ancuţei şi a fetiţelor care veneau pe la noi.

De la Veneţia ne-am îndreptat spre centrul Italiei. După vreo două ore de drum trebuia să ne căutăm „un culcuş".

Am oprit noi pe la ceva locuri „de cazare", dar am dat mereu de afişul „domeniu privat, intrarea interzisă!" Ca prin Germania. Nu era ca în România; unde voiai, acolo te puteai aşeza. În cele din urmă am ochit eu nişte plopi la marginea unei mirişti. Printre plopi era un spaţiu care, mi-am zis eu, ne-ar putea găzdui până dimineaţă. Pe aproape era şi un râuleţ aşa că, la nevoie, aveam la îndemână şi ceva apă. Cu destulă uşurinţă puteam ajunge cu autocarul foarte aproape de locul cu pricina.

După ce copiii şi-au văzut corturile ridicate, s-au pus pe cântat. Cei care au mai fost prin asemenea „turisme" s-au gândit probabil că poate pică ceva de la motelul din apropiere; cam 100-150 de m.

N-a trecut mult şi o fată care vorbea destul de bine italiana, a venit la mine să-mi spună că patronul i-a întrebat dacă n-ar vrea şi dacă n-ar putea să facă ceva muzică în faţa motelului. Eu le-am zis că pot face. Rapid, toată orchestra era la post şi cu ea şi vreo câteva perechi de dansatori. Toţi în costume naţionale.

După vreo jumătate de oră, a venit din nou fata cu italiana să mă întrebe dacă patronul are voie să le dea câte un pahar, două de vin. Eu i-am spus că poate să le dea. „Ajutorul" meu, Matei Basarab, cel pe care l-am lăsat urmaş pe postul de secretar de partid pe Universitate, a fost de altă părere. Mi-a spus că am făcut o mare greşeală. „Dar ce? i-am zis eu, îi mare lucru dacă le dă copiiilor câte un pahar de vin? Hai să mergem şi noi acolo, să vedem despre ce este vorba". „Eu nu vin, tu le-ai dat voie, tu să te descurci". A tras fermoarul la cort şi n-a mai ieşit din cort până dimineaţa.

Eu m-am dus la motel. Când am ajuns acolo, ce-mi văd ochilor? Un slujbaş al motelului căra pe un cărucior un butoi cam de vreo 70-80 de litri spre o masă pe care erau vreo 50-60 de pahare. Se putea umbla la pipă şi drept urmare se putea bea la discreţie.

„Mama mia!" – mi-am zis – mi se îmbată copiii, mâine nu-i mai pot duce de pe aici". Dar n-a fost să fie aşa. Am pus un băiat mai echilibrat lângă butoi şi i-am spus că, de cum vede pe careva că se apropie de depăşirea măsurii, să mă anunţe. Mai trăgeam şi eu cu ochii după ei. Dar, dincolo de aceasta, copiii au tras o cântare şi un joc în faţa motelului, aşa că pe la 9-10 era acolo lume ca la un spectacol. După ora 10-11 s-a încins o periniţă care a durat până după miezul nopţii. A ieşit, dragă copile, o seară a prieteniei româno-italiene de toată frumuseţea. Eu cred că aşa ceva nu s-ar fi putut întâmpla prin Germania. Italienii, copile, rămân italieni. Gintă latină!

După această primă şi fantastică noapte petrecută printre italieni, ne-am continuat drumul spre Ravena şi Rimini, ca să ne abatem pentru câteva ore prin „marele stat" San-Marino. Un stat în stat, un stat în interiorul Italiei. Un fel de curiozitate istorică şi social-politică. De fapt, San Marino este format doar din orăşelul cu acelaşi nume, orăşel aşezat pe versantul unui deal. Celălalt versant era atât de abrupt, încât mâna omului nu l-a putut îmblânzi. Orăşelul-stat trăieşte doar din turism. Când am fost noi prin el, ni s-a explicat că are doar doi soldaţi şi câţiva poliţişti. Are însă propriul parlament şi guvern, are, după cum cred că ştii şi tu, o proprie echipă de fotbal. În orice caz, este extrem de interesant să te plimbi pe ulițele lui San Marino.

După San-Marino ne-am îndreptat spre Prato. Aici trebuia să avem prima seară de spectacol. Trecând cu autocarul prin oraş, am rămas cam miraţi că nu era nici un afiş care să ne anunţe sosirea. Ajunşi la destinaţie, am aflat că oficialităţile de la Roma nu ne-au dat aprobarea pentru susţinerea programului de spectacole. Le-a fost frică de noi, le-a fost frică de cei din România socialistă să nu le lase, vezi Doamne, nu ştiu ce comunism prin câteva dansuri şi cântece de pe Someş.

Cei din Prato, orăşel care pe atunci avea o conducere comunistă, ne-au cazat chiar în sediul Partidului Comunist. Aveau în acest sediu, pe lângă multe altele şi un bar de zi, bar în care am văzut pentru prima dată un televizor color. Aveau însă şi o sală destul de mare de şedinţe şi de spectacole, sală în care ne-au permis să ne desfăşurăm cântecele şi dansurile. Conducerea din Prato a considerat aprobarea lor ca o chestiune

internă de partid şi nu aveau de ce să dea socoteală organelor centrale. Spectacolul era doar în incinta sediului lor şi nu în sala de spectacole a oraşului. Am avut destul de multă lume, am avut şi destul de mare success. Am făcut rost şi de ceva lire, cu care ne puteam asigura drumul spre Roma. Dacă şi aşa eram în drum, am hotărât să nu ne întoarcem acasă fără a vedea câte ceva din minunile Romei.

La Roma ne-am cazat la „Academia di Romania", o instituție menită să asigure o anumită permanență legăturilor culturale româno-italiene. Pe filiera acestei instituții, mulți români s-au bucurat de burse de studiu. Când am fost noi pe acolo, era, de pildă, din Cluj, un student, Marian Papahagi, cel care mai târziu va ajunge professor la Universitatea clujeană. L-am cunoscut ca pe un om de o deosebită ținută intelectuală şi mai ales de o aleasă finețe umană. Marian Papahagi ne-a fost de mare ajutor în cele două, trei zile petrecute la Roma.

Cum nu aveam voie să dăm spectacole prin sălile Romei, cei de la Academia di Romania ne-au permis o seară de spectacol în incinta instituției lor. Drept spectatori am avut foarte mulți români şi ceva prieteni ai acestora. Spectacolul s-a bucurat de multe aplauze. Am văzut oameni cu lacrimi în ochi. Mulți ne-au spus că pentru o seară le-am mai stâmpărat dorul de țară. Cu prilejul acestui spectacol, am mai făcut iară rost de ceva lire, aşa ca să putem rezista etapelor ulterioare ale aventurii noastre. Cei mai mulți bani i-am făcut însă din vânzarea discurilor cu muzică populară, fluierelor, naiurilor şi păpuşilor pe care le-am avut cu noi.

Am rămas la Roma parcă două sau trei zile. În prima zi ne-am dus în grup să vizităm acele locuri ale Romei care au avut şi mai au cea mai mare rezonanță în istoria poporului nostru. A fost vorba de Coliseum şi de Columna lui Traian. Această columnă, dragă copile, conține în basoreliefurile ei scene din cele două războaie duse de Traian împotriva lui Decebal. Îți dai seama că dacă un „badea Cîrțan" s-a dus pe jos până la Roma numai şi numai să-şi scoată căciula în fața Columnei, noi cum era să trecem prin Roma şi să nu-i dăm binețe?

După o zi de istorie, ne-au dus paşii spre Vatican. Am văzut uriaşa piață şi nu mai puțin uriaşa catedrală „San Pietro". Am ajuns, bineînțeles, şi sub uluitoarea cupolă a „Capelei Sixtine". Ce se poate vedea în şi prin aceste locuri nu se poate povesti. Va trebui ca odată să-ți faci timp şi să străbați cu paşii şi cu ochii tăi toate aceste minuni.

Într-o zi frumoasă şi caldă de vară ne-au dus picioarele prin alte câteva piețe şi biserici ale Romei. Dintre ele îmi mai aduc aminte doar de piața Spaniei, piață în care, pe scările ei multe şi mari, turiştii stăteau ca ciorchinele.

După Roma ne-am gândit la un drum spre casă. Am luat-o spre nord cu gândul de a ne apropia de Austria. În acest caz ne era în drum Florența, oraş cu renume şi pe care l-am ocolit atunci când ne-am grăbit să ajungem la Prato. De data aceasta ne-am oprit preț de vreo două ore în „Piazza del Duomo" şi am vizitat „Duomo Santa Maria del Fiore". De la Florența ne-am dus până la Pisa, oraşul de naştere al lui Galileo şi oraş al vestitului Turn înclinat. Trecând apoi prin Genua, am luat drumul spre Milano. Aici am zăbovit o zi întreagă. Am vizitat „Domul" – o mare bijuterie arhitecturală, emblemă a oraşului. Îmi aduc aminte că la intrare două călugărițe ne-au oprit câteva fete, care erau îmbrăcate în şorturi sau pantaloni; nu puteai intra în biserică îmbrăcat oricum. În împrejurimile Domului, am dat foarte uşor peste „Teatro alla Scala". Pentru după amiaza zilei eu am planificat o vizită la biserica „Santa Maria della Gratie", unde ştiam că se află tabloul lui Leonardo da Vinci „Cina cea de taină", un tablou minune. Spre marea mea surpriză, nimeni din grup n-a vrut să mă urmeze. Toți s-au dus pe la ulițele de bazar şi pe la magazine. Era de fapt ultima zi pe ulițele Italiei şi trebuiau cheltuite şi ultimele lire.

Am zis mai sus „tabloul minune" deoarece aşa se consideră faptul că peretele cu celebra frescă a fost singurul care a rămas în picioare după un crunt bombardament din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Restul pereților au ajuns dărâmături. Muzeul acestei biserici s-a păstrat în forma în care a rămas după război. Nu s-au făcut decât cele necesare unei mai bune protecții; instalații de aer condiționat, porți cu deschideri automate, sisteme de alarmă etc.

Spre seara zilei petrecute la Milano ne-am îndreptat spre Bozen şi apoi prin trecătoarea Brenner spre Innsbruck.

Când am ales acest drum, n-am băgat de seamă că el ne pune în situația de a trece şi printr-un colț al R.F.G-ului. Cum n-am avut vize de tranzit, era cât pe aci să facem calea întoarsă. Până la urmă nemții s-au dovedit a fi cumsecade cu noi şi ne-au lăsat să trecem prin țara lor şi fără vize. Un grănicer însă s-a aşezat în uşa autocarului şi nu ne-a lăsat nici să mişcăm până ce n-am ajuns din nou pe pământ austriac. Pe acest pământ ne-am oprit bineînțeles la Viena. Era spre seară.

Până ce am parcat, până ce ne-am încolonat şi până ce am parcurs Mariahilfer Strasse – de la Gara de Est spre centru – s-a făcut destul de târziu. Ne-am bătut picioarele şi ne-am întors ochii prin jurul bisericii Sf. Ştefan şi prin zona Hofburgului.

Totuşi, parcă era prea puţină animaţie prin centrul Vienei. La sugestia unuia din grup am luat-o spre Prater, zona mai de noapte a oraşului. Ajunşi aici, unii din cei care în viaţa lor încă nu văzuseră un film sexi sau porno au venit cu ideea de-a ne prelungi rămânerea prin zonă până ies ei de la un asemenea film. Îmi aduc aminte că, un coleg de la Catedra de socialism, Buduşan Augustin, mi-a zis: „Păi! Domnule profesor – pe la începuturile carierei mele mi-a fost student - cum să mă duc acasă la nevastă şi să-i spun că n-am văzut decât piețe şi biserici, cum să nu-i pot povesti şi ceva mai picant". În faţa unui asemenea argument, bineînţeles, am fost de accord.

Pe când era bine după miezul nopţii, ne-am despărţit de Viena. Moţăind în autocar, am luat drumul spre ţară. Prin Budapesta am trecut de parcă nici n-ar fi fost.

Când am ajuns la graniţa cu România, prima întrebare: „Câţi v-aţi întors?" „Cum câţi? Câţi am plecat, atâţia ne-am şi întors". „Cum?, n-a rămas nimeni?" „Nu", le zic eu. „Dumnezeule, zice grănicerul, de multă vreme n-am mai văzut un autocar care să se întoarcă fără nici o rămânere prin oraşe ale Apusului. Sunteţi buni de un premiu." „Păi dacă puteţi, să ni-l şi daţi", le-am zis eu. „Să vi-l dea cei de la Cluj, noi, din păcate, nu avem bani pentru aşa ceva". Auzind şi vameşii că suntem toţi şi că suntem studenţi, nici n-au vrut să se mai uite prin bagaje. Ne-au făcut cu mâna că putem trece.

Bucuroşi că suntem acasă, unul din orchestră şi-a scos clarinetul şi într-un cîntec şi veselie am trecut prin Oradea şi mai apoi pe ulițele Clujului. Ultima cântare am tras-o în faţa Universităţii. Cu aceasta, dragă copile, s-a şi încheiat frumoasa şi aventuroasa mea excursie în Italia.

A doua mea întâlnire cu *Parisul* s-a întâmplat în 1977. Din nou m-am trezit chemat la Rectorat, de data aceasta la I. Vlad, cu rugămintea de-a prelua conducerea ansamblului „Mărţişorul" în Franţa. Era vorba de o săptămână la un festival de cântece şi dansuri populare, la Bayonne şi apoi spectacole prin mai multe localităţi din sudul Franţei. De data aceasta programul avea toate aprobările necesare, aşa că ne-am desfăşurat din plin.

Plecarea a fost tot cu autocarul, dar fără corturi. Pe unde am avut spectacole, aveam asigurată şi cazare, dacă nu prin cămine sau internate, atunci pe la localnici. Ne era asigurată şi masa. Oricum prin Franța am umblat mai civilizat.

Din filmul acestei ieşiri peste hotare prima secvență despre care ți-aş scrie câte ceva este secvența cu W.C-ul din Viena. După ce am trecut noaptea peste Ungaria şi prin Budapesta, spre dimineață, ne-am apropiat de Viena. Foarte bine, mi-am zis eu, acolo facem pauza de dimineață; putem parca lângă Gara de Est, avem acolo apă de spălat, W.C-uri etc. După vreo zece minute de la debarcare, a venit la mine o fată să-mi spună că la W.C. le trebuie şilingi. De unde dracu şilingi. La plecarea din țară nu ne-a dat nimeni nici o valută. Benzina până la Bayonne o aveam în canistre. Eu am reuşit să trec, cu ştirea celor de la vamă, 200 de lei românești. Am trimis fata să vadă dacă austriecii schimbă lei. Vine fata cu vestea că se schimbă. I-am dat cei 200 lei să-i facă în şilingi. M-am gândit că echivalentul în şilingi a 200 de lei le-ar putea ajunge fetelor. Dar de unde. După vreo alte zece minute vine la mine aceeaşi fată şi-mi spune: „Domnule profesor, cam jumătate s-au uşurat, dar pentru celelalte nu mai am bani". „Draga mea, îi zic, eu alți bani nu am". Ce să facem? Ce era de făcut? Am strigat adunarea şi le-am spus fetelor să mai strângă din ceva până ajungem la prima parcare de după Viena. Acolo am găsit un W.C. curat, ca în oricare oraş, am găsit apă potabilă, mese pe care să ne putem întinde mâncarea etc. Am făcut încă o dată cunoştință cu curățenia parcărilor de pe autostrăzile austriece. Ai dracului de nemți, austriecii ăştia, m-am gândit eu, încă o dată.

După acest popas am tras prin zi şi noapte până la Bayonne. Am ajuns la locul întâlnirii cu francezii cu vreo trei ceasuri mai devreme. Fiind zi de vară şi zi frumoasă, am decis să mai suportăm vreo 15 km de autocar şi să ajungem pe malul Atlanticului, să facem o baie. Zis şi făcut. Nu ajungem bine pe plaja de la Biarritz, că doi polițişti francezi, pe două motociclete, opresc lângă autocar şi întreabă de „le chef". Mă prezint şi întreb care-i problema. Îmi spun că nu este nici o problemă, dar că vor să mă atenționeze ca nu cumva să lăsăm autocarul nepăzit, că ei nu pot răspunde de o eventuală jefuire a autocarului. Ei nu ne pot asigura paza şi de aceea doi, trei băieți să fie mereu la autocar. Am rămas cam surprins de sinceritata polițiştilor; n-aş fi crezut că în plină zi şi cu zeci de oameni în jur ar putea fi atacat un autocar. Eram doar la 50 de metri de plaja propriu-zisă.

În această scaldă în Atlantic, două fete erau să se înece. N-am ştiut şi n-au ştiut nici ele că fluxurile şi refluxurile oceanului te pot pune de la un minut la altul în mari dificultăți de înot. Noroc că doi studenți de la Ed. Fizică şi buni înotători au observat lupta disperată a fetelor şi le-au ajutat să iasă la mal. Am răsuflat uşurat; am scăpat practic de o mare nenorocire. Ce mă făceam dacă două fete mi se înecau? Doamne, bine că m-ai ferit.

Întorşi de la Biarritz la Bayonne, la locul întâlnirii ne aştepta o fetiță de 16 ani, pe nume Nadin, fetiță care a fost ghidul şi îngerul nostru păzitor pe toată perioada festivalului. Călare pe o motoretă ne-a condus la un internat pentru cazare. Condiții excelente de casă şi masă.

Din perioada de la Bayonne, lăsând deoparte multe, multe impresii de amănunt, să-ți spun, copile, că după spectacolul pe care l-am susținut în cadrul festivalului – cu echipe din zeci de alte țări – m-am trezit că mi se pune, prin Nadin, întrebarea dacă n-am vrea să prezentăm spectacolul şi la San –Sebastian, mare şi cunoscut oraş spaniol. Invitația era tentantă, dar cum s-o onorăm când noi nu aveam din țară vize pentru Spania. Am stat eu de vorbă cu dirijorul orchestrei, cu instructorul de dansuri, ba chiar şi cu dansatorii şi cântăreții şi toată lumea „să mergem, să mergem". Atunci îmi trece prin minte să-i spun lui Nadin că ne ducem la San-Sebastian, dar numai cu condiția să nu ni se pună ştampile pe paşapoarte, nici la ieşire şi nici la reintrarea în Franța. Toată această stratagemă era față de cei din țară un nimica. Eu ştiam că cei care erau în grup de la „cooperativa ochiul şi urechea" – adică de la securitate – vor anunța escapada noastră încă înainte de a ajunge în țară.

Cu această formulă nu realizam decât un singur lucru: nu trebuia să mai umblu prin San – Sebastian, pe la Consulatul francez şi să obțin viza de întoarcere. Noi aveam vize numai pentru o intrare şi o ieşire din Franța.

Primind asigurări că vom putea trece fără ştampile, ne pornim la drum; o distanță doar de vreo două ceasuri. La graniță, un ofițer francez îmi cere paşapoartele; eu nu i le dau. Erau toate adunate şi încuiate într-o casetă de metal, la care numai eu aveam acces. I-am explicat ofițerului înțelegerea convenită, dar el nu se prea lăsa înduplecat. După vreun ceas de parlamentări şi de telefoane pe la cei care se ocupau de seara românească de la San-Sebastian, suntem lăsați să trecem. Cum am ajuns pe la ora două în oraşul cu pricina şi cum până la ora spectacolului mai erau câteva ceasuri bune, ne-am dus la scaldă. San-Sebastianul este aşezat pe malurile unor golfuri pe care Atlanticul le face în coasta Spaniei.

Cu spectacolul de seara am avut un mare succes; cu multe articole elogioase în presa de a doua zi.

La întoarcere, noaptea pe la 1-2, cum între timp domnii grăniceri s-au schimbat, am avut nevoie de alte multe parlamentări până să ne lase să reintrăm pe pământ franţuzesc. Am avut noroc că nu mi-a rămas nimeni prin Spania. Dacă se întâmpla aşa ceva, cred că cei din ţară m-ar fi pus la zid; cum de mi-am putut permite să trec graniţe fără aprobări din ţară. Am riscat, dar am câştigat. Am popularizat România într-un colţ al Spaniei şi am văzut un oraş frumos.

Din filmul evenimentelor de la Bayonne să-ţi mai spun, copile, câte ceva despre ultima zi a zilelor culturale bayonneze. Se pare că în sudul Franţei, mai toate oraşele au câte o săptămână de manifestări culturale şi sportive. Această săptămână se încheie cu o zi şi o noapte de carnaval. Toată lumea iese în stradă, toată lumea are în mână ceva torţă şi ceva de băut, toată lumea trebuie să facă gălăgie, veselie, să cânte, să danseze. Tineretul împinge sau pur şi simplu însoţeşte taurii din metal, tauri torţe, tauri care scot pe nas, pe gură, prin coarne, ochi şi coadă artificii peste artificii. Tineretul este mai mult dezbrăcat decât îmbrăcat. Toată lumea se îmbrăţişează, se sărută. Aproape pe sub toate porţile vezi perechi care se distrează mai mult sau mai puţin vinovat. Ce să-ţi spun, copile, totul pare a fi fost o nebunie a nebuniilor.

După fantastica noapte de la Bayonne a urmat colindul cu spectacole. De regulă, după seara unui spectacol luam drumul spre altul. De multe ori am dormit în autocar deoarece uneori aveam de parcurs distanţe mari de la o localitate la alta. De vreo două ori ne-am plimbat de la Atlantic la Mediterană şi invers. Tot de regulă, dacă ajungeam într-o localitate trebuia să-i străbatem străzile cu muzică şi dansuri, ca să ne facem reclamă pentru spectacolul de seară. Era frumos, a fost interesant.

După vreo două, trei spectacole, ne-au dus drumurile prin Carcassone, localitatea în care locuia francezul de origine română care ne-a aranjat întregul turneu. Din păcate, i-am uitat numele. Era economist de profesie, deja la pensie şi plecat din ţară înainte de război. Deşi de aproape 40 de ani departe de ţară, nu şi-a putut uita ulițele copilăriei şi tinereţii. Să-l fi văzut cu cât suflet umbla după noi. Când se întâmpla să fie prezent şi la spectacole, îi plăcea să se urce pe scenă şi să le mulţumească spectatorilor pentru prezenţă şi să le explice ultimul punct din programul nostru, piesa de orchestră „Ciocârlia”; o piesă de mare efect.

În colindul nostru prin sudul Franţei, am ajuns şi în localităţi ca Montpellier şi Nimes. Ba am ajuns şi pe renumita „Coastă de Azur” –

salba de perle a litoralului mediteranean: Monaco, Cannes, St. Tropez, St.Raphael, Agay etc. În ultimele două am avut şi spectacole.

Când am intrat cu autocarul în Agay, mare ne-a fost mirarea când ne-am văzut afişele prin care erau anunţate spectacolele noastre. Pe unul scria simplu: „Cântece şi dansuri româneşti", pe al doilea însă „Nuntă românească – La nóce roumanie". Când am văzut acest al doilea afiş, am îngălbenit; noi nu aveam în program nimic care să amintească de vreo nuntă românească. Am adunat rapid pe toată lumea ca să vedem pe unde ne scoatem cămaşa.

Dirijorul orchestrei m-a liniştit, mi-a spus că el a cântat la nunţi, încât ştie pe de rost tot ritualul. O studentă din echipa de dansuri ştia foarte bine strigăturile cunoscute sub nume de „Strigarea găinii". Cu aceste strigături miezul nunţii era asigurat. Într-o zi, o după masă, am putut pune în scenă o „nuntă"; am făcut un mire, o mireasă, nişte naşi, un notar cu o eşarfă tricolor etc. La francezi le-am cerut să ne pună la dispoziţie ceva mese şi scaune pe scenă, ceva căni şi pahare şi mai ales o găină friptă, găină care să mai aibă şi capul, deoarece în cioc trebuia să-i punem o ţigară aprinsă. O studentă de la franceză, studentă care vorbea bine limba, din când în când apărea pe scenă şi explica succesiunea momentelor: gătitul miresei, venirea cu alai a mirelui, plecarea la primărie pentru cununia civilă – peste cununia la biserică am sărit; un popă nu puteam inventa, furatul pantofului, furatul miresei etc. etc. În orice caz, cumva ne-am descurcat, cumva am onorat afişul.

Bineînţeles că nunta s-a încheiat cu o perinţă, care de pe scenă s-a mutat în faţa scenei şi a cuprins, până târziu în noapte, aproape toată suflarea staţiunii. A ieşit o seară a prieteniei franco-române de toată frumuseţea şi emoţia.

După perinţă am fost conduşi spre un anume loc pe malul mării, loc în care ne aşteptau două focuri mari, câteva mese, coşuri cu pâine, un butoi cu vin roşu şi mai mulţi saci cu scoici. Când ne-am apropiat de locul cu mese, un francez a şi aruncat pe grătarele de peste focuri câte un sac de scoici. Mare ne-a fost mirarea când am văzut că scoicile săreau pe grătare exact aşa cum săreau floricelele de porumb în sita de sârmă a mamei bătrâne, atunci când ea, într-o anume zi a primăverii, ne făcea „cocoşei". Ne-am ospătat toată seara cu scoici, cu pâine, cu vin, dar mai ales cu foarte, foarte multă voie bună. A fost prima dată în viaţa mea, când am mâncat scoici.

După seara cu scoicile, mai aveam vreo două-trei spectacole prin sud. Se apropiau zilele în care ne gândeam cum s-o luăm spre Paris. Într-una din aceste zile, au venit la mine două studente, mai umblate decât mine prin lume, cu ideea cam năstrușnică: să mergem în Andora, să ne facem cumpărăturile, deoarece acolo toate lucrurile sunt de vreo două-trei ori mai ieftine decât în Franța. Din colindul de până atunci noi câștigasem ceva bănuți. După fiecare spectacol, primăriile își onorau sumele stabilite prin contracte – sume mai mari sau mai mici. Pe lângă acestea, la fiecare spectacol mai scoteam ceva franci din vânzarea de discuri cu muzică populară și de artizanat –fluiere, naiuri, păpuși etc. Toți copiii care veneau cu părinții la spectacol, plecau acasă cu un fluier.

Din banii câștigați ne asiguram benzina și plata autostrăzilor. Restul de bani îi împărțeam între noi, după niște reguli foarte democratic stabilite. Dată fiind această situație, toată lumea a fost de părere că s-ar merita să încercăm o Andoră. Drumul până acolo ne-ar fi costat doar o noapte de dormit în autocar.

Eu din nou m-am speriat de vize; cum să ajungem noi în Andora, când aveam vize doar pentru Franța și acestea doar cu o singură intrare și ieșire. Fetele care au mai fost, mi-au spus că între Franța și Andora granița este mai mult formală, că cel mai probabil nimeni nici măcar un ne va băga în seamă. La insistențele tuturor ne-am zis: „hai să încercăm!

După o noapte de drum pe niște serpentine teribile, iată-ne ajunși în țărișoara țărișoarelor. Andora este așezată în creierul Pirineilor ce separă Franța de Spania și se întreține prin excelență din turism; acolo circulă orice fel de valută. La graniță nimeni nu ne-a avut grija; probabil și pentru că era spre ziuă.

Din banii pe care îi aveam eu la dispoziție, am cumpărat picapul acela roșu pe care Camelia îți punea plăcile cu Scufița roșie și Capra cu trei iezi, am cumpărat un calculator de buzunar „Cassio” pentru mami, două sticle de Martini și apoi alte câteva fleacuri. În Franța aș fi putut cumpăra cel mult calculatorul.

Sticlele de Martini, dragă Sergiu, le-am ținut în casă aproape zece ani, le-am ținut ca să le desfacem, ne-am zis noi, doar atunci când va veni cineva să-i ceară mâna lui mami. Așa s-a făcut că atunci când Puiu, Maia și Radu au venit la noi cu plan de nuntă, mare le-a fost surpriza când s-au văzut serviți cu Martini. Au rămas mirați nu numai de băutură, dar și de vechimea ei în casă; le-am povestit de unde și de când o aveam.

După Andora am mai susținut doar spectacolul din Montpellier, apoi ne-am făcut bagajele pentru Paris.

La Paris am stat, dacă-mi aduc bine aminte, vreo patru zile. Am fost foarte bine cazați la internatul unei şcoli sportive. Am susținut doar un singur spectacol în sala de festivități a unei primării de sector, primărie condusă de un primar socialist. Cum printre spectatori au fost foarte mulți români, spectacolul a făcut să curgă multe lacrimi prin sală. Era vorba de români care nu mai fuseseră de ani de zile prin țară.

Zilele şi ceasurile libere le-am folosit pentru vizitarea Parisului. La un singur obiectiv am putut organiza o ieşire a întregului grup, Centrul Pompidou. Mulți membri ai ansamblului mai fuseseră la Paris şi multe locuri le erau cunoscute. Centrul Pompidou era deschis recent şi nimeni nu apucase să-l vadă. Acest centru, dragă copile, este de artă modernă nu numai prin piesele din interiorul lui, ci şi prin sine, prin exteriorul lui. Construcția în sine este un monument de artă şi de modernitate. Când vei ajunge prin Paris, vizitarea acestui centru să fie, dacă nu primul, atunci cel puțin al doilea obiectiv.

Când am anunțat ieşirea organizată la Pompidou, am anunțat şi o escapadă în Place Pigalle. Ştiam că cei care n-au fost prin aceste locuri, oricum vor dori să le calce şi să le vadă. Ştiam că unii şi unele nu vor vrea să plece din Paris fără să vadă un film sexi ori porno. Atunci m-am gândit să le spun că cei care doresc o ieşire în Place Pigalle şi eventual o intrare la vreun film din zonă, să fie într-o anume zi la ora 6 în curte. Le-am promis că celor care doresc film, le voi asigura o intrare la preț de jumătate. Unii n-au vrut să creadă că sunt în stare să-i conduc chiar eu la un asemenea film. I-am asigurat că nu glumesc şi că la ora stabilită voi fi în curte.

S-au adunat vreo 12 băieți şi fete. Ajunşi în piața cu renume, i-am pus să-şi aleagă filmul. Majoritatea au vrut un film porno. M-am gândit, chiar bine, aşa ceva nu văzusem nici eu. La intrare, inițial, casiera n-a vrut să ne acorde reducerea. După ce i-am spus că „pas de probleme", că ne vom duce la un alt film, mi-a spus să aştept. A vorbit cu proprietara sălii la telefon şi ne-a făcut o reducere chiar mai mare de 50%.

După vreo jumătate de ceas de film, văd că o studentă iese. După vreo alte cinci minute, colegul meu Uțiu Ioan, instructorul de dansuri, îmi spune la ureche că nici el nu vrea să mai stea, deşi el mai văzuse aşa ceva. Am ieşit amândoi. După vreo alte 10-15 minute, aproape tot grupul era deja afară; unele fete, la ieşire, dădeau semne de vomă. Una mi-a spus: „Domnule profesor, n-am crezut că aşa ceva poate fi pe lume. Nici o sută

de prelegeri despre sex n-ar fi avut o mai mare influență educativă ca această ieşire. N-am să vă uit niciodată".

În cele câteva zile de Paris am avut şi eu ocazia să pun piciorul în cea mai renumită cafenea din Cartierul latin, cafenea în care, după cum mi s-a spus, se întâlneau de regulă somităţile intelectualităţii pariziene. Şi aceasta datorită următoarei împrejurări. Pe când eram încă prin sudul Franței, după un spectacol ținut în aer liber, într-un orăşel mai de munte, a venit la mine un domn care, după ce s-a recomandat, îmi spune că este din România. Îmi mai spune că a trecut prin zonă şi a dat cu ochii de afişele noastre şi că în seara respectivă este a doua oară la spectacol. Din vorbă în vorbă am mai aflat că era de prin părțile Târnavelor, că a făcut câteva clase de liceu la Blaj – aceasta ne-a apropiat imediat – că după liceu a făcut Facultatea de Veterinară şi că a fugit din țară de frica lui Antonescu; în studenție a făcut un pic de politică legionară. Mai aflu că din cauza unui accident de circulație nu şi-a mai putut practica meseria de medic veterinar şi că a intrat în afaceri imobiliare. Avea proprietăți în aproape toată Franța. La vremea aceea era cel mai bogat român din Paris. Văzând că sunt deschis dialogului şi că nu-l tratez ca pe un transfug cu care cei din țară nu au ce discuta, ne-am trezit cu el şi la Paris. Era sfârşit de săptămână şi a venit acasă.

După spectacolul de la Primărie, mă trezesc că mă caută şi-mi spune că, dacă este posibil, el ar dori să mă invite la o cafea împreună cu colegul Drondoe, „ajutorul" meu, cu cei doi instructori şi cu două studente, mi-a spus şi numele. Invitația era făcută pentru a doua zi după masa. Dirijorul avea deja un alt program şi n-a putut onora invitația. Ceilalți am fost luați cu un microbus şi conduşi la „Deux mogots", cum se numea celebra cafenea pariziană. După cafele, prăjituri şi taifas am fost duşi undeva pe aproape la o drogherie deschisă şi duminica şi ne-a cumpărat fiecăruia câte un cadou. Aşa s-a făcut, nu numai că am fost pe urmele atâtor iluştri parizieni, dar şi că i-am adus Micăi un parfum deosebit.

Legăturile cu acest român – din păcate numele i l-am uitat – au mai ținut o vreme; de sărbători ne felicitam.

Apropo de acest român şi apropo de toți aceia pe care i-am văzut pe la spectacole cu lacrimi în ochi, nu pot să nu-ți mărturisesc gândul că statul român ducea față de ei o politică complet neînțeleaptă. În loc să-i lase să vină în țară, să-i folosească în interiorul țării, era pusă pe urmele lor o întreagă securitate. Față de cei „fugiți" şi la sfârşitul anilor şaptezeci se mai ducea o politică de inspirație stalinistă. Dintr-o asemenea politică, în R.D.G., de pildă, s-a născut Zidul Berlinului.

După întâmplarea cu cafeneaua, urma, chiar de a doua zi, pregătirea pentru plecarea spre țară. Maşinile erau la atelierele auto ale Primăriei, iar copiii îşi făceau bagajele. În pregătirea plecării, parizienii au fost foarte domni cu noi; nu numai că ne-au verificat pe gratis autocarul, dar i-au şi schimbat toate piesele, care, după aprecierea lor, erau prea uzate. Aşa s-a făcut că autocarul a ajuns acasă cu cauciucuri şi multe alte piese mai bune decât cele cu care am plecat.

În dimineața plecării însă o neaşteptată surpriză. Eram la ultimul mic dejun şi bag de seamă că unul din orchestră – pe nume Janos – nu este la masă. Am trimis un student să-l caute prin dormitor, spălător, maşină etc. Janos – nicăieri. Ia vezi, îi zic eu, dacă vioara lui este sau nu în maşină. Nu era. În acest caz, totul era clar – Janos a decis să rămână. Am dat un telefon la Ambasadă ca să-mi spună ce trebuie să fac într-un asemenea caz. Mi-a spus că trebuie doar să trecem pe la Ambasadă şi să dau o declarație. Zis şi făcut. Dar acest „făcut" ne-a întârziat plecarea cu vreo câteva ceasuri.

După declarație, destul de trişti, ne-am luat drumul spre țară. N-am mai avut chef de nici o oprire. Prin Viena şi Budapesta am trecut ca vântul. Ne şi era la toți destul de dor de casă.

La graniță, aceeaşi întrebare: „Câți mai sunteți?" „Minus unu", zic eu. Când m-a văzut aşa de necăjit, ca să mă mai liniştească, grănicerul mi-a zis: „Nu vă mai necăjiți, domnule profesor, unii au rămas cu autocar cu tot".

Când am ajuns la Cluj, apropo de cazul Janos, am dat un telefon la Satu Mare şi am anunțat familia ce s-a întâmplat. Le-am mai spus că geamantanul cu lucruri este la mine şi că-i rog să vină după el. A doua zi, apare tata lui Janos cu lacrimi în ochi şi mereu cu întrebarea: cum de copilul lui, singurul copil, a putut face aşa ceva. N-am prea ştiut ce să-i spun, n-am prea ştiut cum să-l consolez.

Noroc însă, pentru tată şi mamă, că după vreo două sau trei zile, mă trezesc cu Janos la catedră. Nu-mi venea să-mi cred ochilor. Îmi spune Janos: „eu sunt, domnule profesor. Am venit să-mi cer iertare pentru necazul pe care vi l-am făcut. Un grup de conaționali din Ungaria mi-au promis marea şi sarea, ca după plecarea autocarului, totul să fie altfel. N-am rezistat. M-am dus la ambasadă şi i-am rugat să mă trimită acasă. Încă o dată vă rog să mă iertați". Ne-am dat mâna, ne-am îmbrățişat. Cu această îmbrățişare, dragă Sergiu, s-a sfârşit cea de a doua mea întâlnire cu Parisul.

x

x x

În economia unei vieți, cât de cât normale, printre zilele de muncă, zile dedicate profesiei, trebuie intercalate şi *ceasuri de relaxare*, ceasuri în care alte grupuri de neuroni să fie puse în mişcare. Doar şi Dumnezeu, după spusele Bibliei, după şase zile de lucru şi-a luat-o pe a şaptea pentru repaus.

În Catedra pe care am slujit-o, aş putea zice, o viață, era o foarte serioasă atmosferă de muncă. Unii îşi aveau masa de lucru acasă, alții lucram la catedră: I. Aluaş, Călina Mare şi cu mine. Aici aveam cărțile de bază, aici ne-am învățat să lucrăm fişe şi fişuțe, pagini şi păginuțe.

Dintre noi trei, Aluaş – bunicul lui Paul şi Ionuț, cei pe care-i ştii din America – era la Catedră, de cele mai multe ori, înaintea femeilor de serviciu şi stătea, cu o amiază la Casa Universitarilor, până seara târziu. Călina şi cu mine ne începeam ziua de lucru ceva mai normal, dar o întindeam şi noi de multe ori până seara târziu, până venea portarul şi ne spunea că trebuie să încuie. De multe ori, cei trei ne porneam împreună spre case. După ce eu am avut maşină, plecarea împreună devenise aproape o regulă. Dar şi cei cu masa de lucru acasă nu se lăsau mai prejos cu sentimentul datoriei.

Că erau printre noi şi de aceia care aveau față de şcoală o atitudine de funcționar, este o altă treabă. Aceştia erau însă excepțiile care nu făceau decât să întărească regula, regula luării în serios a sarcinilor muncii universitare.

Dar pe lângă a fi loc de muncă, catedra noastră era, dragul meu, din când în când şi un loc de fantastică relaxare. Şeful de catedră, prof. Kallós N., ținea foarte mult la aceste momente, vedea în ele ceasuri ale sudării relațiilor dintre membrii colectivului. Aşa şi erau, erau prilejuri de-a ne cunoaşte şi altfel decât frământând în şedințe obişnuite probleme filozofice. Kallós un numai că permitea şi încuraja ceasurile relaxării, dar le şi organiza impecabil. El avea grijă să nu treacă un 8 Martie – ziua femeii – fără a marca evenimentul aşa cum se cuvine. El se ocupa de ceva atenții, de felicitări, de coniac, de ceva vin etc. În toate acestea avea ajutoarele lui, dar el rămânea şeful manifestării şi/sau manifestărilor. Tot la inițiativa lui se organizau petreceri pentru zilele de naştere ale unora, ale acelora care ştia că vreau ca onomastica lor să fie marcată şi la

Catedră. Erau apoi petreceri de început şi sfârşit de semestre, petreceri legate de câte un doctorat etc.

Pentru oricare din asemenea ceasuri de relaxare, doamnele din Catedră se ocupau de-ale mâncării. Călina Mare aducea de regulă fasolea ei frecată făcută cu usturoi, Pop Eva, o extraordinară gospodină, aducea prăjituri şi murături, Mica se înscria de regulă cu două, trei borcane cu zacuscă. Se cumpărau mezeluri, brânzeturi etc. Şi se făceau multe sandvişuri. De vin se ocupa de regulă Marica G. sau Diaconu G, iar cu muzica era responsabil Aluaş. Cu maşina îi aduceam de acasă picapul şi cam două serviete cu plăci, muzică de dans şi muzică de petrecere.

Bineînţeles că aceste ceasuri erau precedate de o şedinţă normală de Catedră. Petrecerea era aşezată la punctul „diverse". Acest punct era deschis într-o sală alăturată de către „domnul şef" cum îi ziceam noi lui Kallós. Cu un păhărel în mână, acesta ne anunţa motivul punctului diverse şi ţinea un spici plin de duh de vreo câteva minute. Apropo, de vorbele de spirit cu care erau presărate aceste spicuiri, îmi aduc aminte că la una din aniversările lui Aluaş, i s-a făcut acestuia un miniportret extraordinar. Aluaş era „cel mai curajos dintre fricoşi, cel mai neconformist dintre conformişti, cel mai familist dintre cei care nu prea sunt familişti", cel mai dintre cei mai etc. Păcat, foarte mare păcat că acest discurs n-a fost înregistrat.

După discursul şefului urma ciocnirea păhărelelor şi atacarea meselor cu sandvişuri. Unii terminau rapid cu aceste momente; se făceau că au ceva mai important de făcut.

Pe Roth A., pe Mihu A., pe Marga A., de pildă, nu i-am prea văzut pe atunci când cheful începea să se aprindă şi pe când se trecea la vin, la dans, la bancuri şi la cântat. Nenea Aluaş ne cânta „De ce beau eu câte-un pic, Casa mândrii nu i-o stric…". Un frumos cântec din zona Maramureşului. Aluaş era un îndrăgostit de folclorul din Maramureş, mai ales de cel din zona Oaş. Tanti Mia Semeniuc ne delecta cu „Ioane, Ioane, drag mi-eşti mie, Dar ce-am vorbit, vorbă să fie". De la mine se aştepta să-i dau drumul, chiar dacă pe alocuri şi cu ceva falseturi la „Hai Buzău, Buzău".

„Apa curge printre dealuri,
Dorul mândrii-l duce-n valuri,
Ia Buzău şi al meu dor,
Du-l la mândra în pridvor,
Du-l şi-l lasă în grădină,

Că mândra cu el s-alină,
Du-l şi-l lasă în cerdac
Să-i fie mândrii pe plac”.

Cam aşa sunau, cel puţin în parte, versurile din „Hai Buzău, Buzău”.

Copile, se petrecea frumos, se petrecea fără momente urâte, fără urme de beţie.

Ceasurile de relaxare din viaţa mea şi a lui Mica aveau şi alte prilejuri de realizare. Unul din acestea era, de pildă, prieteniile de familie. Imediat după căsătorie şi după venirea mea de la Moscova, multă vreme am rămas în foarte bune relaţii cu familia Boriceanu. Ne căutam, ne vizitam, ne distram cu ei şi cu prieteni de ai lor pe la iarbă verde. După plecarea Boricenilor la Braşov, într-un anume fel, locul lor l-a luat parcă familia Semeniuc. În jurul Semeniucilor era un cerc de prieteni cu care adesea ne petreceam zile de naştere, zile de nume etc. Era vorba de familiile Lupşe T., Haiduc Ionel, Bîrsan Gh., Dițu Gh., ş.a. Cu unii din membrii acestui cerc am petrecut ani la rând revelioane la Casa Universitarilor. Era o nebunie. Colegi şi colegi, prieteni şi prieteni trăgeam câte un revelion care se încheia doar a doua zi, pe la 9-10, în casa sau pivnița lui Cherebeţiu T. sau Cosma N. – doi colegi de la Fizică – la moare de varză.

Prietenia noastră cu nenea Vanea s-a prelungit şi după căsătoria acestuia cu tanti Mia. Nu numai că s-a prelungit, dar a luat şi forma năşiei. În numele prieteniei cu Semeniucii, am apelat la ei atunci când a fost vorba să facem rost de o pereche de naşi pentru căsătoria lui mami. În numele acestei prietenii i-am chemat la München şi tot în numele ei, ori de câte ori mă duc în România, mă văd cu ei de cel puţin două, trei ori.

Din relaţiile de colegialitate s-au cristalizat în timp şi alte prietenii. Aş aminti de Călina Mare – şi pe când era cu Eric al ei şi după despărţire – de familia Aluaş, de cel care a condus peste 30 de ani catedra, Kallós N. şi apoi de fostul meu profesor de filozofie şi apoi coleg, Roth Andrei.

Nu ştiu de ce n-am putut depăşi relaţiile de simplă colegialitate cu un coleg ca Mihu Achim. Eram doar de pe văi relativ apropiate, eram de aceeaşi vârstă, mă înţelegeam bine cu soţia lui, el se înţelegea bine cu Mica; gurile rele ziceau că într-o vreme i-ar fi făcut chiar şi un pic de curte. Cu toate acestea, n-am putut trece dincolo de o rece colegialitate.

Pe lângă prieteniile născute prin prelungirea unor relaţii de catedră, am intrat, bineînţeles, şi în alte cercuri de prieteni. Unul din ele

era constituit în jurul familiei Pamfil Constantin şi Viorica. Din el mai făceau parte Drondoe Grigore cu rotunjoara lui Vera, Pura Grigore cu guraliva lui de Nana, Salontai Alexandru cu a lui brunetă şi frumoasă Tamara, Marcu Gheorghe cu tăcuta de Rodica. De la o ocazie la alta acestora li se alăturau şi alții.

Cu acest grup am petrecut multe zile şi ceasuri de frumoasă relaxare: mersuri la spectacole, zile de naştere, zile de nume, ieşiri pe o zi, două la iarbă verde, revelioane. De data aceasta revelioanele se organizau la catedra lui Costică Pamfil, în incinta Institutului Agronomic. Cu asemenea prilejuri, cercul se lărgea în aşa fel, încât ajungeam cam la 30-40 de persoane. Fiecare trebuia să răspundă de ceva. Îmi aduc aminte că într-un an, când în România era o problemă să faci rost de apă minerală, mai ales de apă Borsec, m-am dus cu maşina, împreună cu un nenea Pura până la Dej pentru câteva zeci de sticle de apă. Acest Pura avea la Dej o relație care ne-a promis că nu ne va lăsa fără Borsec. Alții se ocupau de sarmale, fripturi, apoi muzică, apoi dans, apoi bancuri, apoi cântare, apoi, apoi… până a doua zi. În prima zi a Anului Nou, după un somn bun, ne adunam să consumăm ce-a mai rămas.

De data aceasta luam şi copiii cu noi. Le asiguram şi lor câteva ceasuri de petrecere. Ei ne spuneau poezii, alergau, se jucau, mâncau şi dansau împreună cu noi. Uneori, Viorica Pamfil aducea de la Operă ceva costume şi atunci se organiza un mic carnaval. De regulă, Anca se îmbrăca în indiancă sau țigancă. În momentele culturale ale celor mari trebuia să se povestească ceva din propria viață, să se rezume un roman, să se citească o poezie ori să ne adresăm reciproc epigrame. Odată, pe când era vorba de epigrame, tot gândindu-mă despre cine şi despre ce să scriu, unii mai harnici şi mai inspirați decât mine au şi ieşit cu epigramele lor în față. Erau epigrame cam lungi. Atunci îmi vine ideea: Celor care scriu epigrame prea lungi.

„Epigrama măi, tu, frate,
Nu-i roman, nu-i nici o carte,
Îi un strop de ironie,
Într-un pic de poezie”.

Bineînțeles că am fost aplaudat şi am primit sticla de şampanie care era pusă în joc.

În legătură cu cele petrecute în acest grup, să-ți mai spun doar că de aici mi se trage vorba pe care o zic ori de câte ori beau de unul singur o

gură de țuică, vorbă pe care de pe acuma o ştii şi tu: „Servus, Ionică … Să trăieşti, Costică”.

Multe prilejuri de relaxare mi-a oferit viața şi în alte forme. Mă gândesc de pildă, la prezențele în comisiile de doctorat, de examene de grad, de olimpiade pe țară, de bacalaureat.

În cazul acestora erau şi zile şi ceasuri de serioasă sudoare. Pentru doctorat, spre exemplu, trebuia să citeşti o lucrare cam de două-trei sute de pagini, să scrii apoi un referat de cel puțin cinci-şase pagini; referat în care trebuia să faci aprecieri asupra lucrării, să faci eventual ceva observații şi recomandări, să declari textual că eşti sau nu de acord cu acordarea celui în cauză a titlului de doctor în filozofie. Dar, până la urmă se merita oboseala. Doctoratele erau bune prilejuri de-a lua legătura cu colegi din alte centre universitare, de-a urmări preocupările lor, de-a te întâlni cu locuri şi oameni noi. După susținerea tezei urma, ca regulă, într-un separeu de restaurant, o masă festivă, masă presărată cu multe dialoguri şi mai ales cu multă, multă veselie.

Cam după acelaşi tipic se derulau şi examenele de grad. De data aceasta însă, lucrarea nu depăşea o sută de pagini, iar aprecierile asupra ei se făceau doar oral, după asistența la 4-5 ore de predare la clasă. Dacă examenele de doctorat mi-au oferit prilejul de a fi de mai multe ori în Bucureşti, Iaşi şi Timişoara, examenele de grad m-au plimbat prin aproape toate oraşele transilvane.

Olimpiadele pe țară mi-au permis să ajung prin multe capitale de județ, prin multe din zonele turistice ale acestora şi ale împrejurimilor lor. Când am fost la Suceava, de pildă, am ajuns să văd mânăstirile din nordul Moldovei, mânăstiri de un interes turistic internațional. Pe când vei fi mare şi vei mai ajunge prin România, te rog, să încerci să le vezi şi tu; te asigur că se merită, că vei fi încântat. Când am fost la Piatra-Neamț, am vizitat Putna lui Ştefan cel Mare, Conacul lui M. Sadoveanu – mare scriitor român – Casa copilăriei lui Ion Creangă, cel cu „Amintirile” pe care le-ai citit şi tu.

În cadrul olimpiadelor, noi cei de la universități, trebuia să ținem câte o expunere de aproximativ o oră şi apoi să răspundem întrebărilor elevilor.

După ziua lucrării, urma să citim lucrările considerate de profesorii de liceu ca fiind cele mai bune şi să stabilim ordinea premierilor. După anunțarea rezultatelor, urma, de regulă, o zi de excursie. După aceasta venea ziua festivității de premiere, zi care se încheia cu o seară de

mare veselie. Îmi aduc aminte cu foarte mare plăcere de finalul olimpiadelor de la Oradea, Deva, Tulcea, Suceava ș.a.

Pe lângă câteva ceasuri de oboseală, olimpiadele erau zile de frumoasă relaxare, zile de întâlnire cu foşti studenți, cu colegi şi prieteni din alte centre universitare. Mă gândesc cu mult drag la dialogurile de zi şi de seară cu colegi şi prieteni ca: Al. Boboc, M. Flonta, L. Grunberg, Al. Valentin, Popa Cornel, I. Tudosescu ș.a. În această ordine a gândurilor nu pot să nu-mi amintesc de simpatica şi inimoasa doamnă Druță, Druță Marinela, doamnă care, din partea Ministerului, ținea în mână toată organizarea unor asemenea complicate manifestări.

Acum când am scris numele lui Al. Valentin, colegul meu de la Bucureşti, mi-a sărit în minte o poveste pe care vreau să ți-o relatez: La una din olimpiade, Valentin era preşedintele comisiei. În această calitate, se tot frământa cu ierarhizarea a două, trei lucrări. Intrând într-un mic stress decizional, a început să se jure pe toți sfinții că nu va mai veni la nici o olimpiadă. Auzindu-l cum se jură, eu îi strig: „Măi, Valentine, nu te jura prea tare că tu la anu iară o să te pârceşti." El către mine: „Dar ce-i aceea pârcit?" „Pe la noi prin Buia, îi zic eu, când o capră are ceva de-a face cu un țap, se zice „pârcit" „Şi eu cum o să mă pârcesc?" „Tu nu te vei pârci la propriu, dar vei păți ca şi capra. Aceasta, în fiecare primăvară, când o prind chinurile facerii, se jură pe toți sfinții că la toamnă nu se va mai pârci. Până toamna uită şi iar se scapă la pârcit. Aşa şi tu, până la anu vei uita şi iar te vei pârci, adică iar vei veni la olimpiadă." Aşa s-a şi întâmplat. În anul următor, când am ajuns în hotelul la care eram cazați, în camera vecină, aud gura lui Valentin. Îmi las bagajul şi mă duc să-l văd. De cum mă zăreşte, Valentin ridică mâinile în semn de predare şi-mi zice: „Irimie, ştiu, iar m-am pârcit." Am râs amândoi, au râs cei din jur şi totul a fost ok. Oricum, bancul cu pârcitul a ajuns să aibă o mare trecere în ceasurile noastre de veselie.

Din toate aceste relatări, dragă copile, vei putea uşor înțelege că bunicul tău n-a fost doar un şoarece de bibliotecă ori de catedră, c-a fost un om căruia i-a plăcut şi să râdă, să danseze, să cânte, să spună şi să asculte un banc. I-a plăcut, cu alte cuvinte şi ceasurile de relaxare.

Am avut mare noroc că, din acest punct de vedere, m-am potrivit foarte bine cu Mica. Era şi ea o fire deschisă, o fire ce se putea uşor angaja la un ceas de vorbă ori la două, trei ceasuri de petrecere. Dar despre Mica şi felul ei de-a fi ceva mai târziu.

Deocamdată aş dori să închei acest capitol cu preîntâmpinarea unei întrebări care în mod firesc ţi-ai putea-o pune: „Bine, bine, măi Micule, dar de-a lungul vieţii tale n-ai avut cumva şi ceva duşmănii? N-ai avut şi oameni care, dacă ar fi putut, te-ar fi înghiţit într-o lingură cu apă, numai şi numai ca să scape de tine?" Am avut, copile, bineînţeles că am avut. Nimeni nu poate trece prin viaţă fără să inspire în jurul său şi relaţii mai puţin amicale. Fac şi acestea parte din coloratura relaţiilor sociale ale fiecăruia. Nu cred că m-au putut înconjura cu gânduri prea frumoase acei studenţi şi acele studente cărora nu le-am putut da notele pe care le aşteptau. Nu cred că nu m-au duşmănit cele două, trei studente pe care le-am lăsat repetente şi care apoi s-au şi retras din facultate. Deşi au început foarte bine, cu timpul mi s-au deteriorat serios relaţiile cu unii colegi de catedră: Maghiaru Ovidiu, Marga Andrei, mai ales Marga. Maghearu nu m-a putut ierta că de la anul postuniversitar din Bucureşti eu m-am întors la Cluj pe post de lector, iar el a fost repartizat doar ca asistent. Dar în această repartizare eu n-am avut nici o vină. La Bucureşti se pare că eu mi-am văzut de treabă, pe când el s-a ţinut de taifasuri.

Cu Marga povestea este ceva mai lungă şi mai complicată. Nu vreau să intru nici în lungimea şi nici în complicaţiile ei. Ar trebui să încep cu vremurile în care pe la seminarii îi apreciam ambiţia şi harnicia şi să închei cu ceea ce cred astăzi despre evoluţia lui. Ar fi prea mult, mult prea mult. Aş zice doar că cei care vor să creadă că-i mare filozof şi mare personalitate n-au decât să creadă. Eu...

x

x x

În paginile care urmează, aş încerca, dragă Sergiu, să-ţi scriu câte ceva despre *viaţa mea de familie*, despre acele momente sau aspecte ale ei despre care nu ştii prea multe sau încă nu ştii nimic. Câte ceva despre Mica ori despre copilăria lui mami ai mai auzit tu, dar despre modul meu de a mă fi raportat la ele şi la viaţa de familie în general nu cred că poţi avea vreo idee.

La modul propriu, viaţa mea de familie a început abia după întoarcerea de la Moscova. Cele două mici vacanţe de după căsătorie – una de iarnă şi alta de vară – n-au fost decât un fel de repetare a aşa zisei „lună de miere". Întors cu toate bagajele, m-am trezit că sunt tata unui copil şi capul unei familii. După vreo două, trei săptămâni de acomodare

la noua realitate, m-am trezit confruntat cu cea mai prozaică şi serioasă problemă – problema locuinței. Casa, în sensul cel mai propriu al cuvântului, este condiția condițiilor unei vieți de familie. La venirea în țară, pe Ligia şi pe Ancuța le-am găsit încă la mansarda din strada E. Zola, mansarda copilăriei şi tinereții lui Mica. Locuința era compusă doar dintr-o cameră şi bucătărie – fără baie – locuință în care, pe lângă noi trei, mai era mama soacră, tanti Balo, încă studentă, şi un verişor, rămas fără mamă şi luat de ele în grijă. Din Buia, eu eram destul de obişnuit cu înghesuiala, dar ce era în această mansardă era greu de suportat. De aceea, dragă copile, primul nostru gând era – locuința.

Pe vremurile acelea nu se punea problema să-ți cumperi casă ori să-ți închiriezi; toată lumea era chiriaşă la stat. Casa sau locuința, ca regulă, trebuia primită de la unitatea în care lucrai.

După vreo câteva luni bune de viață la mare înghesuială, am auzit că la Universitate s-au primit ceva locuințe şi că se discută repartizarea lor. Auzind de această repartizare, am cerut rapid o audiență la Rector. C. Daicoviciu, după ce m-a ascultat cu multă răbdare şi atenție, mi-a spus: „Uite ce Irimie, din locuințele nou primite nu-ți pot oferi nici una, dar mă voi gândi la situația ta şi poate se va găsi ceva potrivit printre locuințele care rămân de la cei care se mută în locuințe noi. Să te duci şi la tov. Rațiu Onoriu, preşedintele de sindicat, să-i relatezi situația şi să-i laşi o cerere. Zis şi făcut. Cu Rațiu mă cunoşteam încă de la Blaj şi eram în relații de bună prietenie. Cererea pe care i-am lăsat-o lui Rațiu a avut succes; ne-am mutat în prima noastră locuință, chiar în centru, într-o cameră şi bucătărie, cu acces la baie şi W.C. Doamna cu care eram la comun nu ne-a creat probleme. Ancuța se ducea la ea s-o roage să-i facă desenele pentru grădiniță „Deoarece –îi explica ea – mama nu are voie să mi le facă. Aşa a zis tovarăşa educatoare."

După primirea locuinței, o altă avalanşă de griji şi de probleme: mobilă, sobă, vase, tacâmuri, perdele etc. etc. Mai ajutându-ne cu prietenii, mai împrumutând ceva bani, ne-am cam asigurat cu toate cele strict necesare. Văzându-ne cât de cât aşezați la casa noastră, puteam aştepta, cu o altă stare de spirit, începutul anului universitar.

În prima noastră locuință n-am stat decât vreo doi ani. Ne-am mutat apoi în cartierul Gheorgheni, în apartament de două camere şi dependințe. De aici, după vreo trei, patru ani, am ajuns la trei camere, pe strada Deva, am ajuns acolo unde tu ai făcut primii paşi şi unde te-ai jucat de atâtea ori cu Camelia sau cu prietenul tău Raducanu.

Casă, bani, haine, mâncare etc. reprezintă doar condiții ale unei vieți de familie. La modul propriu şi la modul de fapt, familia înseamnă rețeaua de relații soț şi şoție, părinți şi copii. Aci se aşează esențialul, de aci țâşneşte fericirea sau nefericirea, ce se derulează între pereții unei case sau ai unui apartament.

Eu, dragă copile, m-am căsătorit din dragoste. Nici o urmă sau umbră de interes n-a intervenit atunci când am întrebat-o pe Mica ce zice ea despre cealaltă cotă de 50%. Ți-am scris despre povestea cu 50% în paginile cu Moscova. Aveam ce să iubesc şi să prețuiesc în ea. Era o femeie frumoasă, deşteaptă, cultă şi mereu dornică de şi mai multă cultură. Biblioteca casei este prin excelență realizarea ei. Ea s-a îngrijit de achiziționarea zecilor de volume din clasicii literaturii universale, din clasicii literaturii române, romanul secolului 20, romanul de dragoste, literatură pentru copii, Biblioteca pentru toți, Meridiane etc. Ea s-a ocupat mai insistent decât mine chiar şi de rafturile literaturii de filozofie. Ea trecea mai des decât mine prin librăriile oraşului, ea avea printre vânzătoarele de carte prietene şi foarte bune prietene.

Încă de pe băncile liceului a fost bine angajată politic, fără a dori şi fără a se lăsa să facă din aceasta carieră. În viziunea noastră asupra problemelor mari ale vieții sociale ne-am înțeles fără rezerve. A investit, fără nici un fel de efort, foarte mult timp şi foarte multă energie în oamenii din jurul ei. Era o foarte bună colegă şi foarte bună prietenă. A cultivat relații de foarte bună vecinătate prin toate blocurile, prin care viața ne-a aşezat casa. Era bine pregătită profesional; ca studentă a avut nu numai bursă obişnuită, dar şi bursă „republicană", o bursă destul de consistentă sub raport financiar. Ca asistentă şi apoi ca lector universitar a cules multe laude din partea studenților. Cursurile şi seminariile ei, pe lângă temele de bază ale filozofiei marxiste, conțineau foarte multe trimiteri la probleme de viață – prietenie, dragoste, familie, cultură. Încurajate de felul ei deschis de a fi, multe dintre studentele ei s-au perindat prin casa noastră şi s-au aşezat cu ea la ceasuri de taifas şi de confidențe.

Buchetul de calități pe care îl avea Mica, a fost umbrit de un singur lucru, de modul ei de a se certa. M-am ciocnit de această latură a personalității ei încă pe când locuiam la mansarda de pe strada E. Zola. Aici mi-a fost dat să asist la aşa certuri între ea şi mama ei, încât m-am cam descumpănit. Venind dintr-o familie în care nici măcar „du-te dracului" n-am prea auzit, mi-a fost foarte greu să-mi imaginez că o fiică şi o mamă pot ajunge la „dialoguri" în care fiecare să-şi piardă orice

autocontrol. În ceasurile unor asemenea „dialoguri”, ca s-o scot pe Ancuța din atmosferă și din plâns, o luam în brațe și porneam cu ea pe străzi. Ba odată, am stat cu ea la familia Boriceanu vreo două zile. La începuturi am crezut că toate aceste certuri sunt din cauza înghesuielii de la mansardă și am sperat că ele nu se vor muta și în casa noastră. N-a fost să fie așa. Cu timpul, când și viața noastră s-a mai asprit, au apărut la orizont și certurile cu mine. Eu știam că Mica ține la mine, că mă prețuiește ca om și ca soț. Cu toate acestea când, din te miri ce, se pornea la ceartă eram făcut una cu pământul. În ciuda eforturilor mele de a potoli lucrurile, ea, până nu-și termina caseta, nu se lăsa. De foarte multe ori, în asemenea ceasuri, plecam de acasă. Așteptam pe undeva să se facă liniște. Când eram pe strada Deva și se pornea câte o avalanșă, mă duceam în parcul copiilor și mă dădeam un ceas, două pe hintă.

Chiar dacă la modul rațional mi-am explicat acest comportament – tată bețiv, mamă divorțată, greutăți peste greutăți – am regretat totuși această conduită a ei. Am regretat-o pentru că, până la urmă, a generat multe ceasuri nefericite pentru amândoi.

Ceea ce mai regret este că nu i-am arătat toată dragostea pe care i-am purtat-o și că în ciuda iubirii uneori am supărat-o. Am supărat-o și pe acolo pe unde ea nu merita să fie supărată.

Aceea care ne-a ajutat să trecem cu bine și peste ceasurile și zilele mai urâte a fost Ancuța, adică mami. În orice viață de familie, care se respectă ca familie, copiii devin liantul fundamental; ei sunt aceia care-i dau conținut și sens. Fără copii, această formă de viață socială devine un fel de amor oficializat.

Când m-am întors de la Moscova, Anca nu mai era o franzeluță, era deja aproape de un an, era deja un copil vesel și frumos, era o gâză care se zbenguia toată ziua în pătuțul ei. I-am zis de pe vremea aceea „Gâză” și pentru mine Gâză a rămas și așa i-am zis până, până foarte târziu, până spre 40 de ani.

Într-o bună seară, tot cățărându-se pe marginea patului și aplecându-se peste sfoara cu care i-am făcut pătuțul mai înalt, face zdup și cade Anca pe lângă mine și Mica, direct în cap. Sperietură, plânsete, apă, ceai, scandal în casă că nu i-am avut de grijă etc. etc. Numai târziu în noapte s-a liniștit și a scăpat de oftaturi. Pe atunci n-am dat prea mare atenție căzăturii. Nu ne-am mai adus aminte de ea până când, după vreun an sau doi, ne-am dus la Buia să ne vizităm copila. Era acolo, peste vară, împreună cu verișoara ei, Dana – aceea care acuma este în America.

După ce ne-am pupat copila şi după ce ea şi-a luat joaca prin curte, vine Mica la mine şi-mi zice: „Măi Ionică, tu auzi cum vorbeşte Ancuţa? Nu mai poate zice pe „c". Oare nu cumva din cauza căzăturii aceleia în cap? Auzi, zice tap în loc de cap, tal în loc de cal, totoş în loc de cocoş. Tu ştii că la Cluj vorbea corect, că n-a stâlcit niciodată nici o consoană". La această atenţionare, mă duc în curte, o chem pe Ancuţa şi îi zic: „Anca, spune cap", ea zice „cap", spune „cocoş", ea zice „cocoş"… Draga mea, atunci de ce zici tu mereu „tap" şi „totoş?" „D'apoi, tati – îmi zice ea – aşa zice Mărioara". Mărioara era verişoara ei din Buia, copila lui unchiu Nicu, copilă care într-adevăr avea probleme de pronunţare. Fiind însă cu un an mai mare decât Ancuţa şi Dana, ea devenise în curte un fel de autoritate, devenise un cineva de la care trebuia să înveţi.

Apropo de limbă şi de vorbit, să-ţi spun, copile, că mama ta a învăţat la începuturi două limbi: româna şi maghiara. A învăţat şi maghiara deoarece prima femeie pe care am avut-o pentru îngrijirea ei era o nenike care nu ştia o boabă româneşte. Numai Mica se putea înţelege cu ea. Mica şi cu mine n-am avut niciun fel de prejudecăţi naţionaliste, aşa că n-am făcut din aceasta nici o problemă. N-am făcut nici o problemă nici atunci când a fost vorba de grădiniţă. Primii doi ani i-a făcut la o grădiniţă maghiară: aceasta ne era mai aproape şi apoi acolo era educatoare mama unei foarte bune colege şi prietene de-a Micăi. După plecarea lui nenike, am angajat pe mai departe când fete romînce, când unguroaice, după cum ni se păreau mai curate şi după cum ne puteam înţelege mai bine la preţ. Aşa s-au peridat prin casa noastră: Lia, Moriko, Juji, Anuţa şi Katy. Am avut fată în casă până când Ancuţa, pe când avea cam 10-11 anişori, ne-a spus să nu ne mai gândim la fată că ea se descurcă şi singură până ce venim careva de la Universitate. Katy pleca pentru măritiş.

Ca şi copilă, mami era o dulcinee: era frumoasă, vioaie, prietenoasă, tare curioasă şi foarte sfătoasă. Îi mergea gurița şi rotiţele minţii de parcă erau unse. Pe unde umblam cu ea – parc, stradă, autobus, vizite – imediat atrăgea atenţia asupra ei. Nu avea nici o reţinere; întreba, răspundea, povestea fără nicio jenă. Era mereu căutată de copii, mereu iubită de cei mari.

Din perioada ei de grădiniţă ţi-aş povesti un episod care merită să-l ştii şi tu. Într-o bună primăvară, pe când mai era fascinată de Scufiţa roşie, i-am cumpărat o stofă roşie pentru un pardesiu şi pentru o băscuţă. Veneam cu ea de la probă; eu de o parte, Mica de alta. Pe drum, aşa ca

din senin, începe ea să-şi dea cu părerea despre rosturile meseriei de croitor. Meseria aceasta – zicea ea – este foarte folositoare pentru oameni; le face îmbrăcăminte. Ea nu-i ca „filosofia voastră". Când auzim noi de comparația cu filozofia, o întrebăm: „dar filozofia noastră cum este Ancuța?" Şi acum din nou expresis verbis: „Filozofia voastră îi ca şi cusutul meu la maşină, în sus şi în jos, cu rost şi fără rost." Când am auzit răspunsul, am rămas mirați şi ne-am întrebat cam de pe unde ar putea fi în capul ei o asemenea fantastică apreciere? Eu m-am uitat la Mica, Mica s-a uitat la mine, ne-am zâmbit, am vrut s-o îmbrățişăm şi s-o pupăm, dar ea, simțind că suntem încântați de răspunsul ei, a început să sară de pe un picior pe altul şi s-a îndepărtat de noi. Cât priveşte aprecierea în sine, să ştii, copile, că realmente lucrurile aşa stau; filozofia ca filozofie şi este ceva cu rost şi fără rost deopotrivă. Este sau poate fi cu rost pentru aceia care îşi pun în mintea lor probleme mari, probleme care să vizeze raporturile omului cu lumea ca lume şi cu omul ca om. Filozofia este ceva fără rost pentru aceia care nu ştiu să se minuneze, aşa cum s-a minunat Kant, nici de cerul înstelat de deasupra capului lor şi nici de legea morală din propria lor lume interioară. Tu, dragă copile, indiferent de ce meserie vei practica, să încerci să faci şi un pic de filozofie.

Ca mică şi apoi ca mai mare elevă, mami a fost o şcolăriță foarte, foarte harnică. N-a trebuit niciodată s-o împingem de la spate pentru a-şi face lecțiile. Din primele clase şi-a luat pe cont propriu problemele de şcoală. Îi plăcea foarte mult să ştie ceva mai mult decât era scris în carte şi de aceea, adeseori, ne răscolea biblioteca. Îmi aduc aminte că odată, pe când avea la citire ceva pagini despre ceva isprăvi de-ale lui Ştefan cel Mare, am găsit-o citind de zor din cartea „47 de ani glorioşi". Când am întrebat-o de unde ştia că în această carte scrie despre Ştefan cel Mare, mi-a răspuns: „Păi, dacă în cartea noastră scrie că a domnit 47 de ani, această carte nu putea fi decât despre el". De multe ori pentru teme de istorie, apela la tratatul de Istorie a României, o carte de vreo 7-8 sute de pagini şi redactată de C. Daicoviciu, rectorul despre care ți-am scris câte ceva şi în alte pagini. Din acest punct de vedere eşti departe de mami. Degeaba ai în bibliotecă aşa colecții frumoase, pentru că nu te prea îmbulzeşti la ele; prea te mulțumeşti cu ceea ce scrie prin cărțile tale sau doar în caietele de clasă. Nici nu ştiu cum de ai notele pe care le ai şi cum de poți fi printre copiii mai buni ai clasei.

Din perioada ei de mică şcolăriță, poate clasa a 5-a sau a 6-a, îmi mai aduc aminte de un dialog pe care aş dori să ți-l relatez. Eram de

serviciu să-i dau la amiază de mâncare. Țin minte că pentru felul întâi aveam o supă de carne. După vreo câteva linguri de supă, mă trezesc că-mi zice: „Măi tati, să ştii că într-un fel este bine să crezi în Dumnezeu”. Mirat de afirmație, am întrebat-o: „De ce crezi că-i bine?” „Eu cred – îmi zice ea – că oamenii care cred în Dumnezeu mor mai uşor”. „Mama mia!” m-am gândit. Ce formulare! Nedorind să angajez cu ea un dialog mai întins pe această temă, i-am zis doar: „Da, într-un fel poate că ai dreptate”. După vreo alte două, trei linguri de tăieței, îmi zice: „Dar eu cred că este mai bine aşa ca noi”. „Adică cum Ancuța, de ce „aşa ca noi?” „Păi, tati, noi nu credem, noi nu mergem duminica la biserică”. „De ce crezi că aşa este mai bine, copilă?” „Păi, eu cred că – zice ea tot textual – oamenii care nu cred în Dumnezeu trăiesc mai liber”. Uluit de această a doua parte a dialogului i-am spus doar că despre religie şi despre Dumnezeu va afla ea mai multe când va fi mai mare şi atunci o să mai discutăm.

Seara când i-am spus Micăi de dialogul meu cu Anca, ne-am minunat împreună de mintoşenia copilei noastre şi am fost împreună de acord că realmente între a „muri mai uşor” şi „a trăi mai liber” se aşează toată tensiunea acelor stări de spirit care se numesc fenomen religios.

Interesul lui mami pentru şcoală s-a împletit întotdeauna cu cel pentru lectură. Citea mult Ancuța noastră. Nu-mi aduc aminte de vreo perioadă în care să nu fi avut o carte pe noptieră.

Din când în când se mai delecta şi cu pictatul. Şi acum mai sunt prin casă ceva mâzgâlituri frumoase ieşite de sub mâna ei. Cred că de la ea ai moştenit şi tu plăcerea de-a te juca cu liniile şi culorile, de-a mâzgăli pereții cu pete de grafiti.

Joaca era şi ea la locul ei. Erau în curtea de pe strada Deva o droaie de copii care, spre seară, după lecții, trăgeau câte-o joacă din toate încheieturile ființei lor. Este vorba de Flavia, Ligia, Silvia, Puiu, Ovidiu, Călin ş.a.

După ceasurile de joacă sau printre ele, se făcea un pic de timp şi pentru taifas, mai ales cu Flavia, confidenta ei. Doar erau pe atunci vremurile primei iubiri.

Seara se scria în jurnal şi eventual se mai pieptănau ceva păpuşi. Mami a ta s-a jucat cu păpuşile până aproape de anii studenției.

Cu toată risipa de timp pentru plăcerile copilăriei şi ale adolescenței, nu ne-am făcut aproape nici o problemă vizavi de intrarea lui mami la facultate.

Pe vremurile acelea, prin România era mentalitatea că un liceean care nu ajunge pe băncile unei facultăți se poate considera un ratat sub raport social. Nu era mai mare mândrie şi mai mare sărbătoare în viața unei familii cu copii decât aceea a unei reuşite la facultate. Pe lângă multe altele, această mentalitate era generată chiar şi de unele realități ale şcolii. Şcoala medie era în aşa fel structurată, încât nici unde nu puteai conta pe câştigarea unei meserii. Aşa zisele licee teoretice, prin multele lor ore de atelier şi prin multele lor discipline tehnice şi tehnologice, aveau şi ele pretenția asigurării la absolvire, a unei specializări. Liceele, zise industriale, prin orele şi disciplinele lor teoretice şi de cultură, aveau şi ele pretenția prelungirii lor în Institute şi Universități. Drept urmare, muncitori cât de cât calificați, nu ieşeau de nici unde. De aceea, toată lumea – buzna la facultate. Cum locurile erau limitate, concurența era nebună, nebună; la unele facultăți se ajungea la o concurență de 10-12 copii pe un loc. De aci şi de aceea meditații şi iar meditații.

Azi se pare că lucrurile s-au schimbat cu 180˚. S-au schimbat nu în sensul schimbării mentalității, ci în sensul că Universitățile şi facultățile s-au înmulțit aşa de mult, încât numai cine nu vrea nu ajunge pe băncile unei facultăți.

Contând pe hărnicia lui mami, noi aşteptam zilele admiterii cu o mare seninătate. Apriori, contam pe reuşita ei.

Singura problemă care se putea pune în discuție era alegerea. Într-o anume vreme a opțiunilor a venit vorba despre arhitectură sau design. Cum arhitectură nu era la Cluj, rămânea în discuție dizainul. Ca opțiunea ei să nu fie doar după cele auzite pe ici şi pe colo, m-am gândit s-o duc să vadă lucrările de absolvire ale dizainerilor de la Institutul de arte plastice. Când am ieşit de la această expoziție, mi-a zis: „Eu aşa ceva nu fac”. Problema era rezolvată.

După un timp, pe când era încă în clasa a X-a, ne-a spus că vrea să facă medicina. Foarte bine, copilă, dar, hai să facem şi aici o probă. Pe scara noastră era deja un student la medicină, era cel care mai târziu avea să fie tata lui Răducanu, prietenul tău. Am vorbit cu el s-o ia pe mami la ceva ore de disecții, adică ore de măcelărit cadavre. Când a venit de la aceste ore, ne-a cerut de mâncare şi ne-a spus: „Altceva decât medicină nu fac”.

Odată decizia luată, trebuia pus pe învățat. Trebuia ştiută pe de rost cartea de Anatomie şi trebuiau ştiute foarte bine Fizica şi Chimia. La primele două materii, mami a avut profesoare bune, aşa că nu se punea problema unor ore de meditație. La Chimie însă, avea drept profesoară pe

o doamnă care era la Liceul Nicolae Bălcescu numai pentru că era soția secretarului cu probleme economice de la Comitetul județean de partid. Chimie nu ştia; Anca trebuia ajutată. Am căutat o bună profesoară de liceu – soția unui coleg de la Facultatea de Chimie – şi săptămânal, o duceam cu maşina la ore de pregătire.

În ultimele zile de pregătire i-am spus că chiar în preziua examenului, are voie să învețe numai până spre ora două. După această oră, aş vrea să ieşim undeva la pădure; să vorbească în acest sens şi cu prietena ei Flavia. Când am venit acasă pentru masă, mi-a spus că nu putem pleca la pădure înainte de ora patru; două lecții de Anatomie nu i-au ieşit aşa cum voia ea şi vrea să mai lucreze la ele. Am înțeles şi ne-am amânat plecarea.

Țin minte că în această ieşire la pădure eu m-am întreținut cu nenea Mişu, tatăl Flaviei, iar ea a sporovăit cu buna ei prietenă. Mai țin minte că prin pădure am găsit pipirig şi eu, într-un loc pitoresc, am împletit un cordon în opt fire. Acest cordon se mai află şi astăzi încolăcit după un braț al bibliotecii de metal din camera de lucru de pe strada Deva. Ori de câte ori văd această împletitură îmi adus aminte de ziua aceea memorabilă. Ziua aceea a devenit cu atât mai memorabilă, cu cât, în cursul nopții, pe la ora două, mă scoală Anca şi îmi spune: „Tati, am febră, peste 38º". Pe Mica n-am mai sculat-o; n-am vrut să mai complicăm ceasurile nopții. I-am dat o aspirină Bayer, ceva piramidon şi i-am spus să încerce să doarmă. „Poate ai doar o febră de emoție". „Tati, să ştii că nu emoțiile sunt de vină". Şi dialogul s-a încheiat.

Dimineața, febra era doar cu două, trei linii peste 37º. Cu maşina am dus-o la sala ei de examen; era proba de Anatomie. Nu aveam de gând să stau pe stradă cu mulțimea de părinți din fața Institutului Pasteur, dar, dată fiind situția, n-am avut încotro. Mă gândeam să nu i se facă rău şi să iasă mai devreme din examen. A rezistat, iar când a ieşit mi-a zis: „Tati, această probă am luat-o". Urcată în maşină, cu ea direct la doamna Toma, doctorița ei de casă şi bună prietenă. După consultație, doamna Toma îmi spune: „Domnu Ionică – eram în cabinet şi tonul trebuia să fie oficial – Anca are o viroză clasică şi dacă nu intervenim rapid şi masiv cu medicamente, admiterea este compromisă". Mi-a dat rețetă pentru patru feluri de medicamente. Două erau injectabile – moldamin şi epitarf. Cu medicamentele în buzunar, acasă la înțepat. Pe bunicul lui Răducanu l-am rugat să facă operațiunea aceasta.

A doua zi, era proba de Fizică; temperatura mai avea doar două linii peste 37º. După un ceai şi un pic de pâine prăjită, la examen. Când a ieşit mi-a spus: „Să ştii că un singur subpunct n-am făcut, dar cred că nu l-a făcut nimeni”. Un coleg de admitere şi cunoştinţă bună intervine în discuţie şi îi spune că el a făcut şi punctul cu pricina, că a făcut aşa şi aşa, îi explica el lui mami. Mami îi zice: „L-ai făcut, dar nu l-ai făcut bine, aşa că mergi acasă liniştit”. Şi noi din nou la înţepături. A treia zi, cu febra puţin sub 37º, am dus-o la proba de Chimie. După această probă îmi zice: „Tati, să ştii că voi lua examenul”. „Copilă, vom vedea, deocamdată să te faci cât mai repede sănătoasă”.

Ţi-am descris cu ceva amănunte toată istoria acelor zile nu pentru a ţi-o lăuda pe mami; de pe acuma tu o cunoşti destul de bine şi tu eşti destul de mare ca să ai despre ea propriile tale aprecieri. Ţi-am scris doar pentru a-ţi face o anume idee despre tensiunea acelor zile şi nopţi, cele mai grele zile şi nopţi din istoria familiei noastre. Ar fi fost mare păcat ca mami, după o aşa frumoasă trecere prin anii de liceu, să rămână un an de zile acasă, pe când colegele şi prietenele ei se puteau duce zilnic la facultate. Dar, „Gîza” a reuşit. Forţa ei fizică, intelectuală şi morală a învins în acelaşi timp nu numai cel mai greu examen din viaţa ei, dar şi o boală destul de urâtă. Îmi vine şi acum să-i zic: „Bravo, Ancuţa!”

Vestea propriu-zisă a reuşitei ne-a adus-o Radu. Tata lui tati, adică Puiu. El era secretarul Comisiei de admitere şi atunci când s-au deschis lucrările şi s-au făcut mediile, a dat, în listele celor declaraţi „reuşit”, şi peste numele Irimie Anca. Venit acasă, i-a spus lui Radu; câte ceva despre povestea lor auzise şi el prin casă. La această veste, Radu a fugit în oraş, a luat un buchet de flori şi fuga la noi. Îţi dai seama că bucuria tuturor a fost enormă, a fost ca să folosesc o expresie de a ta de pe când erai mic, „până dincolo de infinit”.

Cu acest buchet de flori se pare că a şi reînceput povestea de dragoste Radu şi Anca, poveste care a dus până la telefoanele de azi. Ştii tu la ce telefoane mă refer.

Am scris „reînceput” şi nu „început”, deoarece cu vreo doi ani în urmă, povestea a mai avut câteva luni de viaţă. După aceste luni, tati şi-a mutat sentimentele pe la alte fete; două din ele erau chiar colege de clasă cu Anca. Mami însă, copilă deşteaptă, n-a făcut nici o scenă de gelozie; a aşteptat cu răbdare să vină din nou primăvara pe ulițele ei. Nu ştiu de ce, dar conta pe o reîntoarcere a lui tati, pe o reluare a iubirii lor. Reluarea s-a produs pe când tati era la armată; băieţii care erau deja reuşiţi la facultate

trebuiau să facă un an de stagiu militar. În acest an, un schimb de câteva scrisori a reînviat povestea şi a pus-o pe nişte făgaşuri noi. Sub raport sentimental, anii de facultate, şi ai lui tati şi ai lui mami, au fost foarte clari: toată lumea ştia că Anca este iubita lui Radu şi că Radu este drăguţul lui Anca. Nimeni nu se mai putea băga pe fir, cum se spune într-un limbaj tineresc. A fost vorba, dragă copile, de o dragoste foarte, foarte frumoasă, de un mod absolut deosebit de-a se curta doi tineri. Ţi-aş dori şi ţie din tot sufletul o dragoste de genul dragostei care s-a derulat ani de zile între cei care mai târziu au devenit tati şi mami. După ce tati a terminat facultatea şi era deja cu repartizarea în mână, era firesc să se pună problema nunţii, chiar dacă mami mai avea încă un an de facultate.

Despre ziua nunţii ce să-ţi scriu? Caseta, pe care ai văzut-o de atâtea ori, ţi-a spus cu siguranţă mai multe decât ţi-aş putea spune eu. Secvenţele ei ţi-au putut comunica fericirea celor doi împricinaţi, bucuria ce exploda din toate gesturile lor, veselia ce s-a revărsat peste cei aproape 300 de invitaţi. Colegii lui mami şi tati au fost nemaipomeniţi, au petrecut o zi de care sunt sigur că şi astăzi îşi mai aduc aminte. Dacă eu îţi doresc o dragoste de felul celei dintre tati şi mami, să ştii că îţi doresc şi o nuntă ca a lor, o nuntă care, indiferent de sinuozităţile ulterioare ale vieţii, să lase o amintire nemuritoare.

Consecinţa cea mai firească şi mai frumoasă a acestei nunţi ai fost, eşti şi vei rămâne tu. Naşterea ta a fost cel mai de seamă eveniment din istoria familiei voastre, familie care, de pe acum, se va compune din: *Radu, Anca* şi *Sergiu Grosu.*

Despre tati şi mami s-ar mai putea scrie multe. S-ar putea scrie câte ceva despre supărarea lui tati că, din cauza rudelor din străinătate – Dinu şi Ligia erau deja în Germania – n-a primit post în cercetare, post pe care l-ar fi meritat din plin. Ţi-aş putea scrie despre anii de stagiu ai lui mami, despre modul ei de-a descoperi primul caz de SIDA în Cluj-Napoca, despre stagiul ei la doctorul Surcel – cel care a asistat venirea ta pe lume – şi despre primul ei articol tipărit într-o revistă de specialitate. S-ar putea scrie multe despre mutarea lor în prima locuinţă, despre cumpărarea maşinii, despre şoferia lui mami cu tine în burtă etc. etc.

Toate acestea rămân deoparte din moment ce numele tău a apărut sub condeiul acestui rezumat de viaţă.

Apariţia ta pe lume a marcat o adevărată cotitură în viaţa întregii familii. Tu ai devenit bijuteria în jurul căreia a început să se mişte tot universul vieţii noastre. Când era vorba de tine, de plânsul tău, de laptele

tău, de plimbările tale, de…, de… totul era pus deoparte. Pentru Mica şi pentru mine numai orele de curs şi de seminar au mai rămas sfinte; în rest era numai „sfinţia” ta. Pot să-ţi scriu că Anca nu m-a putut abate de la pagini şi păginuţe. Numai tu ai împins oarecum şi filozofia pe planul al doilea.

Regret foarte mult că n-am ţinut un jurnal în care să notez câte ceva din primii ani ai copilăriei tale. Era bine să fi avut consemnate zilele în care ai denumit porumbeii de la fereastră „Gu”, „Gu”, era bine să-ţi fi putut scrie acuma zilele în care m-ai botezat pe mine Micu şi pe Ligia – Mica. Era bine să fi avut notată ziua primului „Mama” şi a primului „Tata”, ziua primilor paşi etc. etc. Dacă n-am notat nimic, nu-mi rămâne decât să-ţi scriu câte ceva din cartea memoriei mele interioare. Din această carte trebuie să-ţi transcriu că ai fost un copil tare, tare drăguţ.

Îmi aduc aminte de plânsul tău din ceasurile de baie. La început plângeai de mama focului că te băgam în apă, mai târziu, că te scoteam din apă. Îmi aduc aminte că erai un mâncăcios şi jumătate. Pe când aveai trei, patru luni ne distram pe seama eforturilor tale de-a ajunge la sticla cu lapte. Te aşezam pe pat şi îţi puneam anume laptele undeva mai departe. De cum zăreai laptele, în coate şi în genunchi te şerpuiai până la sticlă şi îţi vedeai de treabă. Erai şi un mare curios. Parcă acuma te văd cum te uitai, pe când te scoteam cu căruciorul la plimbare, la nori, la frunze, la păsări etc. Te uitai de parcă de pe atunci voiai să mă întrebi cam ce sunt toate câte le vezi, cam de pe unde vin şi cam încotro se duc.

Ne-am bucurat cu toţii că atunci când ai început să te joci cu cuvintele, n-ai avut nici o problemă de pronunţie, n-ai avut niciun necaz cu nicio consoană sau vocală.

Când ai început să faci primii paşi, a apărut însă o anume problemă. Dacă încercai să alergi, cu un picioruş te împiedicai de celălalt şi îndată erai cu nasul în pământ. Şi Maia, mare pediatră, şi Anca, proaspătă doctoriţă, mi-au spus să nu-mi fac nicio grijă că în timp problema se va rezolva. Într-o zi de martie, zi în care se anunţa un uşor dezgheţ, eram cu tine la plimbare pe marginea lacului din parcul oraşului. Deodată, apar Puiu şi Maia, venind de la ceva expoziţie de pictură. Tu ai vrut să fugi la ei şi te-ai trezit cu nasul în ceva urme de zăpadă. Maia a fugit la tine, iar tu te-ai apucat de plâns. Maia, din nou, cu povestea că în timp totul se va corecta. Eu i-am zis însă: „Tu, Maia, cu timpul treaba aceasta se va putea corecta, dar tot cu timpul se va putea şi agrava”. „Ioi! zice Maia, eu la asta nu m-am gândit. Mâine mergem la doctor, la

profesorul Varna". După consultație, profesorul ne spune: „Copilul are o luxație de șold; ați venit cam târziu, dar nu prea târziu, mai putem încerca să rezolvăm lucrurile fără operație".

Ne-a dat un aparat pe care să ți-l punem între picioare, așa ca picioruțele tale să fie cât mai îndepărtate. Tati și mami erau pe undeva la schi. Când au venit acasă, tu erai deja de câteva zile încarcerat în hamurile acestui aparat. Lui Mica și mie ni se rupea inima când te vedeam învârtindu-te prin pat cu picioarele desfăcute la maximum. Tu însă nu prea aveai probleme; ți se părea că așa trebuie să fie, că așa este evoluția normală a lucrurilor.

După vreo două, trei luni de înhămat și deshămat, ni se spune la primul control că poziția piciorului este mai bună, dar încă nu destul de bună. Ni s-a recomandat încă o porție de aparat. În orice caz, cu un pic de grijă și cu un pic de efort am reușit, copile, să-ți rezolvăm problemele pe care le-ai avut la șold și la picior. Se pare că până la urmă succesul a fost așa de mare că astăzi nu mai ai nici o problemă, nici la fugă și nici la săriturile tale cu schiurile ori cu skateboardul. Dincolo de toate celelalte lucruri pe care le-am făcut pentru tine, insistența pe lângă Maia să vedem ce-i cu picioarele tale, a fost cea mai importantă amestecare a mea în evoluția vieții tale. Ce-ar fi fost, ca acuma să șchiopătezi sau ca mai târziu să fi ajuns la o operație, care nu putea fi chiar așa de ușoară.

Din perioadele în care ai fost la noi, pe Deva, îmi mai aduc aminte de problemele pe care le aveam cu tine pentru culcare. De la o vreme poveștile cu Scufița roșie și Capra cu trei iezi nu mai aveau niciun efect. Doreai poveşti noi şi tot mai noi. Nu mai ştiu câte poveşti a trebuit să scot din capul meu. De la o vreme, dacă mă repetam, mă avertizai „Micule, asta mi-ai mai spus-o". Țin minte că ți-am ticluit și o poezioară. Oare tu o mai ştii?

„Motănelu și cățelu
Merg de mână la fântână,
Să bea apă că l-i sete,
Și să plece după fete.
Cum mergeau, așa agale,
Iată că le iese-n cale
Un dulău cu blană mare …
Și cum îi cuprinde frica,
Ei dau fuga la mămica".

Râdeai, aşa frumos râdeai de „fuga lor la mămica”. Nu cred că puteai râde de „plecarea lor la fete”. După râs trebuia să vină liniştea şi apoi să se aştearnă somnul.

Când poveştile şi poeziile nu mai funcţionau, apelam la Ledi, ştii căţeluşa aia din curtea de pe Deva. Eu ţi-am spus că spre seară şi puţin în noapte, rolul lui Ledi era să umble pe la casele cu copii şi să controleze dacă s-au culcat copiii. N-ai prea crezut tu povestea asta, până când într-o seară, chiar pe când ne chinuiam cu somnul, am auzit-o pe Ledi pe scări, era chiar la uşa noastră. Te-am luat repede în braţe şi te-am scos la uşă să o vezi. Ledi a lăsat şi două, trei lătraturi. „Vezi? Vezi cum te latră, că nu te-ai culcat? Dacă nu te ţineam în braţe, te mai şi muşca”. După această întâmplare, multă, multă vreme când auzeai seara vreun lătrat de câine, închideai ochii şi stăteai liniştit până te cuprindea somnul.

Vara anului 1989 a cam trecut fără joacă; în hamurile aparatului dintre picioare nu puteam merge niciunde. Spre toamnă însă am cam intrat în normal. După cursuri şi seminarii te-am scos aproape zilnic în parcul oraşului şi parcul copiilor. Fără alergări prea lungi şi sărituri prea mari, ne perindam pe la toate hintele şi toboganele. Eram bucuroşi că nu te mai împiedici şi nu mai cazi în nas.

Cu toate gândurile în jurul luxaţiei tale n-am prea fost atenţi la evoluţia social-politică a ţării şi a ţărilor din jur. Dar, şi dacă am fi fost foarte, foarte atenţi şi dacă am fi cumpănit bine, bine toate evenimentele interne şi internaţionale, tot n-am fi putut întrevedea evenimentele istorice care pe undeva în pânzele istoriei se pregăteau. Nu puteam descoperi nimic care să anunţe zilele revoluţiei române, zile care aveau să marcheze profund istoria vieţii tale, vieţii noastre, vieţii întregii ţări.

Dacă după trei ani, viaţa ta s-a derulat aşa cum s-a derulat, dacă acuma eşti acolo unde eşti şi ai perspectivele de viaţă pe care le ai, atunci de vină sunt, în principal, acele zile ale lui decembrie 1989. Ele au aşezat viaţa noastră pe alte făgaşuri de mişcare. De aceea despre acele zile aş dori să-ţi scriu ceva mai mult şi mai pe îndelete. Dar toate acestea în viitoarea scrisoare.

x

x x

Încercând să-mi onorez promisiunea făcuta mai sus, să pornesc la drum.

Începuturile revoluției române din ’89 sunt legate spațial de orașul Timișoara și temporal de ziua de 16 decembrie. Deși erai pe lume, tu nu aveai cum să reții aceste date, de aceea ți le-am amintit eu. Nevinovat și fără griji, tu îți vedeai de joaca și jucăriile tale, fără să dai vreo atenție agitației din jurul tău. Nu puteai înțelege înjurăturile pe care le adresam televizorului că nu ne spunea și nu ne arăta aproape nimic despre ceea ce se petrecea de fapt în orașul de pe Bega. Noi, cei din familie, am aflat cam despre ce este vorba printr-un telefon dat de tușa Mărioara de la Blaj. În ziua de 17, undeva către amiază, m-a sunat sora să mă întrebe dacă nu cumva am vreun prieten bun în Timişoara, prieten pe care l-aş putea ruga să se intereseze de copilul ei, Fane, care, după spusele iubitei lui, a plecat în dupa masa zilei de 16 la demonstrație și nu s-a mai întors. Fata povestea că la primele chemări care au răsunat printre căminele studențești „Haideți cu noi! Haideți cu noi!” Fane nu s-a dus. La al doilea val de chemări însă, și-a lăsat iubita și împreună cu un coleg, a plecat la demonstrație. A doua zi dimineața, fata s-a dus la cămin să vadă dacă Fane a apucat sau nu să se întoarcă. Mare i-a fost mirarea când a văzut că în cameră toate lucrurile erau așa cum le lăsaseră. Și-a dat imediat seama că ceva nu este în ordine. S-a hotărât atunci să telefoneze la Blaj. În cadrul convorbirii, fata i-a spus Mărioarei cam ce se întâmplase peste noapte pe ulițele Timişoarei, că sunt morți și răniți, că se vorbește de mulți arestați. În acest caz, se punea în mod firesc întrebarea: în ce categorie ar putea fi Fane – mort, rănit sau arestat?

Ca să-ți dai seama, cam despre cine este vorba, să-ți scriu, copile, că Fane este unchiul acela care ți-a adus bile și cârlige pentru pescuit și care te-a invitat la Blaj să mergi cu socrul lui nu numai la pescuit, dar și la vânătoare.

Aflând de morți, de răniți, de arestați, sora mea era înnebunită. Un prieten din Timişoara, pe lângă multe alte detalii despre evenimente, mi-a spus că nu poate face nimic pentru mine, că nimeni nu-i va deschide ușa nici pe la spitale și nici pe la poliție. În acest caz, Mărioara s-a dus de una singură să-și caute copilul. După o zi de umblătură, s-a întors acasă fără nici un rezultat. A stat ea, am stat noi în destulă tensiune toate zilele de 18, 19, 20, 21, 22; abia în 23 a dat Fane primele semne de viață. A fost printre cei arestați.

În acest răstimp, prin casă înjuram stăpânirea, înjuram presa, radioul, televizorul că nu ne spuneau aproape nimic despre Timişoara. Singura știre, ascunsă printre multe altele, era aceea că „ceva grupuri de

huligani s-au dedat la ceva acte de vandalism", că „ordinea a fost restabilită", că situația este deja „sub control". Nimic despre huruitul tancurilor şi țăcănitul armelor, nimic despre morți şi răniți, despre arestări.

Clujul părea amorțit. Oamenii lui se făceau că nu ştiu nimic, că nimeni n-a mai primit telefoane, că nimeni n-a mai tras cu urechea la postul de radio „Europa Liberă".

Ceauşescu, în prostia şi nebunia lui, a inițiat şedințe de partid, şedințe în care să se condamne „huliganii" de la Timişoara şi să fie încă o dată lăudat pentru „politica înțeleaptă" pe care o duce.

La Universitate o asemenea şedință a fost programată pentru ziua de 21 dec. Bineînțeles că nu m-am dus. Eu le-am zis unor colegi că la Timişoara nu este vorba de simpli „huligani", că acolo evenimentele sunt mai complicate şi mai serioase. Unii m-au crezut, alții nu. Când ei se duceau la şedință, eu le-am spus că plec acasă. Era pe la ora 13. În centru, în colț la Continental şi Librăria Universității, era parcă ceva lume mai multă decât de obicei, dar nu i-am dat prea mare atenție. Am trecut pe lângă cei adunați şi pe strada Napoca mi-am continuat drumul. Acasă, erai tu şi era Mica. Am intrat în programul obişnuit al unei întâlniri de amiază: mâncare, joacă cu tine etc. Pe la ora trei, trei şi jumătate, a venit la noi tanti Geta, bunica lui Răducanu şi ne-a spus că în centru „a început revoluția", că au fost împuşcături, că sunt morți şi răniți. Mai târziu, am aflat că din partea industrială a orașului, coloane de muncitori s-au îndreptat spre centrul orașului, că la hotelul Astoria au fost întâmpinați cu gloanțe şi că sunt şi acolo morți şi răniți. Când am auzit de toate acestea, mi-am luat paltonul şi căciula şi am vrut să ies şi eu în stradă. Mica nu m-a lăsat. Mi te-a pus în brațe şi mi-a spus că ea nu rămâne singură cu tine, că să fac bine să mă potolesc şi să rămân acasă. N-am avut ce face. Cum o ştiam bolnavă cu inima, nu puteam trece peste voința ei. Aşa s-a făcut că n-am ajuns pe ulițele Clujului în acea fantastică zi de 21 decembrie.

Se pare că accesul spre centrul orașului era bine păzit. Demonstrațiile de după masă şi dinspre seară s-au derulat doar pe străzi mai periferice. Toate zonele mai libere erau pline de tancuri, taburi, armată. Şi în parcul copiilor era ceva unitate militară care însă n-a prea avut ce face până spre seară târziu. Era deja bine trecut de ora zece, zece seara bineînțeles, când am auzit ceva rafale de mitralieră dinspre Fabrica de bere. La scurt timp, o coloană de vreo două, trei sute de demonstranți n-a fost lăsată să-şi continue drumul spre centru şi a fost abătută spre str. Coşbuc, spre parc. Aici, ca să nu poată ajunge pe str. Pavlov, spre casa

primului secretar şi spre casa de oaspeţi a partidului, coloana a fost întâmpinată de două rânduri de soldaţi, în poziţie de tragere, în genunchi. În faţa lor era un ofiţer cu mănuşi albe şi cu un pistol în mână. Cum toată această organizare se petrecea sub balconul casei noastre de pe Deva, am urmărit cu sufletul la gură momentul întâlnirii dintre demonstranţi şi ofiţer. Ofiţerul însă n-a ordonat foc, deşi era la foarte scurtă vreme după rafalele auzite dinspre strada Moţilor, ci i-a rugat pe demonstranţi, ca în şir de câte doi, trei, să treacă pe lângă soldaţi şi să se îndrepte spre hotelul Sport şi stadion şi să nu forţeze intrarea pe strada Pavlov. Strigând „Libertate! Libertate!", demonstranţii şi-au continuat drumul spre direcţiile indicate; n-au fost deci împuşcături sub ferestrele casei noastre.

Tu n-ai fost martor la toată agitaţia din casă şi de afară deoarece la ora somnului te-am pus la culcare. Mami era de gardă. Tati, cu o seară înainte, adică în 20 dec., împreună cu ceva colegi, a umblat prin blocurile din cartierul Plopilor şi-a pus ceva manifeste prin cutiile poştale ale oamenilor. După această acţiune, destul de riscantă, s-a dus acasă pe Pietroasa. Cum era singur – mami şi în seara aceea era de gardă – după o vreme l-a cuprins frica şi n-a vrut să mai rămână acasă. Târziu, în noapte, cam speriat, a venit să se culce pe Aleea Tineretului. Maia l-a văzut pe tati cam neliniştit, a încercat ea să afle motivele venirii la casa copilăriei; dar n-a putut afla nimic. Abia mai târziu şi-a povestit tati isprava. În ziua de 21, ziua evenimentelelor tragice de la Cluj, tati a fost la serviciu. Mami era iară de gardă şi tati nu s-a mai dus acasă la culcare, ci a venit din nou la Maia. În dimineaţa de 22, Clujul nu era încă liniştit. Fără nici o opoziţie a armatei sau a securităţii, s-a ţinut un mare miting în piaţa Operei şi se pare că tot atunci, cu câteva ceasuri înainte de căderea lui Ceauşescu, a fost ocupat de către demonstranţi sediul Comitetului judeţean de partid. Moga nu mai conta ca şi conducător al judeţului şi oraşului. Tati şi cu Maia au luat parte la acest miting. Îl poţi ruga pe el să-ţi povestească ce lozinci a strigat. Eu eram obsedat de împuşcăturile auzite dinspre Fabrica de bere. Mica mi-a dat voie să ies până în strada Moţilor, să văd consecinţele rafalelor de mitralieră. Mare mi-a fost mirarea când am văzut doar trei morţi chiar în faţa alimentarei de la care noi ne luam raţiile de zahăr şi ulei. Şi mai mare mi-a fost mirarea când am văzut că toţi trei erau împuşcaţi în cap şi se părea că de foarte aproape. Atunci am înţeles că rafalele de mitralieră, fie c-au fost doar simple simulatoare, fie c-au fost trase în aer. De atunci, mi-a încolţit în cap ideea că probabil cei care au împuşcat au fost strecuraţi chiar printre demonstranţi.

După acest spectacol teribil de dureros, după ce am dat cu ochii de sânge al revoluției, am venit acasă să vedem ce se va întâmpla la Bucureşti. Era anunțată televizarea marelui miting din fața Comitetului Central. Ceauşescu se întorsese de prin Iran, se pare şi se aştepta să țină un discurs în care să condamne acțiunile de la Timişoara. El şi cei din jurul său contau că cei din piață vor striga din nou şi din toate puterile „Ceauşescu P.C.R." Dar n-a fost să fie aşa. N-a apucat Ceauşescu să scoată câteva fraze că peste piață a răsunat un vuiet, ca de cutremur. Când am fost în România, am citit în Jurnalul Național că un martor al evenimentelor a susținut că acest vuiet ar fi venit dintr-o maşină a armatei. Cam în acelaşi timp, printre cei din piață a explodat o petardă. După toate acestea, masa de oameni din piață n-a mai putut fi stăpânită. Furia era declanşată. Degeaba a încercat Ceauşescu să potolească spiritele, degeaba a încercat să promită oamenilor – la sugestia Elenei – că va mări salariile cu câte 200 de lei, că oamenii nu s-au mai liniştit. Dimpotrivă, au început să strige „Libertate!, Libertate!", să spargă coloanele de ordine şi să forțeze intrarea în Comitetul Central.

Văzând că mitingul este compromis, Ceauşescu şi ai lui s-au retras. Pentru o vreme, televizorul a trecut pe muzică populară, ca după o scurtă perioadă de tăcere să apară un grup de revoluționari, în frunte cu poetul dizident, adică anticeauşist, Mircea Dinescu şi cu actorul binecunoscut I. Caramitru. Cu două degete în formă de V, adică „Victorie", şi cu glasul tremurând ne-a anunțat că „am învins", că Ceauşescu şi Elena, de pe acoperişul C.C., au plecat cu un elicopter într-o direcție necunoscută. Peste scurt timp, ne-au fost arătate şi imaginile cu fuga celor doi. De pe acum se putea, pe drept cuvânt, cânta şi urla „Ole! Ole!, Ceauşescu nu mai e". Fuga lui Ceauşescu trebuia sărbătorită. Cu tine de mână sau în brațe, împreună cu Mica, am colindat pe la vecini. La familia Pop Iuliu – la tanti aceea care mai târziu voia să te învețe ca la oamenii mari să nu le mai zici „servus", ci „săru mâna" - s-a deschis o sticlă de şampanie. Eram bucuroşi de victoria revoluției. Incredibilul s-a realizat, Ceauşescu a plecat. Dintre toți cei prezenți, casa era plină de oameni, numai nenea Iuliu nu era prea vesel. Cu paharul în mână, el mereu se întreba: „să vedem ce va fi după aceasta? Să vedem ce va fi?"

După consumarea momentului cu şampania, ne-am dus pe la casele noastre şi nu ne-am mai desprins ochii de la televizor. Au urmat o serie de veşti despre soarta elicopterului, că s-a îndreptat spre Târgoviște, că a aterizat, că cei doi au fost arestați acolo şi acolo etc. etc.

Spre seară a apărut la televizor I. Iliescu cu un comunicat care punea capăt celor câteva ceasuri de haos politic şi de vid de putere. Am fost anunţaţi de constituirea Frontului Salvării Naţionale şi de Declaraţia pe care acesta o lansa ţării. Se conturau în această declaraţie principalele jaloane ale evoluţiei noastre postceauşiste şi postsocialiste. Se anunţa, sub raport politic, lichidarea tuturor structurilor dictaturii ceauşiste şi trecerea la pluripartidism, la democraţie. În plan economic se anunţa doar evoluţia pe căile unei economii eficiente. Nu ştiu dacă la modul conştient sau pur şi simplu din fuga condeiului, dar a fost evitat termenul de „economie de piaţă". Acesta a apărut ceva mai târziu sub forma „economie socială de piaţă" şi apoi pur şi simplu „economie de piaţă". Eu am fost foarte atent la aceste nuanţe, deoarece ele anunţau tipul economiei ce se preconiza României.

Multă lume a luat revoluţia din decembrie ca fiind doar una anticeauşistă. Eu am înţeles cam de la începuturi că este vorba de ceva mai mult şi de ceva mai profund. Şi am înţeles acest lucru din două simboluri: a) gaura din drapelele revoluţiei – a fost scoasă stema României socialiste – şi b) lipsa steagurilor roşii. Nici din greşeală n-a apărut un steag roşu. Lozinci antisocialiste nu s-au strigat în primele ceasuri şi primele zile ale revoluţiei. Lozinca „Jos comunismul" eu am auzit-o pentru prima dată doar la mitingul confruntărilor de luare a puterii din 12 sau 13 ianuarie. La acest miting unul din liderii Frontului Salvării Naţionale, pe nume Mazilu, pe post de vicepreşedinte, a lansat lozinca acum în discuţie.

Dar să revin la ceasurile şi zilele de după fuga lui Ceauşescu.

Pentru început, această fugă mi s-a părut cam ruşinoasă; ruşinoasă pentru doi revoluţionari de profesie, cum se considerau. În contextul de atunci însă, gestul devenea perfect justificat. Dacă, Doamne fereşte, cei doi picau direct pe mâna demonstranţilor se putea foarte uşor să fie linşaţi. Ne făceam de şi mai mare minune în ochii opiniei publice.

Soarta fugiţilor a fost decisă practic în trei zile; foarte sumar judecaţi, imediat condamnaţi şi împuşcaţi. După executare, devenea limpede că revoluţia nu mai putea avea căi de întoarcere. Cu toate acestea, aşa-zişii „terorişti" mai trăgeau câte o rafală, două. Cu timpul şi aceştia s-au mai potolit şi s-au dus liniştiţi pe la casele lor. Ironia istoriei face însă, dragă copile, ca nici astăzi, după 20 de ani şi după atâtea guvernări, bietul popor român să nu ştie nici cine au fost aceşti „terorişti" şi nici cam de pe unde au răsărit.

În țară, revoluția se dezvolta cu o fantastică repeziciune. Se derula fără nici o opoziție decapitarea vechilor structuri de conducere. Se opera această decapitare la nivel de județe, orașe, comune, de întreprinderi, instituții, colective. Vechii conducători, buni sau răi, nu mai puteau rămâne în scaunele lor. Peste tot revoluția avea nevoie de lideri noi.

Ca la semnul unei baghete magice, mijloacele de informare au devenit cu totul altceva. Dacă pe vremea celor doi, nu puteam vedea, auzi şi citi decât despre vizitele lor de lucru şi despre politica lor înțeleaptă, după revoluție au ajuns să fie pline de interes şi de culoare. Îți era mai mare dragul să deschizi televizorul şi să-ți clătăreşti ochii prin ziare. Aveai ce vedea, aveai ce citi. Era un deliciu, o spun fără nici o urmă de insinuare. Ceea ce mi se părea cumva mai comic era că toate ziarele îşi ziceau în subtitlu că sunt „independente", pe când în paginile lor erau pline de părtinire. În spatele acestei părtiniri sau partinități erau, bineînțeles, partidele nou apărute pe scena politică a țării. Despre P.C.R. nu mai vorbea nimeni. Fără nici o vorbă, el a fost considerat dizolvat. În schimb, pe lângă linia politică a Frontului Salvării Naționale au reapărut ca din senin cele trei partide mai de seamă din perioada interbelică, partide pe care vremurile comunismului le-au cam măcelărit prin închisori. Cu toate acestea, ne-am trezit foarte rapid cu liberalii lui Cîmpeanu, liberalii lui Brătianu, țărăniştii lui Coposu şi Rațiu, social-democrații lui Cunescu. Pe lângă aceştia şi-au mai anunțat existența republicanii, umaniştii, ecologiştii, monarhiştii şi alții şi alții. Pe ecranul televizorului şi în paginile ziarelor, toate acestea au început să se bată pentru putere. La primele alegeri libere şi democratice s-au confruntat, dacă bine îmi aduc aminte, mai bine de 50 de partide.

Valurile revoluției au ajuns curând şi pe coridoarele Universității. Când, în dimineața zilei de 23 dec., m-am dus la Catedră, totul arăta ca după o mare deslănțuire de furie. Peste tot era plin de sticlă spartă, de portrete şi steme ale Republicii socialiste rupte şi călcate în picioare. Într-o sală de seminar, sală situată chiar în incinta Catedrei, era şi un dulap cu cărți. Cum printre cărți au fost şi ceva volume de ale tovarăşului, dulapul avea geamurile sparte, iar cărțile cu pricina erau toate rupte şi împrăştiate prin toată sala. Era vorba de o veritabilă dezlănțuire a libertății de acțiune şi de opinie.

Răsturnarea celor de pe scaune de conducere s-a făcut, de cele mai multe ori cu evidente accente revoluționare. Îmi aduc aminte de

şedinţa în care a fost detronat Rectorul A. Negucioiu şi trupa lui de prorectori. În cadrul acestei şedinţe, nici nu apucă Rectorul să anunţe cam despre ce trebuie să fie vorba – trebuia organizată paza „împotriva teroriştilor” – că un cadru didactic mai revoluţionar se şi anunţă că el nu face de pază alături de aceia care cu două zile înainte au condamnat Timişoara şi au afirmat că pe acolo a fost vorba doar de „huligani”. În acelaşi timp, din partea unui grup s-a şi lansat ideea „Jos Negucioiu”. Acesta s-a cam înroşit, s-a cam bâlbâit, dar şi-a dat seama că nu are încotro şi împreună cu cei doi prorectori care-l însoţeau, a părăsit prezidiul şedinţei. Din discuţiile aceleiaşi şedinţe, Universitatea s-a ales cu un alt lider, în persoana lui Ionel Haiduc. Acesta fusese prorector în legislaturi anterioare, era un profesor tobă de chimie şi cu mare renume în plan internaţional. Ionel Haiduc este astăzi Preşedinte al Academiei Române.

Schimbarea şefului nostru de catedră s-a realizat în termeni relativ academici. Cel care a condus colectivul nostru aproape 35 de ani, prof. N. Kallós, a înţeles sensul evenimentelor şi a anunţat că este cazul alegerii unui nou lider. Fără nici o bătălie pentru putere, a fost propus T. Cătineanu şi toată lumea a fost de acord.

Între timp, studenţii s-au dovedit a fi cei mai revoluţionari.

Aproape la toate facultăţile, în şedinţe lungi şi furtunoase, studenţii s-au apucat să facă ordine în rândul cadrelor didactice, să discute activitatea profesională şi politică a fiecăruia şi să voteze dacă să mai rămână sau nu în facultăţi. Studenţii secţiei noastre n-au făcut nici ei excepţie de la această manifestare a spiritului revoluţionar. După ce ei şi-au încheiat dezbaterile, am fost şi noi, profesorii, convocaţi în sala nr.12 ca să luăm act de hotărârile lor. Când am intrat în sală, pe tablă era o listă destul de lungă cu numele celor consideraţi indezirabili. Eu nu eram pe listă. Uitându-mă la nume, poate că pentru unele aş fi votat şi eu, pentru altele aş fi avut rezerve. Nu s-au purtat niciun fel de discuţii, studenţii au lăsat să se înţeleagă că nu este timp pentru parlamentări. Îmi pare rău că n-am copiat această listă ca s-o am drept amintire. Unii din cei care şi-au găsit numele pe listă au luat lucrurile în serios, s-au dus la pensionare şi nici n-au mai pus piciorul prin Universitate. Alţii însă, au aşteptat să se mai potolească spiritele şi şi-au văzut mai departe de treabă.Unii sunt şi astăzi cadre ale Universităţii. Nefiind pe tablă, eu am păţit altceva.

Peste aproximativ o lună, eu trebuia să am examen cu studenţii din anul II. Aceştia s-au gândit că ar putea profita de ocazie şi să evite confruntarea cu mine. De aci şi de aceea, în şedinţa cu pricina, unul din

anul II – unul care tot semestrul n-a scos o vorbuliță la seminarii – s-a ridicat şi a zis că noi „nu avem nimic cu profesorul Irimie, cu calitățile lui de dascăl”, dar noi „nu vrem să dăm examenul de Teoria cunoaşterii”. Prin forța lucrurilor cursul este un curs de orientare marxistă ori „noi ne-am săturat de marxism”. Deşi am citat din memorie, să fii sigur, copile, că aşa suna argumentarea. Era foarte adevărat că în economia de idei a cursului era vorba şi despre Marx şi marxism. Era însă vorba şi despre Platon şi Aristotel, despre Hume şi Descartes, despre Kant şi Hegel, mai ales despre Kant. Despre Kant era chiar mai mult decât despre Marx. Mai era vorba, în considerații întinse, despre L. Blaga şi D.D. Roşca. Invocând numele celor de mai sus, prezentam pe larg pozițiile empirismului, raționalismului şi criticismului. Din cugetarea epistemologică contemporană, dădeam atenție neopozitivismului, neoraționalismului, raționalismului critic şi noii filozofii a ştiinței. Aduceam pe această cale în discuție texte din R.Carnap, J. Piaget, K. Popper, Th. Kuhn ş.a.

Dacă realmente ar fi fost vorba doar despre rezervele față de Marx şi marxism mi s-ar fi putut cere să fac biletele de examen doar cu alte nume şi alte orientări. De fapt era vorba de teama de examen care, trebuie să recunosc, nu era chiar aşa de uşor.

Pe studenți i-am înțeles şi nu m-am supărat. Era normal să evite o confruntare cu mine, dacă o asemenea evitare, în împrejurările de atunci, devenea posibilă. M-a deranjat faptul că în spatele studenților a stat „prietenul” meu, cel despre care, într-o altă scrisoare, ți-am mai scris vreo două rânduri. Am aflat despre demersurile „prietenului” chiar din gura celui care a fost purtătorul de cuvânt al celor din anul II. Tot el mi-a exprimat regrete pentru conduita lui „naiv revoluționară”. Din alte surse am mai aflat că atunci când studenții din anii mai mari au auzit că cei din anul II nu vor să dea examenul cu mine, unul din anul III s-ar fi urcat în picioare pe bancă şi ar fi zis „Ce, bă! Nu vreți să dați examenul cu Irimie? Atunci, sunteți nişte pule!”

Cum să te miri de antimarxismul studenților, dragă Sergiu, când în acelaşi timp, colegi de catedră şi de catedre învecinate – Socialism ştiințific şi Economie politică – peste noapte s-au vopsit în „nemarxişti” şi „antimarxişti’. În aceste culori noi, au început lupta pentru putere. Unul, de pildă, dând din gură şi din coate a înotat prin apele revoluției până la postul de decan, de acolo rapid la cel de Rector şi apoi ceva mai târziu la cel de Ministru. Tot peste noapte unii au ajuns să se considere că ei n-au fost niciodată „comunişti”, că au fost chiar din pântecele mamei lor

„țărăniști”, „liberali”, „monarhiști” etc. Ba, un coleg de la Catedra de socialism, care pe la începuturile carierei sale a fost mare activist U.T.C. (Uniunea Tineretului Comunist), a ajuns chiar în rândurile unei secte neoprotestante. Țăcănindu-se de-a binelea, se zice că după revoluție își ținea cursurile cu Biblia pe masă.

Dar ce să-i faci, copile? Orice revoluție scoate la iveală, uneori până în primele rânduri, nu numai personalități şi oameni de bună credință, care la modul sincer vor să pună umărul la noile obiective ale mișcării istorice, ci şi mulți, uneori chiar prea mulți, oportuniști. Când auzi sau dai cu ochii de ei, aproape fără să vrei, îți vin în minte versurile lui Eminescu:

„Cum nu vii tu, Țepeş Doamne, ca punând mâna pe ei,
Să-i împarți în două cete: în smintiți şi în mişei;
Şi în două temniți large cu de-a sila să-i aduni,
Să dai foc la puşcărie şi la casa de nebuni!”

Unda de ironie şi momentele critice strecurate pe alocuri în cele de mai sus, n-aş vrea, Doamne ferește, să-ți lase impresia că am fost pe atunci sau că aş putea fi astăzi un nostalgic, că aş fi putut regreta sau că aş putea regreta astăzi venirea revoluției. Cum să regreți căderea Ceauşeştilor? Cum să regreți chiar căderea socialismului? Cum să nu-ți pară bine că s-a terminat cu dictatura, cu minciuna, cu osanalele cântate celor doi? Cum să nu te bucuri de venirea democrației, de întoarcerea noastră la valorile ei? Cum să nu-ți bată inima mai tare când, în plină iarnă, vedeai că totuşi pe coridoarele Universității, bate un vânt de primăvară? Devenea limpede din chiar primele zile ale revoluției că țara se va aşeza pe alte linii de mişcare, pe alte făgaşuri ale devenirii ei economice, politice, sociale şi culturale.

Cu toată adeziunea la realizările imediate şi la promisiunile de perspectivă ale revoluției, eu nu m-am lansat în valurile ei. Dacă n-am avut şansa să cobor în stradă şi să fiu cu revoluția în ceasurile ei fierbinți, mi-am zis că nu mă pot lăsa să ajung în categoria acelora despre care s-ar putea zice: „după război, mulți eroi se arată”. Pe lângă aceasta, cu mult înainte de ’89, eu nu mai aveam nici o răspundere în vreo structură de genul conducerii şi mă învățasem să-mi văd de treburile mele. Cu această „învățare” nu mă gândeam deloc la vreo nouă angajare socială sau politică. Cursul de teoria cunoaşterii s-a încheiat aşa cum ți-am scris că s-a încheiat. Pentru semestrul care urma nu mai aveam în normă decât un curs de teoria conducerii, curs în care făceam de fapt un fel de cibernetică

socială. Deşi cursul era facultativ, am avut studenţi şi l-am putut încheia în mod onorabil. În rest mi-am văzut de scris. Am scris ultimul meu studiu din perioada universitară – „Conducere şi democraţie" – studiu apărut în Studia Universitatis din1990. Pe lângă aceasta am mâzgălit în continuare pagini şi păginuţe pentru „Entropie şi negentropie", păginuţe care se mai află şi astăzi pe undeva pe acasă.

În perioada semestrului mai sus invocat, s-a întâmplat plecarea lui mami şi tati. După veştile primite, se contura tot mai clară şi mai necesară perspectiva plecării cu tine în Germania. În acest caz, ca să nu încurc lucrurile în Universitate mi-am decis pensionarea. În România aş mai fi putut fi pe alocuri util, în Germania, pentru tine, eram necesar.

După ce am scris cuvântul „pensionare" aş putea trece foarte firesc la următoarea fază a vieţii mele, faza Münchenului. Încă nu o fac. Vreau să mai zăbovesc un pic în jurul revoluţiei din '89, în jurul uneia din problemele ei de fond. Am în vedere următaorea posibilă întrebare: De ce oare revoluţia din România a cerut atâta vărsare de sânge, inclusiv sângele celor doi? De ce păcatele, n-am putut avea şi noi parte de o „revoluţie de catifea", ca în alte părţi?

Pentru a putea răspunde cât de cât unei asemenea întrebări, trebuie să recurg la o anume discuţie despre faza ceauşistă a socialismului românesc. În acest sens să-ţi amintesc că Ceauşescu nu şi-a început domnia chiar aşa de rău. Şi-a început-o prin afirmarea limpede a unei „independenţe" - acesta era termenul - faţă de poruncile Moscovei. În evoluţia istorică, ideea însă nu-i aparţine. Ea a fost lansată şi pusă în mişcare în şi prin „Declaraţia" din 1964, declaraţie ce aparţine încă politicii lui Gh.Gh. Dej. Meritul lui Ceauşescu este că, chiar de la începuturi, a preluat şi continuat litera şi spiritul amintitei „Declaraţii". Punctul de vârf al acestei continuări l-a reprezentat refuzul României de a participa alături de tancurile sovietice şi ale altora la invadarea, într-o noapte, a Cehoslovaciei. Lui Brejnev – conducătorul de pe atunci a Uniunii Sovietice – i s-a părut că cehii şi slovacii ar putea încerca o anume clătinare a socialismului lor şi atunci a pus tancurile pe ei. Ceauşescu nu numai că n-a comandat tancurilor noastre să mărşăluiască spre Cehoslovacia, dar a şi condamnat foarte răspicat toată această invazie. Un act de curaj, trebuie să recunoaştem. Acest curaj politic i-a adus nu numai binemeritatele aplauze ale românilor, dar şi meritatele aprecieri venite din plan internaţional. Şi americanilor şi europenilor din Apus le convenea ca cineva, din chiar interiorul sistemului socialist, să îi

mai înțepe cu câte ceva pe sovietici. Ca să încurajeze aceste înțepături, americanii ne-au dat „clauza națiunii celei mai favorizate” - un fel de avantaje în comerțul cu S.U.A., avantaje pe care eu niciodată nu le-am prea înțeles – iar cancelariile Europei apusene i-au deschis liderului nostru toate porțile.

În plan intern, pe baza împrumuturilor de dolari s-a simțit o anume înviorare. Întreprinderi noi, cartiere de locuințe, salarii stabile, ba chiar şi ceva mărfuri de import prin magazine. Mai găseam şi noi câte o băutură, țigară sau ciocolată mai bună, mai primeam şi noi, măcar în jur de sărbători, câte o portocală sau banană. În zona ideologicului, prima perioadă a domniei lui Nicolae ne-a dat dreptul să cântăm şi să jucăm Hora Unirii – un fapt deloc neglijabil – şi ne-a învățat că tricolorul trebuie pus înaintea steagului roşu. Oricum, într-un sens mai general, se simțea parcă adierea unor deschideri.

Cu timpul însă, fondurile de împrumut s-au cam terminat, iar eficiența economică a investirii lor nu ne-a prea ajutat la onorarea scadențelor de plată. În numele acestor scadențe, tovarăşul şi tovarăşa ne-au pus să strângem cureaua. Prin anii ’80 am ajuns să nu mai avem nici ciocolată românească. Am ajuns să nu mai avem unt, lapte, carne, pâine. Zahărul şi uleiul s-au raționalizat, iar pentru celelalte alimente de bază se făceau cozi interminabile. În zilele de duminică şi sărbători, umblam cu maşinile alternativ; într-o duminică, maşinile cu număr cu soț şi în alta cele fără soț. La benzină cozile erau de câțiva kilometri. Pentru un plin de benzină, odată, eu am făcut o coadă de o zi şi jumătate.

Toată această cădere economică o trăiam în atmosfera unor rapoarte triumfaliste. Oamenii vedeau că trăiesc din ce în ce mai rău, în timp ce din Cuvântările tovarăşului aflau că le merge de la bine spre foarte bine. Se mințea, dragă copile, şi de sus în jos şi de jos în sus. Nici un conducător nu avea curajul să raporteze că nu şi-a depăşit planul. Vizitele de lucru prin țară erau pline de spectacol, de raportări false, de osanale şi de „indicații prețioase”.

În planurile stricte ale conducerii, el s-a debarasat de toți aceia care i-ar fi putut da şi ceva sfaturi bune. În schimb, şi-a adus-o pe Elena să-i fie „mâna lui dreaptă”. În acest fel, dictatura noastră a devenit una „bicefală”. Ei i s-a dat să conducă sănătatea, învățământul şi cultura. O adevărată catastrofă. Eu însumi ştiu de zeci şi zeci de propuneri de promovare – foarte solid motivate –, propuneri care din cauza ei n-au putut fi onorate. Eu însumi ştiu de zeci şi zeci de burse şi specializări în

străinătate care n-au putut trece de „Cabinetul doi”. Atunci când ea auzea de promovări universitare şi de plecări în străinătate i se făcea roşu sau negru în faţa ochilor.

Dictatura celor doi devenise din ce în ce mai aspră şi mai cuprinzătoare. Securitatea era infiltrată peste tot şi prima ei grijă era să nu mişte nimeni în front, să nu se zică, Doamne fereşte, ceva rău despre „conducerea înţeleaptă a celor doi”.

Toate aceste se exercitau pe fondul şi în climatul unui oribil cult al personalităţii. După scoaterea din uz a tablourilor lui Stalin, au ajuns la rând şi Marx, Engels, Lenin, au ajuns la rând liderii conducerii interioare. La demonstraţii nu se mai defila decât cu portretele celor doi şi cu lozinci din „opera” tovarăşului. Cu ajutorul pupincuristilor din jurul celor doi li se urcaseră realmente la cap că sunt „geniali”; lui că este „geniul Carpaţilor”, iar ei că este „savant de renume mondial”.

Presa era plină de ei, de ce făceau, de ce ziceau, pe unde se mişcau etc. etc. Din emisiunile televizorului ni se acrise sufletul de refrenul „Partidul –Ceauşescu – România” şi de lozinca „Ceauşescu – P.C.R.”.

Lipsurile economice le-am mai fi putut suporta – România nu este o ţară în care să se moară de foame – dar manifestările dictaturii şi cultului personalităţii deveniseră de nesuportat.

Dacă la începuturi, lumea l-a aplaudat pe Ceauşescu la modul sincer, prin anii ’80, nu-l mai suporta nimeni, cred că nici cei din imediata apropiere. Lumea a început să se distreze pe seama lui, să imagineze fel de fel de bancuri. Venind vorba despre aşa ceva, hai să-ţi scriu şi ţie vreo două, trei. Hai să încep cu „Sucă”. Pentru a înţelege bancul trebuie să recurg la o uşoară explicaţie. Pe vremurile la care mă refer, era în România un foarte mare şi iubit actor, pe nume Amza Pelea. De revelioane şi cu multe alte ocazii, ne distra cu poveştile lui despre Sucă. El apărea ca fiind un fel de Nea Mărin de prin Oltenia, iar Sucă un fel de prostănac al satului. În textul lui, bancul zice că, într-o bună zi, Ceauşescu şi Amza Pelea îşi dispută popularitatea printre olteni. Amza zicea că el este mai cunoscut şi mai iubit, tovarăşul zicea că el. La un moment al disputei Amza zice: „Tovarăşe Ceauşescu, haideţi să nu ne mai certăm, haideţi să mergem într-un sat şi să vedem. Zis şi făcut. În maşină şi spre Oltenia. Într-un sat, la o poartă, un moş, pe o bancă. Cei doi opresc maşina şi coboară. Când îi vede, moşu se şi repede la Nea Mărin şi îi zice: O! Nea Mărine, Nea Mărine, dar ce te aduce prin satul nostru?” Între timp moşul deschide portiţa şi strigă: „Tu, Săftico, tu, hai iute că uite ce musafir

avem. Taie găina c-o venit Nea Mărin pe la noi". Ştergându-şi mâinile de şurţă, vine Săftica şi se minunează şi ea de vizita lui Nea Mărin.

După aceste clipe de întâlnire, Amza îi întreabă pe cei doi: „Bine, bine, dar pe tovarăşul care-i cu mine nu-l cunoaşteţi? De venirea lui nu vă bucuraţi?" „D'apoi noi nu prea ştim cine-i, Nea Mărine. Ne-am gândit c-o fi şoferul". „Cum şoferul? Nu l-aţi mai văzut niciodată? Nu vă uitaţi la televizor?" „Ba ne uităm, Nea Mărine. Când e vorba de snoavele tale suntem numai ochi şi urechi". „Păi gândiţi-vă, poate că totuşi o să-l recunoaşteţi". O! Nea Mărine, parcă ştiu, - zice Săftica – doar nu cumva o fi Sucă?"

Într-un alt banc, oamenii s-au legat de cuvântările lui lungi şi plicticoase. Se zicea că pe undeva prin străinătăţuri, tovarăşul ar fi dat de un W.C. în care, atunci când a ridicat capacul a început o muzică de toată frumuseţea. Încântat de invenţie, şi-a zis că şi el vrea aşa ceva în W.C.-ul său din sediul C.C. Zis şi făcut. Cheamă instalatorii şi le spune despre ce este vorba. Se aşază oamenii pe lucru şi în două zile instalaţia este gata. La recepţia minunii cu muzică îi cheamă şi pe unii din imediata apropiere. Intră I.Gh. Maurer şi când iese zice: „Daa… interesant. Şi eu am să-mi fac aşa ceva acasă, numai că eu o să-mi pun ceva muzică simfonică". Intră tov. Bobu şi când iese, după mai multe minute de laudă, zice că el îsi va instala ceva muzică populară. Ceauşescu, zice bancul, şi-a comandat muzică patriotică, muzică din care nu lipsea refrenul „Partidul – Ceauşescu – România".

Intră şi tovarăşul la probă. Stă un sfert de oră, stă două, stă un ceas, stă două … Când a ieşit se ştergea cu batista pe frunte, că era tot transpirat. Cei din jur se reped cu întrebările: „Ce-i? Ce s-a întâmplat?" „Nu s-a întâmplat nimic, dragii mei, numai că atunci când am tras apa a început un ropot de aplauze, ovaţii, urale „Ceauşescu – P.C.R.", încât nu m-am putut abţine şi a trebuit să ţin un discurs."

Vizitele de lucru au fost ridiculizate în bancul cu papagalii. Se zice că la una din vizitele sale prin ţară şi-a anunţat dorinţa de a vizita şi gospodăria şi casa unui ţăran colectivist. Gospodăria urma să fie aleasă de către tovarăşii de la judeţ. După aprobările de rigoare, cei de la judeţ s-au apucat de lucru. Gospodăria în cauză nu putea arăta oricum, trebuia să fie aşa ca pentru o vizită de onoare. I s-a văruit omului casa, i s-au vopsit gardurile, i s-a făcut un pod nou din ciment la intrarea în curte, ba i s-a făcut şi un fel de canalizare de la W.C-ul de după şură. Chiar pentru ziua vizitei i s-au adus în grajd o vacă cu un viţel, în coteţ, o scroafă cu purcei.

Tot numai pentru ziua vizitei i-au adus în casă un frigider, o maşină de spălat, ba chiar un prăjitor electric de pâine. În cămară s-a trezit omul cu rezerve de zahăr, ulei, orez, portocale, banane şi multe, multe alte bunătăţi. În frigider, s-au aşezat frumos mezeluri şi brânzeturi de care omul n-a văzut niciodată.

Când totul era pus la punct cum scrie la carte şi convoiul cu vizita se apropia de sat, gospodina îşi aduce aminte de papagali. Ce să facă? Ce să facă? Îşi cheamă bărbatul şi îi spune" „Măi, omule, ce ne facem cu papagalii? Dacă aceştia se apucă să înjure?"

Când apărea Nicolae la televizor, stăpânul casei îl mai trimitea în aia a mamei. De la un timp şi papagalii, cum îl vedeau, începeau: „Duche pida mădi", „Duche pida mădi".

Ca să nu rişte vreun necaz din cauza papagalilor, stăpânul le ia colivia şi ţuşt cu ea în cămară. „Las' că nu se vor uita chiar în cămară, dă-i la dracu".

Soseşte convoiul, intră tovarăşul şi suita în curte, în casă şi se minunează cu toţii de viaţa frumoasă şi îmbelşugată a colectiviştilor noştri. Tot lăudând binefacerile socialismului pentru satul românesc, dă tovarăşa cu ochii de uşa pe care scria frumos – CĂMARĂ. „Ia să vedem ce bunătăţi de compoturi şi murături putem vedea pe aici". Când papagalii dau cu ochii de el, încep să bată din aripi şi să strige „Causecu – Pe - Che – Re, Causecu –Pe –Che – Re".

„Vai de mine, dar cum puteţi ţine aşa papagali deştepţi şi frumoşi în cămară? Ia să le construiţi de mâine, poimâine o căsuţă luminoasă şi bine aerisită numai pentru ei". Şi face semn celor din suită să noteze şi să nu uite de indicaţii.

După ce totul se termină cu bine, vin gazdele fericite la papagali să-i mângâie, să-i felicite, să-i întrebe: „Bine, măi dragilor, dar cum v-o venit vouă în minte să strigaţi Ceauşescu – P.C.R.? De unde aţi ştiut voi că trebuie să aplaudaţi?" „Apoi, am văzut şi noi la televizor şi am învăţat. Şi apoi, după cele două ceasuri de stat la întuneric şi la răcoare ce era să strigăm?" Bravo, dragi papagali, aţi fost de milioane, v-aţi descurcat bine. Bravo!"

Într-un alt banc se râde în cascade pe tema unor momente sau aspecte intime dintre cei doi Ceauşeşti. Pentru a înţelege prima poantă şi prima cascadă de râs, trebuie să recurg la o uşoară paranteză.

Într-o anume perioadă a domniei ceauşiste, Primul Ministru era I.Gh. Maurer. Un om cu o deosebită eleganţă politică. El era şi deputat în

Marea Adunare Națională din partea Clujului. Cu prilejul unei așa-zise campanii electorale ne-a ținut o amplă cuvântare. Îmi aduc aminte ca acuma că, printre altele, ne-a vorbit foarte insistent despre principiul: mai bine mai puțin, dar mai bine. În aceeași zi, la București, tovarășul lansa cu foarte multe surle și trâmbițe lozinca: Cincinalul în patru ani și jumătate. Se cerea depășirea cincinalului cu o jumătate de an mai devreme. Când seara la televizor am auzit de lozinca lui Ceaușescu, mi-am dat seama că divorțul dintre cei doi este deja pe rol. Am înțeles că Maurer nu mai are multe zile ca șef al Guvernului. Așa a și fost.

Și acum bancul. Se zice că într-o bună zi Ceaușescu se întâlnește cu Maurer. După ce se salută, Ceaușescu îi zice: „Ce mai faci, măi Ghiță? Se pare că ți-a prins bine eliberarea de la Guvern. Uite, ce bine îți merge, întinerești, întinerești". „Nu eliberarea poartă vina, măi Nicolae, altceva este la mijloc". „Dar ce poate fi, măi Ghiță? că chiar prea bine arăți". „Ei, am și eu secretele mele, îi zice Maurer, secrete pe care chiar dacă ți le-aș spune, tu tot nu le-ai putea înțelege". Când aude Ceaușescu de secrete, cu gura pe el și insistă și insistă. „Uite, măi, dacă chiar insiști, hai să-ți spun: Când am fost ultima dată la Paris mi-am făcut un transplant. Și trebuie să-ți spun că totul merge foarte bine. Nu numai eu, dar și nevasta parcă a început să mai întinerească". „Așa! Așa! Care va să zică, transplantul este secretul".

Ajuns acasă, Ceaușescu nu are ce face și îi spune lui Elena. Când aude Elena că și doamna Maurer a început să întinerească, cu gura pe Nicolae: „Nicolae la transplant, Nicolae la transplant". Îi promite Ceaușescu că se va duce și el la Paris. Ajuns la Paris și la Clinica cu pricina, după ceva discuții prealabile, doctorii îl întreabă: „Bine, bine, domnule Ceaușescu, dar de care vreți, una capitalistă sau una socialistă?" „Cum mai puteți întreba așa ceva? Sigur că vreau una socialistă". „Dar socialistă nu avem aici decât pe a domnului Maurer". „Aoleo! A lui Maurer nu". „Dar, necazul este că acuma nici capitalistă nu avem la îndemână. Știți, în ultima vreme noi am lucrat și lucrăm foarte mult cu cele de maimuțoi. Am făcut multe operații de acest gen și lumea se arată foarte mulțumită". „Maimuțoi! Maimuțoi! Vai Doamne, dar ce să mă fac?" „Noi vă sfătuim să vă faceți transplantul că doamna va fi foarte mulțumită". „Apoi, chiar că trebuie să-l fac pentru că nu mă pot duce acasă netransplantat".

Se face operația și ajunge Nicolae acasă. Când se dă Elena pe lângă el, el îi zice: „Draga mea, în pom". Fără prea multe explicații, el

aduce scara şi îi spune să se urce. „O să vezi tu c-o să-ţi fie foarte bine”. Realmente merge treaba bine. Dintr-un anume punct de vedere nici o reclamaţie. Cu timpul însă, el simte şi vede că Leana este cam rănită pe la spinare. Nu zice ea mare lucru, dar el se gândeşte la un retransplant. Cu gândul că îi va face o surpriză, se duce din nou la Paris. De data aceasta, doctorii îi spun că ei înţeleg situaţia ei şi dorinţa lui, dar că pentru acel moment nu aveau decât de berbec. „De berbec! De berbec!”- mormăie el. După un timp de gândire zice: „D’apoi fie şi de berbec… oricum, este ceva pe pământ”.

Când ajunge Nicolae de la retransplant şi intră în curte, Elena era deja în pom. „Hu! Hu!” Îi zice ea din pom. Dar el îi răspunde: „Draga mea, la toamnă şi la munte”.

Pe când circula acest banc, se zicea că pentru el, cel care-l spune poate primi 20 de ani, iar cel care-l ascultă cel puţin 10. Oricum, bancul circula cu mare viteză şi nu întotdeauna cu prea mare grijă. Eu cred că nici cei de la securitate nu se încumetau să le spună că prin ţară circulă un asemenea banc. Ea, mai ales, ar fi făcut prăpăd.

Pe când îţi scriam poantele bancului de mai sus, mi-a sărit în minte un alt banc al acelor vremuri. Un banc cu o tematică asemănătoare. În scrierea acestuia însă nu se mai poate respecta regula fără „p” şi fără „f”. Poanta bancului, dacă vrei să nu-i pierzi tot miezul şi tot hazul, trebuie aşezată în exact termenii în care ea a fost născocită şi pusă în mişcare. Dar care este poanta?

Se zice că într-o bună zi, pe când Elena era plecată prin străinătăţuri să-şi mai adune ceva titluri şi diplome, Ceauşescu s-a hotărât s-o înşele; s-a hotărât să vadă şi el cum merg lucrurile atunci când calci pe dincolo de liniile vieţii de familie. Cu acest gând şi-a chemat un securist de încredere şi i-a dat sarcina să-i caute o femeie frumoasă; nu voia să se abată de la Elena chiar cu oricine. Se aşterne ofiţerul pe treabă şi se prezintă la şef cu o romîncă de toată frumuseţea. Femeie în jur de 40 de ani, păr negru, ochii verzui, sâni ca două mitraliere, picioare impecabile … femeie care fără a fi fost o curvă avea totuşi la activ ceva experienţă. Când o vede Nicolae, se uită bine la ea şi îi zice: „dezbracă-te”. Femeia ştiind de ce a fost adusă, fără nici un gest de strip-tease se dezbracă pur şi simplu. El se mai uită o dată la ea şi îi zice: „întoarce-te”. Femeia se întoarce. „Mai întoarce-te o dată”. „Şi încă o dată”. „Acuma, îmbracă-te”. Foarte nedumerită, femeia se îmbracă. El se apropie de ea şi îi zice: „Uite ce dragă, pentru că mi-ai îndeplinit dorinţele zilei de azi, te rog să-mi spui

cu ce te pot recompensa. Ştii cine sunt şi îţi poţi da seama că sunt în măsură să-ţi îndeplinesc orice dorinţă. Femeia cam descumpănită de evoluţia lucrurilor, stă o clipă pe gânduri şi apoi zice: „dezbracă-te” Ceauşescu se dezbracă. „întoarce-te”. După a treia rotire, îi zice „îmbracă-te”. Omul se îmbracă. De acuma, el foarte nedumerit îi zice: „Draga mea, nu prea înţeleg de ce ai făcut aşa. Puteai să-mi ceri casă, maşină, slujbă etc. etc. De ce m-ai întors de câteva ori roată?” Şi atunci ea, într-o nealterată limbă românească îi zice: „Am vrut şi eu să văd, care-i pula aia bleagă, care fute-o ţară-ntreagă”.

Aşa-i că acest banc nu are nici un gust dacă nu-l spui cu „p” şi cu „f”? Cu „p” şi „f” cele două versuri sunt de o inspiraţie formidabilă.

Vreau să-ţi mai spun un banc, dar pe altă temă, o temă mai politică şi mai ideologică.

Se zicea că de la o vreme, Niculae şi Elena au observat şi ei că maşina socialismului românesc nu mai prea merge. Nu mai prinde viteză, nu mai poate urca, face foarte des rateuri etc. etc. Încercând s-o mai controleze de una alta, într-o zi, în garaj, se bagă Nicolae sub maşină, îi desface şi capota, mai mişcă aici, mai mişcă câte ceva dincolo, dar degeaba. Când vede Elena că „mecanicul” Nicolae nu se prea descurcă, îi zice. Ea stătea undeva mai departe pentru că nu voia să-şi murdărească blana de vulpe argintie. Deci îi zice: „Ştii, dragă, ar trebui să-i consultăm pe sovietici, că doar de la ei am cumpărat maşina”. „Ce vorbeşti dragă de sovietici, tu nu ştii care sunt relaţiile noastre cu ei? Dacă-i rugăm să ne ajute, mai mult ne-o strică, decât să ne-o repare”. „O! că ai dreptate. Dar atunci ar trebui, poate, să ne ducem la Marx, că sovieticii doar de la el au luat schiţa – proiect a unei asemenea maşini”. „Da, aceasta ar fi o idee. Hai să încercăm la Marx”. Îl scoală din morţi şi îi spun despre ce este vorba. „O! dragii mei, zice Marx, dar eu m-am ocupat de economia societăţii capitaliste şi nu de maşinile ei. Dar, încercaţi la Engels, el parcă a scris prin Dialectica naturii şi câteva rânduri despre termodinamică”. Se duc la Engels. „O! dragii mei, zice Engels, dar voi aţi luat maşina de la sovietici, ori maşina socialismului sovietic nu are aproape nimic de-a face cu aceea pe care am schiţat-o noi, adică eu şi cu prietenul meu Marx. Maşina socialismului sovietic este o invenţie pur leninistă, aşa că vă îndemn să vă duceţi la Lenin” Se duc cei doi la Lenin. Acesta sculat din Mausoleul din Moscova, vine la maşină să vadă ce are. Îşi pune halatul şi şapca de lucru şi ţuşt sub maşină. Când iese de acolo le zice: „O! dragii mei, cum vreţi voi să vă tragă bine maşina, să urce şi să prindă viteză,

când voi mai toată energia motorului ați canalizat-o și o folosiți la claxon. Numai cu claxoane nu poate merge nici o mașină, nici chiar aceea a socialismului românesc".

Nu departe de genul bancurilor de mai sus, s-au așezat și se așează cele șase paradoxuri ale paradoxalei realități românești. Produse de același folclor politic subteran, acestea circulau și ele, din gură în gură, pe poziția de glume amare. Suita paradoxurilor suna cam așa:

- Cu toate că în România nu există dreptul la grevă, oamenii nu lucrează;

- Deși oamenii nu lucrează, planurile se depășesc;

- Cu toate că planurile se depășesc, rafturile magazinelor sunt goale;

- Deși magazinele sunt goale, cămările sunt pline;

- Deși cămările sunt pline, toată lumea este nemulțumită:

- Deși lumea este nemulțumită, toată lumea aplaudă.

Da, copile, se aplauda în vremurile acelea frenetic, numai că era vorba de aplauze false, teribil de false. Toată această falsitate rezulta din dictatura severă pe care cei doi au instituit-o și din cultul personalității pe care l-au inițiat și cultivat. Spre deosebire de oricare altă țară socialistă din perimetrul european, dictatura proletariatului a ajuns să fie la noi dictatura partidului și dictatura acestuia, dictatura celor doi. Cei de la cooperativa ochiul și urechea – adică cei de la securitate – erau peste tot. Totul se înregistra, controla, raporta. De aci și de aceea, la noi nu putea fi vorba de niciun fel de mișcare de opoziție, cât de cât organizată. La noi nu se putea naște ceva de genul Solidarității din Polonia sau de forma Primăverii de la Praga. La noi nu se putea mișca în front. Dezidenții noștri se numărau pe degete și se manifestau ca inițiative individuale. În consecință, la noi era o mare dezidență ascunsă, adâncă, de masă. De existența acesteia au știut foarte bine cei care s-au ocupat de pornirea revoluției din România. Aceștia – nu se știe nici astăzi care au fost și cam de pe unde au venit – au fost foarte la curent cu stările de spirit anticeaușiste, cu faptul că mămăliga românească este nu coaptă, ci pur și simplu răscoaptă. Știau că nu era nevoie decât de două, trei chibrituri ca această mămăligă să explodeze. Știau că pe Ceaușescu nu-l mai iubea nimeni, nici în interior și nici în exterior, nici de la Apus și nici de la Răsărit. Ei au contat mult și au contat bine pe faptul că odată deslănțuită mânia maselor nu va mai putea fi oprită.Dezlănțuită de o petardă și de o undă de chemare la libertate, lumea de la mitingul din 22 dec. n-a mai putut fi oprită, până n-a

ajuns în cabinetele celor doi şi până nu le-au aruncat portretele şi operele pe fereastră. De dădeau cumva şi de ei se prea putea ca şi ei să fi avut aceeaşi soartă.

Prin dictatură şi cult al personalității, Nicolae şi Elena au anulat orice şanse vreunei revoluții de catifea. De aci şi de aceea, se poate zice, metaforic vorbind, că cei doi, prin politica lor, au pregătit armele vărsării de sânge pe străzile Timişoarei şi Bucureştiului şi că tot ei şi-au curățat puştile necesare propriei lor execuții.

Sub raport juridic, procesul lor a fost o caricatură. Dar procesul a fost un proces politic şi ca atare nu poate fi judecat după normele unui proces normal. Ar fi culmea ca, după nu ştiu câți zeci de ani, invocând lipsurile juridice ale procesului și fazele mai de Doamne-ajută din domnia lor, să-i declare eroi naționali. La un asemenea gând nu-mi vine să-ți zic decât: Doamne fereşte!

x

x x

Particularitățile conducerii ceauşiste – dictatura severă şi insuportabilul cult al personalității – explică doar *caracterul singular al revoluției române*, doar crucile care au rămas în urma ei. Aceste particularități nu explică deloc *revoluția în sine, declanşarea şi victoria ei*, nu explică, metaforic vorbind, smulgerea stemei socialiste din chiar steagul țării.

Căderea socialismului românesc s-a înscris într-un proces istoric mai larg şi se explică prin chiar cauzele derulării acestuia. Se explică prin cauzele care au condus la căderea întregului sistem al socialismului sovietic şi est-european, se explică prin ceea ce a condus şi la căderea binecunoscutului Zid al Berlinului şi, nu în ultimul rând, la destrămarea colosului denumit Uniune Sovietică.

Dar de ce oare, după o istorie destul de lungă – 70 de ani pentru perimetrul întinsei Uniuni Sovietice şi 50 de ani pentru țările est-europene – socialismul a trebuit să cedeze presiunilor societății capitaliste? De ce oare, de cum s-a promis că tancurile sovietice nu vor mai fi puse în mişcare, societatea care se considera a fi pentru eternitate se prăbuşeşte ca un castel făcut parcă din câteva cărți de joc?

Răspunsul la acest mănunchi de întrebări ar necesita analize întinse şi considerații complexe. Asemenea analize se vor face cu siguranță, la timpul potrivit, de către acei istorici, economişti şi politologi

care se vor apleca asupra acestui teribil de curios şi surprinzător proces istoric. Eu mă voi referi doar la câteva consideraţii, doar la ceea ce cred că ar fi absolut necesar pentru înţelegerea fragmentului de istorie la care ai participat cu o nevinovată atitudine de copil, fragment care, până la urmă a influenţat atât de profund coordonatele prezentului şi viitorului vieţii tale.

Dincolo de oameni, dincolo de modul lui Lenin de a-l citi pe Marx, de modul lui Stalin de-a prelua „poruncile" lui Lenin, chiar dincolo de personalităţile politice ale momentului – Gorbaciov, Regan, Kohl etc. pentru ţara noastră Iliescu – cauzele de fond şi de fapt ale căderii socialismului trebuie căutate în lipsurile pe care sistemul le-a avut pe cele două paliere ale oricărei vieţi sociale-palierul economic şi cel social-politic.

Neajunsul neajunsurilor economiei socialiste s-a aşezat în chiar „piesa" ei de fond – proprietatea socialistă. În ciuda unor consecinţe pozitive în plan social – un dram de mai multă egalitate, de mai multă armonie socială, de mai multe şanse evoluţiei personale etc. – această proprietate s-a dovedit mai puţin productivă decât proprietatea capitalistă. Aceasta, în perspectivă istorică, în ciuda tuturor limitelor ei – producerea de exploatare, de inegalităţi, de conflicte sociale etc. – a fost şi a rămas incomparabil mai eficientă decăt surata ei socialistă. Din solurile proprietăţii private a ţâşnit incomparabil mai multă iniţiativă, inovaţie, creaţie, mai multă bogăţie socială. Nu este deloc întâmplător că marile performanţe ale evului nostru ştiinţific şi tehnic – fizică atomică, cibernetică, genetică, cosmonautică – au fost produse ale zonelor capitaliste ale societăţii contemporane. În acest fel, proprietatea privată s-a dovedit a genera şi a întreţine cote mai înalte de productivitate a muncii. Înarmat cu mijloace de producţie mai performante, muncitorul capitalist producea mai mult şi mai de calitate dcât fratele lui din ţările socialiste. În ciuda faptului că pe undeva în scrierile lui, V.I. Lenin atrăgea atenţia asupra faptului că dacă socialismul vrea să învingă de-adevăratelea capitalismul, atunci el trebuie să-şi asigure victoria în zonele productivităţii muncii. Acest lucru nu s-a realizat. După cucerirea puterii politice şi după ce oamenii muncii au aflat că ei sunt de pe acuma şi proprietarii fabricilor şi ogoarelor nu şi-au prea suflecat mânecile şi nu s-au prea înghesuit la hărnicie. Mulţi dintre ei s-au gândit mai degrabă cum să-şi găsească un loc mai călduţ în aparatul de partid şi de stat. Rândurile acestui aparat a luat aşa dimensiuni, încât nu s-a născut deloc din senin expresia: „unul cu sapa, trei cu mapa". La teza filozofiei marxiste că „munca l-a creat pe

om", s-a găsit imediat replica folclorică „dar nici lenea n-a omorât pe nimeni".

Neputința socialismului de a ține cât de cât pasul cu performanțele de competitivitate ale economiei capitaliste se mai explică şi prin brutala încălcare a legii valorii. Înlocuirea acesteia cu aşa zisa lege a planificării s-a dovedit a fi catastrofală. Aceasta a condus la prețuri fixate arbitrar, la prețuri care nu mai oscilau cât de cât în jurul valorii reale a produselor. Fără asemenea prețuri o economie nu prea poate conta pe un mers înainte. Fără contradicțiile cererii şi ofertei, economia socialistă a rămas fără motoarele interioare ale dezvoltării ei. Drept urmare, distanțele dintre capitalism şi socialism în domeniile calității vieții – câştiguri, confort etc. – nu numai că nu se anulau, ba dimpotrivă se adânceau. Pentru a avea la îndemână o imagine plastică vizavi de aceste distanțe, ți-aş aduce în discuție, dragă copile, o sugestivă comparație: mercedesul şi trabantul. Datorită performanțelor de calitate ale economiei capitaliste, oamenii acesteia „călătoreau" cu mercedesuri de ultimul tip, oamenii socialismului trebuiau să se mulțumească cu viteza şi confortul trabantului. Distanțele mercedes-trabant ar putea fi uşor urmărite pe toate palierele şi în toate zonele vieții economico-sociale; de la drumurile publice până la condițiile de lucru din fabrici şi uzine, de la W.C.-urile publice până la confortul din locuințe, hoteluri, restaurante etc.

La necazurile de ordin economic s-au adăugat nu mai puținele necazuri de ordin social-politic. În acest sens, necazul necazurilor a fost acela al partidului unic. Lichidarea brutală a claselor a condus prin chiar logica lucrurilor la lichidarea, tot foarte brutală, a partidelor politice. În locul luptei democratice pentru putere, s-a instituit dictatura proletariatului, dictatură care a devenit, tot prin logica interioară a sistemului, o dictatură a partidului, iar aceasta, la rândul ei, o dictatură a liderului de partid. Toți liderii comuniști se considerau a fi pe deasupra legii şi pe deasupra tuturor. În numele unei democrații noi, democrația a fost eliminată de pe scena vieții politice. Alegerile, şi pe linie de partid şi în structurile vieții de stat, au devenit niște veritabile falsuri, niște acte de neîndoielnică caricatură. Peste tot funcționa vorba lui Stalin, vorbă rostită, se zice, încă prin 1919: „Important nu este cum votează oamenii, ci cum se numără voturile". Aşezându-se lucrurile sub însemnele unui asemenea principiu, „Aleşii poporului" erau dinainte aleşi. Oamenii se duceau degeaba la urnele de vot.

Că realmente lucrurile se derulau după o asemenea formulă, m-am convins pe pielea mea în cel puțin două împrejurări. Prima se referă la o conferință de partid, în Sala Mare a Casei Universitarilor, conferință la care, după dezbateri care nu erau dezbateri, trebuia să se aleagă delegații Clujului la o conferință pe țară. Eram şi eu printre cei cu drept de vot. Pe prorectorul J. Demeter – cel despre care câteva rânduri ți-am scris şi ceva mai sus – l-am şters de pe listă cu propria mea mânuță. Cu toate acestea omul a fost anunțat ca ales „în unanimitate". Cea de-a doua împrejurare este aceea în care am fost şi eu preşedintele unei secții de votare. Potrivit instrucțiunilor, la anumite ore ale zilei trebuia să comunicăm numărul celor care au trecut deja pe la vot. Prima comunicare trebuia făcută la o oră de la deschiderea votării. Luând lucrurile destul de în serios, imediat după ora 7 m-am dus la telefon şi am comunicat o cifră care era foarte aproape de situația reală a votărilor. Când am comunicat cifra, de la celălalt capăt al firului mi se spune: „Ce 20 tov. Irimie? Poate vreți să ziceți 120?" „O sută douăzeci nici într-un caz. Eu v-am spus că până la 7 au votat 20 şi acuma mai sunt vreo 2-3 prin cabine. Dumneavoastră scrieți ce vreți". „Bine, bine, o să scriu eu ceva". Când am văzut cum se joacă tovarăşii cu cifrele, i-am spus adjunctului să comunice el mai departe cifrele cu votanții, deoarece eu nu mă mai duc la telefon.

În cursul aceleiaşi zile, pe la ora 5-6 d.m., apare în control primarul din acele vremuri – Constantin Chirilă. Se uită peste liste şi vede că mai erau destul de mulți oameni care încă nu veniseră la vot. M-a criticat că n-am făcut o destul de bună mobilizare la vot. N-a trecut nici o jumătate de oră de la vizita primarului că am şi auzit la radio că „la Cluj-Napoca s-a încheiat votarea şi că s-a trecut deja la numărarea voturilor". Noi, cei din Comisie, ne-am uitat mirați unii la alții şi ne-am văzut mai departe de treabă.

Am luat destul de în serios şi numărătoarea voturilor. Am făcut un proces-verbal în care toate adunările, pe orizontală şi verticală, să fie corecte. Am avut ceva probleme doar cu buletinele care trebuiau anulate. Instrucțiunile pentru „anulat" lăsau anumite portițe de interpretare. Pe foarte multe buletine erau şterşi toți propuşii stăpânirii şi în locul lor erau scrise lozinci de genul: „Vrem pâine şi lapte", „Vrem alegeri adevărate", „Vrem libertate" etc. Pe multe buletine era trecut drept singurul ales „Lulu". Acest Lulu era un copilandru handicapat psihic, care trăia pe ulițele Clujului. Toată lumea îl cunoştea. Era neviolent şi se putea mişca în libertate. Ba era şi destul de simpatic. Mânca mai ales pe la cantine şi

dormea prin gară sau pe la portarii unor internate. Sâmbăta şi duminica, de cum se auzea de vreo nuntă, rupea ceva flori din careva parc şi rapid cu ele la mireasă, cu o întreagă poezie drept urare, o poezioară destul de plină de haz. Ştia bine că după poezie se trezeşte cu o porţie bună de mâncare.

Şi aşa, dragă copile, au ajuns clujenii să-l dorească pe Lulu drept primar ori drept deputat în organul legislativ al ţării, organ care pe atunci se numea Marea Adunare Naţională. Cam până la Lulu a mers bătaia de joc a unor clujeni faţă de alegerile din România. Unii oameni au înţeles, înaintea mea, că alegerile sunt de fapt doar o mare mascaradă.

Buletinele de vot cu înjurături, lozinci şi „Lulu" nu le-am predat stăpânirii. Celor din comisie le-am spus că trebuie să le predau separat. De fapt le-am dus acasă, le-am arătat şi lui Mica şi apoi le-am rupt şi am tras apa peste ele. Când mi-am zis că ar fi bine să nu le las printre celelalte buletine, m-am gândit, în naivitatea mea de pe atunci, că cineva s-ar putea uita peste ele şi le-ar putea pune la dispoziţia securităţii, pentru identificarea autorilor lor. Pe atunci încă nu ştiam de principiul lui Stalin, nu ştiam că nu contează ce şi cum votează oamenii, nu ştiam că de fapt alegerile erau doar o mare formalitate. Când am dus sacul cu listele de alegători şi cu buletinele de vot mi s-a spus pur şi simplu să-l arunc într-o anume sală, peste zeci şi zeci de alţi saci. Atunci mi-am dat seama că până la ceasul topirii lor, nimeni nu se va mai interesa de soarta sacilor votării. Mi-am dat seama că de fapt aleşii poporului erau de mult anunţaţi mai sus şi că de cel puţin câteva ceasuri numele lor se află deja în paginile Făcliei de a doua zi.

Aşa s-a ajuns ca alegerile să fie deturnate de la menirea lor şi să devină false alegeri. Fără mai multe partide, fără lupta lor pentru putere, fără alternanţe la guvernare, viaţa politică a vremurilor şi locurilor socialismului a ajuns să fie o adevărată caricatură. În locul democraţiei, socialismul a produs şi a pus în mişcare oribile dictaturi. În interiorul acestora, contradicţia contradicţiilor era aceea dintre conducător şi conduşi. Partidul unic, indiferent de numele lui, era definit ca fiind „forţa politică conducătoare". Partidul unic era acela care făcea legile şi care supraveghea aplicarea lor. Organele de stat – parlament, guvern, ministere etc. – nu erau decât instrumente ale aplicării politicii partidului. Partidul avea întotdeauna dreptate, el era infailibil, el se situa în afara legii şi deasupra ei. Conducătorul partidului era autoritatea supremă. Toată lumea trebuia să i se supună. Cine îndrăznea să vocifereze sau să iasă din front era pus

rapid pe seama organelor de opresiune – poliție, justiție, securitate. Tot rapid putea urma o judecare sumară şi apoi o deportare sau execuție.

Pentru justificarea practicilor sale dictatoriale, tătucul Stalin a născocit teza „ascuțirii luptei de clasă pe măsura înaintării spre comunism". Pe cât de absurdă sub raport teoretic, o asemenea teză s-a dovedit extrem de nefastă sub raport practic. În numele ei, acelaşi Stalin a împânzit teritoriul întinsei Uniuni Sovietice cu închisori şi plutoane de execuție. Romanele lui Soljeniţîn nu s-au născut din senin, s-au născut dintr-o realitate urâtă şi tristă, teribil de urâtă şi teribil de tristă.

După moartea lui Stalin, câte ceva s-a mai schimbat, dar dictaturile socialiste tot dictaturi au rămas. Practicile lor au devenit ceva mai rafinate. Conduşii însă nu s-au îndrăgostit de conducătorii lor şi nici de programele „înaintării neabătute spre comunism". Când masele au simțit că aceştia ar putea fi eventual detronați, n-au sărit în apărarea lor. Dimpotrivă. Cu participarea masivă a oamenilor muncii, liderii comunişti au fost detronați cu viteza cu care nemții, dintr-o parte şi din alta, au demolat binecunoscutul zid al Berlinului.

Mai multe despre căderea comunismului, dragă copile, din orele de istorie şi eventual din cărțile care s-au scris şi se mai scriu pe această temă. Cu bine.

x

x x

Câteva întrebări îmi stăruie în vârful condeiului şi nu mă lasă să fac un pas mai departe, nu mă lasă să trec la următoarea fază a vieții mele. După această spectaculară cădere a comunismului se mai poate oare vorbi despre Marx? Mai are oare opera lui vreo anume actualitate? Pe unde a greşit bătrânul atunci când a schițat viitorul comunist al omenirii? Sunt oare aceste greşeli vinovate de neaşteptata prăbuşire? Se va mai putea oare conta pe o revenire la comunism sau la vreun alt fel de comunism?

Cine ar vedea acuma această suită de întrebări, pe bună dreptate şi-ar putea zice: „Cum dracu se mai poate cineva întreba de actualitatea lui Marx? Cum să mai poți vorbi, fie şi doar interogativ, despre vreo anume revenire la socialism şi/sau comunism? Oare omul acesta n-a înțeles şi nu înțelege că istoria s-a pronunțat definitiv în procesul marxismului şi al comunismului?

Mai ales în România, asemenea reproşuri mi s-ar adresa din toate părţile. Îmi aduc aminte că acum doi sau trei ani, într-o emisiune la televizor, cineva care a îndrăznit să scrie o lucrare despre Marx era aproape să fie pus la zid. În ochii moderatorului emisiunii, Marx era principalul vinovat de toate păcatele comunismului. El era vinovat chiar şi de crimele lui Stalin. Ba, a fost adus în discuţie şi păcatul de-a se fi încurcat cu slujnica casei. Degeaba a încercat Ianoşi – aşa se numea autorul lucrării – să explice că Marx nu trebuie redus la lectura pe care i-a făcut-o Lenin, că nici Lenin nu trebuie redus la ceea ce a făcut Stalin din ideile lui. Degeaba s-a insistat pe faptul, că tocmai căderea comunismului pune acut problema unei noi recitiri a lui Marx, a unei reconsiderări a operei lui. Degeaba s-a afirmat că opera unui mare creator nu poate fi privită şi judecată prin prisma unor slăbiciuni din sferele vieţii lui private etc. etc. Moderatorul – ca autoritate a televiziunii – a rămas ferm pe poziţiile sale: Marx – un depăşit şi un respins, opera lui la lada de gunoi.

În Germania lucrurile se prezintă altfel. Pe aici, numele lui Marx se pronunţă încă cu un mare respect, numele lui, potrivit unor sondaje recente, figurează încă pe lista celor zece mari personalităţi pe care naţia germană le-a dat culturii universale. Pe aici, aniversările şi comemorările bătrânului nu sunt uitate. Nu mică mi-a fost mirarea când, fiind cu prietenul Toni la un concert, în chiar programul lunar de concerte, am dat peste chipul bărbosului şi am putut citi o pagină întreagă de text aniversar. Se pare că în Germania s-a spart viziunea monolitică aşezată în expresia „Marx-Engels-Lenin şi Stalin". Aici s-a înţeles că expresia n-a fost decât o invenţie a stalinismului; expresie care nu avea şi nu putea să aibă nici o acoperire în raporturile de fapt şi de fond dintre ideile moştenite ale celor patru. Nemţii n-au uitat că din opera lui Marx s-au inspirat nu numai autorii comunismului, dar şi cei ai social-democraţiei.

Unele din petele negre ale socialismului de tip sovietic, şi nu numai, pot fi realmente puse pe seama unor pagini ieşite de sub condeiul lui Marx şi Engels. Este vorba de paginile pe care Lenin şi Stalin, mai târziu Mao şi alţii le-au buchisit cel mai mult. De acest gen sunt de pildă paginile în care cei doi s-au referit la locul şi rolul luptei de clasă în derularea istoriei. Încă în primele rânduri ale Manifestului comunist s-a afirmat şi se afirmă că întreaga istorie este o istorie a luptei şi/sau luptelor de clasă. Afirmaţia în sine nu are nu ştiu ce mare cusur. Ea pune în lumină o idee care cu greu ar putea fi, în întregul ei, pusă sub semnul îndoielii. Istoria a fost şi este, în multe din evenimentele ei, manifestare a

unor contradicții de clasă. Dar nu numai. În arena aceleiaşi istorii s-au confruntat adeseori şi multe alte conflicte – triburi, cetăți, state, popoare, națiuni, culturi, religii. Nu întotdeauna manifestările acestor genuri de conflicte pot fi puse pe seama unor contradicții de clasă. Reproşurile care i s-ar putea face lui Marx şi Engels sunt cele legate de suprasolicitarea contradicțiilor de clasă în judecarea destinelor societății capitaliste. Lupta de clasă dintre proletariat şi burghezie a fost considerată ca fiind acea dimensiune a societătii care, în modul cel mai firesc, urma să ducă la revoluția proletară şi apoi la dictatura proletariatului. Lecția despre lupta de clasă, revoluție, dictatură şi dictatură a proletariatului a fost cel mai bine învățată de Lenin şi Stalin, iar după exemplul lor de toți liderii comuniști. În mâinile acestora, paginile în care se vorbea despre democrație şi despre preferința cuceririi pașnice a puterii n-au mai contat. Lenin s-a legat de ideea de revoluție prin toate firele ființei lui. Iute din fire, el nu şi-a mai pus problema să aştepte, să vadă, să încerce, să discute, să facă reforme, să organizeze alegeri etc.; a recurs direct la revoluție. Şi-a arestat adversarii şi rapid i-a pus la zid.

După instituirea puterii sovietelor, Lenin n-a mai dăinuit prea mult. Au urmat vremurile lui Stalin. În mâinile acestuia dictatura proletariatului nu s-a îndulcit. Dimpotrivă. Ghilotinele socialismului se înmulțesc. Dictatura proletariatului devine dictatură personală. Aceste metamorfozări, după cum ți-am scris şi ceva mai sus, au fost mereu motivate prin nefasta teză a „ascuțirii luptei de clasă".

Oare ce-ar fi fost dacă Marx n-ar fi scris atâta cât a scris despre revoluție şi despre dictatura proletariatului? Oare cum ar fi arătat puterea clasei muncitoare dacă Marx ar fi pledat pentru democrație şi democrație a proletariatului? Oare Lenin şi Stalin l-ar fi ascultat? Dar să temin cu prostiile. Despre istorie nu se discută în termenii „oare ce-ar fi fost dacă …"

Nu departe de afirmațiile despre clasele sociale se aşază cele zise de Marx despre masele populare, despre ele ca principalul factor al evoluției istorice. Personalitățile erau considerate ca un factor secundar. Un asemenea mod de a vedea lucrurile, afirmă doar o jumătate de adevăr. Cealaltă jumătate se aşează în afirmația că personalitățile fac istoria. Ele sunt cele care fac ideile şi programele, ele dețin voința necesară realizării acestora. De multe ori, masele n-au fost şi nu sunt altceva decât „cele care au mers aiurea – ziceam noi în glumă – după conducători". Din punctul de vedere al raporturilor dintre mase şi indivizi teza că doar masele au

făcut şi fac istoria, cade mult în zona discutabilului. În lumina viziunii marxiste, indivizii n-au fost şi nu sunt prea luaţi în seamă. Ei au contat şi contează doar ca fii ai poporului. Ce erau sau ce ar fi putut fi ei, ca individualităţi, ca oameni făcuţi din carne şi sânge, ce au fost sau ce ar fi putut fi prin nevoile lor, prin pasiuni şi iubiri, prin dorinţe şi aspiraţii, prin necazuri şi bucurii, prin teama de viaţă şi frica de moarte nu prea intra în discuţie. Interogaţia filozofică vizavi de om şi de condiţia umană a cam fost lăsată pe seama altor filozofii. Băgaţi în carcasele structurilor societăţii, indivizii nu prea aveau sentimentul realizării lor multilaterale şi plenare. De aci şi de aceea, de cum s-au ivit zorii unui plus de libertate, oamenii au spart carcasele societăţii, au ieşit în stradă şi au cerut înainte de toate „Libertate, Libertate!" Cu această lozincă au început peste tot demolările socialismului.

Din paginile în care Marx a încercat să schiţeze profilul societăţii socialiste şi/sau comuniste – societate fără clase, fără exploatare, cu multă egalitate şi dreptate socială etc. – două fraze au devenit celebre: „fiecăruia după munca sa" şi „fiecăruia după nevoile sale".

Dacă nu şi în prima, în cea de a doua s-a strecurat cu siguranţă o mare doză de imposibil, de utopie. Marx a fost un romantic, poate ultimul mare romantic. Numai dintr-o minte prea romantică putea ţâşni ideea unei societăţi în care oamenii să lucreze numai dacă vor. Şi toate acestea numai din dragoste curată şi nesiliţi de nimeni. Pământul însă ar fi să geamă de bogăţie, iar oamenii lui să se înfrupte mai ceva decât o puteau face, pe vremea lor, Adam şi Eva. Ajunse pe mâinile celor cu propaganda, cele două fraze au ajuns să fie „culmile de aur ale comunismului", „viitorul de aur al omenirii" etc. La Ceauşescu nu era nicio cuvântare, fără câteva asemenea slogane.

Cu timpul, oamenii şi-au dat seama de caracterul nerealist al promisiunilor socialiste, şi-au dat seasma că distanţele dintre promisiuni şi posibilităţi nu se micşorează, ci cresc. Atunci când au apărut lozincile „Jos comunismul", oamenii, în loc să se mobilizeze întru apărarea rânduielilor comuniste, şi-au pus şi mâinile şi umărul la demolarea lor.

Şi acum destul, destul cu reproşurile, destul cu criticile. Să încercăm, dragă Sergiu, să-i luăm şi apărarea lui Marx, să-l apăram de cei care îl contestă total şi global. Dar de ce să-l apăr eu, eu un oarecare. Marx se poate apăra şi singur. Se poate apăra prin opera lui, prin ideile care nu şi-au pierdut adevărul, valoarea, actualitatea.

În categoria acelora care îl neagă total şi global se manifestă două orientări, două genuri de argumentare. În prima, mai veche, se zice că Marx a fost mare şi a avut dreptate doar pentru capitalismul din vremea sa. Pentru acesta, doctrina lui economică şi ideile lui social-politice se potrivesc ca o mănuşă. Pentru capitalismul de astăzi, Marx nu mai poate avea nicio relevanță. Opera lui este de acum o operă de arhivă, o operă la care se pot adresa cei care se ocupă de istoria doctrinelor economice şi de istoria filozofiei sociale.

Celor care umblă pe la asemenea argumente, Marx le-ar putea zice: „Eu recunosc că astăzi capitalismul arată altfel decât cel de pe vremea mea. Eu nu aveam calculator, nu mă puteam juca pe Internet, nu puteam vorbi de energia atomică şi nici de zborul omului în cosmos. Eu recunosc că muncitorul de azi are alte condiții de muncă şi de viață. El produce ajutat de maşini ultrasofisticate, câştigă destul de bine, are locuință confortabilă, are şi maşină, chiar dacă nu neapărat un mercedes. La un an, doi îşi poate permite chiar şi un concediu în Mallorca. Eu recunosc deci deosebirile dintre proletariatul de pe vremea mea şi clasa muncitioare de la acest început de mileniu. Dar, dar, dar oare mecanismele economice de fond şi de esență ale capitalismului s-au schimbat? Oare nu tot prin acțiunea legii plusvalorii banii fac bani, capitalul produce capital? Oare producerea de plusprodus n-a rămas rațiunea de-a fi şi pentru capitalismul contemporan? Oare s-a scos cumva exploatarea din joc? Dacă ar fi aşa, atunci capitalismul de azi ar fi societatea cea mai comunistă.

Am admis că oamenii muncii îşi pot permite şi ei să umble pe autostrăzi foarte frumoase, cu maşini confortabile. Dar patronii şi/sau managerii lor nu umblă cumva cu avioane personale şi iahturi de familie? Am admis că oamenii muncii îşi pot face concedii la Mallorca sau în Caraibe. Dar stăpânii lor? Nu de mult am citit undeva că un asemenea stăpân şi-a permis un bilet de câteva zeci de milioane de dolari ca sovieticii să-l plimbe puțin prin cosmos. Până la urmă de unde vin toate aceste distanțe de venituri şi posibilități? Pe vremea capitalismului clasic, cum îi ziceți voi, aceste distanțe erau cam de la bicicletă la maşină. Acuma nu vedeți că ele sunt de la cer la pământ? Judecați, vă rog, mai bine, uitați-vă mai atent la miezul lucrurilor şi veți putea ajunge la constatarea că de fond şi de fapt, capitalismul de azi, denumit mai nou economie de piață sau societate democratică nu este altceva decât aceeaşi Mărie, mai durdulie şi cu altă pălărie”.

Se mai poate adăuga oare ceva la această imaginară autoapărare? Eu cred că nu.

Să-i luăm acum puțin în discuție pe adversarii globali sau totali. Aceştia sunt foarte recenți. Pe ei i-a produs căderea comunismului. Ei sunt de genul moderatorului de la Televiziunea Română, moderator despre care câte ceva ți-am scris cu ceva mai sus. Din cele scrise ai cam putut desprinde cam care sunt argumentele puse în mişcare. Se zice, în linii mari, că odată cu comunismul a căzut şi toată țesătura ideatică a marxismului. În groapa comunismului a fost trimisă nu numai moştenirea lui Lenin şi Stalin, dar şi aceea a bătrânilor Marx şi Engels. De acum ideile lor pot fi lăsate pe acolo pe unde sunt şi să-şi doarmă somnul de veci.

La acest mod de argumentare, Marx ar putea zice: „ Domnilor mei, cum mă faceți pe mine vinovat de prostiile lui Lenin şi, mai târziu, ale lui Stalin. Ei au compromis proiectul meu de societate viitoare. Dacă greşelile au fost în construcție şi nu în proiect, cine trebuie judecat? N-am scris eu negru pe alb că revoluția proletară trebuie pornită şi socialismul trebuie construit în țările cele mai avansate din punct de vedere economic? M-a ascultat Lenin? Nu. S-a apucat să facă socialism şi comunism tocmai în Rusia, tocmai pe acolo pe unde jumătate din relațiile de producție erau încă feudale sau semifeudale. Eu mă aşteptam mai demult ca o asemenea construcție să eşueze. M-am mirat şi mă mir şi acuma că a rezistat atâtea decenii. Tot vizavi de Lenin. Am scris eu, oare, pe undeva că şi mica proprietate privată va produce capitalism zi de zi, ceas de ceas şi în proporție de masă? Nu-mi aduc aminte de aşa ceva. Apropo de nivelul lichidării claselor exploatatoare am zis pe undeva că ele trebuie lichidate fizic, că trebuie, fără niciun discernământ, puse la zid? A găsit oare Stalin în opera mea că „lupta de clasă se ascute pe măsura înaintării spre comunism”? Să nu vă supărați, acestea sunt lucruri, mai bine spus idei, de care nu mă puteți face vinovat. Vă rog să nu confundați barba mea şi a prietenului Engels cu bărbița lui Lenin ori cu mustața lui Stalin. Să nu le confundați nici cu chelia lui Mao şi nici cu barba lui Fidel Castro. Mai gândiți-vă, şi veți putea găsi, că multe din ideile pe care eu şi Engels le-am pus în mişcare mai sunt şi pentru astăzi destul de valabile”.

„Cum să mai fie valabile după un aşa fiasco istoric? În chiar prima frază a Manifestului ziceați că „o stafie umblă prin Europa, stafia comunismului”. Nu vedeți că acuma ea nu mai umblă pe nicăiri? Nu vedeți în ce zone periferice au ajuns partidele comuniste din Europa? Nu vedeți că nici în China comunismul nu mai este comunism? Acolo

comuniştii l-au demolat. Din comunismul chinez n-a mai rămas decât numele partidului, partid care nu vrea să cedeze puterea."

„Este adevărat că la ora actuală mişcarea comunistă de pretutindeni trece printr-un declin drastic. Acest declin s-ar putea întinde încă peste câteva decenii. Dar, ia uitați-vă puțin, la ce face acuma economia de piață. Nu vedeți cum se obrăznicește? Cum apelează la mijloace ale capitalismului sălbatic? Nu vedeți ce presiuni face chiar şi asupra social-democrației? Cum o forțează să se „modernizeze"? Cum o împinge mai spre dreapta? Cum o face să mai renunțe la programele ei de protecție socială? Asemenea programe, se zice, au fost bune şi necesare atâta vreme cât era şi comunismul pe lume. Dar acuma? Acuma de ce mai trebuie chiar atâta grijă socială? De ce concedii aşa de lungi? De ce bani pentru şomaj pe aşa lungă perioadă? De ce atâta ajutor social? De ce săptămâna de lucru doar de 36 de ore? De ce tot învățământul gratuit? De ce sănătatea atât de protejată? Etc.

„Eu sper ca social-democrația europeană, după pasul spre dreapta, să facă şi doi paşi spre stânga. Altfel, la stânga ei va rămâne un spațiu social şi politic destul de mare, spațiu în care s-ar putea cristaliza mişcări sociale mai radicale, mişcări în care chiar şi „stafia" să-şi poată găsi anumite linii de mişcare. Că aceste mişcări se vor cristaliza sub un steag roşu sau sub vreunul multicolor nu prea contează. Pentru discuția de față contează doar că mişcările social-politice de stânga, fie ele mai radicale, nu vor putea ocoli unele din ideile pe care eu şi prietenul Engels le-am pus în mişcare. În afară de aceasta, ați putea lua în seamă că nici chiar comunismul, recent demolat, n-a fost făcut numai şi numai din lucruri rele. Era prin ele şi ceva mai puțină exploatare, ceva mai multă siguranță a zilei de mâine, era un dram de mai multă egalitate economică şi socială, mai multă egalitate a şanselor de afirmare personală, era gratuită şcoala de jos până sus, era bine asigurată protecția sanitară etc. etc. Credeți cumva că chiar pe degeaba unii au nostalgia lui? Credeți că fără nici o motivație, chiar şi acum după 20 ani, unii se duc cu flori la mormântul lui Ceauşescu? Că unii dintre nemți vor să facă zidul înapoi? Oricum, lucrurile cu „stafia comunismului" sunt ceva mai complicate decât vor apologeții economiei de piață să le prezinte.

Să nu vă grăbiți să mă considerați „un câine mort". Aşa se zicea într-o vreme despre Hegel. Aprecierea a stat în picioare doar până au apărut neohegelienii. Vedeți ca nu cumva, peste încă vreo 2, 3 ori 5 decenii să înceapă lumea să vorbească de neomarxism.

Cât priveşte ideile mele de filozofie socială aş îndrăzni să afirm că ele nu şi-au pierdut deloc actualitatea. Spuneți-mi, vă rog, dacă există vreun pardon de la teza că economicul determină politicul şi ideologicul, în general. Gândiți-vă, de pildă, la cazul recent al războiului din Irak. Nu cumva interesele de ordin economic au generat tot circul diplomatic şi militar? Nu petrolul a făcut de fapt războiul? De ce credeți că s-a mințit atâta? De dragul frumoaselor irakiene? De dragul poporului irakian? Nu, domnilor mei, s-a mințit şi au fost puse în mişcare tancuri şi avioane de dragul subsolului irakian. Şi astăzi, ca şi pe vremea mea, interesele de ordin economic fac şi au făcut politica, legea, morala. Într-un mod ceva mai complicat, cu mai multe medieri şi condiționări, fac chiar şi filozofia şi religia. Cu o bună mânuire, fără patimă şi fără exagerări, teza de mai sus va rămâne şi pe mai departe valabilă. Va fi valabilă, zic eu, până la vecii vecilor. Fie şi numai din unghiul de vedere al acestui adevăr, despre moartea totală şi globală a mea şi a marxismului s-ar putea vorbi cu o anumită grijă."

Nu ştiu de ce dracu m-am întins atâta cu această imaginară pledoarie pro domo a bătrânului Marx. Pur şi simplu m-am lăsat furat de valul scrisului. De fapt, nici Marx şi nici destinul ideilor lui, nici socialismul şi viitorul lui, nici economia de piață cu fazele ei nu mai au de ce să mă intereseze. Sunt deja un om bătrân care şi-a pus coasa-n prun. Cred că am scris de dragul de-a scrie. Am scris, poate, pentru a-mi răspunde propriilor întrebări. Ce să fac dacă atât construirea socialismului din România, cât şi căderea lui, au făcut parte din unele pagini ale vieții mele.

DUPĂ PENSIONARE SAU ETAPA MÜNCHEN

Era în primăvara anului 1989. Cam la un an de la naşterea ta. Tati şi mami, pe când tu dormeai sau te zbenguiai prin pătuţ, discutau că pentru vară ar dori să facă un mic concediu undeva în străinătate. Problema cea mai frământată era aceea a aprobării şi apoi, legat de aceasta, a ţării pe care „să o atace" pentru două, trei săptămâni. Ne-au spus şi nouă de intenţie şi ne-au spus şi ţara pentru care s-au hotărât – Cehoslovacia. Aici, ziceau ei, am putea avea cele mai mari şanse de aprobare. În acele vremuri, în România, obţinerea unei aprobări de plecare în străinătate era o problemă extrem de complicată. Trebuia făcută o cerere, aceasta trebuia discutată la locul de muncă – birou de partid şi conducere administrativă – apoi aprobată la Municipiu şi, în fine, la securitate. Cu atâtea neamuri în străinătate – mami o avea pe tanti Lena în America, tati pe Ligia şi pe Dinu în Germania – pe altceva decât pe Cehoslovacia ei nu puteau conta. Germania era complet ieşită din calcul, Ungaria şi Polonia la fel. Pe aici graniţele erau mai elastice şi la ai noştri le era frică de fuga din ţară. În Cehoslovacia, în anii aceia, se conta că regimul graniţelor este mai sever şi graniţele mai bine păzite. Pentru Cehoslovacia se putea încerca. Tu urma să rămâi în grija noastră, să rămâi la Mica şi la Micu. Cu toată garanţia pe care o putea oferi rămânerea ta în ţară, cei mai de sus – partid şi securitate – nu le-a aprobat la ai tăi nici o plecare. Se temeau că nici chiar din Cehoslovacia nu se vor mai întoarce, că chiar şi de aici, prin cine ştie ce fel de minuni, ar putea-o întinde şi să ajungă ori în America, ori în Germania. Necaz mare, discuţii multe, reproşuri pe măsură. Reproşurile mi se adresau mai ales mie; „alţii pleacă, alţii aranjează, iar tu..." Le-am zis: nu se poate, nu se poate, veţi încerca altă dată, pe atunci poate se vor mai schimba lucrurile. Când mă apăram printr-o asemenea frază, nu bănuiam că gura păcătosului adevăr grăieşte, că nu peste mult lucrurile se vor schimba chiar de tot. Au venit zilele revoluţiei.

După revoluţie, la nici o lună de zile, tati şi mami primesc o carte poştală cu vestea că le sunt gata paşapoartele şi că li s-a aprobat plecarea în Cehoslovacia. În zilele primirii acestei informaţii, Dinu era în România; avea ceva examen de doctorat la Politehnică. Auzind şi el de scrisoare, le zice: „Măi copii, dacă aveţi paşapoartele în mână, dacă încă vă puteţi lua concediu, dacă viză pentru Germania de acuma nu vă mai

trebuie, maşina este jos, ne urcăm în ea şi veniţi pentru concediu în Germania. Eu am de gând să plec poimâine". Zis şi făcut. Şi iată-i pe ai tăi porniţi spre străinătăţuri.

De tine, tati şi mami s-au despărţit la noi, pe Deva, aşa ca tu să-ţi vezi de ale tale ca într-o zi obişnuită. Abia mai târziu ţi-am spus că tati şi mami au plecat cu Dinu şi sunt deja în Germania. Ţi-am mai spus că n-o să stea mult şi atunci când vor veni, îţi vor aduce multe jucării. Auzind de jucării, n-ai făcut prea mare problemă de vestea plecării lor. Chiar la plecare, nimeni nu ştia şi nici măcar nu bănuia că „excursia" de două, trei săptămâni se va prelungi la trei, patru luni şi apoi la ani şi zeci de ani. Pe atunci nimeni nu bănuia că acea plecare avea să schimbe destinul lor, destinul tău şi apoi chiar şi destinul meu.

După câteva zile de München, la Dinu, tati şi mami au plecat la Wuppertal, la Ligia şi Mario. După ce s-au tot minunat ei de valea Wuppertalului, de orăşelele ce s-au aşezat de-a lungul acesteia, după ce s-au tot mirat de tramvaiul suspendat (Schvebenbahn) şi de vechimea lui, într-o bună zi, zice Mario către tati: „Măi Radule, ai auzit şi tu că în zilele acestea la Hannover sunt zilele expoziţiei de aparatură de calcul. Uite, îţi dau ceva mărci şi să te duci să vezi şi tu cam ce este pe acolo şi să nu te duci acasă chiar cu mâna goală. Măcar vezi, cam ce se mai lucrează în domeniul tău la nivel mondial". Din nou, zis şi făcut. Pleacă tati singur la Hannover. Pe acolo minuni peste minuni. Dar din sacoşa acestora două au fost cele mai mari şi cu cele mai întinse consecinţe. Este vorba, mai întâi, de întâlnirea lui tati de la standul I.B.M-ului. Acolo, după nu ştiu ce discuţii, cineva pe loc ar fi vrut să-i facă o angajare. Aceasta i-a dat lui papi ideea că s-ar putea angaja în Germania şi să se întoarcă în ţară „om făcut", cum s-ar zice. Câţi români nu vin pe aici şi umblă luni de zile pentru a-şi găsi un loc de muncă. Iată că lui tati, după prima discuţie pe probleme profesionale, i se oferă aşa ceva. Tati n-a acceptat propunerea, voia să mai vadă, să se mai gândească şi mai ales să discute problema şi cu mami. Cu Mario şi Ligia, de asemenea. Dar adrese posibile de angajare şi-a adunat de la standurile expoziţiei.

A doua mare minune a fost întâlnirea cu un proaspăt absolvent, din domeniu, bineînţeles, dela Universitatea din Passau. Cu acesta a discutat mai mult despre profesorul Broy; tati îl ştia din literatură. Din această discuţie s-a născut ideea că ce-ar fi să fie un doctorat la Broy. Ideea i se părea lui tati prea îndrăzneaţă.

Încărcat cu aceste două gânduri – o eventuală angajare ori un eventual doctorat la Broy – tati se întorcea la Wuppertal. După discuţii de un fel şi altul, se apucă tati să-şi facă oferte pe care să le trimită la diverse adrese de posturi. Trebuia text de cam o pagină, cu poză pe un colţ, cu date personale, cu date despre studii, lucrare de diplomă etc. Pe când, împreună cu mami, îşi tot admira pozele pentru Bewerbunguri, primeşte o carte poştală de la „colegul" din Passau: „Prof. Broy se mută la München, acuma îşi organizează colectivul – încearcă". Cum încercarea moarte n-are, se trimite un Bewerbung la Technische Universität München. Pe când se lucra la alte Bewerbunguri, se primeşte un telefon de la secretara lui Manfred Broy: „Herr Grosu, profesorul Broy s-a uitat peste Bewerbungul dumneavoastră şi vă aşteaptă la o discuţie, la un „Stundengespräch". După această veste, tati şi mami se aşează pe tren ca să nu întârzie la „termin". Mami, mai emoţionată decât tati, îl aştepta într-un parc din apropiere. După vreo două ceasuri apare tati, nici entuziasmat, dar nici supărat. I s-a promis rezultatul peste două, trei zile. Mai mult sceptici decât optimişti, tati şi mami se întorc la Wuppertal. N-au crezut că nemţii chiar se vor ţine de cuvânt cu două-trei zile. Şi totuşi, nu ajung bine la Wuppertal, că vine un nou telefon de la aceeaşi secretară: „Herr Grosu, profesorul Broy vă acceptă ca doctorand şi vă roagă să veniţi să definitivăm formalităţile de angajare". Şi aşa, zurück la München. La angajare apare discuţia despre data începerii angajării. „De când?' întreabă tati. Secretara îi zice: „de mâine". „Păi chiar de mâine n-aş dori. Eu aş vrea să mai fac un drum în România, am acolo copilul, părinţii etc." „Atunci de când? De la 1 iulie este bine?" „Da, 1 iulie este foarte bine". Ziua discuţiei era pe la începutul lui iunie.

Şi aşa, dragă Sergiu, tati s-a întors din „excursia" în care a plecat cu Dinu, doctorand la prof. Manfred Broy, Departamentul de Informatică, Technische Universität München.

Noi, cei de la Cluj, ce era să mai zicem? Nimic, nimic, chiar nimic. Ne-am supus suitei de întâmplări abia povestite, suită căreia i se poate zice şi destin. În acest destin al lui tati s-a înscris apoi destinul lui mami, destinul tău şi prin tine şi datorită ţie şi destinul meu.

Aceasta este, pe scurt, povestea care ne-a pus pe amândoi pe drumul şi/sau drumurile Germaniei.

Cele două, trei săptămâni de „concediu" în România au trecut ca vântul. La plecarea alor tăi, tu încă nu realizai ce înseamnă aceasta, nu realizai că în curând o să vină şi plecarea ta. Dar până la despărţirea

definitivă de copiii din curtea de pe Deva, mai era ceva timp. Ai tăi încă nu aveau locuință, iar mami încă nu era aranjată pentru ceva cursuri de limbă. Tati ştia destul de bine limba, aşa că se putea descurca, mami însă trebuia să ajungă la Goethe Institut.

Până să se aranjeze toate problemele începutului, tu ai rămas la noi. Zilnic te duceam în parcul copiilor sau în parcul Babeş, zilnic te întâlneai cu Răducanu şi cu copiii din curte.

Plecarea alor tăi şi perspectivele plecării tale au pus în mod foarte serios în faţa mea şi a lui Mica problema pensionării. Ne-am dat limpede seama că tu nu poţi creşte numai la noi, iar ei încă nu aveau posibilităţi să te ţină pe lângă ei, fără ajutorul unuia dintre noi. Se deschidea limpede perspectiva perindării noastre prin Germania. Ideea era să facem acest lucru prin alternanţă. Eu eram vizat să fiu primul. Din legăturile cu tati şi cu mami, data plecării tale s-a conturat pentru primele zile ale anului '91.

În numele acestei plecări, îmi revenea grija de-a pune la punct maşina, Dacia noastră, 1-CJ-900. De prin octombrie am început să umblu cu ea pe la meşteri. I-am verificat şi răzverificat toate sistemele – motor, răcire, aprindere, frâne, lumini etc. I-am pus, că nu avea, oglinzi laterale şi centuri de siguranţă; auzisem că fără aşa ceva nu poţi circula pe autostrăzile apusului. Tare mult m-a chinuit gândul că Dacia noastră n-o să reziste la un aşa drum lung. O vedeam înzăpezită, o vedeam că nu mai vrea să tragă etc. Îl auzeam pe tati înjurând toate Daciile şi mă vedeam pe mine reproşându-i că de ce nu are alta mai bună etc. Şi totuşi, altfel decât cu Dacia nu puteam pleca toţi patru. Şi iată-ne, în primele zile ale anului Domnului 1991, luând drumul spre Germania.

Chiar la plecare, tu ai fost o mică figură. De pe Deva ne-am dus pe Aleea Tineretului să ne luăm rămas bun de la Maia şi Puiu. Erai în maşină şi Puiu te-a rugat să ieşi din maşină să-ţi poată da un pupic de despărţire. Tu i-ai zis: „Nu, nu, am mai ieşit eu odată din maşină, tot aicea şi tati şi mami au plecat şi pe mine aici m-au lăsat. Nu, nu, eu nu mai ies din maşină". Într-adevăr odată aşa s-au petrecut lucrurile. Până să te trezeşti că tu ai rămas şi până să te prindă bine plânsul, ai tăi erau dincolo de podul Garibaldi. De data aceasta nu aşa era să fie, de data aceasta era să pleci şi tu şi era să plec şi eu cu tine.

Pe drum eu trebuia să am grijă de tine, de foame, de sete, de somn. Erai încă miculuţ, copile; aveai doar cu ceva peste doi anişori şi jumătate. Pe bancheta din spate, te întindeai cu perinuţa în aşa fel, încât erai când cu capul, când cu picioarele în poala mea. Cum eu cam

cunoşteam drumul, cel puţin până la Viena, nu mă prea interesa peisajul şi nici localităţile prin care treceam. Eram cu ochii pe tine şi cu urechile la bătăile maşinii. Ţin minte că deşi era început de ianuarie, am avut noroc de un timp splendid, ca de primăvară. Nu prea era zăpadă, drumul uscat ca vara, zi însorită şi cu o temperatură realmente plăcută. Toate au mers ca pe roate, cum s-ar zice, până la o parcare. Eram deja în Germania şi era o parcare frumoasă şi amenajată nemţeşte. Când să pornim pentru ultima etapă a drumului, Dacia mea nu mai vrea să se aprindă. Tot sucea tati la cheie, tot dădea pe acceleraţie, dar nimic, nici o mişcare. Eu am îngălbenit. Acuma mi-o capăt, mi-am zis în sinea mea. Tati însă a fost destul de calm. Cum mai era lume în parcare, l-am rugat pe tati să ceară un pic de ajutor de la cineva. Da de unde. Cum să arate tati că el circulă cu Dacia şi încă cu una aşa de neputincioasă. Între timp, însă, mi-am adus aminte că, odată, un meşter mi-a atras atenţia că cheia mea de contact este cam uzată şi că s-ar putea ca într-o bună zi să nu mă mai asculte. La acest gând am luat cheia de rezervă – era în cutia din bordul maşinii – şi i-am dat-o lui tati. Pune tati cheia în joc şi maşina noastră porneşte ca dracu. Am răsuflat uşurat şi, de acuma, eram convins că Dacia ne va duce totuşi până la destinaţie.

La vreo două ceasuri de la pornire, intram pe ulițele Münchenului. Era deja destul de seară. Luminile oraşului ardeau trăznet, iar maşinile mişunau în toate direcţiile. Eu credeam că rapid vom fi acasă; nu ştiam că Münchenul este chiar aşa de mare şi că noi trebuie să-l trecem de la sud până la nord.

Atmosfera de noapte a unui oraş mare nu m-a făcut să cad pe spate; mai văzusem eu aşa ceva. Ceea ce mi-a provocat prima uimire a fost trecerea pe la un McDonald's şi cumpărarea a ceva cald pentru cină, fără să coboare cineva din maşină. Când am văzut cum se face comanda, cum se primeşte marfa, cum se plăteşte, mi-am zis: „Mă, dar ai dracului mai sunt nemţii ăştia, te pot hrăni şi prin geamul maşinii". Pe atunci nu ştiam că „nemţii ăştia" erau numai bine americani. Numai mai târziu m-am dumirit că de fapt magazinele McDonald's sunt un fel al americanilor de a veni peste nemţi.

Nici pe tine, minunile intrării în München nu te-au prea interesat; ţi-ai văzut de somn sau te-ai jucat cu ceva maşinuţă. Acasă, însă, te-ai trezit de-a binelea. Aici te aştepta macaraua pe care ai comandat-o încă din Cluj. În camera noastră, într-un colţ, era minunea. Era galbenă, era mai mare ca tine, avea butoane peste butoane şi putea ridica fel de fel de „piese" de construcţie. Te-ai jucat până ce ai adormit lângă ea.

Dimineața, am făcut cu mami primul drum la „Plus”. Am luat noi un cărucior şi mami mi-a arătat: Uite, Micule, de aici iei lapte şi iaurturi, de aici brânzeturi, de aici pâine, ulei, zahar ş.a. Nu trebuie să zici nimic, la casă dai banii şi îți vezi de treabă. Aici, separat, este raionul de mezeluri. Aici trebuie să zici câte ceva. Poți arăta cu degetul, dar trebuie să ştii să zici: „Hundert Gramm” – o sută de grame. Dacă vrei să cumperi mezeluri de astea tăiate şi diferite, atunci zici: „Gemischt”- amestec. Cu aceasta, cumpărăturile au fost gata. Din ziua aceea mami n-a mai făcut cumpărături pentru casă decât rarisim. Din ziua aceea, copile, te-am luat în grijă absolută, aşa cum am preluat toate problemele casei. Tati şi mami erau prea ocupați cu ale lor şi nu mai aveau când să se mai gândească şi la aşa ceva. Tati mergea la Universitate, iar mami mai avea câteva luni la cursurile ei de limbă.

La câteva zile de la sosire, mami a vrut să-ți caute ceva grădiniță, chiar şi una particulară, cu plată. Am umblat noi pe la câteva adrese, dar n-au vrut să te primească. Ziceau că eşti încă prea mic, nu aveai încă nici trei ani şi încă nu te puteai descurca de unul singur la W.C. Aşa că ai rămas la „grădinița” mea, toată draga de ziulică. Tot timpul eram împreună. Împreună la cumpărături, pe ulițele din jur, la locurile de joacă de printre case. Aveai o tricicletă cu coadă, cumpărată de Ligia şi, atunci când nu mai dădeai din picioare, te împingeam eu de la spate. Seara, de multe ori, ne duceam la S-bahn, s-o aşteptăm pe mami, să vină de la Goethe Institut. În timpul care-mi mai rămânea după toate cele zise, mă apucam să buchisesc şi eu ceva limbă germană. Am înțeles că altă cale nu am. De la fetele lui lele Grița n-am învățat decât două cuvinte: Ich liebe dich şi Gutentag.

Din acele prime luni ale vieții noastre în Germania îmi aduc cu plăcere aminte de modul tău de a te descurca cu copiii de joacă. Nu ştiai nimic, dar nu aveai niciun complex de limbă; tu vorbeai pe româneşte, ei îți ziceau pe nemțeşte şi joaca sau datul pe topogan mergea fără probleme.

În aceeaşi ordine a ideilor, îmi aduc aminte de excursia la Passau, excursie organizată de Goethe Institut cu ocazia încheierii cursurilor din acea primăvară. Mami ne-a înscris şi pe noi doi pentru excursie. Ne-am dus cu autocarul şi apoi ne-am plimbat cu vaporul pe Dunăre. Pe vapor era o fetiță poloneză. Tot timpul erai după ea. Cum v-ați putut juca şi înțelege atât de bine, tu vorbind româneşte, ea în poloneză, nici astăzi nu prea pot pricepe.

Şi aşa, copile, cu una, cu alta, cu ceva într-o zi, cu ceva în alta, timpul a trecut ca vântul. Ne-am trezit că s-au scurs cele trei luni pentru care aveam viză. Mami a obținut o prelungire pentru încă trei luni. Dar şi acestea s-au scurs. Ne-am trezit că noi doi trebuie să ne luăm calea spre România, să plecăm „în vacanță" la Mica. Era începutul lui iulie 1991.

Prima parte a lunii a fost plină de o mare bucurie: vestea că mami a primit post la Harlaching – o binecunoscută clinică în München. Era pentru mami o foarte mare realizare. La această veste am dansat, realmente, cu Mica prin casă. Atunci nu ştiam că va fi de fapt ultimul nostru dans.

A doua parte a lunii era să fie una foarte, foarte tristă.

Era în ziua de 18 iulie. O zi urâtă, o zi cu nori negri deasupra Clujului, nori care anunțau o apropiată furtună. Spre amiază, eu trebuia s-o duc pe Camelia la gară, pleca în vacanță la Blaj. Oare tu o mai ții minte pe Camelia? Era studenta aceea care a locuit la noi ca Mica sa nu fie singură, fata aceea cu care tu dansai prin casă, după nu ştiu ce muzică.

Pe când m-am întors de la gară, furtuna o luase peste dealul Feleacului şi se întrezărea iară soarele. Când am ajuns acasă, tu te jucai cu Mica. În mijlocul camerei mari era întins un covor, peste covor o față de masă, alături un coş plin cu de-ale mâncării. Mi-a spus Mica că voi sunteți la iarbă verde şi că mâncați amiaza. Mi-a plăcut joaca.

După ce am mâncat şi eu, ne-am aşezat cu toții la un pic de odihnă. Era vremea somnului tău de după masă. Noi doi ne-am aşezat pe patul din camera mică, iar Mica pe patul din camera cu televizorul. Pe când să ațipim, ne trezim că se mişcă paturile de sub noi şi că se balansează lustrele. Era cutremur. Până să ne dăm seama, lucrurile s-au liniştit. De somn însă nu mai putea fi vorba. Am mai stat un pic tolăniți şi apoi noi doi ne-am dus în parcul copiilor. Când ne-am întors era bine trecut de ora şapte seara. Era numai bine vremea să cinezi. Un crenvurşt fiert şi un lapte cald ne aşteptau pe sobă. Pe patul din camera cu televizorul am început să-ți dau de mâncare. Mica s-a apucat să spele în baie o cuvertură ca, vezi Doamne, să nu-mi rămână mie nespălată. Casa se pregătea totuşi de plecarea ei în Germania. Pe când era în baie, la televizor a început telejurnalul. Cum ştiam că vrea neapărat să-l vadă şi să-l asculte, noi i-am strigat: „Ligia tăăți" – aşa ai prescurtat tu cuvântul actualități. Dinspre baie nicio mişcare. Am mai strigat o dată „Ligia, ştirile, Ligia, hai, Iliescu vorbeşte despre cutremur". Am auzit atunci uşa de la baie mişcându-se. Credeam că vine. N-a venit pe scaunul ei din fața

televizorului, ci am auzit că s-a lăsat pe patul din camera mică. Cum era uşa deschisă am crezut că vrea să asculte de acolo, de pe pat, ştirile. La nici un minut după acest gând al meu, tu mi-ai spus că nu mai vrei papa, că îţi trebuie pipi. Când m-am dus spre baie ca să-ţi aduc bili, o văd pe Mica întinsă, cu spume la gură, cu ochii peste cap şi cu o mână peste dunga patului. Mi-am dat imediat seama că este ceva grav. Am dat fuga la domnul Gheorghiu, la bunicul lui Răducanu şi l-am rugat să vină repede până la noi. Când o vede pe Mica, îi ia pulsul şi-mi zice: „Domnu Ionică, puls mai are, daţi repede un telefon la Salvare". Cum nu ştiam numărul, mi s-a părut că este mai bine dacă sun la tanti Mariuţa Sucală şi s-o rog pe ea ca să sune; ea lucra chiar la Salvare şi cu siguranţă, mă gândeam eu, ea va fi mai urgent servită. Am rugat-o să vină şi ea la noi. Salvarea a venit, realmente, în câteva minute. Cu nenea Mitea Maruşciac am coborât-o pe Mica pe targă, am băgat-o în Salvare şi... dusă a fost. Am rugat-o pe tanti Mariuţa să meargă cu ea; eu trebuia să rămân cu tine. Nu aveam cu cine să te las; Camelia nu mai era. Ajuns sus, am dat repede un telefon la tanti Balo, i-am spus ce s-a întâmplat şi am rugat-o pe ea să meargă la Clinică. Cam după vreun ceas, vine tanti Balo să rămână cu tine ca să pot face şi eu o fugă până la Mica. Tanti Balo ne-a spus că Mica nu s-a trezit din comă şi că doctorii sunt foarte îngrijoraţi de gravitatea stării ei. Pe când mă îmbrăcam să merg la Clinică, a sunat telefonul şi nenea Tavi, soţul lui tanti Balo, mă anunţă să nu mai plec nicăieri – Mica nu mai era. Decedase cu câteva minute în urmă. Am rămas uluit, fără glas, fără lacrimi, fără nimic. Nu-mi venea să scot o vorbă. Tanti Balo încerca să te culce; era, pentru somnul tău, destul de târziu. Dar nici tu nu aveai somn. Fără să poţi realiza dramatismul situaţiei şi momentului, afişai şi tu o tristeţe ascunsă.

După puţin timp a venit la noi şi nenea Tavi. Multe n-am discutat pentru că toţi eram fără cuvinte. Totul s-a desfăşurat prea fulgerător. După plecarea lor, m-am aşezat lângă tine, te-am luat în braţe şi ţi-am spus: „Ai auzit, copile, Mica noastră nu mai este, Mica a murit şi n-o s-o mai vezi şi n-o să te mai poţi juca cu ea niciodată". Te-am strâns la piept şi ţi-am spus că „de acuma vom fi numai noi prin casă, Mica nu va mai fi". După un foarte scurt timp, parcă pentru a mă consola, mi-ai zis, expresis verbis: „Măi Micule, dar asta nu-i natural? Dacă oamenii nu ar şi muri, acuma ar trebui să fie tot unul lângă altul pe pământ". Ţi-am spus că ai dreptate, că moartea îi ceva normal, numai că totuşi Mica s-a dus prea repede. Încă nu împlinise 55 de ani, îi mai trebuiau două luni.

După ce m-am mai liniştit, dacă după aşa ceva poate fi vorba de vreo linişte interioară, mi-am adunat puterile ca să sun în Germania. Nu mi-a fost deloc uşor să-i spun lui mami şi lui tati că Mica nu mai este. Discuție multă n-am avut forță să întind. Le-am spus doar că înmormântarea o voi planifica pentru Luni ca să aibă şi ei tot timpul să vină. După telefonul în Germania, am sunat imediat la Blaj, s-o rog pe Camelia să vină înapoi cu primul tren. Era singura persoană cu care te puteam lăsa fără probleme. A doua zi aveam de umblat pentru toate formalitățile necesare înmormântării: certificat de deces, necrolog, mormânt, anunț la ziar, cruce, preot etc. În toate acestea am fost ajutat doar de tanti Balo şi unchiul Tavi.

În noaptea aceea, noapte în care somnul n-a prea vrut să vină şi pe la mine, m-am gândit să mă duc dimineață la clinică şi să-l rog pe profesorul Vlaicu, şeful clinicii, să dispună să nu i se facă autopsie lui Mica. De regulă, toți cei care decedează în clinică sunt supuşi automat unei autopsii. Când i-am spus profesorului că Mica a decedat printr-un acut accident cerebral şi când i-am mai spus că era de mult o hipertensivă, că era mai bine de 20 de ani cu un singur rinichi, imediat a dat telefon la Anatomie patologică şi a dispus să nu se facă autopsie. M-am bucurat că nu i-am lăsat s-o mai ciopârțească.

Înmormântarea a fost simplă şi sobră, aşa cum a fost şi Mica. În jurul sicriului, multe, multe flori şi destul de multă lume, dacă ne gândim că era perioada de concediu. Mica a fost, dragă Sergiu, o iubire de oameni prin toate fibrele ființei ei. Cei care au apucat cât de cât să o cunoască, i-au răspuns cu iubire şi cu foarte multă apreciere. Mie mi-a fost greu, mi-a fost greu să-mi aduc aminte de zilele şi ceasurile în care am supărat-o. Mi-a părut rău că totul s-a desfăşurat atât de fulgerător, încât n-am mai apucat să-i spun încă o dată că, dincolo de supărările pe care i le-am făcut, am iubit-o cu adevărat şi că a rămas în mine destul de multă iubire pe care, nu ştiu de ce, nu i-am arătat-o.

După înmormântare, a doua sau a treia zi, cu aceeaşi Dacie, 1.Cj.900, mami şi tati s-au întors în Germania. Cam tot atunci a plecat şi Camelia la Blaj. Am rămas doar noi, doar noi amândoi.

Zi şi noapte eram împreună; împreună la cumpărături, la joacă, la baie, la plimbare, în curte etc. Erai aşa de mic, încât nici măcar în curte cu copiii nu voiai să stai fără mine.

După vreo două, trei săptămâni, ai tăi au venit în concediu în România. Era programată o vacanță la mare cu familia Rednic, adică cu

Simona, Nicolae şi Răducu cu codiță. După cele întâmplate cu Mica, se punea problema ca după vacanță, tot eu să mă întorc cu voi în Germania. Biata Mica, n-a apucat să vadă şi ea locuința voastră din München, n-a apucat să-i cunoască şi ea pe Toni şi Enerstine. Pentru întoarcerea mea aveam nevoie de o nouă viză. Când ne-am dus la Sibiu, cei de la Consulat nici n-au vrut să stea de vorbă; eu îmi epuizasem timpul de 6 luni şi cu toate argumentele şi documentele necesare, o excepție de la regulă n-au vrut să facă. De la mare însă, tati a tras o fugă la Bucureşti, cu aceeaşi cerere şi cu aceleaşi documente. Cei de la Ambasadă i-au primit cererea şi mi-au dat viză fără nici o problemă.

Dată fiind viza, iată-ne din nou în maşină şi iată-ne din nou în drum spre München.

De data aceasta am făcut drumul prin Cehoslovacia. Trebuia să ocolim Austria pentru că nu aveam viză de tranzit. Obținerea acestei vize era pe atunci o problemă destul de complicată; un drum la Bucureşti, stat noaptea la coadă etc. În drum am trecut prin Bratislava şi țin minte că am mâncat într-un restaurant aşezat la mare înălțime, chiar pe podul de peste Dunăre. Somnul de noapte ni l-am planificat într-o localitate aproape de Praga. Ajunşi în cursul dimineții în Praga, ne-am permis câteva ceasuri de vizitare a oraşului. I-am văzut piața centrală, cetatea şi căsuța renumitului scriitor Kafka. Am ajuns acasă, doar noaptea târziu. Tu dormeai de mama focului. Țin minte că nu te-ai trezit nici măcar când mami a încercat să te dezbrace şi îmbrace de noapte.

Din această a doua etapă a vieții noastre în Germania, momentele cele mai importante şi mai pline de aduceri aminte au fost cele legate de grădiniță. Având de pe acum trei ani şi aproape jumătate, o directoare mai înțelegătoare te-a acceptat. Necazul mare a fost că n-ai vrut să stai la grădiniță fără mine. Ai plâns de mama focului. Degeaba s-a purtat Frau Braun extrem de cald şi de atent cu tine, tu nimic şi nimic, o țineai morțiş că tu vii cu mine acasă. Când a văzut care este situația, Frau Braun mi-a oferit un scaun şi mi-a dat să înțeleg că pot să rămân şi eu cu tine. Țin minte că ne-am aşezat în jurul unei măsuțe, se juca un joc. Eu nici n-am apucat să mă prind la regulile jocului, că tu printre lacrimi, aşezai piesele de parcă cunoşteai jocul de când lumea. Frau Braun te ținea aproape în poală şi te tot mângâia. După jocul acesta, eu m-am retras cu scăunelul într-un colț, iar tu încet, încet te-ai apropiat de alte grupuri de copii, cu alte jucării. Aşa, m-ai făcut, om de peste 60 de ani, să mai fiu o dată, pentru vreo câteva zile, copil de grădiniță. După vreo două, trei zile, ne-

am înțeles ca eu să nu mai stau în sala voastră, ci să te aştept în sălița în care erau hăinuțele. În acest caz, din zece în zece minute, deschdeai uşa să vezi dacă mai sunt sau nu acolo. S-a repetat şi această modalitate de familiarizare cu grădinița vreo câteva zile. După aceasta ne-am înțeles să te aştept afară, în curte, la nişte scări care se vedeau foarte bine din sălița cu hăinuțe. Eu şedeam cuminte pe scări, iar tu, din când în când, apăreai la fereastră ca să controlezi prezența mea.

După vreo câteva zile, ți-am spus, copile, că dacă se va întâmpla să nu mă vezi la scări, să nu te sperii şi să nu te apuci să plângi. Dacă nu sunt, aceasta înseamnă că pentru câteva minute m-am dus până la Plus să fac cumpărături. Să fii sigur că la ora 12 vin să te iau şi să te duc acasă. Aceste câteva minute le-am prelungit cu ceva azi, cu ceva mâine, până ce te-ai învățat că sigur n-am să te uit la grădiniță.

După ce am trecut de toate lacrimile începutului, am intrat într-un normal care a ținut exact trei ani. După drumul la grădiniță, eu plecam la cumpărături, îmi vedeam de problemele casei şi îmi mai rămânea şi ceva timp pentru buchisirea lui der, die, das. Nu aveam eu de gând să mă fac specialist de limbă germană, dar atâta cât să mă descurc în problemele vieții cotidiene tot trebuia să învăț. Trebuia să învăț singur. Timp şi bani pentru ceva cursuri nu aveam. O lehrerină care să mă ajute nu mi-am găsit. Cu toate acestea, după vreun an de buchiseală, mi-am luat curajul să mă mai uit prin câte un ziar sau să mai răsfoiesc ceva reviste – Der Spiegel şi Hörzu. Der Spiegel-ul îl primeam cu regularitate de la Toni. La Hörzu eram noi abonați. În cele din urmă, m-am încumetat să pun mâna şi pe ceva romane. Mai cu dicționar, mai fără, am ajuns ca până astăzi, după cum ai putut singur vedea şi observa, să citesc câțiva metri de literatură în limba germană. La citirea traducerilor parcă mergea ceva mai uşor; la lectura autorilor germani, dificultățile mi se păreau ceva mai mari. În orice caz, nu pot spune nici astăzi, după mai bine de zece ani, că înțeleg tot ceea ce citesc sau că mă pot angaja la un dialog fără să simt dificultățile de limbă. De regulă, îmi iau o măsură de protecție: recunosc de la bun început că eu vorbesc „gebrochen deutsch”. Dar nici nu-mi mai fac mari probleme. Am auzit şi mi-am însuşit vorba care circulă în legătură cu dificultățile folosirii lui der, die, das: Infinitul este timpul necesar ca cineva să învețe limba germană.

Cu tine, cu grădinița, cu casa, cu buchiseala mea, lunile s-au scurs şi au venit zilele vacanței. Țin minte că ne-am dus la schi undeva prin Austria. Acolo ai tăi te-au înscris la ceva curs de schi. Mie îmi era

mai mare mila, când te vedeam cât de mic eşti şi cum trebuie să înoţi cu schiurile prin zăpadă. Ţie însă îţi plăcea. La schi nu m-ai pus şi pe mine să fiu cu tine. Nici nu puteam. Eu n-am pus în viaţa mea schiu pe picioare. Aveam însă sarcina să te duc şi să te aduc de la locul întâlnirii cu instructoarea. Ai tăi nici pe acolo n-au prea fost pe urmele tale. Ei erau pe dealurile şi pârtiile lor.

Ca vântul au trecut lunile primăverii şi iată-ne porniţi pentru vacanţa de vară spre România. Până la Budapesta am avut cuşetă. De acolo până la Arad şi mai departe am călătorit în vagoane obişnuite. La Arad am schimbat trenul pentru Oradea şi la Oradea pentru Cluj. Am călătorit cam 24 de ore. Îmi aduc aminte că nu mi-a fost chiar aşa de uşor şi cu tine prin braţe şi cu bagajele după mine. Nu ştiu cum de am avut curajul să mă ambalez la aşa ceva. Dar pe atunci eram mai tânăr. Îmi aduc aminte că tot în acea vacanţă ai făcut o viroză cu febră mare şi vărsături. Într-o noapte târzie, târzie m-ai făcut să schimb de trei ori patul în care dormeam. Din nou stau şi mă gândesc cum de am avut curajul să stau cu tine luni de zile fără niciun ajutor. Din nou trebuie să-mi zic: pe atunci eram cu ceva mai tânăr.

După calapodul primului an, s-a derulat şi cel de-al doilea – grădiniţă, casă, Spielplatz, vacanţe la munte, etc. În vara următoare când am venit din nou în România. De data aceasta, am stat mai puţin la Cluj, am stat mai mult la Buia şi la Motiş. Pe atunci trăia mumiţa şi moşu. Atunci am făcut „excursia” pe care am invocat-o, la începutul acestei suite de relatări şi aduceri aminte. De la Motiş – satul lui Alexandra, verişoara ta de gradul doi - vreau să-ţi aduc aminte doar de momentul în care, într-o mare prietenie, mâncai cu un ţigănuş din aceeaşi îngheţată; o dată lingeai tu, o dată ţigănuşul, o dată tu, o dată el. Totul era o.k. Când te-am văzut, nu ţi-am zis nimic, dar l-am luat pe ţigănuş de mână şi ne-am dus la Cofetăria din apropiere şi i-am cumpărat şi lui o îngheţată. Ne-a fost bine la Motiş, am avut casă bună, aer curat şi multă linişte. Te-ai jucat cu toată ceata de copii de pe ulița Alexandrei. Era foarte frumos seara când trecea chiar pe la poarta casei lui tanti Rela, ciurda de vaci, de bivoli şi nu în ultimul rând de capre.

La Buia ai văzut şi tu cum se mulge vaca, cum suge vițelul, ai mâncat împreună cu Paul – nepotul lui unchiu Nicu – mămăligă cu lapte şi mămăligă cu brânză. Tot acolo te-ai jucat cu mânzul lui unchiu Sandu, mânz pe care tu l-ai botezat „Poli”.

După vacanță, din nou la programul din München – grădiniță, casă, joacă la groapa de nisip, la cutia cu Lego, la străzile cu mașinuțe ori la șinele cu atâtea feluri de trenulețe etc. Cu una, cu alta anii de grădiniță s-au dus și ne-am trezit că te conducem la prima ta zi de școală. Nu mai aveai în spate un rucsac mic, ci un ghiozdan care era parcă mai mare decât tine. Dar erai mândru de el. De acuma, pe lângă joacă, mai trebuiau făcute și lecțiile pentru acasă. Grijile mele s-au suplimentat și ele cu controlul temelor. Adevărul este că nu mi-ai făcut nu știu ce probleme. Ai fost, de la bun început, un elev care ai înțeles că ai sarcinile tale de școală, sarcini pe care trebuie să le faci bine, să le faci așa de bine, încât Frau Woltäreck să fie foarte, foarte mulțumită.

Școlar fiind, vacanțele nu le mai făceai cu mine la Cluj sau la Buia, le făceai cu ai tăi pe la munte, pe la mare. Așa micuț cum erai, în vacanțele de iarnă și primăvară erai prin Austria, iar în zilele de vară prin Italia, Turcia, Croația, Grecia etc. Ce deosebire față de mine; eu până la plecarea la Blaj aproape că n-am ieșit din Buia.

Pe oriunde eram, la început de septembrie trebuia să fim amândoi la München, la programul de schi. Împreună cu alți copii de la Club, pentru o săptămână trebuia să fii pe nu știu ce ghețar. Erai încă mic și nu te descurcai singur. Trebuia să vin cu tine. Așa, am avut și eu prilejul să cunosc încă vreo trei, patru stațiuni montane din Austria. Era frumos. Tu, cu trupa, schiai pe vârfuri de munte, iar eu mă plimbam toată ziulica pe căi și cărări ce șerpuiau printre atâtea culori ale toamnei.

Din perioada ta de elev la Grundschule lasă-mă să-ți aduc aminte de diminețile de sâmbătă și duminică, dimineți în care, de cum te sculai, te puneam la lecțiile din cărțile de citire și de aritmetică aduse de mine din România. Am vrut să te fac, să știi citi și socoti și în limba mamei tale. M-am bucurat că n-ai opus niciodată vreo rezistenă cât de cât serioasă încercărilor mele de-a te învăța despre „ce” și „ci”, „ghe” și „ghi” etc.

Nu pot trece cu gândul peste anii tăi din Grundschule, fără să-ți aduc aminte de ciocnirile tale cu Simon. Îl cunoșteam pe Simon și îi cunoșteam familia încă din perioada grădiniței. Cu câteva zile înainte de prima voastră zi de școală, mama lui Simon a venit la mine cu întrebarea dacă nu vreau și dacă nu cumva pot ca după școală să vină și Simon la noi să ia masa cu tine și să stea până vine ea de la servici, pe la două, două și jumătate. M-am gândit că o tovărășie la școală, spre casă, acasă, la masă, la joaca de după masă nu-ți strică și am fost de acord. Copilul era doar unul din prietenii tăi de la grădiniță, era un copil liniștit și complet nepre-

tenţios la mâncare. Mânca realmente orice. Se familiarizase aşa de bine cu felul meu de-a găti, încât sarmalele şi ardeii umpluţi au ajuns să fie mâncările lui preferate.

Apropo, de mâncatul împreună, îţi mai aduci aminte de „căsuţa" pe care v-am construit-o printre ramurile liliacului din curte? Îţi mai aduci aminte că am improvizat acolo şi o masă şi vă dădeam de mâncare chiar la această masă? Era frumoasă joaca de-a mâncatul în pom.

După masă, urmau, de regulă, ciondănelile cu Simon. Era bine când ne jucam prin grădină de-a hoţii şi poliţiştii, de-a ascunselea etc. Dar când era vorba de fotbal ieşeau scântei. Ţie îţi plăcea fotbalul american, lui Simon cel european, lui Simon îi plăcea Lothar Matheus, ţie îţi plăcea de Kahn. Pentru tine era mai bun sucul de portocale, pentru Simon cel de mere etc. Din dispute pe asemenea teme ieşea între voi rapid câte o încăierare de toată frumuseţea. Tot timpul trebuia să fiu între voi. Altfel, ca din senin, mă trezeam că sunteţi cu pumnii şi picioarele unul împotriva celuilalt. Când bătaia se sfârşea cu ceva supărare, Simon, parcă acum îl văd, se urca pe zidul de la poartă, se uita mereu pe stradă şi din cinci în cinci minute mă întreba: „wann kommt die Mutter?" „wann kommt die Mutter?" Iar eu, uneori, îi răspundeam: „Morgen, nür morgen". El începea să plângă. Îl luam jos de pe zid şi îi spuneam că „die Mutter kommt gleich".

Cu toate ciondănelile, încăierările şi supărările de atunci, între voi doi s-a cimentat o prietenie care văd că ţine şi astăzi. Mă bucur. Ca şi coleg de Gymnaziu, Simon se dovedeşte şi acum a fi un prieten de mare sinceritate şi încredere. Dacă va fi cumva, ca şi la facultate, să fiţi împreună, atunci, poţi conta, copile, pe o prietenie pe viaţă.

Şi aşa, cu lecţii, cu Simon, cu pianul, cu tenisul, cu schiul, încet, încet, s-a apropiat prima zi de Gymnaziu. Tot eu am fost acela care, în maşina lui Beny, te-am condus spre anii tăi de licean. Îmi aduc aminte că atunci când m-am întors de la Kurt-Huber-Gymnazium, m-am întors cu lacrimi în ochi. Mi-au dat lacrimile la gândul că ce mult s-ar fi bucurat şi Mica dacă ar fi apucat şi ea această zi şi mi-au dat lacrimile atunci când m-am gândit la distanţa dintre ziua plecării mele la Blaj şi prima ta zi de liceean.

Mă gândeam că anii de liceu vor fi altfel decât cei din Grundschule. Mă gândeam că vei lucra cu profesori pe materii, că ei vor fi ceva mai exigenţi, că vei avea mai multe teme pentru acasă şi mai puţine vacanţe. Dar nici vorbă. Aceeaşi şcoală lejeră. Temele aproape tot aşa de subţirele şi vacanţele tot aşa de dese. Structura anului şcolar aici, în

Germania, este făcută parcă după principiul:un pic de şcoală, un pic de vacanță, un pic de şcoală, un pic de vacanță şi aşa până la terminarea şcolii. Vizavi de această situație, mă gândeam la bieții elevi din şcolile româneşti. Nu mai ştiu acuma cum stau lucrurile, dar nu cred să existe şi pe la noi şase vacanțe. Dacă acest lucru nu-l ştiu chiar aşa de sigur, ceea ce ştiu bine este că pentru temele de acasă un liceean normal trebuie să lucreze două, trei ceasuri. Nu le rezolvă într-o jumătate de oră cum faci tu. Ceea ce mai ştiu sigur, este că pentru perioada vacanțelor un elev de liceu are câte ceva de făcut pentru matematică şi pentru lecturi particulare. Tu, copile, toată vacanța joacă şi joacă. După cât timp acorzi tu şcolii, mă mir că te afli totuşi printre cei din fruntea clasei. În acest caz, ori tu eşti foarte deştept, ori şcoala este prea lejeră. Oricum, şcoala îți ocupă doar cam jumătate din capacitățile tale intelectuale şi tot cam jumătate din timpul pe care un licean normal ar trebui să-l acorde lecțiilor.

Ceea ce mă mai miră este că nici o formă a învățământului nu cultivă spiritul de concurență, spiritul de-a fi primul, al doilea, al treilea în clasă şi pe şcoală. Nu există un sistem de premiere a celor mai buni. Nu există deloc sistemul olimpiadelor pe şcoală, pe oraş, pe land, pe țară. Mă miră faptul că, într-o societate în care concurența este o caracteristică de bază a vieții economice şi sociale, şcoala să nu se angajeze în niciun fel la cultivarea unei asemenea stări de spirit. De ce oare nici măcar mediile anuale ale elevilor să nu se anunțe în clase? De ce oare încheierea unui an şcolar să nu fie un fel de sărbătoare pentru clasă, pentru şcoală, pentru cei mai buni?

Dacă din punctul de vedere al acestor ultime idei, mă gândesc la învățământul românesc, cred că el este aşezat pe nişte structuri şi formule de lucru mai bune.

Dar nu vom schimba noi sistemul de învățământ din Germania. Nici nu e cazul să-l schimbăm. Din alte puncte de vedere el îşi are avantajele lui. E o notă bună că nu e aşa de încărcat, că vacanțele sunt vacanțe şi nu pline de sute şi sute de pagini de lecturi particulare şi zeci de probleme de matematică. E o notă bună şi faptul că se permite să faci un an sau un semestru la un liceu din altă țară. De această caracteristică a învățământului nemțesc ai beneficiat şi tu. Ai avut posibilitatea să faci cunoştință cu un semestru de învățământ american. Aceasta a fost nu numai în avantajul tău, ci şi al lui tati. Ați putut fi împreună.

După sejurul american, dragă copile, ne-am trezit în anul final, anul abiturului. Acest an, după cum îți poți aduce aminte, l-am petrecut

numai amîndoi. Tata, ca de obicei, la New York, iar mama, ca mare surpriză, la Harward. Prin anul petrecut la Harward, mami a trecut printr-o înaltă experiență profesională, experiență la care visează orice medic din lume. Mare lucru că mami a fost invitată de americani să lucreze cu ei. Anul de la Harward a fost deosebit de benefic nu numai prin ceea ce a putut învăța, dar şi prin rolul Harwardului în propulsarea ei profesională. Anul de la Harward a fost decisiv, zic eu, pentru câştigarea concursului la Freiburg. Cu câştigarea acestui concurs, mami şi-a realizat visul de la care, mai sus, nu mai are la ce visa. Despre mami se poate zice acuma că s-a împlinit profesional. De acum, să mai facă ceea ce poate face doar în plan ştiinţific. A fi profesor universitar, a fi şef de clinică şi încă a unei clinici precum aceea din Freiburg sunt fapte de mare împlinire. Despre mami se poate zice că a realizat maximul din ceea ce putea realiza cineva din România pe meleaguri străine. Este această performanță o mare onoare şi pentru meleagurile noastre de origine şi pentru învățământul medical clujean.

Dar s-o lăsăm pe mami şi să mă întorc la noi, la tine şi la mine, la viața noastră din München. Această viață, după cum ştii, s-a desfăşurat normal. Lipsa lui mami aproape că n-am simțit-o. Cu lipsa lui tati eram mai de mult obişnuiți. Noi ne-am văzut în linişte de treburile noastre. Dimineața la oră foarte fixă, te sculam, îți trăgeam ciorapii, îți făceam masaj, îți puneam pe masă, ba chiar şi în farfurie laptele şi fulgii de porumb. Când plecai la şcoală îți ziceam: Copile, să fii cuminte şi să răspunzi. Când veneai de la şcoală, masa era gata şi era, aproape ca în poveste, nici prea caldă, nici prea rece. Pe masă te mai aştepta cana cu un suc proaspăt de mandarine şi portocale, ba şi farfurioara cu fructele proaspete.

Ceva probleme am avut numai cu skeiboartul. Pe tema lui ne-am mai ciondănit. Pe tema lui, câteodată, îți mai aduceam aminte de abitur. Mereu m-ai liniştit că totul va fi bine. Până la urmă a fost foarte bine, dar nu destul de foarte bine. Mai târziu te-ai convins şi tu. Te-ai convins când ai văzut că s-a intrat la medicină cu media 1,7 şi tu aveai 1,8. Dacă mai aveai o zecime, nu ajungeai să faci primul an de facultate prin altă țară. Dar aşa a fost să fie. N-ai fost singur vinovat. De vina a fost faptul că nici tu şi nici mami n-ați fost destul de bine informați despre regulile de admitere la facultate în stil german. Dacă am fi pus mai bine în calcul severitatea acestor reguli, cu un plus de atenție, ai fi putut realiza o medie cu una, două zecimi mai bună.

Şi aşa, dragă Sergiu, ai realizat nişte performanţe şcolare pe care puţini copii veniţi de prin străinătăţuri le-au realizat. De aceea, totul a fost până la urmă o.k.

Abiturul a fost ultima fază a vieţii noastre comune. De acum ştiam că nevoia de mine s-a încheiat, că pot urma fazele distanţării noastre spaţiale. Am realizat că va veni în curând despărţirea mea de München. Cu acest gând aş putea chiar încheia relatările mele la capitolul München. Încă n-am s-o fac. Vreau să mai zăbovesc şi să-ţi mai scriu câte ceva şi despre alte momente şi aspecte ale acestui capitol. Ar fi vorba despre câteva impresii mai generale şi despre câteva stări de suflet.

Mai sus ţi-am scris că luminile Münchenului noaptea nu m-au impresionat. Curând însă am fost impresionat de curăţenia cartierului, de trotuarele măturate ca în casă, de curţile şi grădinile puse la punct,de covoarele verzi din curţi şi dintre blocuri. După ce a venit zăpada, m-a impresionat temeinicia cu care se măturau trotuarele, cu care se presăra pietriş ca să nu alunece trecătorii. Spre primăvară, m-a impresionat plantarea de flori la toate balcoanele şi porţile, dar chiar la toate balcoanele şi porţile. Când vedeam toate acestea nu puteam să nu-mi fugă gândul la România şi să nu-mi pară rău că printre blocurile noastre cresc mărăcini şi se aruncă sticle de plastic. În balcoanele de pe la noi, în loc să se planteze flori, se întind chiloţi şi bluze la uscat. Nu cred că diferenţele acum în discuţie ar putea fi o problemă de bani, mai degrabă una de mentalitate, de exemplu de la casă la casă, de obişnuinţă.

Ceea ce contrasta cu toată curăţenia străzii erau rahaţii de câine. Pe la începuturi, cu aceasta m-am obişnuit ceva mai greu. Pe trotuarele abia măturate, la fiecare colţ şi fiecare stâlp răhăţei peste răhăţei. Aceasta pentru că sunt prea mulţi câini prin Germania, dar nu vagabonzi ca prin oraşele noastre, ci câini spălaţi, pieptănaţi, parfumaţi şi îmbuibaţi cu toate bunătăţile. De ce oare unii nemţi şi unele nemţoaice – şi nu sunt puţini şi nici puţine – în loc să-şi plimbe nepoţii şi/sau nepoatele îşi plimbă mai degrabă câinii? Ba un vecin, despre care ştiu sigur că avea o nepoţică, îşi scotea la plimbare, prins într-un fel de ham, pisicul. Cu nepoţica, însă, nu l-am văzut niciodată de mână. Se pare că bunicii şi bunicele din România fac mai bine că îşi văd de nepoţi şi nepoate, în loc de câini şi pisici. Cum aş fi arătat eu dacă aş fi rămas în România şi aş fi plimbat prin parc ceva căţel în loc să vin în Germania şi să te plimb şi îngrijesc pe tine? Ar fi fost cam comic, nu? Oricum, eu cred că locul câinelui este la şură şi la stână şi nu prin apartamentele oamenilor.

Despre temeinicia neamțului când se angajează la o treabă mi-a „povestit” pe viu o întâmplare, petrecută şi văzută la câteva zile după sosirea noastră în Germania. Era într-o bună dimineață, când ne-am dus amândoi spre Plus pentru cumpărături. La o intersecție se săpa un şanț pentru introducerea unui cablu pentru semafor. Ne-am apropiat şi ne-am uitat cum se spărgea asfaltul şi cum un escavator mai mic săpa şanțul. Se pare că toată operațiunea nu s-a terminat în ziua aceea; a mai rămas să se asfalteze. Peste noapte însă a nins şi s-a aşternut şi o pojghiță de gheață. Când a doua zi ne-am dus iară spre Plus, ce vedem? Doi muncitori, cu o butelie de aragaz după ei, topeau pojghița de gheață şi uscau terenul pentru a se putea face asfaltarea. Când am văzut scena cu aragazul, iară mi-a fugit gândul în România. Pe la noi, mă gândeam, dacă nu rămânea şi şanțul neacoperit, asfaltarea sigur n-ar fi fost făcută până spre primăvară. Cu părere de rău mă întrebam atunci de ce oare neamțul poate face ceea ce face cu o temeinicie de 100%. De ce dracu şi războiul l-au făcut de hundert prozent? Se face aşa pur şi simplu pentru că sunt nemți. La noi însă...

De punctualitatea nemțească ştiam câte ceva din România. Ştiam, de pildă, dintr-o poveste mereu povestită de colegul Roth. Acesta avea o corespondență de colaborare cu cineva din Germania. Într-o scrisoare, prin februarie, acesta i-a scris că el îşi va petrece concediul în Bulgaria şi că în luna august, la data cutare, va trece prin Cluj şi îi propune o întâlnire la ora şase după masă, în holul hotelului Continental. Roth a şi uitat de întâlnire. Cu două zile înainte, însă, se trezeşte cu o telegramă de la colegul neamț, telegramă în care era anunțat că totul rămâne valabil, numai că nu la Continental, ci la Napoca.

De punctualitatea nemțească ştiam câte ceva şi din literatura despre Kant. Se zice că marele filozof ieşea la plimbare cu o aşa punctualitate că cei din Königsberg îşi fixau ceasurile după plimbările lui. Se mai zice că o singură dată Kant s-a abătut de la programul său de plimbare, atunci când a dat de lectura lucrării lui J.J. Rousseau, „Emil”.

Cu toate cele auzite şi citite, nu-mi închipuiam că punctualitatea nemțească poate fi chiar aşa. M-am convins pe pielea mea, cum s-ar zice, atunci când tu ți-ai sărbătorit, în Germania, ziua de naştere. Erai în primul sau al doilea an la grădiniță. Ai avut ca invitați peste zece copii. Era anunțată întâlnirea la ora patru. Nu mică mi-a fost mirarea când am văzut că şi pentru un asemenea neînsemnat eveniment punctualitatea rămâne sfântă; la patru fără unu, două minute, toate mamele au fost cu copiii de mână, la portiță. La plecare, la fel, la şase şi jumătate fix, mamele au fost

după odraslele lor. La acest test de punctualitate iarăşi mi-a zburat gândul la România, la modul nostru de-a abuza de sfertul academic. De ce nu putem fi ceva mai punctuali, chiar că nu prea înțeleg. Punctualitatea înseamnă doar respect față de tine şi față de altul şi apoi aceasta nu cere nici un fel de cheltuială, nu are nevoie de niciun fel de valută.

La capitolul corectitudine, nemții sunt din nou cu un pas înaintea noastră. La noi, ca regulă, când are cineva de rezolvat o problemă, imediat se gândeşte la o „pilă", adică la o relație, la vreun neam, la vreo cunoştință care să-i faciliteze rezolvarea problemei. Dacă stă la semafor, românul, mereu grăbit, se uită mai întâi după poliței; dacă nu este, atunci se mai uită să vadă dacă vine sau nu vine vreo maşină, dacă nici maşină nu vine, atunci țuşti, peste zebră şi peste culoarea roşie.

În Germania, după câte am putut eu să-mi dau seama, lucrurile stau puțin altfel. Aici, mai întâi se caută legea, regula, calea dreaptă. În Germania, unde-i lege, nu-i tocmeală.

La noi lanțul relațiilor se întinde mult peste normal. Dintr-un mod de viață socială ca în Germania, mai ales viață juridică şi morală, nu s-ar fi putut naşte schița lui I.L.Caragiale „Lanțul slăbiciunilor". Dacă n-ai auzit de această schiță, copile, te rog s-o rogi pe mami să-ți arate unde o poți găsi – o avem în casă – şi s-o citeşti. Se merită.

Când vine însă vorba despre relațiile de vecinătate şi de prietenie, parcă sunt de preferat realitățile din România. Aici vecinii nu sunt doar case şi familii care stau alături sau aproape, ci case şi oameni care sunt în raporturi sociale foarte strânse. Raporturi mai bune sau mai rele. Raporturile bune pot merge la a fi ca frații, cele rele pot merge până la certuri şi scandaluri care să se audă pe toată strada. În România este cel mai normal ca un vecin să te cheme la un pahar de vorbă şi este cel mai firesc să fugi la o vecină după un pumn de sare ori după un strop de paprică. În România poți bate oricând la uşa unui vecin pentru a-i cere o mână de ajutor. Prin Germania lucrurile stau puțin altfel. Raporturile de vecinătate sunt corecte, poate foarte corecte, dar şi anoste. N-au spontaneitate, n-au gust, n-au sare şi piper. Aici fuga la vecină pentru o ceapă sau doi cartofi pare a fi aproape imposibilă. Chematul la un schnaps sau la o berică pare a fi o treabă rară, dacă nu rarisimă. Ca regulă, nu poți bate la uşa unui vecin dacă în prealabil nu i-ai dat un telefon să-ți anunți vizita. În acest sens, noi doi avem o experiență pe viu. Era în seara primei noastre plecări în vacanță în România. Eu mi-am zis că nu-i frumos să plecăm şi să nu ne luăm rămas bun de la familia Ablinger. Te-am luat de mână şi am urcat la

ei. Mare mi-a fost mirarea când am văzut că ne-au ținut pe amândoi la uşă şi doar prin uşă ne-au dat mâna şi ne-au zis: „gute Reise”. Deşi ne înțelegeam foarte bine prin curte şi grădină, nici cel mai mic gest de poftit măcar în antreu. Ca să fiu sincer nu m-am simțit chiar aşa de bine şi mi-a părut rău că nu i-am lăsat să afle de la mami şi tati că noi am plecat.

Cred că spontaneitatea şi caracterul mai cald şi mai colorat al raporturilor de vecinătate l-au făcut pe un sas să declare: „În Germania trăim mai bine, în România am trăit mai frumos”. Am auzit această declarație cu urechile mele într-o emisiune TV. Era vorba de un sas care plecase demult din România şi era venit să-şi vadă încă o dată satul copilăriei şi tinereții.

Orice regulă îşi are excepțiile ei, excepții care, după cum se ştie şi după cum se zice, nu fac decât să întărească regula. În cazul celor zise despre vecinătatea de tip german, excepția se cheamă Toni şi Ernestine.

Tu ştii, copile, ce au însemnat ei în viața familiei noastre, în adaptarea noastră la condiția de Ausländer. Când am ajuns noi doi în Germania, prietenia cu familia Schmiedl Anton şi Ernestine era deja bine pornită. După cum ne-a povestit mami, ea a început din inițiativa lui Ernestine. Ea a băgat de seamă că în casa de peste drum au apărut doi tineri care încă nu au maşină. S-a gândit atunci că poate ar dori să-şi închirieze garajul. Aveau trei maşini şi numai două garaje. Cu gândul închirierii a venit la mami şi s-au înțeles pentru 80 de mărci pe lună. Lui Anca i se părea atunci, la începuturi, o adevărată afacere. Dar cât a propus Ernestine, atât a rămas. După acest târg au urmat invitații la o cină şi aşa s-au cimentat relațiile. Prietenia a evoluat aşa de bine că atunci când tati şi mami trebuiau să vină după noi în România şi Dacia noastră era pe butuci din nu ştiu ce motive, Andy le-a împrumutat maşina ei. Lucru rarisim; un neamț să-şi împrumute maşina. Dar Andy şi Anca erau deja ca două surori. După ce am venit noi, pe tine te-au luat drept nepot, iar pe mine m-au tratat ca pe un frate.

Tu ştii că noi am avut şi avem şi astăzi uşă deschisă la Toni şi Ernestine! Oricând putem bate la uşă pentru o mână de ajutor. La fiecare Crăciun, sub pomul lor, există daruri şi pentru fiecare din noi. De Anul Nou, dacă ştie că vom fi în München, Toni cumpără artificii-rachetă şi pentru tine. De când suntem pe aici, ei nu au avut nici un Geburstag fără să fim şi noi printre invitați. Toni m-a luat cu el de cel puțin 50 de ori la concerte la Gasteig sau Rezidenz. Tu ştii că ori de câte ori Ernestine pune câte ceva pe iarnă, 1-2 borcane sunt pentru noi, că ori de câte ori face câte

o prăjitură, ne dă telefon şi ne cheamă la gard că ea are ceva pentru tine. Mai ştii că şi eu, la rândul meu, dacă fac o salată de vinete, o porţie bună este pentru ei, dacă fac chifteluţe, 10-15 sunt pentru Toni, dacă fac sarmale îşi au şi ei porţia lor etc. Dacă le dau un telefon să-i întreb de sunt acasă şi de pot merge până la ei, îmi spunea: „Johannes, wir sind für dich immer da" - Johannes, noi oricând suntem pentru tine aici. Dacă îi sun doar aşa să-i mai întreb de sănătate, invitaţia la un klein Schnaps sau ein Bier vine cu atâta firesc, încât face învitaţia de nerefuzat.

Când vezi atitudinile lui Toni şi Ernestine şi le pui în cumpănă cu atitudinile celorlalţi foarte cumsecade vecini, stai şi te întrebi: Doamne, dar de unde atâta solicitudine, bunăvoinţă, prietenie, înţelegere, toleranţă etc. în mintea şi sufletul acestor doi oameni? Ei nu sunt oare tot nemţi? Sunt nemţi, dar de o anume nuanţă.

Poate nu ştii că Toni este un neamţ din Cehoslovacia, un neamţ alungat din locurile copilăriei lui imediat după război. După cel de al Doilea Război Mondial, nemţii din ţările Europei de Est au avut multe de suferit. Au fost numiţi nazişti şi căsăpiţi în fel şi chip.

Românii, de pildă, le-au luat saşilor pământul şi i-au trimis în Rusia la muncă pentru patru ani. Tata lui tanti Grița, de exemplu, a fost trimis în Rusia, în ciuda faptului că a fost singurul sas din sat care a luptat pe front în armata română şi nu în cea germană. Mama lui Grița a rămas singură şi fără pământ, cu cinci fete, între 5 şi 14 ani.

Cehii şi slovacii au fost şi mai răi, i-au scos pe saşii lor din ţară ca pe nişte animale. În acest proces, într-o bună seară, mama lui Toni a primit poruncă de plecare. Luându-şi agoniseala de o viaţă, cu doi copii de mână şi doar cu câteva lucruşoare, biata femeie s-a trezit împinsă cu puşca în trenul care avea să plece spre München. Alţii au nimerit în trenuri care aveau direcţia unor oraşe din Est. Din München au ajuns, pentru început, la Ingolstadt. Toni avea doar 12 ani, destul ca nişte lucruri să-i rămână bine fixate în suflet. Experienţa de viaţă din acele vremuri l-au făcut să ştie şi să înţeleagă ce-i aceea să pleci din patria mamă, să ştie ce înseamnă să te adaptezi la o nouă ţară, chiar dacă această adaptare este una voită şi dorită.

Sunt sigur că Toni, de multe ori când o vedea pe Anca pe la ei, s-a gândit la primii lui ani de Germania. Într-o Germanie distrusă de război, el trebuia să-şi croiască un drum în viaţă. De cum a apucat să-şi termine anii de şcoală, s-a apucat de lucru. Visul unor frumoşi ani de studenţie era spulberat. Cu toate acestea, Toni este un om cu o largă cultură, cultură

asimilată ca autodidact. Ca meloman are o cultură muzicală, de gen clasic, care trece cu mult peste orizonturile unui absolvent de Conservator. Nici acum n-a depus armele lecturii; citeşte zilnic, citeşte mereu. Din păcate, l-au lăsat urechile; nu mai aude decât cu aparat. De aceea, în ultima vreme, concertele s-au mai rărit. Oricum, Toni este şi rămâne un om cu care poți discuta pe aproape orice temă care este de un interes cât de cât general. Este un social-democrat convins şi îşi onorează cu conştiinciozitate nemțească sarcinile de membru de partid.

Ernestine, dragă Sergiu, este o bavareză de pe lângă Passau. A copilărit la țară, într-o familie cu şapte copii, plus o verişoară rămasă orfană. Tatăl ei, atunci când o nepoată a rămas fără părinți, şi-a zis: Unde mănâncă şapte, mai poate mânca şi al optulea. În timpul lui Hitler, familia n-a vrut să se dea de partea nazismului şi de aceea n-a beneficiat de avantajele pe care le aveau cei care s-au dat cu regimul. Mi-a povestit, de multe ori, cât de greu s-au descurcat în copilărie. Fată deşteaptă şi frumoasă, cum s-a înălțat un pic, a plecat la München să-şi vadă de viață. La servici a pus Toni ochii pe ea şi familia a fost gata. Cei trei copii – Cristian, Andy şi Thomas – sunt de pe acuma, după cum ştii, pe la casele lor. Toți trei – absolvenți de Universitate.

În ciuda faptului că Toni are serioase probleme cu urechea, că îl aşteaptă în curând o operație pentru varice, Ernestine are probleme complicate cu ochii şi cu tusa, o tusă care de ani de zile nu are diagnostic şi nu are leac, de câte ori îi întreb „wie geht euch?" îmi răspund că ei fac bine, ba chiar foarte bine. Nu se plâng niciodată. Sub raport economic şi social nici nu ar avea de ce să se plângă, sub raportul sănătății fiecare îşi duce crucea cu multă seninătate.

Oricum, aceşti doi oameni mi-au asigurat cea mai mare parte din nevoile mele de prietenie. Ei au fost aici, ceea ce au fost şi au rămas Semeniucii în România. Cu ei pe aproape, cu ei peste drum, mi-a fost mai uşor cu tine. Fără ei nu ştiu dacă aş fi rezistat atâția ani de Germania. Pe lângă familie, omul mai are nevoie şi de prietenie.

Nevoia de viață socială mi-a fost acoperită într-o anume măsură şi de clanul Grița, adică Grița, Zuza, Neta şi Miş. Relațiile de bună vecinătate din Buia s-au transformat aici într-o veritabilă prietenie. De fapt cam aşa se întâmplă. În străinătate conaționalii – dacă se recunosc ca şi conaționali – devin prieteni, consătenii devin aproape rude. M-am bucurat de prezența lor în München, nu numai pentru că tanti Grița, pe când era ceva mai sănătoasă, ne-a mai ajutat la câte ceva prin casă – câte

un călcat, câte un pic de curățenie etc.- dar şi pentru că, cu întregul grup, ne-am mai întâlnit la câte o zi de naştere sau la câte o partidă de remy. Şi ei au făcut ca zilele de München să-mi treacă ceva mai uşor. Dacă mă gândesc puțin mai detaşat la cele trei surori şi văd cât pot fi de diferite stau şi mă întreb: Oare fetele acestea au stat în brațele aceleiaşi mame? Tanti Grița întotdeauna bună, cumsecade, generoasă, gata oricând să facă ceva bine pentru alții. Ajută în stânga şi în dreapta cu un firesc ieşit din comun. Acum, de când cu dializa şi cu picioarele, doar două lucruri regretă foarte mult: că nu mai poate merge în România şi că nu mai poate veni pe la noi. Tanti Neta, mai vorbăreață, dreaptă, directă, dar nu lasă nicicând ceva din ceea ce consideră că-i dreptul ei. Zuza, bani şi bani. N-ar da ceva pentru un nevoiaş, Doamne fereşte, n-ar ridica pentru cineva un pai fără să întindă mâna să fie plătită. Dar ce să le faci, trebuie luate aşa cum sunt. Nenea Miş este, între ele, omul de calm şi de echilibru.

x

x x

Pentru perioada de viață la care acuma mă refer, prieteniile din Germania s-au împletit şi au alternat cu cele din România. Din acest punct de vedere, în România am fost un adevărat răsfățat. De cum ajungeam în casă şi de cum dădeam telefon la tanti Mia şi nenea Vanea, întrebarea: „Dar de văzut când ne vedem? Diseară sau mâine?" „Păi astăzi, le ziceam eu, vreau să-mi trag puțin sufletul după noaptea asta de autocar, aşa că mâine spre seară sunt la voi". După aceasta, alte două, trei întâlniri erau întotdeauna obligatorii.

După Semeniuci, urma familia Şchiau. De cum mă anunțam că sunt pe acasă, venea întrebarea lui Soruca: „Şi la noi la masă când vii? Poți mâine? Te aşteptăm cu drag". Prietenia cu familia Şchiau este ceva mai nouă, ea s-a conturat numai în anii de Germania. Cu Bubu mă ştiam încă din studenție, ne-am cunoscut într-o tabără la Sovata. Îl mai ştiam de la echipa de teatru a Universității, era un membru de bază, un talent.

Pe fondul tuturor antecedentelor, prietenia s-a cimentat în prelungirea prieteniei lui mami cu Simona şi a amiciției tale cu Răducu şi Nicu-Voicu. Îți mai aduci aminte cum aici, în München, vă jucați împreună de-a „sandviciul". Când unul, când altul erați pe post de şuncă şi caş. Păcat că plecările tale la tati au făcut ca întâlnirile voastre să devină din ce în ce mai rare şi, drept urmare, ca amiciția voastră să se mai răcească. În schimb, prietenia mea cu bunicii lor a devenit din ce în ce

mai caldă. În micile mele „vacanțe”, de două, trei ori tot ne întâlneam. Adeseori plecam de la ei cu ceva carte mai nouă sub braț. De la ei am citit, de pildă, Jurnalul lui Mircea Zaciu, un binecunoscut literat clujean, coleg şi prieten cu Bubu, bună cunoştinţă şi cu mine. Tot de la ei am citit „Memoriile” lui Silviu Curticeanu, un fost student de al meu, din chiar prima mea generație de studenți. Era un copil foarte deştept. Cu timpul a ajuns să fie şeful de cabinet al lui N. Ceauşescu. Opiniile lui despre Ceauşescu şi Elena nu puteau să nu mă intereseze.

Pe lista foarte bunelor prietenii din Cluj se afla şi familia Comşa Emil. El a fost cadru didactic la Politehnică, iar ea, Rodica, este vecina mea din Buia. A locuit, pe când era copilă şi copilandră, a doua casă mai sus de noi. Şi la ei, de cum dam un telefon să-i mai întreb ce mai fac şi cum o mai duc cu sănătatea, mă trezesc cu o invitație la masă şi la un ceas de vorbă. Rodica era prea copilandră pe când eram eu un tinerel prin sat. De aceea n-am îndrăznit niciodată s-o țin de vorbă la portiță. Numai aşa se explică faptul că a rămas pe mâna lui Emil. Altfel...

Să nu uit să-ți scriu două-trei rânduri despre „drăguțele” mele din bloc, cum le zicea tati – Stela, Vali şi Reli. Ele sunt prietenele mele de remy şi cele care îmi îngrijesc treburile casei pe când sunt în Germania. În timp ce sunt prin Cluj, de cel puțin două, trei ori, se face, când la una, când la alta, câte o mămăligă cu brânză, încadrată între câteva ceasuri de remy. Mai mult. De cum intru în casă şi deschid frigiderul, văd în el prietenia lui Vali. De cum o sun pe Stela şi îi spun că am ajuns, îmi spune să cobor până la ea, că are ceva cald pe sobă pentru mine. Primele două zile nu trebuie să-mi gătesc deoarece trăiesc din răsfățul „drăguțelor” mele. Pe lângă „drăguțele” din bloc am una şi în blocul vecin. Este vorba de Otilia lui Mircea Croitoru. Cu acest Mircea, bun prieten şi el dealtfel, se pare că am câteva asemănări. Pe baza acestora, într-o bună zi, pe când eram în Librăria Universității, o domniță m-a acostat cu „domnule Croitoru”. După această întâmplare, din când în când o întrebam pe Otilia dacă n-ar vrea şi dacă n-ar putea să mă confunde şi ea măcar o dată cu Mircea Croitoru al ei. Bineînțeles, totul era în tonul unei nevinovate glume prieteneşti.

Printre prieteniile invocate mai sus se aşează şi cele care provin din vechea mea viață de catedră. Am în vedere buna prietenie cu Călina Mare, cu fostul şef Kallos Nicolae şi cu fostul meu profesor de filozofie şi apoi coleg, Roth Andrei. Şi pe la aceştia trebuia să ajung cel puțin o dată.

Altfel ieşea cu supărare. Din păcate, acuma când îți scriu, Roth nu mai este printre noi.

Pe lângă prieteniile pe care trebuie să le onorez cu vizite, mai sunt cele care-mi apar prin parc şi pe stradă. Dacă încerc o plimbare de duminică dimineața prin parc, până la Opera Maghiară să zicem, dacă nu dau de I. Vlad, să fac cu el o tură, două, dau cu siguranță de Ghiță Sucală. Dacă încerc o plimbare prin centru, de la Librăria Universității până la Opera Română, sigur întâlnesc doi, trei prieteni sau două, trei bune cunoştințe.

În fiecare perioadă de vacanță la Cluj, fac cel puțin una, două vizite pe la foşti colegi de catedră – Rotaru Traian, Muscă Vasile, Iluț Petru. Din garda mai nouă, de după revoluție, mă bucur dacă mă întâlnesc cu M. Micle, Ciomoş Virgil sau Cimpoieru Ion. Îmi vizitez cu destulă regularitate pe acei foşti studenți care au făcut parte din anul de studiu la care am fost pentru ultima dată responsabil de an – un fel de diriginte în sistem universitar. A fost un an foarte bun şi m-am înțeles foarte bine cu ei. Mulți sunt astăzi universitari. Îi am în vedere pe Mihali Ciprian, Tripon Ciprian, Horvath Ştefan, Maghiari Tivadar, Stan Ioan, Albulescu Ioan. Lui Horvath eu îi ziceam Ionaş, iar lui Albulescu îi ziceau colegii Toma. Prin Mihali şi frumoasa lui Mariana – studentă a aceluiaşi an – am organizat astă-vară o întâlnire la o bere. Mi-a picat bine întâlnirea şi o să mai organizez asemenea întâlniri.

Trebuie să recunosc că, ori de câte ori mă întâlnesc cu foşti studenți, inima îmi bate mai tare. Acelaşi lucru se întâmplă şi atunci când păşesc pe coridoarele Universității sau îi deschid sălile prin care am stat în bancă sau prin care am glăsuit de la catedră. Altfel nici nu se poate. Doar pentru studenți am trăit şi doar pe coridoarele Universității mi-am lăsat peste 40 de ani de viață.

Nu pot încheia relatările despre frumoasele mele „vacanțe” la Cluj, fără să amintesc de tanti Balo şi de unchiul Tavi. După optprezece ani de la dispariția lui Mica, ei mi-au rămas bunii mei cumnați. Întotdeauna una-două vizite trebuie să fac şi pe la ei.

Răsfățul din Cluj se prelungeşte în cel din Oradea. Aproape de fiecare dată am ajuns pentru două-trei zile şi pe la buna mea verişoară Mili, pe la părintele Mara şi pe la copiii lor Nicuşor şi Ligia. Deşi am fost o dată cu tine prin Oradea, tu nu cred că îți mai aduci aminte de ei. Din păcate, şi atunci când a fost Ligia la München, tu ai fost în America. Răsfățul din Oradea îl începe tuşa Mili, care se întrece pe sine în a mă

răsfăța cu de-ale mâncării. Îl continuă părintele, care nu mă iartă de cel puțin o plimbare mai lungă pe malul Crișului sau prin ceva pădure pe la Felix. El cu filozofia lui, eu cu a mea, dar întotdeauna ne-am înțeles perfect. Este acest părinte Mara un popă mai deosebit. Am pentru el tot respectul.

După plimbările cu părintele, urmau ieşirile cu Nicuşor. Cu el plecam să ne scăldăm şi mai ales să ne clătărim ochii prin bazinele de la Băile Felix, bazine cu apă termală. De când Nicuşor s-a însurat şi s-a mutat la Arad, locul lui l-a luat Ligia. Cu ea ieşim de regulă la o berică şi la un dialog mai lung pe tot felul de probleme de viață.

De la Oradea n-am plecat niciodată spre Cluj fără 2-3 litri de țuică de Bihor. Cu țuică de la părintele Nicolae, îți zic ție, aici în München, „servus Ionică", ca tu să îmi răspunzi „să trăieşti, Costică." Cu țuică sau fără țuică, în Oradea m-am simțit întotdeauna extraordinar, m-am simțit un mare răsfățat.

Dacă mă gândesc aşa în fugă peste pendulările mele Germania-România şi România-Germania, aş putea zice că majoritatea plecărilor şi sosirilor au fost plăcute, au fost făcute cu şi din dorința vie de-a ajunge dintr-un loc în altul. Când plecam din Germania îmi părea bine că mă duc acasă, când plecam din România îmi părea bine că mă duc tot acasă. M-am simțit bine sub stările de spirit ale acestor pendulări. Numai două din „vacanțele" făcute în România s-au terminat urât, s-au terminat la spital. Prima a fost atunci când am ajuns de urgență sub cuțitul operației de hernie. Eram pe punctul de-a pleca spre München. Aveam biletele de tren cumpărate şi bagajele aproape făcute, când m-am trezit cu criza de hernie inghinală peste mine. De partea dreaptă; pe stânga eram deja operat din studenție. Cu toate încercările de-a depăşi forma de criză şi de-a putea pleca n-a fost chip. Puiu şi cu Maia au chemat salvarea şi la Chirurgie I cu mine. De gardă era prietenul meu din ale tinereții valuri, Gicu Ionescu. Acesta, la nici un ceas de la internare, m-a şi „măcelărit". A trecut totul cu bine. De cum a trecut perioada de convalescență, am plecat şi m-am prezentat la post. Pe atunci, tu erai încă la grădiniță. În lipsa mea mi se pare că ați apelat la tanti Grița.

Cea de a doua vacanță încheiată cu spital a fost mai cu cântec. Într-o bună seară, pe când citeam un referat de doctorat, m-am trezit cu un mic fulger în fața ochilor. Când m-am dus la oglindă, ochiul stâng era roşu, roşu. A doua zi – era zi de miercuri – m-am dus la Clinică la Cristina Vlăduțiu, la prietena familiei. Când mă vede frumoasa doamnă,

îmi spune că chiar trebuie să intre la curs şi mă roagă să vin a doua zi. Cum nu ştiam despre ce poate fi vorba şi cum nu aveam nici o durere, i-am spus că-i bine şi aşa. A doua zi, după ceva consultaţie şi după datele de la un anume aparat, se bate Cristina peste frunte şi îmi zice: „Ce-am făcut! Ce-am făcut! Domnu Ionică aveţi o desprindere de retină şi aveţi nevoie urgent, dar foarte urgent, de operaţie. Eu aş zice să vă înapoiaţi rapid la München. Şi pe la noi se operează, dar cu un risc de cam 50%". „Dar frumoasă doamnă, îi zic eu, paşaportul meu este la poliţie. Numai alaltăieri mi-am depus actele pentru a primi un paşaport nou". „Nu-i nimic, vă dau o trimitere la operaţie de mare urgenţă în Germania şi o să vă elibereze pe loc paşaportul de care aveţi nevoie". Aşa s-a şi întâmplat. Când am arătat trimiterea cu toate parafele Clinicii mi s-a spus: „Domnule profesor, la ora două veţi avea şi paşaportul vechi cu viza, dar şi paşaportul nou". Cu paşapoartele în mână, m-am întors acasă şi am încercat un telefon la München. Am avut noroc că tati era acasă. I-am spus despre ce este vorba şi că plecarea cu trenul este exclusă din două motive: din cauza ochiului şi din cauza grevei din Ungaria. La aceste două veşti proaste, tati mi-a zis: „Măi Micule, azi este joi, mâine este vineri. Mâine şi aşa nu-ţi face nimeni nimica, iar până luni te vom recupera noi cumva". După ce tati a vorbit cu mami şi mami cu cei de la oftalmologie din München, m-am trezit cu un telefon de la tati care mi-a spus: „Măi Micule, povestea ta este realmente de ultraurgenţă, dacă îi prea târziu rămâi fără un ochi. Noi am vorbit cu Simona şi cu Niculaie să te ia astăzi pe la 6-7 cu maşina şi să te aducă până în gara din Budapesta. Noi vom veni din München să te luăm. Zis şi făcut. În chiar miez de noapte am făcut transbordarea.Venind spre München, spre ziuă, am avut un neaşteptat accident; ne-am ciocnit cu o căprioară. Am fost practic la un pas de moarte toţi trei. Am avut noroc cu prezenţa de spirit a lui tati. După ciocnire, atent, atent a trecut pe banda a doua, apoi pe întâia şi în final pe zona de refugiu. A urmat telefonul la poliţia din Austria şi apoi la un atelier să ne remorcheze. Din impactul cu căprioara ni s-a paradit, pe lângă altele, şi radiatorul. Fără înlocuirea lui nu puteam nicicum ajunge la München. La atelierul la care am ajuns încă nu începuse activitatea. Am putut pleca, reparaţi doar aşa ca să putem ajunge până acasă, doar pe la ora 10-11. La München am ajuns pe la ora 14. N-am mai ajuns pe acasă, ci direct pe un pat de spital. Era deja zi de vineri. Sâmbătă am fost pregătit pentru operaţie. Duminică dimineaţa, pe când în România se ciocneau ouăle roşii, eu eram pe masa de operaţie. A lucrat dr. med. Wertheimer pe

ochiul meu vreo două ceasuri. S-a lucrat doar cu anestezie locală. După operație a urmat mai bine de o săptămână de clinică. Nu știu dacă tu îți mai aduci aminte, dar ai fost de câteva ori la mine. Au mai fost pe la mine Puiu și Maia – erau pe atunci la voi – Toni și Ernestine, cei din clanul lui tanti Grița și mama lui Simon. Ea mi-a adus un aparat mic de radio, aparat cu care puteam asculta la ureche muzică. Când, după ieșire, am venit la control, alte câteva găuri erau prin ochiul meu, găuri care au cerut o altă internare de urgență și alte intervenții, de data aceasta cu un aparat laser. Primăvara acelui an a fost toată pusă sub însemnele acestor complicații cu ochii. Pe atunci nu știam că peste vreo 7-8 ani am să fiu din nou pe mâna lui Wertheimer, cu glaucom și cataractă la ambii ochi. De fapt, ochii mi-au dat de atunci și până astăzi destule probleme. Pe un rezultat de la Wertheimer erau trecute la poziția diagnostic, nici mai mult și nici mai puțin de șapte boli. În România, Cristina Vlăduțiu îmi zicea: „Domnu Ionică, pe ochii dumneavostră se poate exemplifica tot cursul de oftalmologie". Să sper că după recenta operație de cataractă, operație care se pare a adus la limite normale și semnele glaucomului, să fie mai bine și să nu mai am chiar așa de multe probleme. Să dea Domnul!

M-am cam întins cu povestea ochilor mei; dar ce să fac? Face și aceasta parte din povestea vieții mele.

x

x x

Dacă cele despre boli și spitale sunt relatări de mai tristă amintire, hai să schimb discuția și să-ți scriu ceva mai plăcut, ceva povestioare care să cadă mai bine și sufletului și condeiului. Și ce poate fi mai plăcut pentru suflet decât ceva care să se miște în jurul iubirii. „Cum ai scris? Iubirii? Vai de mine, măi Micule, – îți vei putea zice – doar nu cumva vrei să-mi scrii că și pe la anii tăi se mai poate vorbi de iubire? Doar nu cumva, înainte de-a da în mintea copiilor, cei mai în vârstă cad în mintea tinereții?" „Copile, și da și nu. Dar uite, în ce mă privește, cam despre ce poate fi vorba".

Mulți ani după moartea lui Mica am crezut că acest capitol s-a închis la modul definitiv. Am crezut realmente că nu va mai fi nici un chip de femeie care să mă intereseze altfel decât ca prietenie. Cu timpul, însă, a trebuit să realizez că lucrurile nu stau chiar așa, că, parcă, fiecare vârstă își poate avea iubirile ei. Cu timpul m-am trezit că în lumea sentimentelor mele se mișcă ceva, ceva care nu mai este doar prietenie.

M-am trezit că în jurul unor nume de femeie inima îmi bate puțin altfel, îmi bate ceva mai tare. Nu-mi putea ea bate ca pe vremea lui Puiu, dar totuşi...

Prima femeie, care în acest răstimp a umblat pe la bătăile inimii mele, se cheamă Dorina. Am cunoscut-o într-o seară târzie în gara Teleki din Budapesta. Eram în drum spre România pentru a ajunge la înmormântarea lui tata. După vreo zece ore de aşteptare, şedeam cuminte pe o bancă de pe peron şi trăgeam cu urechea să aud dacă nu cumva mi se anunță trenul. Deodată, văd că de banca cu pricina se apropie o doamnă care trăgea un geamantan mic cu rotile. Era mai micuță, părea un pic mai tânără decât mine, iar ca frumusețe mi se părea aşa şi aşa. S-a aşezat la celălalt capăt al băncii. Trag eu cu coada ochiului la ea şi m-am gândit – te pomeneşti că doamna aşteaptă şi ea trenul spre România. După un timp îmi iau curaj şi o întreb în germană ce tren aşteaptă. Mi-am dat seama că nu m-a prea înțeles, dar mi-a spus totuşi „România". Atunci mi-am luat un şi mai mare avânt şi am întrebat-o dacă vorbeşte româneşte. Mi-a răspuns că desigur. Şi dialogul, pe această bancă de frumoasă amintire, a început. Întâmplarea a făcut să avem acelaşi vagon. După schimbul de vorbe de pe peron, a devenit de la sine înțeles că ne vom aşeza în acelaş compartiment, „să ne mai ținem de urât" şi „să ne facem călătoria mai uşoară". Aşa a şi fost. Ne-am întreținut aproape tot drumul. Din discuții de tot felul, am aflat că este româncă, dar că trăieşte de mai mulți ani în New York. La Budapesta a fost în vizită la ceva verişoară. Ca profil intelectual, am aflat că este psiholoagă; absolventă de Bucureşti. De aici am dat peste multe cunoştințe comune; pe mulți din foştii ei profesori îi cunoşteam fie personal, fie din literatură. Am mai aflat că este singură, că soțul i-a murit de cancer şi că n-au avut copii. Din una în alta, mi-a spus că are foarte serioase intenții de a se întoarce în România. Mi-a explicat că pensia pe care o va putea primi în America nu-i va permite să se descurce cât de cât onorabil. În țara cea mai şi cea mai, pensionarea este altfel organizată decât în Europa. În România însă – îmi zice ea – cu dolarii pe care îi va primi drept pensie o va putea duce bine, dacă nu cumva chiar foarte bine.

I-am povestit şi eu despre mine, despre voi, despre motivele călătoriei etc. etc.

Înainte de-a ne despărți, ne-am dat adresele. Ne-am zis că poate ne vom mai aduce aminte unul de altul şi că poate ne vom da câte un semn de viață. Aşa a şi fost. După vreo două, trei săptămâni, i-am scris pe adresa din Sighişoara o vedere cu „Salutări din München". Am primit un

răspuns de vreo două-trei păginuțe. I-am scris şi eu o scrisoare şi uite aşa corespondența s-a înfiripat. M-am prins în jocul acestei corespondențe. Îmi plăcea să-i scriu şi aşteptam realmente cu nerăbdare scrisorile ei. De fapt nici nu ştiu ce mi-a plăcut mai mult, mi-a plăcut femeia Dorina sau corespondența cu Dorina. Femeia era departe, era peste ocean, corespondența îmi era mai aproape, mai la îndemână. Oricum îmi bătea inima pentru Dorina

În şi prin paginile corespondenței s-au conturat cu timpul nu numai liniile apropierii – în multe probleme gândeam la fel – dar şi cele ale distanțării. Ea, de pildă, nu prea putea înțelege rămăşițele de adolescență din mine. Mereu se întreba cum de mai pot gândi în termenii gratuitului, cum de mă mai pot entuziasma de vreo idee citită în vreo carte sau de vreo metaforă descoperită pe undeva. Ea gândea aproape totul prin prisma întrebărilor: la ce bun?, asta la ce foloseşte? etc. Într-o scrisoare, reproşându-i excesul de spirit american, i-am scris că ea m-a făcut să înțeleg de ce anume pragmatismul, ca linie filozofică, s-a născut tocmai în America. Îi spuneam că regret îndepărtarea ei de scara de valori ale Europei, scară care a fost, şi a rămas, mai bogată şi mai complexă.

Aceste distanțări s-au conturat şi mai clar în cele două întâlniri de la Cluj. Prima întâlnire s-a derulat relativ normal. Ea a avut şi momente frumoase. A doua, însă, a fost un adevărat fiasco. Dorina voia să se mărite, pe când eu... Eu ştiam foarte bine că pe atunci nu puteam pleca de lângă tine, că nu te puteam lăsa numai cu mami. Şi aşa povestea s-a stins. Dorina trăieşte acum la Sighişoara, şi-a cumpărat acolo o casă. De sărbători ne mai sunăm şi ne mai întrebăm de sănătate.

Cea de-a doua femeie care mi-a pus la încercare sentimentele se cheamă Monica. Această încercare este ceva mai nouă şi ceva mai complicată. Angajarea afectivă mi se pare a fi de altă intensitate.

Monica a fost colegă cu mami la Gothe Institut. Acum vreo zece, unsprezece ani a fost invitată pe la noi şi ne-am cunoscut. Atunci când ne-am dus la Tubingen să vizităm o expoziție de pictură – retrospectivă Cezanne – am luat-o şi pe ea cu noi. Atunci ai văzut-o, dar nu cred că îți mai aduci aminte de ea. După această mică excursie au mai urmat doar două, trei telefoane şi se pare o mică plimbare. După acestea, povestea, care nici măcar nu se înfiripase, s-a stins. S-a stins pe motiv că Monica, într-o bună zi, la telefon, mi-a spus că ea se mărită cu cineva care o iubeşte „enorm”. I-am urat succes în noua sa aventură şi cu aceasta fertig. Eu eram pe atunci în perioada în care nu-mi puneam problema unor noi şi mari angajări sentimentale. Cu toate acestea, Monica îmi plăcea, îmi

plăcea să mă văd cu ea, îmi plăcea să discut cu ea. S-a dovedit încă de pe atunci o foarte bună parteneră de discuție. Cu toate acestea, ani buni, Monica a dispărut pe undeva prin spațiu. După multă vreme s-a arătat din nou la orizont. Una din fetele ei, Mihaela, angajndu-se la o a doua facultate, a ajuns să fie studenta lui mami, ba chiar să-şi facă la ea lucrarea de licență, adică primul doctorat cum se spune aici. Prin Mihaela am ajuns din nou la telefonul Monicăi. Am sunat-o doar cu gândul de-a o întreba de sănătate. Un telefon azi, altul mâine, o întâlnire mâine, alta poimâne şi aşa dialogul s-a reluat şi povestea a început să se înfiripe. Avantajul acestui joc nou cu ceva sentimente stă în aceea că şi Monica pendula cu zilele vieții ei între München şi Cluj. După ceva telefoane şi întâlniri prin München, după ceva întâlniri şi telefoane prin Cluj, m-am trezit cu chipul Monicăi pe undeva pe sub pleoape. Îmi apărea în minte de cum închideam ochii. Uneori îmi liniştea, alteori îmi tulbura somnul. Dimineața apărea în mine un ceva care mă îndemna spre telefon, un ceva care mă punea să-i zic bună dimineața. La toate acestea, am stat şi m-am întrebat: Doamne, dar ce-i cu mine? Doar nu cumva a dat peste mine vreo primăvară?„Înc-o dată, iar şi iară, a iubi e primăvară” zice Blaga în finalul uneia din poeziile sale. Nu ştiu dacă jocul cu Monica ar putea fi numit iubire. Să-i spun pur şi simplu prietenie este cu siguranță prea puțin, să-i zic fără rezerve iubire, poate că-i prea mult.

Ceea ce ştiam pe atunci era că aveam nevoie de întâlnirile cu ea, de schimbul de idei şi de impresii pe care-l puteam face. Discuțiile cu Monica le căutam cu atât mai mult cu cât erau cu aceea care uneori îmi apărea pe sub pleoape. Bineînțeles că nu pe toate temele eram pe aceeaşi lungime de undă. Când venea vorba de politică, de pildă, una, două săreau scântei. Dar, într-o vreme, îşi aveau şi acestea farmecul lor.

Eram sigur că adierile de primăvară denumite Monica se vor potoli, că vor trece aşa cum trec nişte zile frumoase de mai. Stiam că vor veni zilele verii şi apoi ploile şi frunzele toamnei. Stiam că încet, încet anotimpurile vieții mele se vor aşeza cum trebuie. Speram că freamătul şi farmecul jocului de-a Monica se va aşeza în albia unei îndelungate prietenii. Dar... Dar n-a fost să fie aşa. Pe motive de filozofie a vieții, fiind în România, ne-am certat. Când am plecat de la ea, ştiam bine că totul s-a sfârşit. Deşi dimineața am primit un telefon cu fel de fel de explicații, eu n-am găsit drumul de întoarcere. Poate că nu l-am găsit deoarece, sporadic, altcineva mi se furişa pe sub pleoape. Dar acest furişat aparține capitolului care vine.

CLUJ ŞI FREIBURG

După atâta povestit, iată, dragă Sergiu, că rezumatul vieții mele a ajuns la ultimul lui capitol, capitolul secvențelor finale. Chiar finalul nu-l pot prefigura, dar sunt sigur că el, pe undeva pe aici se va aşeza. De acum zilele vieții mele s-au legat şi se vor lega în principal de Cluj şi abia din când în când de Freiburg. Dacă până acum veneam periodic la Cluj pentru o gură de aer de România, de acum încolo se pare că voi veni doar din când în când la Freiburg pentru un pic de aer de Germania. În această nouă etapă a vieții mele, pendularea între cele două țări se va face altfel decât până acum.

Am ajuns la o aşa mare schimbare, din motive legate de tine. Tu ai fost acela care m-ai dus la München şi tot tu ai fost acela care mi-ai semnat biletul că pot pleca din München. Pe când m-ai dus aveai doar doi ani şi jumătate, pe când acum ai douăzeci. În tot acest răstimp, am trăit pe lângă tine cu sentimentul că am fost necesar, la plecarea din München am avut sentimentul că nu mai e nevoie de mine. Cu perspectiva studenției nu mai aveai nevoie de bunic. Pe lângă tine aş mai fi putut fi cel mult util, aşa pentru răsfăț, dar necesar nu mai aveam de ce să fiu.

Nu-i deloc întâmplător că ceasurile plecării mele de lângă tine şi de lângă mami au coincis cu ceasurile în care ți-ai serbat absolvirea.

Îmi aduc foarte bine aminte de solemnitatea acelor ceasuri. Parcă acuma te văd în biserica de lângă şcoală cu trandafirul galben în mână şi în drum spre altar ca să-ți iei, din şirul de pietricele, o pietricică, drept simbol al schimbării de drum. Te văd plin de bucurie, în ropot de aplauze parcurgând sala voastră festivă ca să-ți primeşti ultimul Zeugnis şi apoi să te alături colegilor de pe scenă. Parcă acuma văd cum țăcăneau aparatele de fotografiat şi de filmat, parcă văd cum doreai să imortalizezi solemnitatea momentului când cu un coleg, când cu o colegă. Cât de frumoase şi de sincere erau atunci toate îmbrățişările.

Îmi aduc foarte bine aminte de seara acelei zile. Parcă acuma te văd pe scenă, în spectacolul pe care l-ați pregătit. Parcă te văd de mână cu Simone. Îmi aduc aşa de bine aminte cu câtă emoție ai aşteptat-o. Până să apară erai cu ochii tot spre uşă. Când ai văzut-o în uşă te-ai luminat la față şi ca dintr-o dată ai avut o altă lumină în ochi şi un alt zâmbet pe buze. M-ai făcut atunci să mă gândesc de mai multe ori la tinerețe şi să-mi zic în minte că ce frumoasă-i iubirea. Ce clipe frumoase, copile, ce clipe!

În ceasurile serbării, dragă Sergiu, tu şi colegii ați trăit, aşa cum era şi firesc, doar exploziile bucuriei. N-ați avut timp şi de alte sentimente. Eu am trăit acele ceasuri mai contradictoriu. Am avut momente în care, fără să arăt, am fost cu lacrimi în ochi. Cu lacrimi în ochi şi cu gândul la Mica, la faptul că ea n-a apucat să trăiască o aşa mare bucurie – absolvirea ta. Mai eram trist, din când în când şi doar în sinea mea, deoarece mă gândeam că motivele bucuriei voastre ascundeau de fapt şi motive de mare tristețe. Ascundeau faptul despărțirii voastre de clasele, coridoarele şi curtea şcolii, despărțirii de colegi şi colege, de prieteniile liceale, prietenii absolut inegalabile. Universitatea nu va mai fi gimnaziu, ea va fi altceva.

Când îți scriu toate acestea, am lacrimi în ochi. Am lacrimi pentru că ceasurile absolvirii tale au fost şi ceasurile despărțirii noastre. Trăiam limpede pe atunci sentimentul că ceva se va rupe între noi, că se încheie vremurile în care ți-am urmărit viața zi de zi şi ceas de ceas. Simțeam că, într-un mod esențial, drumurile noastre se vor despărți. Şi aşa a şi fost să fie.

A doua zi au venit ceasuri şi mai grele, ceasurile plecării mele aproape pentru totdeauna din München, plecării de lângă tine, de lângă mami, de lângă bunii mei prieteni Toni şi Ernestine. Tu ştii că m-ați condus la Frotmaning şi de acolo autocarul lui Birki m-a smuls de lângă voi. Chiar în clipele despărțirii, m-am ținut tare, dar după plecarea maşinii am lăsat lacrimile să mă uşureze. Şi aşa după o noapte de drum, iată-mă la Cluj. La Cluj, cu sentimentul că voi sta mai mult şi cu gândul de a-mi recupera câteva din lucrurile pe care până acuma mereu, mereu le-am amânat. Şi au fost câteva lucruri pe care mereu şi mereu le-am amânat.

x

x x

Dintre cele amânate, mai neimportante, dar mai urgente au fost cele legate de casă. Ştiind că de acum voi trăi mai mult în ea, m-am gândit că trebuie să mi-o pun la punct în aşa fel, încât să-mi fie drag să intru în ea. Şi aşa am început cu schimbarea caloriferelor şi a geamurilor, am continuat cu parchetarea antreului şi bucătăriei, cu văruitul şi cu vopsitul uşilor, cu schimbarea uşii de la intrare. La o casă aşa nouă îmi trebuia pe alocuri şi mobilă nouă. Am schimbat patul din camera mare cu o dormeză nouă şi cu o linie mai modernă, am cumpărat două fotolii mai

uşoare pentru televizor. Am schimbat toate covoarele casei. În camera mare am schimbat şi lustra. Mi-am cumpărat şi un televizor nou, o maşină de spălat haine, ba chiar şi o maşină de spălat vasele. Deşi aceasta din urmă nu-i cine ştie cât de necesară, mi-am zis că mai bine să fie. Am reparat mobila de bucătarie şi am făcut mască la chiuveta din bucătărie. Îmi arată foarte bine casa, copile, îmi place să intru în ea. Vecinii, mai ales vecinele, mă laudă şi mereu mă întreabă dacă nu cumva am de gând să mă însor, de mi-am pus aşa bine casa la punct. Eu le răspund că mai amân problema deoarece sunt încă prea tânăr pentru aşa ceva. Vecinele râd, eu râd şi uite aşa mergem mai departe.

Dintre toate amânările, cele care mă interesau cel mai mult erau nişte amânări de ordinul scrisului. La Cluj, mă aşteptau prin sertare sute de păginuțe scrise la o primă mână. Mă bătea mereu gândul să le dau o formă definitivă. Tema care mi se părea cea mai presantă era aceea legată de informație. De vreo cincizeci de ani purtam în gând o definire şi o caracterizare a infomației care mi se păreau mai bune decât cele pe care le-am întâlnit prin literatură. Am scris pe această temă vreo 5-6 capitole şi mi-ar fi rămas de scris vreo două, trei. Cel mai complicat şi mai dificil era acela în care voiam să discut raporturile dintre informație şi semnificație. După ce am scris acest capitol, am mai scris unul despre informație şi comunicare. Puse împreună, toate cele scrise despre informație au condus la o carte pe care ți-am dedicat-o tot ție şi căreia i-am zis simplu „Scrisori despre informație”.

După ce am trecut de aceste scrisori, m-am apucat de o altă scrisoare mai lungă şi căreia i-am zis Homo philosophus. Este vorba sub acest titlu de o temă de metafilozofie, adică de filozofie a filozofiei. Nu intru în gândurile acestei teme deoarece sper ca şi păginuțele ei, cândva şi cumva, să vadă lumina tiparului.

După Omul filozof mi-a zburat gândul la o altă temă de suflet – tema înstrăinării. Prin anii '70, după cum ți-am mai scris pe undeva, am mai scris pe această temă. Pe atunci i-am dat o tentă istorico-filozofică. M-am plimbat cu condeiul pe la Fichte, Hegel, Feuerbach şi Marx. Pe atunci n-am putut spune tot ce aveam prin cap şi mai ales tot ce aveam pe suflet. Acuma am putut şi de aceea m-am gândit să-mi reiau gândurile. Din această reluare a rezultat o altă scrisoare lungă, lungă, scrisoare aşezată în vreo 200 de păginuțe. După o perioadă de uşoară dospire, am de gând să reiau păginuțele şi să le pregătesc pentru a le putea da drumul în lume.

Pe lângă temele abia amintite – informație, omul filozof şi înstrăinare – printre picăţele am scris mai multe articole de presă pentru cotidianul clujean Făclia. Am scris pe teme de politică actuală şi mai ales împotriva preşedintelui Băsescu şi a clonaţilor politici din jurul lui. Articolele le poţi găsi oricând într-o mapă care-i undeva pe aici pe lângâ mine.

Cam atât despre cele scrise copile, cam atât despre păginuţe. De acum, câteva rânduri despre plimbări, despre plimbări la tine şi la mami.

După cum ştii, prima plimbare la tine la Budapesta am făcut-o atunci când ai avut deschiderea cursurilor tale universitare. A fost o deschidere cu mare fast, deschidere care m-a convins că mami s-a orientat bine atunci când a hotărât să nu se mai lupte cu regulamentele nemţeşti de admitere la medicină, ci să te înscrie la Budapesta. Eu te puteam înscrie la Cluj, dar aici predarea în limba străină este doar de limbă engleză. N-ar fi fost nici o problemă, dar din păcate Clujul medical nu-i cotat pe plan internaţional ca şi Budapesta. Din Budapesta te vei putea transfera mai uşor în Germania. A doua oară ţi-am făcut pur şi simplu o vizită. Drumul de la Cluj la Budapesta nu-i o problemă şi parcă voiam să văd ce mai faci şi care sunt impresiile tale despre studenţie. Ţi-am adus şi ceva zacuscă şi pe deasupra ţi-am mai făcut şi ceva de mâncare, ceva care ştiam că-ţi place. Trebuie să-ţi mărturisesc că mi-a plăcut cum te-am găsit în poziţia de student.

La München m-am dus cu gândul de-a ajunge la Freiburg, să văd şi eu frumoasa clinică condusă de mami. Mi-a plăcut clinica. Mare trebuie să fie mami asta, dacă nemţii au dat pe mâinile unei romance aşa ceva. Am mai vrut ca la Freiburg să păşesc şi eu pe ulițele oraşului lui Heidegger, chiar dacă filozofia acestuia nu-i în toate punctele ei pe măsura gusturilor mele. La München mai voiam să-mi astâmpăr dorul de Toni şi Ernestine, să mai beau o bericâ şi un klein Schnaps la ei pe terasă.

A doua oară, pe ulițele Freiburgului am fost atunci când mami voia să-şi cumpere casă şi când nu se putea hotărî singură pe care să şi-o aleagă. Am fost cu ea în Emendingen şi în Kirchentall, localităţi din jurul Freiburgului şi am văzut case frumoase, frumoase şi cu panorame şi perspective şi mai frumoase. Am văzut însă şi o casă din Freiburg, ceva mai scumpă, dar era în Freiburg. Am fost categoric în favoarea casei din Wintererstrasse 78. I-am spus categoric lui Anca: fără Ementaler – în loc de Emendingen – şi fără Kirche. Se pare că am fost convingător. După cum ştii casa a fost cumpărată şi acum când îţi scriu, se pregăteşte pentru

mutare. Odată cu mutarea, vizitele la München vor fi doar pe la bunii noştri prieteni.

Dacă mă întorc la rezumatul de după întoarcerea la Cluj, ar trebui, dragă copile, să-ți spun că mi-a fost foarte bine la München. Mi-a fost foarte bine pentru că am fost cu voi şi pentru că eram zilnic cu tine. Îți ştiam fiecare pas al vieții. În Cluj mi-e, de asemenea, foarte bine. Mi-e foarte bine pentru că sunt cu casa mea, cu masa mea de lucru, cu cărțile mele în jur, cu vecinii şi vecinele mele, cu prietenii şi prietenele mele. În München era Toni şi Ernestine, din când în când mai era tanti Grița. În rest.... În Cluj, prieteniile mă înconjoară la tot pasul. Aici sunt Semeniucii, sunt bunicii lui Răducu şi lui Nicu Voicu, sunt bunele mele vecine – Stela, Reli, Vali, Sia. Aici mai sunt unchiul Tavi şi tanti Balo. De aici mă pot tăifăsui la telefon cu popa de la Oradea şi cu bunii mei prieteni din Bucureşti, Costel şi Viorica, Al. Boboc sau M. Flonta. Aici nu fac zece paşi prin parc sau pe stradă, şi să nu dau peste vreo față cunoscută cu care să pot schimba două, trei vorbe. Atmosfera Clujului mi-a plăcut întotdeauna şi parcă îmi place tot mai mult şi acuma. Îmi place să trec adesea prin fața Universității, pe coridoarele ei, să trec adesea pe la Biblioteca Centrală Universitară etc.

Voi mai zăbovi la Cluj. Nu ştiu ce voi hotărî, dacă tu te vei muta cu studenția la Freiburg. S-ar putea ca o aşa schimbare în viața ta să aducă o nouă schimbare şi în zilele vieții mele.

Deocamdată îmi este foarte bine la Cluj. Poate că-mi este foarte bine şi datorită unei motivații în plus. Pe undeva, mai sus, am cam sugerat-o. Această motivație se cheamă pur şi simplu V. Am fost rugat să-i las numele să i se piardă printre Veronici, Viorici şi Valerici. Este un V cu ochi negri, ochi pe care dacă-i vezi, mereu, mereu îți vine să te pierzi. Ochii aceştia îi ştiu de mult. Îi ştiu de prin anii tinereții, de prin anii de început ai carierei mele. Erau ochii pe care, atunci când intram într-o sală de curs, îi căutam. Dacă îi găseam, mă bucuram şi cursul îmi ieşea mai bine. Dacă nu...

După ce ochii negri au terminat facultatea, eu nu i-am uitat. Ori de câte ori i-am întâlnit, inima îmi bătea ceva mai tare. În numele unor aşa semne ale inimii, odată am făcut împreună o plimbare pe ceva cărări de prin jurul Clujului. Plecarea mea la Moscova a încurcat lucrurile. Când m-am întors, ochii erau deja dați altcuiva. De uitat însă nu i-am uitat. In numele unor mereu şi mereu aduceri aminte, atunci când i-am văzut în negru pe stradă, toate amintirile tinereții şi netinereții m-au năpădit. Toate

m-au făcut să visez. Pe la începuturi, nu ştiam cum să-i zic acestui fel de a visa. Să-i zic iubire, parcă nu îndrăzneam. La anii mei, iubire?... Si totuşi până la urmă am realizat că i-aş putea zice ultimă iubire. Întrebarea dacă-i o iubire a prezentului sau poate doar a unor aduceri aminte nu m-a mai interesat. M-a interesat doar faptul că mă simțeam bine cu o așa dulce povară interioară. În numele unei asemenea poveri am scris şi câteva versuri sub titlul „Nedumerire". Ultimele ți le transcriu şi ție cu rugămintea de a nu le lua drept poezie:

De ce lumea îi nedreaptă
Cu iubirile târzii,
De ce doar prima iubire
Să ajungă-n poezii?
N-am putea spre bătrânețe,
Să mai îndrăznim o dată,
Să-i dăm inimii o şansă
Si s-o facem să mai bată?

Se pare că V. mi-a oferit o asemenea şansă. Îmi plac întâlnirile cu ea, îmi place să ne vedem miercurea şi mai ales duminica. Îmi place că ne dăm seara telefon ca să ne urăm noapte bună şi dimineața să ne urăm o zi senină. Ne înțelegem bine. Avem aceeaşi filozofie generală şi, mai ales, aceeaşi filozofie de viață. Cu o singură excepție. Eu aş fi oricând dispus să ne facem relativ publice sentimentele, pe când ea ar dori ca acestea să rămână un Geheimnis, cum s-ar zice în germană.

Geheimnis, ne Geheimnis, copile, aş dori ca povestea cu ochii negri să țină cât mai mult. Presimt că realmente va fi ultima iubire. Aş vrea ca încă multă vreme, să-i pot vorbi în şoapte, colo către miez de noapte. Aş vrea ca încă multă vreme să-mi inspire visele la propriu şi visele la figurat.

Cu visul la aceste vise, se pare că aş putea încheia. Aş putea încheia totul, totul. Tot scrisul, tot „romanul". Nu înainte de câteva păginuțe de bilanț şi de încheiere.

BILANȚ ŞI ÎNCHEIERE

Pentru încheiere cam ştiu ce vreau să-ți scriu, dar pentru bilanț habar nu am.Termenul este prea contabil ca să-mi poată sugera ceva piste de abordare. Dacă îl iau în serios, ar trebui să mă gândesc la nişte linii de viață pe care să pot opera ceva cuantificări şi apoi contabilizări. Dar ce aş putea eu cuantifica? Să-mi număr ceasurile de curs şi de seminar? Să-mi număr generațiile de studenți? Şi ce ne-ar putea spune aceste cifre? Nimic, dar absolut nimic. Cu ajutorul lor – în cazul că determinarea lor ar putea fi cât de cât posibilă – n-aş putea prezenta nici un „activ" şi nici un „pasiv" cum se zice în limbaj contabil, n-aş putea vorbi de niciun fel de realizări şi/sau nerealizări.

Dacă vreau totuşi să-ți scriu câte ceva sub titlul de bilanț, atunci trebuie să iau termenul ceva mai uşor, să-l angajez cât mai elastic posibil. În acest sens, voi încerca să-mi autoapreciez fructele vieții în termeni relativi şi comparativi. Voi încerca să operez cu sisteme de referință care să mă ferească de pericolul de-a fi drastic cu mine şi de-a ajunge la nihilism, ori de-a fi prea bun şi de-a ajunge la narcisism. Ai auzit de mitul lui Narcis, aşa că nu e cazul să-ți explic termenul.

Sub aceste premise de abordare, voi încerca să-ți spun câte ceva despre rezumatul rezumatului vieții mele pe cele trei planuri ale derulării ei – familial, profesional şi social-politic.

Se zice că bilanțul unei vieți de familie se aşează, ca regulă, în ceea ce ai reuşit să faci din copiii tăi, în modul orientării lor pe cărările vieții. Din acest punct de vedere, uite, de pildă, cu ce bilanț formidabil şi-au încheiat viața moşu de la Buia şi mumița. Ce altă familie de pe valea Buii şi de pe văile din jur s-ar mai putea lăuda cu faptul că din şase copii, trei au ajuns să facă Universitate şi apoi să-şi susțină doctorate? Nici o altă familie, copile, dar nici una. Ceilalți trei au ajuns şi ei pe la casele lor, buni gospodari şi buni familişti. Spre apusul vieții lor, ai mei s-au putut, pe bună drptate, mândri că au crescut şase copii, că au unsprezece nepoți şi paisprezece strănepoți.

În comparație cu ai mei, cel puțin sub raport numeric, bilanțul meu este mult mai sărac. Eu mă pot lăuda doar cu Anca şi cu tine. Din motive de sănătate, pe Mica n-am mai putut-o angaja la alte naşteri. Dar cu îndrumarea lui Anca şi cu îndrumarea de până acuma a paşilor vieții

tale, mă pot mândri şi eu. Sub raport calitativ am fost un tată la fel de bun ca şi tatăl meu. Am învăţat de la ai mei că familia este o realitate sfântă, mai sfântă decât sfânta Biserică. Tu ştii bine că fără aporturile mele, Anca n-ar fi putut ajunge acolo unde este acuma sub raport profesional. Nu vreau să minimalizez câtuşi de puţin eforturile şi meritele ei, ci vreau să spun doar că am şi eu o mică parte de contribuţie în faptul că chiar astăzi se află la Londra, la Societatea Regală de Medicină, să le spună londonezilor câte ceva din rezultatele cercetărilor ei. Tu mai ştii, copile, şi ştii mai bine decât oricine, că am fost şi că mai sunt şi un bunic foarte bun, un bunic care i-a depăşit pe toţi bunicii din lume. Puţini bunici au făcut sau ar fi făcut ceea ce am făcut eu pentru tine. Tu ştii că nu mă laud, că la acest punct mă apreciez foarte lucid.

Dar să nu mai lungesc vorba. Într-un bilanţ nu se scrie prea mult. Închei acest punct cu gândul că tu şi mami sunteţi „filele" cele mai de seamă ale bilanţului vieţii mele, sunteţi „filele" cu care realmente mă pot mândri.

A vorbi în termeni de bilanţ despre activitatea mea profesională este de câteva ori mai greu şi mai complicat. Este mai greu din cauza particularităţilor muncii de dascăl şi mai complicat din cauza multiplelor posibilităţi de abordare.

Se zice prin lume că munca de dascăl se etalează în şi prin activitatea ulterioară a celor pe care dascălul i-a avut cândva în bancă. Se zice, prin urmare, că el s-ar putea lăuda cu ceea ce au realizat şi/sau realizează generaţiile pe care le-a şcolit în vreun fel oarecare.

Dar cum să mă laud eu cu faptul că fostul meu student I. Cristoiu, de pildă, a ajuns să fie o autoritate în materie de analist politic şi de analist literar? Aproape în fiecare seară poate fi văzut la televizor. Cum aş putea zice ceva despre roadele muncii mele invocând activitatea acelor foşti studenţi care au ajuns miniştri, parlamentari, cadre universitare sau profesori prin atâtea licee ale ţării? Din prima categorie îmi trec acum prin minte A. Marga, M. Micle, V. Dîncu, E. Boc. Dintre cadrele universitare m-aş putea gândi la unii din generaţiile mai vechi – V. Muscă, A. Codoban, P. Iluţ, I. Biriş, Al. Mureşan, I. Narița, Ionuţ Isac, Emil Pop, Liana Pop, T.Vidam – apoi V. Ciomoş, I. Copoieru, Marta Petreu, Mustaţă Gloria, Mărinceanu Delia şi în fine, cei mai tineri, cei care au ajuns deja şi ei la peste 30 de ani – Mihali Ciprian, I. Horvat, C. Tripon,, I. Albulescu, I. Stan ş.a. Cei pe care i-am uitat să mă ierte

Dar cine oare ar putea identifica acel fir din activitatea foştilor mei studenţi, care să poată purta cât de cât ceva urme ale activităţii mele? Cine ar putea urmări acele firave semințe pe care, probabil, le-am putut semăna prin cursurile şi seminariile mele? Nimeni, dar absolut nimeni.

Nici atotştiutorul şi nici mintea diabolică a demonului lui Laplace nu s-ar putea descurca în faţa unor asemenea exigențe de cunoaştere. Şi atunci? Şi atunci cum să te lauzi şi cum să faci din activitatea altora o piesă de bilanţ? Atunci, nu-mi rămâne decât să recurg la o altă pistă de abordare, una mai la îndemână şi în principiu comparativă.

Hai, mai întâi să-mi compar realizările profesionale cu aspiraţia pe care am avut-o pe când eram prin clasele III-IV la şcoala din Buia. Pe când domnul Hulea mă punea să-i ascult pe alţi copii la citire, mă gândeam că mi-ar place să fiu învăţător, mi-ar place să am de-a face cu ceva mormoloci risipiţi prin bănci. Pe atunci nu ştiam de plecarea la Blaj. Aspiraţia de-a mă face realmente învăţător mi se părea un vis puţin realizabil. Iată, însă, că prin paşii evoluţiei mele, m-am dus la Blaj, de la Blaj mai încolo până la Cluj, de la Cluj până şi mai departe la Moscova şi, în fine, pe podiumul unor săli cu studenţi. Parcurgerea distanţei de la visul de învăţător până la profesor universitar reprezintă, dragă copile, o performanţă cu care, zic eu, realmente mă pot mândri. Mi se pare cu atât mai îndreptăţită această autoaprecire cu cât nimeni din Buia sau din satele din împrejurimi n-a mai atins o asemena treaptă socială. Acelaşi lucru l-aş putea zice cu gândul la colegii mei de la Blaj, ba chiar şi la cei din facultate. Nu e puţin lucru să ajungi de la şcoala din Buia profesor de filozofie la Universitatea din Cluj-Napoca. Dă-mi voie să mă laud cu acest lucru şi să-l reţin ca pe o notă bună în rubricile bilanţului meu.

O anumită notă bună mi-aş putea acorda şi dacă aş lua drept sistem de referinţă colegii mei de catedră. Pe treptele ierarhiei universitare – asistent (doar două săptămâni), apoi lector, conferenţiar şi în fine profesor, n-am fost un cadru didactic de umplutură. Cu mâna pe inimă aş putea zice că am fost undeva spre vârf, undeva printre cadrele de bază ale acelui onorabil colectiv.

La o asemenea autoapreciere sunt sigur că ar semna aproape toţi colegii mei şi ar semna apoi majoritatea studenţilor cu care am lucrat. Ar ezita, probabil, cei pe care i-am necăjit la examen, cei pe care i-am lăsat corigenţi şi cu siguranţă cele trei studente pe care le-am lăsat repetente. A fost vorba de cazuri în care mi s-a părut că am avut de-a face cu subdezvoltări intelectuale şi că ar fi o ruşine ca cele trei să se mişte prin lume ca profesoare de filozofie şi ca absolvente ale Universităţii din Cluj.

Autoaprecierea de mai sus nu vizează deloc conținutul de idei al activității mele didactice şi nici destinul istoric al acestui conținut. Prin forța împrejurărilor istorice am predat filozofie marxistă. Ar fi un nonsens să mă apuc acum să mă dezic de această situație şi, într-o manieră pur oportunistă, să zic – aşa cum zic unii – că eu n-am avut de-a face cu aşa ceva. Forțându-se foarte, foarte mult lucrurile se afirma pe toate căile că filozofia marxistă reprezintă baza teoretică a edificării socialiste şi/sau comuniste. Din cauza unei asemenea teze a devenit aproape normal ca împreună cu căderea socialismului să ajungă în cădere liberă şi filozofia denumită Materialism dialectic şi istoric. Nu ştiu cât va dura această cădere şi nici dacă vor mai veni perioade ale ridicării ei. Ceea ce ştiu acuma este că din perspectiva căderii invocate, bilanțul activității mele este negativ. Am susținut şi destule idei pe care istoria le-a condamnat. Aceasta nu înseamnă că tot ce s-a rostit sub însemnle Materialismului dialectic şi istoric a fost ideologie comunistă. Aceasta este însă o altă problemă. Va trebui să mai treacă multă vreme până când se va ajunge la disocierea dimensiunilor ideologice ale filozofiei marxiste de acele conținuturi de idei care s-au aşezat şi se puteau aşeza pe deasupra confluențelor social-politice ale vremii. Fără a intra în zonele foarte complicate ale unei asemenea probleme, să-ți spun doar în treacăt că, nici noțiunile de bază ale filozofiei materialiste şi nici conceptele de fond ale gândirii dialectice n-au fost născocite nici de Marx şi Engels şi nici de Lenin şi Stalin. Liniile gândirii dialectice, de pildă, poartă semnătura lui Heraclit şi Hegel, iar materialismul are rădăcini întinse în toată istoria gândirii filozofice. Prin invocarea acestui argument nu vreau să minimalizez păcatele pe care le-a avut filozofia acelor vremuri, vreau să afirm doar că nu tot ce a fost pe atunci filozofie sau chiar filozofie marxistă este de aruncat la coşul de gunoi al istoriei.

Nu cred că era bine atunci când toți eram aliniați uneia şi aceleiaşi linii de gândire, dar nici ceea ce se întâmplă astăzi nu mi se pare a fi fără cusur. După câte mi-am putut da seama, astăzi fiecare cadru didactic îşi are şi îşi poartă filozofia lui. Unii sunt fenomenologi, alții heideggerieni, unii se țin de hermeneutică, iar vreo doi, trei au cotit atât de tare spre unele forme ale spiritualismului, încât cochetează serios cu filozofia teologală. În prelungirea atâtor şi atâtor orientări, aproape toată lumea se consideră a fi de partea post-modernismului. Dacă te uiți, oricât de fugar, peste filozofia care se cultivă astăzi în România, ai sentimentul unui

eclectism. Prin labirintul atâtor orientări, unii studenți poate că se descurcă, alții, cred eu, vor rămâne mereu în labirint.

Comparativ cu bilanțul activității didactice, activitatea zisă științifică se află într-o poziție ceva mai bună. Dacă tematica predării și seminarizării era stabilită prin programe unice și manuale unice, căile tematice ale activității cu păginuțele mi le-am ales singur. Conținutul de idei al celor scrise are un caracter mai puțin ideologic. Cei care astăzi sau mâine vor ajunge, prin mai știu eu ce fel de interese, să se ocupe de problematica reflectării, informației, conștiinței, cunoașterii, entropiei, înstrăinării, cauzalității, cutiei negre etc vor putea da peste idei de interes, idei care n-au căzut împreună cu căderea liberă a filozofiei marxiste. În paginile risipite de mine prin reviste, culegeri, manuale etc. mai sunt încă și multe idei care nu și-au pierdut valabilitatea. La toate acestea se adaugă cele scrise în ultima vreme. Nădăjduiesc ca și unele din ele, încet, încet, să vadă lumina tiparului.

Bilanțul cel mai negativ se așează însă în pagina care ar viza activitatea mea social-politică. Din zilele și ceasurile dedicate acesteia n-a mai rămas nimic, dar absolut nimic.

Cu toate acestea, nu-mi regret angajările politice. Ca profesor de filozofie, nu puteam sta la modul absolut departe și de o parte de problemelor cetății. M-am angajat la cerințele vieții sociale și politice fără să-mi doresc aceste angajări și fără să-mi urmăresc prin aceasta vreun anume interes personal. N-am aspirat niciodată la trepte ale vreunei cariere politice; n-am lucrat niciodată pe bani. M-am angajat dintr-o simplă conștiință a datoriei. Dacă totul a fost să fie un mare fiasco, dacă totul s-a încheiat așa cum s-a încheiat, nu este vina mea și poate nici a generației mele; este, într-un sens mai general, vina sfintei istorii. Sfânta istorie a adus socialismul în România și tot ea l-a măturat. În ce mă privește îmi consemnez negativul bilanțului social și politic, dar nu am de ce să-mi pun cenușă pe cap.

Cu această afirmație îmi închei, dragă copile, paginile de bilanț și vreau să fac un pic de loc pentru câteva pagini de încheiere. Pentru încheierea acestei scrisori și a tuturor celor de până acum, mi-am rezervat o precizare și o mărturisire.

Precizarea vizează o dimensiune esențială a vieții mele, dimensiune despre care n-am prea suflat niciun cuvânt. Este vorba despre dimensiunea Amor. Mă gândesc că pe parcursul lecturii, pe undeva te-ai fi putut aștepta să vină vorba despre vreo scenă de dragoste, despre vreo

împrejurare în care să-ți povestesc cum mi-am pierdut capul printre sânii vrunei femei. Nu vreau să afirm că n-am avut parte şi de câteva asemenea împrejurări. Dar, dar, copile, amorul se face şi nu se declară, nu se mărturiseşte. Despre el nu se vorbeşte în gura mare şi nu se scrie nici chiar în scrisorile care rezumă o viață aşa cum a fost. Clipele de amor ale fiecăruia trebuie să rămână în cutia lui de intimități, cutie pe care o ia cu el în mormânt. Şi eu îmi voi lua cutia cu mine. De aceea, dragă copile, această cutioară nu ți-am deschis-o, conținuturile ei n-au ajuns în vârful condeiului şi drept urmare nici în rândurile de scrisoare.

Sub însemnele mărturisirii vreau să-ți scriu doar două, trei păginuțe despre starea de spirit cu care m-am angajat la scrierea tuturor scrisorilor de până acum. M-am angajat cu plăcere şi ți-am scris tot timpul cu foarte mare plăcere. A fost parcă un fel de deliciu de viață să stau de vorbă cu tine, prin intermediul păginuțelor. A fost o mare desfătare să-mi urmăresc paşii vieții cu condeiul în mână. Să ştii că este o diferență enormă între a sta cu ochii pe o pată de cer şi a te gândi la paşii vieții tale şi a te gândi, la aceeaşi paşi, cu hârtia în față şi cu condeiul în mână. Totul se aminteşte şi reaminteşte altfel, totul se trăieşte mai aievea, mai intens, mai colorat, mai cu farmec, mai cu desfătare. Ce bine că m-ai îndemnat şi m-ai încurajat în acest demers! Ce bine că într-o bună zi, mai pe la începuturi, mi-ai zis: „Măi Micule, dacă îmi vei scrie despre viața ta, să ştii că aceasta va deveni cea mai dragă carte din rafturile bibliotecii mele". Nu ştiu dacă cele scrise vor lua vreodată forma unei cărți, dar forma unui manuscris au luat-o deja. Îmi vine să-ți mulțumesc că m-ai pus la scris, că mi-ai dat prilejul să mai fug o dată, fie şi doar în minte, pe ulițele copilăriei, pe coridoarele şcolii din Blaj, pe străzile Clujului, Bucureştiului, Moscovei şi apoi ale Münchenului. A fost un exercițiu fantastic, fantastic, fantastic.

De aici încolo nu ştiu ce-mi mai rezervă sfânta viață. Deocamdată trebuie să fiu mulțumit că uite mă apropiu de 80. Ar trebui să fiu fericit că deja mi-am depăşit cu ceva speranța mea de viață. Este vorba de acea speranță pe care mi-am autofixat-o atunci când a fost vorba de povestea cu scrierea cifrei 2000. De aici încolo fiecare an în plus va însemna o mare depăşire de plan.

Cu acest gând şi încă cu câteva planuri de viitor, vreau să pun punct paginilor de bilanț şi tuturor paginilor de până acum.

Înainte, însă, un strop de înțelepciune, strop care vine de departe, de departe în timp şi de departe în spațiu, vine din Talmud – veche operă religioasă:

Fii atent la gândurile tale, că vor deveni cuvinte.
Fii atent la vorbele tale, pentru că vor deveni fapte.
Fii atent la faptele tale, pentru că vor deveni obiceiuri.
Fii atent la obiceiurile tale, pentru că vor deveni caracterul tău.
Fii atent la caracterul tău, pentru că el va fi destinul tău.

Şi cu aceasta, cu adevărat punct.

Cu tot binele, copile,
Micu

Cluj-Napoca, 2009

CUPRINS

Dragă Sergiu, **.....5**
BUIA ŞI ULIŢELE COPILĂRIEI 7
BLAJUL ŞI FRUMOASA ADOLESCENŢĂ 37
CLUJUL ŞI ANII STUDENŢIEI 55
BUCUREŞTIUL SAU ANUL POSTUNIVERSITAR 75
CLUJUL ŞI ÎNCEPUTURILE CARIEREI 81
MOSCOVA ŞI DOCTORATUL 87
DIN NOU LA CLUJ ŞI EVOLUŢIA PÂNĂ LA PENSIONARE 109
DUPĂ PENSIONARE SAU ETAPA MÜNCHEN 223
CLUJ ŞI FREIBURG 255
BILANŢ ŞI ÎNCHEIERE 261

Comenzi

Str. Ciucaş, nr. 5, bl. L-1, ap. 15.
Tel. / Fax: 0264/425626,
Tel.: 0746/752191; 0740-139984; 0788-100248
O.P. nr. 1; C.P. 190, Cluj-Napoca,
E-mail: editura_argonaut@yahoo.com
office@editura-argonaut.ro
www.editura-argonaut.ro